

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar**

**Történettudományi Doktori Iskola
Vezető: Dr. Óze Sándor, egyetemi tanár, DSc**

**Gazdaság-, régió- és politikatörténeti Műhely
Vezető: Dr. Medgyesy Schmikli Norbert, egyetemi docens, PhD**

NAGY GERGELY

**A három lábon álló világrend: az Amerikai Egyesült Államok külpolitikája a 20-as évek-
ben és az izolacionizmus kérdése**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS (PhD)

Témavezető

Dr. Ötvös István, egyetemi docens, PhD

Budapest, 2023

Tartalomjegyzék

Előszó.....	6
A téma ismertetése	6
Historiográfiai áttekintés	8
1. Az Egyesült Államok kialakulásának rövid történeti háttere	12
1.1. A kezdetek	12
1.1.1. Amerika „felfedezése”	12
1.1.2. Anglia gyarmatai az észak-amerikai kontinensen	14
1.1.3. A függetlenség kivívása.....	18
1.1.4. A független Egyesült Államok kormányzati jellemzői	22
1.2. Az első évszázad (1789–1898)	27
1.2.1. Az Alapító Atyák korszaka (1789–1825).....	27
1.2.2. A tábornokok kora (1825–1865)	33
1.2.3. Mezőgazdasági nemzetből ipari nagyhatalom (1865–1898).....	42
1.3. Az amerikai világhatalom születése (1898–1913)	45
1.3.1. A spanyol–amerikai háború.....	45
1.3.2. Theodore Roosevelttel külpolitikai felfogása.....	47
2. Az Egyesült Államok nagyhatalmi politikájának eszmei gyökerei.....	51
2.1. A vallás nélkülözhetetlensége	52
2.1.1. A korai telepesek vallásos küldetéstudata	52
2.1.2. A zarándokatyák szerepe	55
2.1.3. A „nagy ébredés” kora	56
2.1.4. A majdnem választott nemzet.....	59
2.1.5. A világ evangelizációja.....	62
2.2. Az amerikai politikai rendszer sajátosságai és az internacionalizmus hatása.....	65
2.2.1. Az internacionalizmus gyökerei.....	66
2.2.2. Az internacionalizmus liberális változata	67
2.2.3. Az internacionalizmus konzervatív változata	69
2.3. Az izolacionalizmus „féke”	71
3. Az Egyesült Államok útkeresése az első világháború után	77
3.1. Wilson a vonakodó csatlós	80
3.2. Amerikaiak a párizsi békekonferencián.....	86
3.3. Az amerikai célok párizsi sikerei és kudarcai.....	92
3.4. A népszövetségi vita háttere.....	94

3.5. A vita lefolyása Párizsban és Washingtonban	96
3.6. Warren G. Harding feltűnése és konszolidációja	107
4. Az Egyesült Államok külpolitikája 1921 és 1929 között	109
4.1. Az Egyesült Államok és a világ az első világháború után	110
4.2. Külpolitikai helyzet Harding és Coolidge adminisztrációjának hivatalba lépésekor	113
5. Európa, az instabil kontinens és az atlanti térség	120
5.1. Az amerikaiak öreg kontinenssel szembeni geopolitikai gondolkodása	121
5.2. Az első világháború utáni Európa problémái	123
5.2.1. Stabilitási gondok.....	124
5.2.2. A Népszövetség problematikája.....	126
5.2.3. Az Atlanti-problematika	128
5.2.4. Az új típusú amerikai diplomácia	130
5.2.5. A kölcsönök visszafizetésének problematikája	131
5.3. Nagy-Britannia és Birodalma	135
5.3.1. Verseny a világtengerek uralmáért	135
5.3.2. A brit–amerikai rivalizálás okai és a kiegyezéshez vezető út.....	137
5.4. Franciaország, a „rég-új” szövetséges	140
5.4.1. A francia–amerikai együttműködés lehetősége	140
5.4.2. A francia–amerikai kapcsolatok intenzitásának csökkenése	142
5.4.3. Washington és Párizs kapcsolatainak további alakulása	144
5.5. Olaszország és a mediterráneum.....	147
5.5.1. Az Egyesült Államok reakciója a fasizmus kibontakozására	147
5.5.2. Az olasz–amerikai viszony alakulása	150
5.6. Németország a „legnagyobb” befektetés	155
5.6.1. A német jóvátételek problematikája	155
5.6.2. Megoldási javaslatok: a Dawes-terv és a Young-terv	157
5.6.3. Az egységes Németország problematikája	159
5.7. A közép-európai régió felértékelődése	163
5.7.1. Közép- és Kelet-Európa geopolitikai sajátosságai	163
5.7.2. Az Inquiry munkásságának hatásai	164
5.7.3. A helyi amerikai „terepgyakorlat” eredménye	165
5.7.4. Az Egyesült Államok és a térség kapcsolata az első világháború utáni évtizedben	167

5.8. Szovjet-Oroszország és a bolsevizmus problematikája.....	170
5.8.1. Az orosz–amerikai kapcsolat geopolitikai vonatkozásai.....	170
5.8.2. Szovjet-Oroszország izolálásának problematikája.....	172
5.8.3. Az amerikai–orosz kapcsolatok alakulása az első világháború után.....	174
6. Latin-Amerika.....	179
6.1. A latin-amerikai térség és az Egyesült Államok történelmi kapcsolatai.....	179
6.2. A pánamerikai együttműködés megalakulása.....	181
6.3. A pánamerikai együttműködés kibontakozása.....	183
6.4. Internacionalizmus helyett dollárdiplomácia.....	186
6.5. Latin-Amerika és az Egyesült Államok kapcsolata az első világháború után.....	188
6.6. Az európai nagyhatalmak és az Egyesült Államok szembenállása a térségben...	193
7. Az Egyesült Államok külpolitikájának régi-új súlypontja, a Távol-Kelet.....	198
7.1. Az Egyesült Államok nyugati víziója és annak kihívásai.....	198
7.2. A nyitott kapuk térsége: Kína és a Távol-Kelet.....	201
7.2.1. John Hay és a nyitott kapuk elve.....	202
7.2.2. Az Egyesült Államok Kínával kapcsolatos kereskedelmi és misszionárius múltja.....	205
7.2.3. Hay második nyitott kapuk üzenete.....	207
7.2.4. Az Egyesült Államok és Kína kapcsolata az első világháború után.....	209
7.2.5. Az 1920-as évtized kínai politikájának alakulása.....	210
7.2.6. Az 1920-as évek Kína-politikájának értékelése.....	214
7.3. Japán és a washingtoni konferencia problematikája.....	215
7.3.1. A japán–amerikai kapcsolatok problematikája.....	216
7.3.2. A washingtoni konferencia.....	219
7.3.3. A washingtoni konferencia értékelése.....	226
7.3.4. Az amerikai–japán viszony további alakulása.....	228
7.4. A „nyugati beltenger”, a Csendes-óceán.....	230
7.4.1. Az újfajta flottaverseny.....	231
7.4.2. A leszerelések és az önvédelmi képesség szembenállása.....	234
Konklúzió.....	237
Európa.....	237
Latin-Amerika.....	239
Távol-Kelet és a Csendes-óceán.....	241
Összefoglaló.....	245

Summary	246
Felhasznált irodalom.....	247
Elsődleges források	247
Az Egyesült Államok külpolitikai iratanyaga	247
Az Egyesült Államok törvényhozási szerveinek forrásai	247
Nemzetközi szervezetek kiadványai.....	248
Egyéb források.....	248
Sajtó	248
Forrásközlések (napló, visszaemlékezés, levelezés stb.)	248
Kortárs irodalom	251
Internetes források	252
Szakirodalom	254
Kartográfiai kiadványok.....	254
Lexikonok, kronológiák, adatgyűjtemények.....	254
Biográfiák	255
Szakkönyvek.....	256
Tanulmányok	264
Honlapok, szócikkek	268

Előszó

„Tovább Unió, hősi Hon!

A megrettent emberiség

A jövő reményétől ég,

S lázasan csüng a sorsodon.”¹

Henry W. Longfellowt a 19. századi amerikai irodalom egyik jelentős alakjaként tartják számon, aki prózai tevékenysége mellett számtalan költeményt is szerzett. Ezek egyike volt az 1849-ben publikált *Hajóépítés* című verse, amellyel doktori értekezésünket is kezdjük. Longfellow volt az, aki megpróbálta megírni Amerika első eposzát, a *Hiawathát*, amelyet a finn *Kalevala* és Alfred Tennyson angol költő *Királyidillek* című művének ötvözetének szánt. Fent említett versben tökéletesen összegzi „Amerikának” a világ felé közvetített, magabiztosságtól duzzadó, szinte harsogó üzenetét. Témánk természetesen nem az Amerikai Egyesült Államok 19. századi irodalomtörténetének bemutatása, hanem az észak-amerikai nemzet küldetéstudatának és az ebből fakadó külpolitikájának ismertetése. Disszertációnkban ugyanis nemcsak egyszerűen arra vállalkozunk, hogy az Egyesült Államok első világháború utáni évtizedében folytatott külhoni szerepvállalását mutassuk be, hanem vázoljuk, hogyan tekintett a világra az észak-amerikai nemzet és milyen küldetéstudattól vezérelve próbálta saját magának szánt szerepét betölteni. Ehhez sorra vesszük, milyen történelmi, geostratégiai, politikai, ideológiai és kulturális fejlődésen ment keresztül. Az amerikai politika „nagy háború” utáni vállalásait ezek ismerete nélkül lehetetlen lenne megérteni, utóbbi nélkül pedig napjaink Amerikáját nehéz értelmezni.

Az Egyesült Államok a kezdetektől a napjainkig a történelem egyik olyan államalakulata, amely az őt körülvevő világot hosszú távú civilizációs érdekei és értékei mentén próbálja saját képére formálni. Longfellow szavaihoz csatlakozva ez a történelmi vállalkozás akkor kezdődött, amikor az „emberiség” az őt „megrettentő” kihívásokra egy új világ felé tekintett, ahol az élhetőbb „jövő reményében” Unióba szerveződött. Az Unió sorsának alakulását és az általa végrehajtott civilizációs küldetéseket az emberiség azóta is „lázasan” szemmel tartja és tanulmányozza.

A téma ismertetése

Disszertációm témája közvetlenül az első világháborút követő évtizedre csatlakozik rá. Az említett évtized nemzetközi politikájáról természetesen nem szeretnénk egy átfogó képet

¹ Az idézet Henry W. Longfellow 19. századi amerikai író *Hajóépítés* című verséből lett kiemelve. Idézet forrása: Paul Johnson: *Az amerikai nép története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2016. 408. (ford. N. Kiss Zsuzsa)

bemutatni. Dolgozatunkban az 1920-as évtized kisebb, de fontos szegmensét fogjuk megvizsgálni: az Amerikai Egyesült Államok világpolitikára gyakorolt hatását. Az évszázadokig fennálló, viszonylagos biztonságot nyújtó Európa-központú nemzetközi rend megszűnt létezni, helyette egy új rendszer alakult ki. Az Egyesült Államok először vállalt jelentős szerepet a nemzetközi politikában; valamint Japán felemelkedésével, Kína „forradalmi” átalakulásával és a Csendes-óceánon induló újfajta flottaversennyel a távol-keleti régió is fontossá vált. Az új nemzetközi rendszer pillérei immár három kontinensre épültek: Európára, Amerikára és Kelet-Ázsiára.

A történetírás viszont erre az időszakra úgy tekint, mint amikor az Egyesült Államok visszahúzódott, hogy aztán a második világháborúban újra színre lépjen. A washingtoni külpolitikát egészen az 1930-as évek közepéig, Franklin D. Rooseveltné választásáig az izolacionista politika jellemezte. Az igaz, hogy az amerikai közvélemény körében tapasztalható volt egyfajta izolacionista hangulat, de ebből nem következett az, hogy az Egyesült Államok a világpolitikai folyamatokból kimaradt volna. Az észak-amerikai nemzet azzal, hogy az első világháborúban és az azt lezáró békekonzferencián tettelesen is részt vett, a világpolitikától többé már nem fordulhatott el. Világhatalommá válása nemcsak a második világháború eredménye volt; ebben a „nagy háború” korának eseményei is szerepet játszottak. Washington a korban nemcsak az amerikai kontinensen volt jelen, hanem Európa-, a Távol-Kelet és a Csendes-óceán vitáiba is bekapcsolódott. A korban ez egy olyan egyedülálló külpolitikát eredményezett, amely az észak-amerikai nemzet politikai vezetőit az izolacionista hangulat ellenére arra sarkallta, hogy addigi történetük legnagyobb külhoni vállalkozását valósítsák meg: egy olyan új nemzetközi világot alkossanak, amelyben az Egyesült Államok Európa, Amerika a Távol-Kelet és a Csendes-óceán térségét saját érdekei alapján formálja újra.

Disszertációmban a Warren G. Harding és Calvin Coolidge elnök nevével fémjelzett korszak külpolitikájának fontosabb mozzanatait szeretnénk megvizsgálni, hogy a száz éve jelen lévő történelmi legendáriumnál arról átfogóbb képet nyújthassunk. Téziseink szerint az izolacionizmus az amerikai esztörténelmi irányzatok egyike, amely a közhangulatban és az amerikai politikai életben mindig is lesz, de külpolitikai szerepvállalását elsősorban nem ez, hanem az Egyesült Államok évszázados céljai határozták meg. Az Európában, Latin-Amerikában, a Távol-Keleten és a Csendes-óceánon jelen lévő amerikai érdekképviselet és érdekérvényesítés egymástól függetlenül, párhuzamosan zajlottak, mégis egy nagyobb kép részét alkották. Egy olyan nemzetközi világ megteremtését, amely végső soron az észak-amerikai nemzet vezető szerepét és ezáltal a világ „amerikanizálását” hivatott betölteni. Reményeink szerint jelen disszertáció novumát az adja, hogy a történelmi előzmények és következmények ismeretében

az első világháború utáni évtized amerikai külpolitikai felfogása átfogó bemutatásra kerül. A nemzetközi és hazai történészsakma számára előbbieket jól ismertek, utóbbi azonban az amerikai történetírás egyik utolsó fehér foltjának számít. Tézisünk szerint ez az évtized azért is kiemelten fontos, mert nemcsak a régi és modern Amerika, hanem az Egyesült Államok „rég és modernkori” civilizációs küldetésének is összekötő kapcsa.

Historiográfiai áttekintés

Az Amerikai Egyesült Államok két világháború közti külpolitikájáról szóló történetírását olyan ellentmondások jellemzik, mint magát a kort. Az első világháború a közelmúlt egyik legsúlyosabb tragédiája volt, amelyet húsz évre egy még erősebb sokk, a második világháború követet. A két világháború után szinte azonnal kezdetét vette a hidegháború, ami – politikailag – az 1990-es évtizedre ért véget. A „rövid 20. század” szinte végig a nemzetközi politika és a világot érő konfliktusokról és sokkokról szólt, aminek következtében a két világháború közti időszakra a történetírás az elmúlt 100 évben nem helyezett akkora hangsúlyt, mint a század többi eseményére. Ebből az időszakból is kiemelkedik a nagy háború utáni időszak első évtizede, ami történelmileg az 1919-es versailles-i békeszerződés megkötésétől, az 1929-es gazdasági világválságig terjedt.

Az Egyesült Államok első világháború utáni éveinek története az 1920-as évtizedben jelen lévő izolacionista hangulat miatt még inkább a történetírás mostohagyermekének számít. Ez a fajta belpolitikai hangulat a történeti emlékezetre is rányomta a bélyegét, így a történetírás nagyon sokáig és túlnyomó részben belpolitikai szemszögből vizsgálta. Ettől függetlenül ez az évtized a 20. század politikatörténetének fontos átkötője, ami a hidat képez „a régi világ” és a „modernitás” között. Tekintettel ezekre a körülményekre, a disszertáció az 1920-as évekre koncentrál, de csak ebből az évtizedből kiindulva nem adhatunk teljes historiográfiai képet.

Ahogy látni fogjuk az Egyesült Államok megalapulásának pillanatától civilizációs küldetéssel rendelkezett, így nem elég megvizsgálni a közvetlen előzményeket, mint az első világháború, vagy a népszövetségi vita. Az 1920-as évtized izo- és internacionalista hangulatának megértéséhez fontos megismerni a régebbi társadalmi, politikai és vallási folyamatokat, amelyek fontos hatást gyakoroltak a közvetlenül a nagy háború kora után tevékenykedő politikusok és döntéshozók gondolkodására. Az első világháború hiába hozott maga után egy új világot, az olyan személyiségek, mint Woodrow Wilson, vagy Warren G. Harding a „rég világ” és a „rég Amerika” gyermekei voltak. Ők személyes vagy családi emlékekkel bírtak a polgárháborús, vagy korábbi korokról, így nemzetüket a „rég világ” tapasztalataiból merítve próbálták új vizekre kormányozni.

Az Egyesült Államok korai történetének megismeréséhez a magyar nyelven fellelhető szakirodalom összefoglaló jellege miatt jó mankót nyújt. Henry Kissinger, Paul Johnson, Paul Kennedy témában megjelent műveit természetesen alaplíveknek tekintjük, amelyekből az előzmények ismertetéséhez jelentősen merítettünk. Bár ezek a művek mind a mai napig megkerülhetetlenek, a legújabb tudományos eredmények téziseik átértékelését is megköveteli. Dolgozatunk ezekkel a művekkel – ahol kell – vitába száll vagy pontosítja azokat. A teljesség igénye nélkül ilyen az angol–amerikai barátság átértelmezése, amely Johnson elmélete szerint már a függetlenségi háború után kialakult, nézeteink szerint ez azonban nem barátság, hanem kompromisszumos együttműködés volt, amelyhez természetesen a közös kulturális gyökerek hozzájárultak. A két angolszász nemzet kiegyezéséhez és baráti együttműködéséhez az első világháború után létrejövő új világ adta meg a feltételeket. Henry Kissinger sokrétű diplomáciai áttekintését fontos mankóként használtuk, de az olyan ellentmondások, mint a hatalmasra duzzadó amerikai gazdasági és pénzügyi potenciál szemben állása az Egyesült Államok haderejének és hadiflottájának „csekély erejével”, olyan társadalmi folyamatok ismerete nélkül, mint az „amerikai nemzet” párhuzamos fejlődéstörténete, vagy az államalakulat vallás- és eszmetörténeti fejlődésének historiográfiai összevetése nélkül nem oldható fel.

A 2017 óta készülő dolgozathoz 2014 óta alapos kutató munkát végzünk. 2022-ből visszatekintve nyugodtan kijelenthetjük, hogy az első világháború centenáriumának hatására a magyar és nemzetközi történészszakmában egy új diskurzus kezdődött. A nagy háború utáni korszak megértéséhez a hazai és nemzetközi szakma új eredményeit is figyelembe vettük. A teljesség igénye nélkül Schmidt Mária, Magyarics Tamás, Glant Tibor és Peterecz Zoltán az első világegéshez és az Egyesült Államokhoz köthető legújabb tudományos eredményeinek megismerésére is figyelmet szenteltünk. Schmidt Mária az első világháborúban született új világ felvázolásában alkotott forradalmat, amelyet 2019-ben megjelent „*Új világ született 1918-1923*” című művében összegez, dolgozatunk is alapnak tekint. Magyarics Tamás az *Amerikai Egyesült Államok külpolitikájának történetéről* írt 2014-ben kiadott művét módszertani szempontból is fontosnak tartottuk. A disszertáció a párhuzamosan három térben létező amerikai külpolitikát könnyebb átláthatósága érdekében nem kronológiai, hanem földrajzi szempontból vizsgálja. Így Európát, Latin-Amerikát és a Távols-Keletet is külön egységként kezeli, de a fontos események ettől függetlenül összekötésre kerülnek. Glant Tibor és Peterecz Zoltán munkássága az Egyesült Államok és Magyarország viszonyát vizsgálják, abból is kiemelve az első világháború és utána következő korszakot. A dolgozat nem a két nemzet kapcsolatára fókuszál, de az amerikai „béketeremtés” és az 1920-as évtized külpolitikai viselkedéséhez fontos mozzanatokat tartalmaz. Disszertációnkban ezeket kontextusba helyezzük, így pl. az amerikai „béketeremtés”

visszáságait és ellentmondásainak gyökereit az adott döntéshozók személyes indíttatásaival vagy történelmi okokkal egészítjük ki.

A közvetlen- és közvetett előzményeken túl, azonban az 1920-as évtized amerikai külpolitikai szerepvállalásának történetírása már sokkal ellentmondásosabb. Azt nem állíthatjuk, hogy a korról nem foglalkoztak volna. Éppen ellenkezőleg az idők során több munka is született, viszont azok szemléletmódja, vagy hossza hagy maga után kívánni valót. A kort főleg összefoglaló munkák érintik, amelyek az előzmények ismertetése után a korszak rövid vázlatával folytatják, hogy aztán a történetet a '30-as évekig, vagy akár napjainkig folytassák. A disszertáció megírása során az előzményeket mi is fontosnak tartottuk megírni, de az első világháború utáni évtizedre nagyobb hangsúlyt kívántunk fektetni. Kutatásunk során a magyar nyelven még nem publikált nemzetközi szakirodalomban hasonló folyamatokkal találkoztunk, mint a hazai-ban. A megírt művek többsége témával csak érintőlegesen foglalkozik, az 1920-as évtized amerikai külpolitikájának mélyen ható elemzésére még nem került sor. A magyar történetírásban természetesen a helyi eseményekre fontosabb hatást gyakorló események több hangsúlyt kaptak, míg az amerikai művek inkább a Franklin Roosevelttel kezdődő korról foglalkoztak. A kontinentális európai történészek körében azonban az 1960-as, 1970-es évtizedben ez a téma előkerült. A hidegháború éveiben az „öreg kontinens” nemzetei két szuperhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió közé szorulva léteztek, ami főleg a német és francia történészeket arra sarkalta, hogy ennek okait az első világháborúban és azt közvetlenül követő évtizedben keressék.

Az amerikai köztudatban csak „*Üvöltő húszas évekként*” (Roaring Twenties) emlegetett korszak számtalan máig ható belpolitikai és társadalmi folyamat kezdőpontja volt, így a helyi kutatások többsége ezek felé irányult. Az 1920-as évtized eszmetörténeti és külpolitikai gondolkodásának feltérképezése, azonban az első világháború centenáriumával a tengerentúlon is megkezdődött. Témánk felé az utóbbi években számtalan fiatalabb szerző fordult, mint Collin Dueck, a George Mason University politológus-professzora, vagy Charles Kupchan, a Georgetown University nemzetközi tanulmányokkal foglalkozó oktatója. Az utóbbi évek legnagyobb tudományos újdonságaként utóbbi az internacionalizmus (*Age of Iron: On Conservative Nationalism*, 2019) előbbi az izolacionalizmus (*Isolationism: A History of America's Efforts to Shield Itself from the World*, 2020) korszakát átfogó munkában mutatja be. Ők ketten azonban a történelmi előzmények elemzését a közelmúlt olyan politikai eseményeinek ismertetéséhez használják fel, mint Donald Trump és Barack Obama elnöksége, így az aktuális belpolitikai horizont a történelmi elemzésük hatékonyságát rontja. Jelen disszertáció velük szemben nem az amerikai történelem egy vonulatát kívánja a kezdetektől a napjainkig bemutatni és nem az

aktuálpolitikai eseményekre reflektál, hanem egy olyan átfogó külpolitikai (kor)képet vázol fel, amely magában is megállja a helyét. Ez akár a későbbiekben további kutatásokra is felhasználható lehet, vagy az esetleges aktuálpolitikai folyamatok megértéséhez adhat történelmi mankót. A szakirodalom felkutatása során az amerikai mellett az angol nyelven elérhető nemzetközi munkákat is fontosnak tartottuk beemelni. Robert Zoellick, a Harvard egyetem kutatója, 2021-ben megjelent művében (*America in the World: A History of U.S. Diplomacy and Foreign Policy*) az amerikai külpolitika történet fontos mozzanatait mutatja be a helyi diplomáciatörténet egy-egy fontos személyiségén keresztül. A külpolitikai mechanizmusokat Kína és a Távol-Kelet vonatkozásában Theodore Rooseveltnél, Elihu Rootnál és Charles E. Hughes külügyminiszter tevékenységének bemutatásával szemlélteti. Ez a mű sok fontos újdonságot és történelmi háttérrel tartalmaz, de a műfaj kereteinek határai között átfogó elemzésre nem kerül sor, így jelen disszertációval szemben az amerikai–japán kapcsolatok többértű problematikájára sem hívja fel a figyelmet.

Kutató munkánk során a magyar és az angolszász történelmi irodalom mellett a nemzetközi történészszakma angol nyelven publikált munkáit is feldolgoztuk. A teljesség igénye nélkül Európa egyes régióinál német, olasz, francia, lengyel, bolgár és magyar, a Távol-Kelet esetében pedig kínai és japán szerzők írásait is áttekintettük. Dolgozatunk azonban nem arra vállalkozik, hogy a fent említett szakirodalmi képet azok összegyűréséből egy sokadik átfogó művet hozzon létre. A szakirodalmi munkák felkutatása elengedhetetlen volt, hiszen a doktori disszertáció megírásakor törekednünk kellett annak a módszertani elv betartására, hogy a lehető legszélesebb körű kutatást végezzünk. Ezzel szemben az elsődleges források ismertetését még fontosabbnak tartottuk. A *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States* címen futó projektben az Egyesült Államok külképviseleteinek éves jelentéseit az interneten digitalizálva teljes egészében elérhetővé lehet tenni, amely kutatott témánk számára több ezer oldalas irattal szolgál. A disszertáció megírásához segítségül hívtuk a külpolitikai iratokat, valamint a magyar és angol nyelven megjelent forráskiadványokból származó anyagokat is. A washingtoni törvényhozás kiadványai mellett a korszakban fontos szerepet betöltő politikusok és közszereplők levelezéseit, naplóit, saját kezű műveit és a kortárs sajtó írásait is felkutattuk. Ezek mellett, ha szükségesnek éreztük, az adott témához kapcsolódó más tudományágak alkotásait is felhasználtuk. Kortárs irodalmi, filozófiai és kartográfiai munkák mellett lexikonok, kronológiák, választási „adattárak”, irodalomtörténelmi, történetföldrajzi és geopolitikai összefoglalókat is felhasználtunk.

1. Az Egyesült Államok kialakulásának rövid történeti háttere

1.1. A kezdetek

Az Amerikai Egyesült Államok történetéről a szerzők többsége egyetért abban, hogy az észak-amerikai nemzet létrehozása az emberiség történetének egyik legnagyobb vállalkozása volt. Az Amerika története² iránti hatalmas érdeklődés talán azzal is magyarázható, hogy ez a történelmi méretű vállalkozás még napjainkban is tart.³ Az Egyesült Államok több mint háromszáz éves történetének megírása évtizedes kutatómunkát venne igénybe, így doktori disszertációmban természetesen ilyen kihívást nem kívánunk teljesíteni, de az értekezésem alapvetéseinek megértéséhez szükséges az Egyesült Államok történetének fontos mozzanatait röviden összefoglalni, ugyanis ezek vezetnek el minket a 20. század első évtizedeinek problematikájához. Disszertációm bevezető fejezeteiben az 1920-as évekből visszakanyarodunk, és röviden vázolni kívánjuk azokat a történeti, társadalmi, vallási, földrajzi és geopolitikai tényezőket, ami témánkat az első világháború utáni korról összeköti.

1.1.1. Amerika „felfedezése”

Az amerikai kontinens felfedezésének története pontosan ismert és a későbbi angol–amerikai gyarmatok kialakulása is jól dokumentált. Elmondható, hogy a történész dolga a témában könnyű, hisz ennyire részletesen a világtörténelem egyetlen államalakulatának korai történetét sem dokumentálták, azok sokszor a mitológia vagy a krónikák homályába burkolóztak. A késő középkor és a kora újkor határán az addig ismert világ gyökeres átalakuláson ment keresztül: az európai kontinens vállalkozószellemű népei egy új világ felfedezésére indultak. A történetírásba nagy felfedezések koraként bevonult időszak mozgatórugója összetett mechanizmus volt. A 14. századi világon egyszerre söpört végig a kis jégkorszak, a pestis, valamint a mediterráneumban végbemenő hatalmi átalakulások gyökeresen megváltoztatták az európai kontinens hatalmi erőviszonyait.⁴ Az európai államok kereskedelmi lehetőségeit az Oszmán Birodalom felemelkedése és a Granadai Emírség felszámolása jelentősen átalakította. Előbbi térnyerése az észak-olasz városállamok tengeri hatalma súlyának csökkenését hozta magával, míg utóbbi megszűnése egy egységes spanyol és portugál tengeri birodalom felemelkedéséhez

² A szóismétlések elkerülése érdekében dolgozatunkban az Egyesült Államokra szinonimaként használjuk az „észak-amerikai nemzet”, az Unió, a Köztársaság, az USA, az Amerikai Egyesült Államok és az Amerika kifejezéseket.

³ Az amerikai nemzet civilizációs vállalkozásáról ld. Howard Zinn: *A People's History of the United States*. 1492–present. HarperCollins, New York, NY, 2003.

⁴ Iosip P. Magidovič: *A földrajzi felfedezések története*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1961. 123–126.

nyitott utat.⁵ Míg Anglia és Franciaország a százéves háború befejezésével új lehetőségek felé tekintett, addig a Német-római Birodalom területét vallásháborúk szabdalták szét.⁶

A 16. századra a hajózás forradalmi fejlődésével az új földek és kereskedelmi útvonalak felfedezése előtt a világtengerek nyitva álltak. A korban nemcsak a portugálok, spanyolok vagy angolok indultak felfedezőutakra, hanem a dánok, svédok, hollandok és a Ming-dinasztia uralta Kína is számtalan tengeri expedíciót küldött India és Kelet-Afrika partjaihoz.⁷ Az amerikai kontinens gyarmatosításába elsőként a portugálok és a spanyolok kezdtek, versenyfutásukat pedig a kor normáinak megfelelően 1494-ben VI. Sándor pápa a tordesillasi szerződésben szentesítette. A Pápai Állam által kijelölt határvonal mentén a mai Brazília területén a portugálok, az amerikai kontinens további területein, így Észak-Amerikában a spanyolok terjeszkedhettek.⁸ A spanyolok és a portugálok tiszteletben tartották egymás érdekeltségeit, de a többi tengeri hatalom esetében közel sem tett így. Északnyugat-Európa protestánsná vált államait nem „kötötte” Róma szava. 1561-ben I. Erzsébet angol királynő államtitkára, Sir William Cecil tüzetesen áttanulmányozta a nemzetközi jog Atlanti-óceánnal kapcsolatos állásfoglalásait, majd tömören arról tájékoztatta a spanyol nagykövetet, hogy az amerikai térség gyarmatosító folyamataiba a pápának semmiféle beleszólása nem lehet. Az angolok az „Újvilágot”⁹ már az első pillanattól a Föld olyan területének tekintették, amelyre az évszázados európai hagyományok nem érvényesek.¹⁰

Az észak-amerikai területek iránt az angolok már jóval a Mayflower¹¹ érkezése előtt érdeklődést mutattak. John Dee, Erzsébet nem hivatalos tudományos tanácsadója, az ifjú matematikus, valamint Thomas Hariot és Richard Hakluy is egyetértettek abban, hogy Észak-Amerikában kínálkozik a legjobb lehetőség arra, hogy az angol nép beteljesítse messianisztikus küldetését. Hakluy erről már 1582-ben kiadott egy terjedelmes elemzést: *„Nem kis ámulatomra szolgál, hogy Amerika első felfedezése óta [...] a spanyolok és a portugálok oly nagy hódításokat vittek véghez, és annyi települést is alapítottak, nekünk Anglia fiainak még nem volt annyi kurázsink, hogy partra szálljunk azokon a termékeny és kellemes vidékeken, amelyeket ők még nem birtokoltak el. [...] ha arra gondolok, hogy mindennek és mindenkinek megvan a maga*

⁵ Charles R. Boxer: *The Portuguese Seaborne Empire, 1415–1825*. Alfred A. Knopf, London 1969. 27.

⁶ Henry Kissinger: *Világrend*. Antall József Tudásközpont, Budapest 2015. 28.

⁷ Paul Kennedy: *A nagyhatalmak tündöklése és bukása. Gazdasági változások és katonai konfliktusok 1500–2000*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1992. 5–8.

⁸ Tim Marshall: *A földrajz fogságában. Tíz térkép, amely mindent elmond arról, amit tudni érdemes a globális politikai folyamatokról*. Park Könyvkiadó, Budapest 2021. 282.

⁹ Dolgozatunk az „Újvilág” fogalmi megjelölést az amerikai, míg az „Óvilágot” az európai kontinens szinonimájaként használja.

¹⁰ Garrett Mattingly: *No Peace Beyond What Line?* In: *Transactions of the Royal Historical Society*. vol. 13. (1963) 145–162.

¹¹ A Mayflower érkezéséről és az amerikai történelemben betöltött szerepéről ld. 1.1.2. fejezet.

szabott ideje, s látom, hogy a portugáloké már lejárt; ha eszembe veszem a spanyolok védetlenségét, s hogy régóta kifürkésztük már olyan féltve rejtegetett titkaikat. [...] szárnyaló reménység támad keblemben, hogy időnk immár elérkezett, s mi, Anglia gyermekei végre kivesszük részünket belőle, és [...] ha megosztozunk az érdekeltségeken mind a spanyolokkal, mind a portugálokkal részben Amerikán, részben pedig még a fel nem fedezett területeken.”¹²

Az első angol expedíció 1584-ben indult Walter Raleigh és Sir Richard Grenville vezetésével. Az első angol kolóniák azonban még nem tudtak gyökeret verni. A királynő tiszteletére elnevezett virginiai partvidéken megalapították Roanoke kolóniát, de annak ellátása teljességgel lehetetlennek tűnt és a település rövid úton a telepeseivel együtt eltűnt. Az angol telepesek első sikeres vállalkozása közel 40 év múlva a Mayflower érkezése és Jamestown alapítása volt.¹³

1.1.2. Anglia gyarmatai az észak-amerikai kontinensen

Észak-Amerika angol telepeinek létrehozása már VIII. Henrik uralkodásának végén felvetődött, majd I. Erzsébet királynő uralkodása alatt már annak ideológiai háttere is megszületett. Az angol gyarmatosítás megszervezése azonban I. Jakab uralkodása alatt indult meg. A Stuart-házból származó uralkodó – Tudor-elődeivel szemben – ügyelt arra, hogy a térségben Spanyolországgal semmilyen formában ne konfrontálódjanak. I. Jakab király elérte, hogy Anglia tengerentúli gyarmatait a spanyolok nem tekintették fenyegetésnek.¹⁴ A Jakab-kori gyarmatosítást a Virginiai Társaság koordinálta, de ennek finanszírozása már az első perctől nem az angol udvar, hanem magánemberek kezében volt, így a korai angol kolóniák létrehozása inkább társasági befektetés volt, mint Anglia tengerentúli terjeszkedése. Jamestownban minden részvényes 100 acre¹⁵ földet kapott, majd másik 100-at, amikor a területet birtokba vette, 50 acre járt ezenfelül minden emberért, aki az Újvilágba saját pénzén utazott. Az Amerikába települő angolok tehát már az első perctől könnyen és olcsón juthattak földhöz. Ha a Jakab-kori Nagy-Britannia nem törekedett arra, hogy Amerikában hódoltsági területet szerezzen, akkor jogosan vetődik fel a kérdés: vajon mi lehet a célja. A Jakab-kor az újvilági birtokaira kereskedelmi lehetőségként tekintett és a telepeseket csak a későbbiekben tekintettek szoros koronagyarmatnak.¹⁶

¹² Eva G. R. Taylor (szerk.): *Writings and Correspondence of the Two Richard Hakluyts*. I. Hakluty Society, London 1935. 175.

¹³ Roanoke kolónia furcsa történetéről ld. Michael Foss: *Undreamed Shores: England's Wasted Empire in America*. Harrap, London 1974. 135–173. Arthur Barlow kapitány kortárs beszámolója u. o. 138.

¹⁴ Johnson, i. m. 38.

¹⁵ Angol föld-, illetve terület-mértékegység, más néven angol hold. 1 acre földterület körülbelül 4047 négyzetméternek felel meg.

¹⁶ Johnson, i. m. 41–42.

Az amerikai angol kolóniák megalapításának történetében érdemes kiemelni néhány fontos elemet. Dolgozatunk elején említettük, hogy az amerikai nép születése jól dokumentált, azonban mítoszoktól közel sem mentes. Az egyik szerint az angol gyarmatosítás Virginiával, a későbbi amerikai délen vette kezdetét.¹⁷ Az angol telepesek Virginia és Új-Anglia területére nagyjából egyszerre érkeztek. A spanyol és portugál gyarmatosítókkal szemben az angoloktól nem kalandorok és katonák érkeztek, hanem kereskedők, majd egy jobb élet reményében az Atlanti-óceánon egész családok keltek át, hogy az új területeket birtokba vegyék, és megműveljék. Virginia és Új-Anglia mellett Karolina és Maryland is fontos központok lettek, így az Amerika területére érkező telepesek párhuzamosan alapíthatták meg saját társadalmaikat és építhették ki közösségeiket. Az Angliából érkező telepesek koronához fűződő laza kapcsolata miatt a helyi közösségek maguk dönthettek arról, milyen kormányzati formában kívánnak élni. Ezek természetesen az angol politikai hagyományokban gyökereztek, így ez ellen egy ideig Nagy-Britanniának sem volt kifogása, de az „anyaország kormányzata” ezt a „társadalmi szerveződést” nyomon követte. Az amerikaiaknak a szabad önrendelkezésbe vetett hite tehát itt gyökerezik.¹⁸

A későbbi amerikai nemzet gyökereit is az első telepesek alakították ki. A kereskedők mellett az amerikaiakra jellemző másik „népcsoport”, a vallásilag elhivatottak is korán megérkeztek. A Mayflower 1620. december 11-én New Plymouthban kötött ki, és utasai a későbbi Massachusettsben léptek partra. Erre az eseményre az amerikai történelem vízválasztójaként szoktak tekinteni, hiszen az említett hajón már nem olyanok érkeztek, akik az Atlanti-óceánt a megélhetés vagy kereskedelmi lehetőségek miatt utazták át, hanem hogy megteremtsék Isten földi királyságát. Ők és leszármazottjaik alkották az amerikai nemzet másik csoportját, akik vallási vállalkozásként tekintenek országukra. Az Újvilág angol gyarmatainak a jamestowni és a mayfloweri hagyomány párhuzamosan gyökeresedett meg, és a későbbiekben nemegyszer össze is csapott egymással. A Mayflower sikeres new plymouthi kikötése csak a folyamat kezdete volt, az angolok amerikai gyarmataira több puritán expedíció indult.¹⁹

A gyarmatok társadalmát nem jellemezte a földesúri rendszer sem, hiszen föld korlátlan mennyiséggel állt rendelkezésre, a munkaerő és a szakértelem viszont hiányzott. A közösségi törvényeket is maguknak kellett megalkotniuk, ezért sem akkor, sem később nem ismertek el

¹⁷ A párhuzamos gyarmatosítás elméletéről ld. The Editors of Encyclopaedia Britannica: *Colonization and early self-government*. In: *American Colonies. British and United States History*. Britannica. (<https://www.britannica.com/topic/American-colonies#ref342976> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

¹⁸ u. o.

¹⁹ A Mayflower történetéről ld. Azel Ames – William Bradford: *History of the Mayflower Voyage and the Destiny of Its Passengers. Including Mayflower Ships's Log, History of Plymouth Plantation, Mayflower Descendants and Their Marriages for Two Generation After the Landing*. Madison and Adams Press, Prága 2018.

maguk felett egy erős hatalmat, ha az ugyanis nem tetszett, egyszerűen továbbutazhattak a végtelen kontinens belsejébe.²⁰ Virginia és Új-Anglia területén saját törvényeikkel és képviseleti rendszerükkel a telepesek egymástól függetlenül, de párhuzamosan hozták létre kisebb-nagyobb közösségeiket, amelyekből később az első államok lettek. Természetesen ez a berendezkedés az Angliából magukkal hozott 17. század eleji politikai kultúrában gyökerezett, tehát a kormányzói és a korai gyarmati rendszert később Anglia is szentesítette, hiszen az nem sokban tért el az anyaországitól.²¹ Elmondható tehát, hogy az Egyesült Államok későbbi sikertörténete a szerencsés időzítések története is egyben. Ha a 16. században VIII. Henrik vagy I. Erzsébet alatt Nagy-Britannia sikeres észak-amerikai gyarmati struktúrát épít, azt Spanyolország vagy Franciaország elsöpörte volna, ha pedig I. György után a 18. században jön létre, akár Kanadához hasonlatos domínium válhatott volna belőle. A korai Egyesült Államok azonban a 17. század szüleménye volt, amely a későbbiekben lehetővé tette, hogy saját ön- és világmegváltó útján elindulhasson.²²

Az angol gyarmatok fejlődése természetesen nemcsak előnyökkel járt, hanem a későbbi Egyesült Államok számtalan problémájának gyökere is volt. A párhuzamos fejlődés eredményeként a későbbi államok között versengés alakult ki. Az Egyesült Államok nagy törésvonala – az Észak és Dél társadalmi ellentéte – már a gyarmati korban tapasztalható volt, ami a 19. század közepén véres polgárháborúban csúcsosodott ki. Az Egyesült Államok nem kétpólusú ország volt, hanem annak terjeszkedésével egyre több pólusa, ha úgy tetszik rétege lett. Délen Virginia mellett Georgia és Karolina is saját kultúrával rendelkezett, míg Új-Angliában Massachusetts, Rhode Island és Maryland is saját útját járta, amelyhez mindkét oldalon újabb kolóniák csatlakoztak. Észak és Dél ellentéte a legrégebbi volt, ugyanis az észak-amerikai angol gyarmatok első terjeszkedési lehetőségei ilyen irányban voltak lehetségesek. A Stuart-kori angol gyarmati politika nem kívánt összeütközni más európai hatalmakkal, amikor Anglia később ezt mégis megtette, a kontinentális területeknél a karibi szigetvilág feletti uralom stratégiailag fontosabb volt. Délen a karibi térség hatására egy erősen rétegzett társadalom jött létre: földtulajdonosokból álló szűk uralkodó réteg, alattuk földművesekkel, legalul pedig a rabszolgák tömege. Meglepőnek tűnhet, de a Délen megragadt rabszolgaság intézményét is vallási érvekkel

²⁰ Johnson, i. m. 59.

²¹ The Editors of Encyclopaedia Britannica: *Rights in the Colonies*. In: *American Colonies. British and United States History*. Britannica. (<https://www.britannica.com/topic/American-colonies/Imperial-organization> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

²² The Editors of Encyclopaedia Britannica: *Imperial organization*. In: *American Colonies. British and United States History*. Britannica. (<https://www.britannica.com/topic/American-colonies/Imperial-organization> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

magyarázták.²³ Az Ószövetség azon részére hivatkoztak, amelyben a rabszolgákat egyszerű ingóságoknak tekintették, és eszükbe sem jutott, hogy több joguk lehetne, mint haszonállataiknak. Ezzel szemben az amerikai Északon sokrétű, vallásos, idealista és takarékos társadalom jött létre, amelyet a kemény munka erkölce által ösztönzött felfelé törekvés jellemezett.²⁴ Mind Északon és mind Délen kialakultak az észak-amerikai partvidék különböző régióinak sajátos és mélyen gyökerező jellegzetességei. A függetlenség után Észak és Dél földrajzi okokból nyugat felé terjeszkedett. Ez előre jelezte, hogy az Egyesült Államok súlypontja a keleti és nyugati partra osztható, más területek, mint a Közép-Nyugat vagy a határvidék ezek összekapcsolásául szolgált.²⁵

A 17. század végére kezdett kialakulni a későbbi amerikai társadalmi és gazdasági rendszer, ahol az emberi munka értékesebb volt, mint a föld birtoklása, hisz utóbbiból nem volt hiány, míg előbbiből igen. Az angol korona a Stuart királyok korában nemigen ellenőrizte az észak-amerikai térségét, egyszerűen csak kiállították a szabadalomleveleket, aztán hagyták, hogy a telepesek maguk boldoguljanak és bonyolítsák le az amúgy Angliának is előnyös kereskedelmet. Ez a módszer természetesen a békebírók régi angol hagyományában gyökerezett, ami „önkormányzat volt a király parancsára”.²⁶ Az angolok korai amerikai gyarmatainak a kormányzókat tehát – választottak és kinevezettek egyaránt – az angol koronától függetlenül teljesítették feladatukat, és minden gyarmat szinte az első pillanattól egymástól függetlenül, de párhuzamosan képviselő-testületeket is felállított. A választás volt az első, amit egy amerikai telepesnek az Újvilágba érkezve meg kellett tanulnia. Ezekon kívül számos hivatalt, amelyet Angliában kinevezés útján töltöttek be, már a korai gyarmatokban is választásokkal oldottak meg. A köztisztviselők választása tehát már a kezdetektől az angolok amerikai gyarmatainak hagyományává vált. A szavazati jog természetesen gyarmatonként változhatott, a korai Új-Angliában ez csak az egyház tagjaira korlátozódott, Marylandben katonai szolgálathoz kötötték, de máshol általában minden szabad ember rendelkezhetett vele. A szavazati jog mellett a papírpénz intézménye is hamar megjelent a korai észak-amerikai angol gyarmatokon, ahogy a helyi milíciák is, mivel a rend fenntartásában és a külső erőkkel szembeni konfrontációban a Stuart-kori Anglia szintén nagyon csekély segítséget nyújtott.²⁷

²³ A rabszolgatartás déli magyarázatairól ld. 2.1.4. fejezet.

²⁴ Johnson, i. m. 42.

²⁵ Derek Hayes: *Historical Atlas of the United States: With Originals Map*. University Of California Press, Oakland, CA, 2007. 52–61.

²⁶ Idézi: Johnson, i. m. 83.

²⁷ u. o. 83–84. o.

1.1.3. A függetlenség kivívása

Az angolok amerikai kolóniáinak fejlődése a 18. század fordulóján vízválasztóhoz érkezett. Az Észak-Amerika keleti partjainál húzódó gyarmatok párhuzamos betelepítése lassan a végéhez közeledett és a spontán szerveződés is véget ért. A 18. századba lépve az új-angliai és virginiai kiindulópontok összeértek, a telepések Amerikája északon és délen is nyugati irányú terjeszkedésbe kezdett. A nyugati part felé induló terjeszkedést már a gyarmati Amerika kezdte meg és ennek első hulláma az észak-amerikai hegyvidékig nyúlt. A telepések következő hulláma az írországi Ulsterből érkezett protestáns enklávék²⁸ voltak, akiket az 1720-as évektől kezdve németek, írek, skótok követtek. Az angol gyarmatok népessége rohamosan növekedett és 1750-re a Brit Birodalom leggyorsabban fejlődő tartományai az amerikai gyarmatok lettek.²⁹ A gyarmatokon a kormányzók álltak a hatalmi piramis csúcsán, ez az intézmény pedig napjainkig fennmaradt. A koronagyarmatok kormányzóit a miniszterek javaslata alapján a király nevezhette ki, a szabadalomlevéllel rendelkező gyarmatok kormányzóit viszont közvetlenül a lakosság választhatta. A 18. század elejére a kormányzók mellett szinte minden gyarmat rendelkezett önálló parlamenttel, amit Anglia kénytelen volt hivatalosan is elismerni. A 18. század amerikai történelmében jól nyomon követhető, hogy a választott törvényhozás miként ragadta magához a hatalmat a kinevezett kormányzóktól. Az angol hatalom lazaságát jól mintázza, hogy egy gyarmat minél távolabb esett az észak-keleti tengerparttól, annál nagyobb önállósággal rendelkezhetett.³⁰

Anglia puha kormányzata a 17. század végéhez érve lassan véget ért, és az anyaország az 1660-as évektől egyre nagyobb érdeklődéssel tekintett az észak-amerikai gyarmatok sikertörténetére. A történetírás sokszor félrevezetően ezt annak tudja be, hogy az amerikai gyarmatok sikere iriggyé tette Angliát, ám a helyzet ennél jóval összetettebb volt. A 17. századi Anglia jól ismert okokból nem tudott gyarmataira koncentrálni, csak a „dicsőséges forradalom” után gyarmatbirodalmának fennmaradása és terjesztése érdekében a világ minden táján elszórt érdekeltségeit már közös irányítás alá kívánta vonni. Ennek bizonyítéka, hogy Anglia a hétéves háborúban már gyarmatain is felvette a harcot, amiből az észak-amerikai és karibi térség angol gyarmatainak lakossága sem maradhatott ki. Az észak-amerikai gyarmatok hosszú idő után elő-

²⁸ Az enklávé olyan terület, ami teljes egészében egy másik területen belül helyezkedik el, azaz amit minden irányból egyetlen másik terület vesz körbe. Anglia a meghódított Írország területén hozott létre ilyen területek, hogy a jellemzően katolikus területekbe protestáns telepéseket ékeljenek.

²⁹ A gyarmati Amerika fejlődéséről ld. Edwin J. Perkins: *The Economy of Colonial America*. Columbia University Press, New York, NY, 1988.

³⁰ A „13 gyarmat” választási rendszeréről ld. Robert J. Dinkin: *Voting in Provincial America: a Study of Elections in the Thirteen Colonies, 1689–1776*. Praeger, Westport, CT, 1977.

ször megtapasztalhatták a háború természetét. A telepések természetesen ezért az európai nagyhatalmakat hibáztatták. Az amerikaiak kollektív emlékezetében ekkor alakult ki, hogy minden, ami otthon van, az jó és azt szüntelenül veszélyeztetheti egy kívülről jövő fenyegetés. Esetünkben a 18. században ez az európai nagyhatalmak harca volt, amiből az anyaország, Anglia is kivette a részét. Az észak-amerikai angol gyarmatok lakossága ekkor még lojális maradt a koronához, de ez az érzelmi kötődésen túl reális megfontolás is volt. Az amerikai gyarmatok kicsiny gyülekezete körül volt zárva a spanyolok és a franciák hatalmas amerikai birodalmaival.³¹

Az amerikai függetlenségi háborúhoz több összetevő vezetett el. A korai Amerika töretlen fejlődése, Anglia központi irányításának hiánya, a földrajzi és geopolitikai tényezők, az amerikai racionalizmus és a „nagy ébredés”³² vallásos összefonódása, valamint a 18. század eleji nagyhatalmi helyzet megváltozása együttesen vezetett a konfliktusokhoz. Az Alapító Atyák néven emlegetett első generációs amerikai elit tagjai személyesen is kivették a részüket a kor „világháborújából”, a hétéves háborúból. Az 1756 és 1763 között folyó konfliktusba szinte a kor összes európai nagyhatalma csatlakozott. A háború lenyomatát a történetírás a mai napig őrzi, hiszen minden résztvevő saját magának tulajdonítja a konfliktus fő hadszíntereit. Az európai nagyhatalmak először folytattak olyan küzdelmet, ahol nemcsak az öreg kontinens³³ harcterein csaptak össze, hanem Közép- és Dél-Amerikában, a karibi térségben, az Atlanti-óceánon, Indiában és a Közel-Keleten is számos ütközetet vívtak. Az utóbb felsoroltak közül természetesen az észak-amerikai angol–francia kötélhúzás emelkedett ki.³⁴

A hétéves háborúban azonban Franciaország vereséget szenvedett, ami a franciák észak-amerikai gyarmatainak teljes elvesztésével zárult. A karibi cukorövezet pár szigetének megtartása érdekében a franciák lemondtak Québecről és kanadai területeikről, Louisiana hatalmas területét pedig tulajdonképpen hallgatólagosan a spanyol korona kezébe adták. Anglia Amerikán túl az indiai szubkontinensen is vezető szerepre tett szert, ami egy csapásra változtatta meg a világpolitikai helyzetet. A megváltozott nemzetközi helyzet volt a fő oka annak, hogy Nagy-Britannia észak-amerikai gyarmatai felett is megpróbált központi irányítást alkalmazni. A korai amerikai gyarmatok azonban Anglia kényszerű távolmaradásának köszönhetően olyan vallási

³¹ Johnson, i. m. 96–118.

³² A történetírás a „nagy ébredés” fogalmát elsősorban a brit és amerikai protestáns egyházak vallásos „megújulásnak” folyamatára használja. Az anyaországon 1730 és 1750 között futott végig, míg az észak-amerikai angol gyarmatokon az amerikai függetlenségi háború idejére csúcsonyult ki. Utóbbi a francia forradalommal szembeállítva „amerikai forradalomnak” is emlegetik. A történetírás ezután még három „nagy ébredést” tart számon, ld. 2.1.3. fejezet.

³³ Dolgozatunkban az „öreg kontinens” kifejezést Európa szinonimájaként használjuk.

³⁴ Nagy-Britannia kelet–nyugati irányú észak-amerikai terjeszkedése összeütközött Franciaország észak–déli törekvéseivel. A helyzet kísértetiesen hasonlított a 19. századi brit–francia afrikai terjeszkedésre, ahol a két gyarmatosító birodalom érdekei fordított felállásban ütköztek.

alapokkal rendelkező hagyományokat és kormányzati formákat honosítottak meg, amelyek mindenféle központi felső hatalom által vezérelt politikai rendszert elvetettek. Az Angol Királyság 1707-ben Nagy-Britanniává alakult és elindult a birodalommal válás útján. Az angol nép kiválasztottság- és küldetésstudata a Brit-szigetektől indult, majd Amerikában is meghonosodott. Ez Nagy-Britanniában sem tűnt el, sőt a 18. század elején új erőre kapott. Másfél évszázad alatt azonban az amerikai telepesekben is kialakult egy hasonló messianisztikus tudat, tehát az anyaország és észak-amerikai gyarmatainak összeütközése elkerülhetetlenné vált.³⁵

Ezenkívül a gyarmatokon már felnevelkedett egy itt született „felvilágosult racionalista” értelmiség, akiket a történetírás Alapító Atyákként³⁶ ismer. George Washington, Benjamin Franklin, Thomas Jefferson, Alexander Hamilton, James Madison vagy John Adams mind egyetértettek abban, hogy Nagy-Britannia ideje lejárt, és az Egyesült Államoknak előbb vagy utóbb az anyaországtól függetlenné kell válniuk.³⁷ A felkelésre az amerikai nemzetnek azonban ok is kellett, a gyújtószikra pedig a bostoni események lettek. Bostonban az 1770-es évekre már két angol helyőrség tartózkodott, akik a helyi lakossággal a „teadélután” előtt is folyamatos összetűzésbe kerültek. Az angol gyarmatokon működő korai amerikai újságok már ekkor jelentős szerepet játszottak abban, hogy a helyi lakosságot feltüzeljék a britekkel szemben.³⁸ Az amerikai függetlenségi háborúban nemzeti sajátossággá vált, hogy egy fegyveres összetűzéshez olyan *casus bellit* kell találni, amely az amerikaiakat nem politikai, sokkal inkább ideológiai, vallási, azaz érzelmi síkon szólítja meg. A puritán és presbiter hagyományokkal rendelkező telepesek ugyanis az öncélú fegyveres erőszakot elutasították, de ha saját identitásuk megőrzéséről volt szó, azt fundamentalisztikus haraggal védték meg. Maga John Adams, aki ellenezte a brit koronával való fegyveres összecsapást, így fogalmazott: *„A nép soha nem kel fel, ha valami emlékeztető és felrázó dolog nem történik. Ez a teapustítás olyan vakmerő, olyan merész, olyan egyértelmű és visszavonhatatlan cselekedet volt, s következményei oly messzematotók, hogy történelmi fordulópontnak kell tekintenünk.”*³⁹ Adams rátapintott a lényegre és a bostoni események az embereket mind Nagy-Britanniában, mind az amerikai gyarmatokon állásfoglalásra kényszerítette. Az amerikai telepesek többsége boldog és büszke volt,

³⁵ A hétéves háború az amerikai történetírásba francia és indián háborúk névvel vonult be.

³⁶ Az „Alapító Atyák” fogalmat a történetírás szűken vett értelemben a függetlenségi nyilatkozatot aláíró államfőfiakra, tágabban a „virginiai dinasztia” tagjaira érti. A kettő között természetesen vannak átfedések és összefüggések, dolgozatunkban mi a tágabb, „virginiai” értelmezést használjuk. Ld. 1.2.1. fejezet.

³⁷ Johnson, i. m. 129–134.

³⁸ Az amerikai sajtó a függetlenségi háborúban betöltött szerepéről ld. John B. Bailyn – Bernard Hench (szerk.): *The Press and the American Revolution*. American Antiquarian Society, Worcester, MA, 1980.

³⁹ Idézi: u. o. 149.

míg a történeteken az angolok nagy része felháborodott. A függetlenségi háborúban már megmutatkozott az, ami az Egyesült Államok külpolitikai filozófiáját később is meghatározta: Amerika szerepvállalásának a felszínen mindig ideológiai–érzelmi okai vannak, de ezzel párhuzamosan valós érdekek is meghúzódnak, amelyek az amerikaiak elszánt küldetésstudatából táplálkoznak.⁴⁰

A függetlenségi háború eseményei a történetírás számára ismertek, értekezésünk szempontjából annak hatalmi lefolyásait érdekes kiemelni. Kétség sem férhet hozzá, hogy az amerikai függetlenség szempontjából az Alapító Atyák – kiváltképp George Washington – szerepvállalása kulcsfontosságú volt. Az észak-amerikai gyarmatok számára 1778-tól Franciaország fegyveres segítséget nyújtott. A franciák döntése a spanyolokat és a hollandokat is csatlakozásra készítette. A korai amerikai sajtó állítása szerint a britek porosz és orosz szövetséges csapatokkal szállták meg az amerikai kontinentst. Ezzel szemben Poroszország a gyarmatokat támogatta, míg az Orosz Birodalom Svédországgal és Hollandiával azon kacérkodott, hogy a születőben lévő Brit Birodalmat ő maga is megtámadja. Nagy-Britannia szövetségesei egyedül a helyi indián törzsek és a későbbi kanadai domínium lakossága volt. A 13 gyarmat természetesen Kanadát is felszólította, hogy csatlakozzon a függetlenségi háborúhoz, de a kanadai gyarmatok a britekkel kötött Québec-egyezmény⁴¹ hatására semlegesek maradtak. A harcok előrehaladtával a győzelem Nagy-Britanniának nem volt alapvető nemzeti érdeke, miközben hadban állt Franciaországgal, Spanyolországgal, Hollandiával és a háború elhúzódása esetén számolhatott Oroszországgal, Dánia és Svédországgal csatlakozásával is. A francia–spanyol erők a Brit-szigetek ellen támadást készítettek elő, azt csak az egyesített hajóhadukat sújtó járvány akadályozta meg.⁴²

Nagy-Britannia az amerikai győzelmek és a kilátástalan nemzetközi helyzet hatására a 13 észak-amerikai gyarmat elengedése mellett döntött. A 13 gyarmat⁴³ a függetlenségi háborúval elérte célját. A hétéves háború után egyeduralmi helyzetbe kerülő brit hatalom és flotta

⁴⁰ Az Egyesült Államok külpolitikai érdekeinek kettős céljairól vö. Henry Kissinger: *Diplomácia*. Panem Könyvkiadó, Budapest 2008. 21–46. Magyarics Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Mítosz és valóság: Érdekek és értékek*. Antall József Tudásközpont, Budapest 2014. 10–31.

⁴¹ A Québec-egyezményt 1775. május 1-én Nagy-Britannia a kanadai telepésekkel kötötte. Az egyezményrel a brit kormányzat célja az volt, hogy az amerikai függetlenségi háború idején a kanadai és különösképpen a francia ajkú lakosság hű maradjon a koronához. A 13 gyarmattól északra fekvő területek cserébe belső önkormányzatot kaphattak, valamint a katolikus vallás gyakorlása többé nem számított törvényen kívüli cselekedetnek. Johnson, i. m. 181–182.

⁴² Az európai nagyhatalmak az amerikai függetlenségi háborúban játszott szerepéről ld. Johnson, i. m. 170–173.

⁴³ A 13 gyarmat kifejezés egy gyűjtőfogalom, amely az észak-amerikai kontinens azon 13 államát jelöli, amely az amerikai függetlenségi háború során a brit korona uralma ellen felkelt. A gyarmatokon azonban ekkor még az államok nem olyan formában léteztek, ahogy manapság megszokhattuk, így a mai állapotokat a területek se feltétlenül fedték. Vermont és Maine állam jogállása ekkor még rendezetlen volt, de a harcok után az Unión belül már önállósággal bírtak. Ld. Hayes: *Historical Atlas of the United States*, i. m. 92–99.

pozíciói megrendültek, míg a franciák és spanyolok pozíciói megerősödtek. Ezzel az észak-amerikai kontinensen visszaállt a hatalmi egyensúly, amelyet a megszülető Egyesült Államok a későbbi terjeszkedéséhez előnyösnek tartott. Az amerikai gyarmatoknak tehát a hatalmi egyensúly visszaállítása volt az érdeke, nem pedig a brit hegemonia franciára történő cseréje. Benjamin Franklin biztosította Nagy-Britanniát arról, hogy ha utóbbi elismeri előbbi függetlenségét, az a továbbiakban nem lesz Franciaország szövetségese. Az 1782. november 30-án megkötött béke alkalmából megrendezett ünnepségen ezt foglalta össze egy francia meghívott és egy brit delegátus, Caleb Whitefoord között lezajlott beszélgetés: *„Ez a tizenhárom egyesült állam a világ legnagyobb birodalmává fog növekedni! Úgy van, Monsieur és mindannyian angolul fognak beszélni, egytől egyig.”*⁴⁴ Nagy-Britannia a konfliktust sértetlenül vészelte át: igaz, a világtengerek feletti egyeduralmát rövid időre elvesztette, de a karibi térséget, valamint Kanadát megtartotta. A háborút Nagy-Britannia pár évtized elteltével kiheverte és elindult azon az úton, hogy a világ legnagyobb ipari és gyarmati hatalmává váljon, amely pozíciót majd a 20. század elején az Egyesült Államok veszi át tőle.⁴⁵

A függetlenségi háború igazi vesztesei annak győztesei voltak. Franciaország és Spanyolország semmit sem nyert az 1783-as párizsi békével, háborús szerepvállalásuk Párizsra és Madridra hatalmas költségeket rótt. A spanyolok közép- és dél-amerikai gyarmatai ezután már Észak-Amerika felé kerestek új gazdasági partnert, ami a 19. századi függetlenségi mozgalmak közvetlen előszobájának tekinthető. Franciaország sem nyert semmit a háborúval, cserébe a francia pénzügyi rendszerben jóvátehetetlen károk keletkeztek, és XVI. Lajos olyan útra kényszerült, amely a rendi gyűlés összehívásához vezetett, amely aztán a francia forradalom közvetlen előzménye lett. A tényleges győztes a 13 gyarmat volt. A függetlenségi háborúval nemcsak egységbe szerveződött, független országot alapíthattak, hanem a párizsi békével további hatalmas területeket vonhattak ellenőrzésük alá. Az Egyesült Államok határait egészen a Mississippi folyóig tolták ki. Az USA már születésének pillanatában terjeszkedésbe kezdhetett. Az amerikaiak azonban nem kívántak megállni: a Mississippi folyóra nem határként, hanem átkelőként tekintettek, ami majd az észak-amerikai kontinens „szívén” keresztül eljuttatja őket a Csendes-óceán partjaihoz.⁴⁶

1.1.4. A független Egyesült Államok kormányzati jellemzői

A 13 gyarmat egységben harcolta ki függetlenségét és azok egységes kormányzásában, politikai és nemzeti céljaiban annak vezetői nagyjából egyetértettek. Ezek megvalósításában a

⁴⁴ William A. S. Hewins (szerk.): *Whitefoord Papers*. I. Oxford University Press, Oxford 1898. 87.

⁴⁵ Johnson, i. m. 173–174.

⁴⁶ u. o. 174–177.

18. század végi és 19. század eleji amerikai politikai elit azonban eltérő véleményen volt. A gyarmatok közös kormányzatának ötlete először Benjamin Franklinnél tűnt fel, mégpedig azért, hogy az Egyesült Államok észak-amerikai terjeszkedését a lehető leghatározottabban tudja végrehajtani. Az 1751-ben írt *Observation Concerning the Increase in Mankind, People of Countries etc* (Megfigyelések az emberiség, a népek stb. gyarapodásáról) már a következőről értekezett: „Észak-Amerikában olyan roppant területek állnak rendelkezésre, hogy hosszú időbe telik, míg teljesen birtokunkba vesszük őket.”⁴⁷ Franklin tehát már az elsők között felismerte azt a tényt, hogy az észak-amerikai kontinens földrajzi tulajdonságai miatt a telepések csillapíthatatlan földéhségét és vállalkozó szellemét nem lehet visszatartani. Nagy-Britannia, vagy majd később az Egyesült Államok csak annyit tehet, hogy ezt a folyamatot követi, sőt serkenti. Franklin jól rátapintott az USA történetének azon mozzanatára, hogy az államot bizonyos erők sokkal gyorsabban repítik előre, mint ahogy azt annak politikai vezetése követni tudná. Ez köszönt később vissza a 19. század amerikai terjeszkedésénél, vagy az évszázad végi amerikai gazdasági robbanással. A fenti gondolatok mentén Franklin a függetlenségi háború idején és az Ohio-völgyi indiánokkal való tárgyalásai során – Georgia és Új-Skócia kivételével – a gyarmatok közös kormányzására tett javaslatot és egy anglo-amerikai birodalomban gondolkodott – eleinte persze Nagy-Britannia vezetésével.⁴⁸

Az amerikai politikai gondolkodás másik jelentős alakja Thomas Jefferson volt, akinek élete tele volt ellentmondásokkal. Demokrata volt, aki a nép közvetlen választási jogát támogatta, a szenátus tagjainak közvetlen választását később mégis elvetette. Egyes vonatkozásokban szélsőséges gondolkodású volt, helyeselte például a forradalom erőszakos jellegét: „Ugyan melyik országban telt el valaha vérontás nélkül százötven év? [...] A szabadságot időről időre zsarnokok és hazafiak vérével kell kivívni. Ilyen a természete.” Ugyanakkor így írt Washingtonról: „Ezt a forradalmat egyetlen ember mértékletessége és erkölcsi tisztasága mentette meg attól, hogy úgy végződjön, mint annyi más forradalom, amelyek éppen a megteremteni vágyott szabadságot rombolták le.”⁴⁹ Ahogy a többi Alapító Atya, ő is a virginiai dinasztia tagja volt. Jefferson mélyreható történelmi elemzőképességgel is bírt. Ő volt az, aki 1774-es, a *Summary*

⁴⁷ Benjamin Franklin: *Observation Concerning the Increase in Mankind, People of Countries*. In: Leonard W. Labaree (szerk.): *Papers of Benjamin Franklin*. IV. July 1, 1750 through June 30, 1753. Yale University Press, New Haven, CT, 1961. 8. pont (<https://franklinpapers.org/framedVolumes.jsp> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

⁴⁸ Franklin, i. m., Labaree (szerk.): *Papers of Benjamin Franklin*, IV. 1961. 225–234.

⁴⁹ Idézi: Johnson, i. m. 151.

View of British America (Brit-Amerika átfogó áttekintése) című dolgozatában – Franklinnel szemben – az amerikai függetlenség történelmi elkerülhetetlenségét foglalta össze.⁵⁰

Természetesen nem ő volt az első, aki a témával foglalkozott, sok elődje közül John Locke-ot érdemes kiemelni. Locke az *Értekezés a polgári kormányzatról* című művének ötödik fejezete vetítette előre azt, ami az Egyesült Államok kormányzati formáját aztán meghatározta. Locke a meritokrácia, a szorgalmasok, erényesek és tehetségesek előmenetelén és vezető tisztségekbe kerülésén alapuló rend előnyeit taglalta. Azzal érvelt, hogy a gazdagság, de akár a roppant vagyon sem erkölcstelen dolog, feltéve, hogy tisztességes úton szerezték. Azt állította, hogy a társadalomnak természetéből adódóan rétegzettnek kell lennie, ám benne az ember helyét nem a születés, hanem az érdekek határozzák meg. Egy igazságos társadalomban a restséggel és alkalmatlansággal szemben a szorgalomnak és a tehetségnek kell meghatározó tényezőnek lennie. Locke ezzel az Egyesült Államok külpolitikai felfogásában megágyazott a nemzetközi rendszerek versenyalapú felfogásának.⁵¹ Jefferson 1774-es írásában Locke meritokratikus rendszerét két fontos kitéttel egészítette ki. Az egyik az egyéni jogok elsőbbségének gondolata volt: „*Isten, aki életet adott nekünk, szabadsággal is felruházott, amelyet az erőszak elvehet ugyan, de meg nem semmisíthet.*”⁵² Szerinte ugyanilyen fontos volt, hogy e szabadsághoz való jogot a népfelség még alapvetőbb összefüggésében lássa: „*A dolgok természetéből adódóan minden társadalomnak rendelkeznie kell az önálló törvényhozói hatalommal.*”⁵³ Az isteni tervben gyökerező népfelség és a szabadság gondolatának e jeffersoni összekapcsolása az Egyesült Államokat a későbbi külpolitikai szerepvállalásához morális alappal ruházta fel. A későbbi amerikai elnököknek volt hova visszanyúlniuk, ha érdekeiket morális eszközökkel kívánták összekapcsolni.⁵⁴

A függetlenségi háború idején az amerikai embert számos más kérdés is foglalkoztatta, így a szabadság vagy az egyéni jog kérdése. Aztán persze ott volt az emberekben a félelem is. Az 1770-es évtized elejére lehetségessé vált, hogy a „régis szép időknek”⁵⁵ egyszemélyi zsarnoki

⁵⁰ Thomas Jefferson: *A Summary View of British America*. 1774. (A korabeli forrás digitalizált változata: <https://encyclopediavirginia.org/entries/a-summary-view-of-the-rights-of-british-america-by-thomas-jefferson-1774/> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

⁵¹ John Locke: *Értekezés a polgári kormányzatról*. In: Kontler László (szerk.): *Politikai gondolkodók*. Gondolat Kiadó, Budapest 1986. 92–105.

⁵² Jefferson, i. m. 23.

⁵³ u. o. 19.

⁵⁴ u. o. 5–23.

⁵⁵ Az amerikaiak „régis időkbe” való visszavágyódása egy mai napig tartó társadalmi és vallástörténeti jelenség. A „régis idők” mindig az aktuális helyzetben szükséges értelmezni, az amerikai társadalom ugyanis az aktuális problémáktól „szenvedve” mindig egy olyan közelmúltbeli állapotot keresett, amely még nem volt nagyon régi, így a kulturális emlékezet ezt még élénken őrizte, de már volt olyan távoli, hogy kevesen élték azt át. A 20. század elején ez pl. a polgárháború utáni és a spanyol–amerikai háború előtti időszakot jelentette. Ld. 2.1. fejezet.

uralom vet véget. A legerősebb morális tényező a telepeseeknek a törvénybe vetett hite volt, ami a külső fenyegetésekkel szemben biztonságot nyújthatott számukra. Ami a törvényhozásban és a gyarmati parlamentekben hét közben történt, azt párhuzamba helyezték a vasárnapi szertartásokkal. A gyarmati iskolákban azt tanították, hogy Anglián már a *Magna Charta*⁵⁶ előtti időben, az angolszász korban is a törvény uralkodott, amit a massachusettsi és virginiai törvényhozás elődjének tekintettek. Hódító Vilmos megpróbálta rákényszeríteni Angliára a „normann ígát”, de kudarcot vallott, ahogy később I. Károly is, amikor a Hosszú Parlament idején hasonlóval próbálkozott. Az Egyesült Államokat tehát bizonyos értelemben a Hosszú Parlament „posztumusz gyermekének” is tekintették. Az amerikai felfogás történelmi hitelessége természetesen ingatag lábakon állt, de ettől függetlenül a törvényekbe és az azt képviselő választott törvényhozásba vetett hit az amerikai emberek kollektív tudatának része lett. Az Egyesült Államok a későbbiekben ezért ragaszkodott a nemzetközi szerződésekhöz és azok tiszteletben tartásához.⁵⁷

A párhuzamosan, hasonló rendszerekben létrejövő 13 gyarmat vezetését a félelem abban is egyesítette, hogy a köztük meghúzódó ellentétet félretegyék és a közös vonások mentén fogjanak össze. Jefferson tanítómestere, Patrick Henry ezt így fogalmazta meg: „*Nincs immár különbség virginiaiak és új-angliaiak között. Nem virginiai vagyok, hanem amerikai.*”⁵⁸ Az Alapító Atyák egyetértettek Thomas Burke azon felvetésével, hogy a 13 gyarmat közös irányítására szükség van. Adams, Franklin, Jefferson és Washington 1775. május 11-én Philadelphiában már kidolgozott egy közös tervet, amely amerikai kézbe helyezte a gyarmatok irányítását. Az Alapító Atyák már ekkor egyetértettek abban, hogy az Egyesült Államoknak céljai eléréséhez erős hadseregre lesz szüksége. Az Egyesült Államok külpolitikai filozófiájába már a függetlenségi háború idején beépült az erős hadsereg és flotta, melyeket diplomáciai nyomásgyakorlásként használtak. A hadseregnek természetesen szüksége volt egy erős vezető személyre. Washington keménykezű katonai vezető tudott lenni, de felhatalmazásának határain sose lépett túl. Az Egyesült Államokban az erős elnöki intézmény alapjait paradox módon ezzel teremtette meg. Nem véletlen, hogy az USA történetében a nép választása sokszor tábornokokra, vagy jelentős katonai múlttal rendelkező személyekre esett.⁵⁹

⁵⁶ A Magna Chartát János király bocsátotta ki 1215. június 15-én, amiben az angol rendek jogait biztosította.

⁵⁷ Johnson, i. m. 154.

⁵⁸ Idézi: Moses C. Tyler: *Patrick Henry*. Cornell University Press, Ithaca, NY, 1962. 147.

⁵⁹ Az Alapító Atyáknak a hadsereg szerepéről hozott „döntéséről” ld. John Adams és James Warren 1775. július 12-ei és 20-ai levelezését. Henry C. Lodge, Winslow Warren, Worthington C. Ford (szerk.): *Warren-Adams Letters. Being chiefly a correspondences among John Adams, Samuel Adams and James Warren*. I. 1743–1777. Massachusetts Historical Society, Boston, MA, 1917. 82–84. In: MHS Collection vol. 72. 1917.

Az Alapító Atyák hosszas vita után végül egy olyan Unió mellett döntöttek, ahol az észak-karolinai Thomas Burke javaslatára a gyarmatokból alakuló minden állam *„tartsa meg szuverenitását, szabadságát, függetlenségét, valamint a törvényhozási és igazságszolgáltatási hatalmát”*. Burke ennek ellenére később kijelentette: *„Az Egyesült Államoknak egyetlen, egységes és szuverén alakzatnak kell lennie a más országokkal való kapcsolataiban, a háborúval kapcsolatos kérdésekben és mindenben, amiben a tagállamok érdekei közösek”*⁶⁰. Burke előbbi javaslata alapozta meg a tagállami függetlenséget és a későbbi Kongresszust, utóbbi pedig a Szenátus intézményét. Az egyes államokban a törvényhozás viszont csak lassan ratifikálta a szerződéseket, ami az Egyesült Államoknak a függetlenségi háború elején – amikor még a britek voltak előnyben – hatalmas hátrányt jelentett. Az Alapító Atyák éppen ezért döntöttek mellett, hogy az állami és közös törvényhozás mellett szükség van egy erős és gyors végrehajtó hatalomra. Ez lett végül az elnöki intézmény, monarchiát ugyanis senki sem akart. A monarchiának nem volt sok értelme egy olyan országban, ahol az arisztokrácia tulajdonképpen nem alakult ki.⁶¹ Ettől függetlenül az Egyesült Államokban volt egy fajta „uralkodó osztály”: Délen az ültevényesek, Északon a vagyonosabb kereskedők. Az Egyesült Államok alapításakor és az azt követő negyven évben a virginiai dinasztia működött egyfajta amerikai „nemességként”, majd idővel ezt a szerepet a tábornokok, „ösi” klánok és családok vették át.⁶² Ilyen klánok és családok voltak a 17. és 18. században a Winthropok és Matherek, a 19. században az Adamsek, az Astorok, a Vanderbiltek, a Van Burenek, a Morganek és a Rockefellerek, a 20. században a Rooseveltek, a Kennedyk, napjainkban pedig a Bushok, a Clintonok és a Trumpok.⁶³ Az Egyesült Államokban a vezető réteg és a köznép között azonban inkább a vagyon, mintsem a származás volt a meghatározó. Ez alól a déli államok egy része kivételt jelentett, de a vagyonos családok felemelkedésére itt is volt példa. Már az Alapító Atyák is úgy gondoltak magukra, mint akik az amerikai nép átlag farmereitől és telepeseitől élesen elválasztódnak. Olykor még Washington is úgy emlegette a farmereket: *„a legeltető tömegek”*, Hamilton pedig: *„az ész nélküli népség”*. John Adams *„az emberiség csordájának”* nevezte őket, Gouverneur Morris úgy vélekedett *„a közönséges embereknek nincsenek erkölcsük, csupán érdekeik”*.⁶⁴ Ettől függetlenül a hatalmas földterületek miatt földesúri rendszer nem alakulhatott ki, ami azt jelentette,

⁶⁰ Idézi: Paul H. Smith (szerk.): *Letters of Delegates to Congress, 1774–89. IX. February 1 – May 31, 1778.* Library of Congress, Washington, DC, 1982. 908.

⁶¹ A monarchia intézményétől nem minden Alapító Atya zárkózott el. Benjamin Franklin és Alexander Hamilton sem tartotta azt elvetendő államfőmódnak, mindössze az Egyesült Államok természeti és társadalmi adottságai miatt azt az észak-amerikai kontinensen nem tartották működőképesnek. Ld. Johnson, i. m. 165. 183.

⁶² A klánok főleg a skót gyökerekkel rendelkezőket jellemezte.

⁶³ Johnson, i. m. 609.

⁶⁴ Idézi: u. o. 183.

hogy a kereskedelemben gyakorlatilag minden szabad ember részt vett. A korai amerikai társadalom nagy része mezőgazdaságból élt, ami egy „észak-amerikai feudalizmust” jelentett. Ebben a családi kötelékek szerepe volt a legfontosabb.⁶⁵

Az angliai hercegi udvarokhoz hasonló klientúra azonban egyáltalán nem létezett, ugyanis mindenki állandó mozgásban volt. Egy brit megfigyelő erről a következőket írta: „*úgy vándorolnak, ahogy mohóságuk és nyugtalanságuk parancsolja. Egyáltalán nem kötődnek az egyes helyekhez, mintha természetükbe lenne oltva a mozgás. Örökké azt gondolják, hogy a messzi, távoli földek jobbak, mint ahol megtelepedtek*”.⁶⁶ Ez a mozgékony gazdasági erőt is jelentett és az Egyesült Államok fejlődését serkentette, de mellette a társadalmat szétforgácsolta, így annak egysége soha nem tudott megvalósulni, az csupán utópia maradt. Az állandó mozgás lehetetlenné tette egy egységes állami hierarchia kialakulását is, ami az emberek egyenlőségének érzetét erősítette. Éppen ezért az amerikai emberek körében kialakult az a nézet, hogy mindenki igényt tarthat a legjobbra és annak elérése kemény munkával és tisztességgel nemcsak elfogadható, hanem egyszerre tisztelhető is. Ez az egyedi jelenség vezetett ahhoz, hogyha a köznépek joga van a legjobbhoz, akkor a kormányzatban való részvételhez is.⁶⁷ A „földműves”, a „kisbirtokos” vagy a „nemes” szavak használata gyorsan kikopott az amerikaiak korai szókészletéből és helyét a polgárok összességének jelölésére egy újonnan keletkezett szó, a „public” vette át. Jefferson erről a jelenségről a következőket írta: „*Tegyünk fel egy kérdést egy földművesnek és egy professzornak. Előbbi gyakran jobb megoldást talál, mint az utóbbi, mert nem vezetik tévutakra a mesterségesen felállított szabályok*”.⁶⁸

1.2. Az első évszázad (1789–1898)

A fiatal Köztársaság friss tapasztalatokkal indult útnak és fejlődésnek, hogy aztán a 19. század végén a nemzetközi színpadra léphessen. Jelen fejezetben azt tekintjük át, hogy az Egyesült Államok milyen úton jutott el a Theodore Roosevelttől és Woodrow Wilson elnök nevével fémjelezett korig.

1.2.1. Az Alapító Atyák korszaka (1789–1825)

A függetlenségi és a spanyol–amerikai háború között eltelt időszakban az Egyesült Államok történetében jellemzően politikai generációk váltották egymást. Ahogy láthattuk, a fiatal Köztársaság történetét nemesség hiányában az elit családjaiból kialakuló dinasztiák határozták

⁶⁵ Gordon S. Wood: *The Radicalism of the American Revolution*. Vintage Books, New York, NY, 1992. 69–70. 122.

⁶⁶ Idézi: Ray A. Billington: *Westward Expansion: a History of the American Frontier*. Macmillan, New York, NY, 1960. 156.

⁶⁷ Wood, i. m. 128.

⁶⁸ Idézi: Johnson, i. m. 184.

meg. A Brit-szigetéről betelepült kereskedő és puritán családokat később a presbiterek és holland, skandináv, valamint észak-német gyökerekkel rendelkező famíliák követték.⁶⁹

Az Egyesült Államok politikai elitjének első generációja a függetlenségtől nagyjából az 1820-as évtizedig a virginiai dinasztia tagjai voltak, azaz az Alapító Atyák nagy része határozta meg az első generációt. Bizton állíthatjuk, hogy 1789 és 1825 között az Egyesült Államok politikai elitjét a virginiai dinasztia adta. A tárgyalt időszak 5 elnökének mindegyikét, a 6 alelnökből pedig 4-et az Alapító Atyák adtak. A virginiai dinasztia korának két végpontja, 1789 és 1825 világtörténelmi vízválasztónak is tekinthető. George Washington elnökké választása 1789-ben a francia forradalommal egy évben történt, míg a dinasztia utolsó elnöke, Monroe 1823-ban meghirdetett külpolitikai doktrínája a 19. század második harmadának világpolitikai eseményeit határozta meg.⁷⁰

1789-ben a francia forradalom kitörése után és XVI. Lajos király kivégzésével nemcsak Európa, hanem az egész világ újra lángba borult. Az Egyesült Államok történetére mindig is jellemző volt, hogy annak politikai elitje kénytelen volt követni a gyors változásokat és ez közvetlenül a függetlenség kivívása után sem volt máshogy. Az amerikai telepesek elkezdtek a kontinens belsejébe áramlani, amelyet az amerikai kormányzat vagy követett, vagy fennállhatott annak a veszélye, hogy rivális köztársaságok jönnek létre, ami hátráltathatja az Alapító Atyák azon tervét, hogy az Egyesült Államok politikai és társadalmi berendezkedését az egész észak-amerikai kontinensre kiterjeszthessék.⁷¹ A 13 gyarmat ekkor még nem mutatott egységes képet és a megosztottság az Unió⁷² szerkezetében kódolva volt. Észak és Dél ellentéte nemcsak a rabszolgaságban mutatkozott meg, hanem abban, hogy előbbi kereskedelmi jellege rá volt utalva utóbbi mezőgazdasági jellegére. Ezek mellett ideológiai, vallási és társadalmi ellentétek is a felszínre kerültek. Az első elnököknek tehát figyelniük kellett arra, hogy Észak és Dél ellentéte az Egyesült Államok keleti parti államait ne fessítse szét.⁷³ A virginiai dinasztia és az államok politikai elitje hosszú viták és politikai kompromisszumok árán tartották fent az egy-

⁶⁹ Az amerikai történetírás 1920-ig három nagy bevándorlási hullámot különböztet meg, amelyet több kisebb is kiegészített. Erről vö. Eric Foner: *Reader's Companion to American History*. Houghton–Mifflin Harcourt, Boston, MA, 1991. 534–536. Roger Daniels: *Immigration*. In: Stanley I. Kutler (szerk.): *Dictionary of American History*. IV. Charles Scribner's Sons, New York, NY, 2003. 219–230.

⁷⁰ A Monroe-doktrína James Monroe elnök, 1823. december 2-án meghirdetett külpolitikai állásfoglalása volt, amelyben az Egyesült Államok nevében meghirdette az „Amerika az amerikaiaké elvet”. Ld. Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 28.

⁷¹ A rivális köztársaságokról ld. Johnson, i. m. 202–203.

⁷² Az Unió kifejezés mint az Egyesült Államok szinonimája a függetlenség kivívása után a polgárháború végéig állja meg a helyét. Ld. 1.2.2. fejezet.

⁷³ Észak és Dél társadalmi berendezkedéséről ld. Edward Pessen: *How Different from Each Other Were the Antebellum North and South?* In: *The American Historical Review*. vol. 85. (1980) no. 5. 1119–1149.

séget. A fiatal Köztársaság gondjait a függetlenségi háborúval nyert új területek is gyarapították: a Mississippi folyóig húzódó vidék beolvasztása időt igényelt. Ezt először territóriumként, majd államokba kellett szervezni. Az új területek megszervezésében a tagállamok nem vettek részt, ez a központi kormányzat feladata lett.⁷⁴

Az újonnan szerzett területek benépesítése és állami megszervezése időt igényelt, amely az Unió figyelmének nagy részét lekötötte, maradék részét pedig a tagállamok közötti kooperáció fenntartására fordította. Nem véletlen, hogy az észak-amerikai nemzet első elnöke George Washington lett, hisz személye a függetlenségi háborúban szerzett hírnevével a tagállamok között hidat tudott képezni. Az ő elnöki hivatala tehát egyfajta etalon lett. Általánosságban elmondható, hogy az Egyesült Államok akkor tudott sikeres lenni és küldetését „előrendíteni”, ha Washingtonhoz hasonlóan olyan személy került az élére, aki a sokszínű Amerikát egységesen képviselni tudta. Washington jobbnak tartotta, ha a kabinetben csapnak össze az érdekek és a vélemények, mint ha nyílt háborúskodás folya a pártok, illetve a kormány és az ellenzék között. Washingtonnak elnöksége alatt sikerült meghonosítania a hatalmi ágak elválasztását is. Az első elnök belpolitikai tevékenysége meghatározta az Unió arculatát és híres búcsúbeszédében⁷⁵ az Egyesült Államok későbbi vezetőit óva intette, hogy elhamarkodott nemzetközi vállalkozásba kezdjenek. A történetírás erre úgy emlékszik, mint az amerikai semlegesség kinyilatkoztatására. Ha az első elnök beszédét megvizsgáljuk és összevetjük a fent vázolt történelmi folyamatokkal, a washingtoni külpolitikai filozófiáról sokkal árnyaltabb képet kapunk. Washington elnöksége végére felismerte, hogy Amerika világgöztársasága elérhetetlen utópia. A francia forradalom 1792-ben kontinentális háborúvá eszkalálódott, amely könnyen elérhette volna az Egyesült Államokat is. A fiatal Köztársaság viszont számtalan belső problémával küszködött, ezért Washington a semlegességet választotta és nem állt a forradalmi Franciaország mellé, pedig ebbe az irányba ható politikai nyomás erős volt.⁷⁶

Washington, aki három európai háborút megélt – a hétévesben harcolt, a függetlenségben fővezér volt, a francia forradalom intervenciós harcától pedig tartózkodott –, az Egyesült Államok földrajzi és politikai helyzetét figyelembe véve fektette le annak sikeres érvényesülésének elveit. Az őt követő elnökök viszont már nem mindenben értettek egyet vele, és céljaikat rövid távú, harciasabb eszközökkel kívánták elérni. A francia forradalmat a napóleoni háborúk

⁷⁴ Johnson, i. m. 202–222.

⁷⁵ Washington búcsúbeszédének szövege: United States Senate (https://www.senate.gov/artandhistory/history/milestone/Washingtons_Farewell_Address.htm Letöltés ideje: 2022. április 12.)

⁷⁶ Washington elnök belpolitikai tevékenységéről ld. Timothy H. Breen: *George Washington's Journey: The President Forges a New Nation*. Simon and Schuster, New York, NY, 2016.

kövezték, ezek a világtörténelmi események pedig a virginiai dinasztia elnökségét szinte teljesen felölelték. Washingtont John Adams követte, aki egyetértett az európai háborútól való tartózkodással, de kabinetjének alelnöke, Thomas Jefferson a republikánizmust támogatva Franciaország szövetségét tartotta kívánatosnak és a britekkel való szembefordulást kívánta elérni, míg Alexander Hamilton az európai zűrzavart látva elérkezettnek látta az időt, hogy az Egyesült Államok „tűzzel és vassal” számolja fel a spanyolok amerikai birodalmát.⁷⁷ A teljes Amerikai kontinenst ilyen gyorsan természetesen lehetetlen lett volna meghódítani. Adams maga is hitt az Egyesült Államok világküldetésében, de Jeffersonnal és Hamiltonnal szemben nem volt rövidlátó és felismerte, hogy Amerika egykor hatalmas nemzetté válik, talán az egész világon a leghatalmasabbá, saját szavaival: „*akár kétszáz millióan is leszünk*”⁷⁸, de ezt a végkifejletet nem akarta látni. Ő ugyanis rossznak tartotta a gyors haladást, az azzal következő változásokat nyomasztónak látta: „*Az országnak még egy egész évszázadra lesz szüksége, míg készen áll majd arra, hogy hogy nagygyá legyen*”.⁷⁹ Adams pontosan tudta, hogy kabinetjében és az amerikai politikai életben az Egyesült Államok küldetésének kiterjesztését az európai gyarmatbirodalmakkal történő minél előbbi konfrontációjában látták. Ezzel szemben az Alkotmánybíróság szerepének erősítésével próbált egy féket beépíteni. Ez a vállalkozása sikeres lett, a John Marshall bíró vezette testület, Adams elnöksége után is eredményesen vette fel a harcot olyan elnökökkel szemben, akik a gyors központosítást vagy terjeszkedést kívánták megvalósítani.⁸⁰

Adams alelnöke, Jefferson követte. Félő volt, hogy Franciaország oldalán háborúba sodorja az országot, a Nagy-Britanniával való konfrontáció pedig az új-angliai kereskedelem összeomlását jelentette volna. Jefferson ellentmondásos személyisége elnöki hivatalában is megmutatkozott, amely a napóleoni háborúk korában a fiatal Köztársaság hasznára vált. Szenvedélyesen idealista volt, de puritán gyökerei miatt a háborút és az elnöki pompát elvetette. 1803-ban Bonaparte Napóleon stratégiai megfontolásokból utasította külügyminiszterért, hogy ajánlja fel az Egyesült Államoknak megvételre Franciaország észak-amerikai birtokait, Louisianát, Mississippi völgyét és New Orleans területeit. Ezeket az észak-amerikai nemzet 15 millió dollár fejében megvásárolta. Napóleon megkészszerzte az Unió területét, de annak világhatalommá válására még várni kellett. Az Egyesült Államok területe megint olyan ütemben növekedett, hogy azt a központi kormányzatnak még évtizedekbe tellett megszerveznie.⁸¹

⁷⁷ Johnson, i. m. 234–235.

⁷⁸ Idézi: u. o. 236.

⁷⁹ Idézi: u. o. 237.

⁸⁰ John Marshall alkotmánybírói tevékenységéről ld. Edward S. Corwin: *John Marshall and the Constitution: A Chronicle of the Supreme Court*. Firework Press, New York, NY, 2015.

⁸¹ A louisianai üzletről vö. Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 23–25. Johnson, i. m. 255–261. Magyarics: i. m. 31–59.

Ettől függetlenül sem Jefferson, sem pedig az őt követő utóda, James Madison nem tudta, hogyan vezesse át a Köztársaságot a napóleoni háborúk zűrzavaros időszakain. Az Egyesült Államok érdeke az volt, hogy a terjeszkedés gyorsaságát lassítsák, Madison elnökké választása után azonban a Nagy-Britanniával való konfrontáció egyre elkerülhetetlenebbé vált. A brit flotta 1805-ben Trafalgarnál a spanyol–francia flotta felett stratégiai győzelmet aratott. Nagy-Britannia a függetlenségi háborúban elvesztett világtengeri uralmát visszaszerezte. Igaz, Napóleon az egyesített orosz és osztrák erőket 1807-ben legyőzte, amivel úgy tűnt, az európai kontinensen Franciaországnak nem maradt ellenlábas. Ebben a kényes hatalmi helyzetben Jefferson életbe léptette a behozatali tilalmi törvényt, amellyel az új-angliai amerikai–brit kereskedelmet kívánta felszámolni, ezzel megágyazott az amerikai–brit háborúnak. Az új-angliai kereskedelem fenntartása az Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának stratégiai érdeke volt, a madisoni politika mégis a britekkel való konfrontáció mellett döntött.⁸²

Madison személyében ekkor egy olyan elnök volt hatalmon, akiről mindenki egyetértett abban, hogy – Tacitus szavaival élve – „*képes lett volna az uralkodásra, ha nem uralkodott volna*”.⁸³ Az 1812-ben kitört brit–amerikai háború egészét jól jellemezte, hogy az Egyesült Államok céljai ködösek voltak, és a konfliktusban Nagy-Britannia sem volt érdekelt. Ezt a hangulatot Francis Jeffrey, az *Edinburgh Review* szerkesztője 1814-ben így jellemezte: „*A nép fele nem is tudja, hogy hadban állunk Amerikával, akik meg tudták, elfelejtették*”.⁸⁴ Az amerikaiak gyors győzelemben reménykedtek, és abban hogy a kanadai telepesek fellázadnak a brit korona ellen. A britek szárazföldi veszteségekkel számoltak, míg a tengereken győzelemmel. A várakozásoknak a háború pont az ellentétjét hozta. Az amerikai milíciák tisztesen helytálltak, de központi irányítás nélkül az Ohio-völgyében és a kanadaiakkal szemben vereséget szenvedtek. Az amerikaiak viszont a tengereken meglepő sikereket értek el. A Nagy-Britannia elleni háború során mutatkozott meg először az, hogy a háborúban az amerikaiak stratégiai előnye a csúcstechnológia iránti szenvedélyük lehet. A britek ettől függetlenül az új-angliai nagyvárosokat a tengerről ágyúzták és várható volt egy angol partraszállás is, amire viszont az amerikai politikai elit nem készült fel, végül az utolsó pillanatban, fejvesztve menekült el Washingtonból. A britek jelezték tárgyalási szándékukat, de ezt erővel is demonstrálták: 1814. augusztus 24-én benyomultak a védetlen fővárosba és azt teljesen felgyújtották. A britek, mivel Kanada jogállását

⁸² Tacitus: *Korunk Története*. I. Könyv, 49. (<https://mek.oszk.hu/04300/04353/html/01.htm#5> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

⁸³ Madison elnök személyéről vö. Jack N. Rakove: *James Madison and the Creation of the American Republic*. Brown Higher Education, Glenview, IL, 1990. Drew R. McCoy: *Last of the Fathers: James Madison and the Republican Legacy*. Cambridge University Press, New York, NY, 1989.

⁸⁴ Katherine Cave (szerk.): *Diary of Joseph Faringdon*. XIII: *January 1813 – June 1814*. Paul Mellon Centre, New Haven, CT, 1984. 4492.

biztosították és Washington feldúlásával leckét is adtak, további érdekeik nem kötötték a háborúban maradáshoz. A washingtoni katasztrófa Madisont és külügyminiszterét, Monroe-t is arra sarkallta, hogy vessen véget a háborúnak.⁸⁵ A békében Monroe és Wellington hercege az 1812-es *status quo* visszaállítását mondta ki, amely elsősorban az amerikai fél számára volt kedvező. Az Egyesült Államok szerencséjére Észak-Amerikában Nagy-Britannia nem kívánt déli irányban terjeszkedni, hanem a nyugati területek felé tekintett. Mindkét fél visszatért a háború előtti területeire és ezt egyik sem minősítette győzelemnek vagy vereségnek.

Az Uniónak az 1812-es háború ettől függetlenül közvetetten területet is hozott. A későbbi elnök, Andrew Jackson, aki ekkoriban katonai vezetőként a déli határvidékeken harcolt, a britekkel szövetséges spanyolokkal és indiánokkal szemben jelentős sikereket ért el. Hivatalosan az Egyesült Államoknak vissza kellett vonulnia az 1812-es határok mögé, de Jackson és csapatai vonakodtak ezt megtenni. Spanyolország belátta, hogy floridai területeit hosszú távon már nem tudja megtartani, ezért brit közvetítéssel azt az Egyesült Államoknak 1821-ben 5 millió dollár fejében átadta. A genti béke az indiánok területeit sértetlenül hagyta, de Jackson ellen itt sem tehettek semmit. Jacksonnak nem volt szándékában visszaadni a területeket, az amerikai milíciák távozását pedig senki sem kényszeríthette ki. Jackson egyszerűen figyelmen kívül hagyta a genti béke indián területekre vonatkozó pontjait, a központi kormányzat ez ügyben nem tehetett – és nem is állt szándékában tenni – semmit.⁸⁶

A virginiai dinasztia regnálását presztízsveszteséggel fejezte be, míg az Andrew Jackson képviselte harcias telepések egy új politikai generáció felemelkedésének alapjait tették le. Washington óta Jackson lett az első hős, akire az amerikaiak egységesen felnéztek, és akárcsak elődjét, őt is egy háborúban szerzett sikerei és vezetési képességei emelték ebbe a szerepbe. Jackson előtt azonban az Egyesült Államoknak James Monroe lett az elnöke, aki Madison külügyminisztereként a legfontosabb szerepet játszotta abban, hogy a fiatal Köztársaság az 1812-es háborúból sértetlenül jöjjön ki. Jackson adta az Egyesült Államok katonai erejét, a diplomácia harcmezein pedig Monroe ért el stratégiai eredményeket. A diplomácia és a katonai erő együttes gyakorlása az észak-amerikai nemzet külpolitikai filozófiájának jellemzője lett. Monroe a virginiai dinasztia utolsó elnökeként már a belügyekkel foglalkozott.⁸⁷

⁸⁵ Az 1812-es háborúról ld. Donald Hickey: *The War of 1812: A Forgotten Conflict*. University of Illinois Press, Urbana, Chicago, Springfield, IL, 2012.

⁸⁶ A genti béke szövegét vö. Magyarics, i. m. 56–58. Johnson, i. m. 279–280. Florida eladásáról ld. Philip C. Brooks: *Diplomacy and Borderlands: the Adams–Onís Treaty of 1819*. University of California Press, Berkeley, CA, 1939. 117.

⁸⁷ James Monroe elnök tevékenységéről ld. legfrissebb életrajzát: Tim McGrath: *James Monroe: A Life*. Dutton, New York, NY, 2020.

1.2.2. A tábornokok kora (1825–1865)

Értekezésünkben az Egyesült Államok „második generációs” korszakának a tábornokok kora nevet adtuk. A megnevezés arra utal, hogy az Egyesült Államok ezen időszakában a vezető réteg többsége olyan, háborút megjárt generáció volt, akiket katonai sikereik akár az elnöki hivatalig jutatták. James Monroe-t John Quincy Adams követte, aki már az új generáció első elnöke volt, de nagyravágyó hódító terveit nem tudta megvalósítani, ugyanis az 1812-es háború okozta gazdasági válságon nem tudott úrrá lenni.⁸⁸ Elnöki tisztségében Andrew Jackson követte, aki az 1812-es háborúban a spanyolok ellen jelentős katonai sikereket ért el. Jackson a háború után sem maradt tétlen, népszerűségét arra használta, hogy felkészüljön a politikai pályafutására. John Q. Adamsszel szemben nem hitt a felvilágosodás eszméiben, de a farmerek vezette állam jeffersoni utópiáját is megvalósíthatatlannak tartotta. Már 1816-ban a következőket írta: „*A tapasztalat arra tanított, hogy az ipar ma kényelmünk és függetlenségünk szempontjából egyaránt nélkülözhetetlen*”.⁸⁹ Ez jelezte: az országot az Alapító Atyákat követő új nemzedék már ipari nagyhatalommá kívánja alakítani. Jackson állította, hogy „*a nép szuverén, az Unió pedig örökké szól*”.⁹⁰ Ennek fenntartása érdekében mindent megtett: alacsonyan tartotta a vámokat, a Demokrata Párton belül a Délt egységbe szervezte és az északi üzletemberekkel politikai kényszerszövetségre lépett. A modern amerikai politika alappillérei Jackson alatt születtek meg: az elnöki karizma, a végtelen választási kampányok, a kongresszusi ellenzék szerepének felértékelődése és a kétpártrendszer. Jackson alapította meg a Demokrata Pártot, emellett a párthoz ragaszkodás feltétlenségét is meghonosította, valamint a politikai érdekegységbe tömörülő Dél az ő erőfeszítése nyomán jött létre.⁹¹

Elnöksége második ciklusa végén utódját, Martin Van Buren személyében ő maga jelölte ki. Amíg az Alapító Atyák az alelnöki hivatallal segítették politikai szövetségeseiket, addig a 19. századi Egyesült Államokban az utódválasztás ügyében a pártvezetők szerepe megnövekedett. Az amerikai politikai hagyományban az elnöknek két ciklust illet vállalnia, de a pártvezérekre ilyen megkötések nem vonatkoztak.⁹² A pártok a politikai életet akár egy egész generáción át tudták uralni. Így volt ez a jacksoni Demokrata Párttal is, amely Jackson és Van

⁸⁸ John Q. Adams elnöki tevékenységéről ld. William J. Cooper: *The Lost Founding Father: John Quincy Adams and the Transformation of American Politics*. Liveright Publisher, New York, NY, 2017.

⁸⁹ Idézi: Johnson, i. m. 328.

⁹⁰ Idézi: u. o. 347.

⁹¹ Andrew Jackson katonai és elnöki tevékenységéről ld. u. o. 328–352.

⁹² Az Egyesült Államok Alkotmánya eredetileg nem szabályozta az elnöki ciklusok számát, ettől függetlenül az amerikai politikai hagyományba szervesen beépült, hogy egy személy összesen két ciklust vállalhat. Az elnöki hivatalban eltölthető maximális időtartamot 1951-ben a XXII-ik alkotmánymódosítás foglalta „törvénybe”, de ezt megelőzően is kevesen indultak két ciklus kitöltése után. Az elnöki hivatalban egyedül Franklin D. Rooseveltnek sikerült ennél többet eltöltenie.

Buren után egy kisebb szünettel az 1844-es választáson visszatért, majd az amerikai politikai élet csúcsát 1848 és 1861 között folyamatosan uralni tudta.⁹³ Jackson az Egyesült Államok határait szívesen terjesztette volna ki a rivális európai nagyhatalmak és a függetlenedő latin-amerikai nemzetek kárára, de elnöksége alatt erre nem nyílt reális lehetősége. A Közép-Nyugat benépesítése már folyamatban volt, a Mississippi déli területei mögött húzódó indián területek pedig könnyű prédának bizonyultak. Jackson elnöksége alatt a helyi milíciák az indiánokkal sokszor önkényesen, de a szövetségi kormányzat hallgatólagos beleegyezésével háborút vívtak. A britek hallgatólagosan elfogadták, hogy ami a 49. szélességi körtől délre történik, az az amerikai nemzet belügye. Jackson elnöksége alatt az amerikai telepesek indiánok kiszorítását célzó hadjárata megkezdődött.⁹⁴ Jackson ehhez ideológiai alapot is nyújtott: az őslakosok vagy civilizálódjanak és illeszkedjenek be a kialakuló amerikai társadalomba, vagy költözzenek nyugatabbra. Az amerikai telepesek nyugatra terjeszkedésének viszont csak a Csendes-óceán szabott természetes határt. A civilizálódás klasszikus amerikai ideológiai érv volt, hiszen nem egy olyan indián törzs, mint a cserokik is, eddigre már több nyelvet beszéltek, áttértek a keresztény vallásra és olyan közösségekben éltek, amely a 19. századi angolszász polgári élet minden formáját átvette.⁹⁵

A 19. század közepéhez érve az Egyesült Államok újra készen állt határainak kiterjesztésére. A Missouri-kompromisszum 1836-ban Arkansas, 1837-ben Michigan állammá válása az észak-amerikai kontinens belsejének birtokba vételének első lépései voltak, amely a nyugati part meghódításának kapuja volt. Ennek egyedüli akadály a Spanyol Birodalomtól nemrég függetlenné vált Mexikó volt, amely az Egyesült Államok nyugati irányú terjeszkedésének akadály volt. Az indiánoktól megszerzett területek, illetve a 49. szélességi kör nyújtotta „korlátok” Mexikó észak-nyugati területeinek elcsatolását elkerülhetetlenné tette, de előtte Texas állam hovatartozását kellett rendezni. Andrew Jackson tanácsadója, Amos Kendall elsőként alkalmazta az amerikai külpolitikai filozófia azon elemét, hogy az Államok különleges „hivatástudata” a területszerző háborúkat kizárja, ha erre mégis sor kerül, annak minden esetben az emberiség érdekében kell megtörténnie. Saját maga fogalmazott erről Jackson elnöknek: *„A nemzetközi közvélemény nem kifogásolná, ha a kérdéses terület a megfelelő időben mégiscsak az ölébe pottyanna valahogy. Ez az idő pedig el fog érkezni, ha Mexikót elárasztja angolszász*

⁹³ Johnson, i. m. 346.

⁹⁴ Az amerikaiak indiánokkal szembeni korai politikájáról ld. Reginald Horsman: *Expansion and American Indian Policy, 1783–1812*. Michigan State University Press, East Lansing, MI, 1967.

⁹⁵ Az indián köztársaságról ld. Henry T. Malone: *Cherokees of the Old South: a People in Transition*. University of Georgia Press, Athens, GA, 1956. 74–90.

fajunk”.⁹⁶ Kendall rávilágított arra, hogy az Egyesült Államok stratégiai érdekei összefonódnak ideológiai küldetésével, legyen szó akár egy szomszédal való konfliktusról, vagy később egy nemzetközi politikai szerepvállalásról. Az „angolszász faj” kulturális értékrendszerének elterjesztése az amerikai politika és intézményrendszer világszintű elterjesztésének szándékában is tetten érhető.⁹⁷

Texas lassan belpolitikai kérdéssé vált, Tyler elnök annak megszerzésével kampányolt, hogy a déli államok támogatását elnyerje. A választást 1844-ben azonban a demokrata James K. Polk nyerte meg, aki Texas bekebelezését eredetileg elutasította. Ekkor már nyilvánvaló volt, hogy az amerikai választópolgárok többsége is követelte Texas csatlakozását, tekintet nélkül arra, hogy rabszolgatartó állam-e vagy sem. A választási vereség utáni maradék hivatali idejében Tyler elnök úgy döntött: háborús helyzetet teremt, hogy Polk elnök hivatalát átvéve már ne tudjon ez ellen semmit tenni. A külügyekkel foglalkozó Szenátust az elnök utasította, hogy hozzon határozatot Texas anektálásáról, de a kétharmados többség nem lett meg, mire Tyler a döntés jogát a két ház együttes határozatára bízta, így az egyszerű többség is elegendő volt, és ez már meg is lett. Tyler utolsó hivatali napján, 1845. február 28-án Houston texasi elnöknek üzenetet küldött, hogy Texas állam csatlakozzon az Unióhoz. Houston ezt el is fogadta, így Tyler úgy távozhatott elnöki hivatalából, hogy megszerezte Texast, amely ellen Polk sem tehetett semmit.⁹⁸ A Texasszal kudarcot vallott Polk úgy döntött, hogy cserébe a hatalmas és gazdag Kaliforniát az észak-amerikai nemzethez csatolja és ráadásként még Oregont is megszerzi. Polk egy ciklust vállalt, tehát négy év alatt kellett ezt a vállalást teljesítenie.⁹⁹ Háborút indított Mexikó ellen, ahol gyors győzelmet aratott, de ezzel párhuzamosan az Oregon-kérdésre is figyelmet fordított. Az 1814-es egyezmény óta a britek és az amerikaiak egyetértettek abban, hogy az Egyesült Államok és Kanada között érintetlenül hagyják a 49. szélességi kör mentén megvont, egyenes határvonalat. Monroe elnök úgy vélte, hogy ez a vonal nemcsak a jelenlegi határra érvényes, hanem egészen a nyugati partig meghosszabbítható. Oregon területe azonban jóval túlnyúlt északra, egészen a későbbi Alaszka határáig terjedt. Az amerikai pionírok itt is határtalan földszerzési vágytól vezérelve az egész terület bekebelezését követelték, jelszavuk

⁹⁶ Amos Kendall levele Andrew Jacksonnak, 1836. július 30. Idézi: Robert V. Remini: *Andrew Jackson: The Course of American Democracy 1833–1845*. HarperCollins, New York, NY, 1984. 362.

⁹⁷ Stuart C. Gilman: *Presidential Ethics and the Ethics of Presidency*. In: *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. vol. 537. (1995. január) 58–75.

⁹⁸ A texasi köztársaság anektálásáról ld. David M. Pletcher: *The Diplomacy of Annexation: Texas, Oregon and the Mexican War*. University of Missouri Press, Columbia, MO, 1973. 113–207.

⁹⁹ Egy elnöki ciklus négy évet ölel fel, amely nem a megválasztással kezdődik. Az amerikaiak az elnököket hagyományosan novemberben választják meg, de csak később lépnek hivatalba. 1953-ig ez március eleje volt, azóta viszont az új elnököt már január elején beiktatják.

„*egész Oregont, vagy semmit!*” volt. Ez az Egyesült Államok határát mélyen kitolta volna Nyugat-Kanada területére, és az Unió birtokába jutott volna a stratégiai fontosságú helyen fekvő kikötőváros, Vancouver.¹⁰⁰

Polk elnök a Kongresszusban Oregon-ügyében kijelentette: „*Amerika igénye a vidékre egyértelmű és megkérdőjelezhetetlen*”.¹⁰¹ A mexikói háborúra készülve semmit sem kívánt jobban elkerülni, mint megszegni az 1814-es szerződést, amivel Nagy-Britanniával egy újabb konfliktust kockáztatott volna. Oregon északi részén az Orosz Birodalom is jelen volt, így annak teljes bekebelezése többfrontos háború lehetőségét hordozta magában. Az oregoni prém értéke ráadásul a világkereskedelemben csökkent. Polk ezért a színpalak mögött Sir Robert Peel brit miniszterelnökkel tárgyalásokba kezdett. Peel a legjobb úton volt, hogy elveszítse hivatalát, kormánya válságban volt, így annak megmentésére az oregoni egyezmény tökéletes ürügynek tűnt. Peel hivatalát ez végül nem mentette meg, de az eset szemlélteti, hogy az újabb amerikai–brit megállapodást a szükség és a szerencse vezérelte, nem a két nemzet különös kapcsolata. A kulturális emlékezet az 1814-es és az 1846-os kompromisszumot a brit–amerikai különös kapcsolat gyökereinek tekinti, de a valóságban erről az első világháborúig szó sem volt. A két tengeri hatalom érdekközössége csak az 1920-as években körvonalazódott, a kompromisszumoknak földrajzi, stratégiai és belpolitikai okai voltak.¹⁰² 1846-ban a két angolszász nemzet azért nem konfrontálódott, mert Polk elnök – a monroe-i hagyományt tiszteletben tartva – az egész Oregont követelő *Fifty-Four-Forty* mozgalommal¹⁰³ szemben a kompromisszumra törekedett. Polk úgy döntött, elkerüli a többfrontos háborút. Az Egyesült Államoknak így nem kellett megosztania erejét, és ez a módszer kínálta a legkisebb erőfeszítéssel a legtöbb terület megszerzését.¹⁰⁴

Az oregon-kompromisszum elfogadásának évében az Egyesült Államok már hadban állt Mexikóval. A fiatal Köztársaság Kalifornia esetében úgy járt el, hogy a területet be kívánták kebelezni, de az agresszor szerepét Mexikóra hárították. Polk elnök felkészítette a szövetségi államot egy gyors és döntő háború megvívására. Polk elnök 1845-ben a haditengerészet miniszterén keresztül titokban utasította Sloat parancsnokot, hogy ha Mexikó megadja *a casus bellit*, haladéktalanul foglalja el San Francisco kikötőjét. Az elnök ettől függetlenül Mexikó

¹⁰⁰ Az Oregon kérdésről ld. u. o. 229–351. 395–438.

¹⁰¹ Idézi: Johnson, i. m. 377.

¹⁰² A brit–amerikai különleges viszonyról ld. 5.3. fejezet.

¹⁰³ Azaz 54°40' vagy háborút. A számok Oregon teljes területének szélességi körét jelzik, mutatva, hogy a mozgalom a teljes vidék bekebelezését tűzte ki céljául, amiért az európai hatalmakkal akár fegyveres harcot is hajlandóak voltak vívni.

¹⁰⁴ Az Oregon-kérdés angol–amerikai vonatkozásáról ld. Donald A. Rakestraw: *For Honor or Destiny: The Anglo–American Crisis over the Oregon Territory*. Peter Lang Publishing, New York, NY, 1995.

esetében sem zárkózott el egy békésebb megoldástól, és 5 millió dolláros ajánlatot tett Új-Mexikó megvásárlására, ha pedig Mexikó hajlandó lenne Kaliforniát is eladni, akkor: „*a pénz egyszerűen nem számítana*”.¹⁰⁵ Polk elnök tehát Kalifornia és Új-Mexikó megszerzéséhez az amerikai külpolitikai filozófia teljes „fegyvertárát” bevetette. Diplomáciájában az ország gazdasági és pénzügyi erejét kompromisszumteremtőként használta, úgy mint egy *casus bellin* alapuló háborút. A mexikói kormány elutasította az Egyesült Államok közeledését. Polk felkérte Zachary Taylor tábornokot, hogy seregeivel foglaljon állást a határ mentén. Az amerikai mozgósításra mexikói oldalról pont az következett, amit Polk várt: határincidensek.¹⁰⁶

Az amerikai hadsereg gyors győzelmet aratott és Mexikóvárost is megszállta. A békeegyezmény megkötése nem volt egyszerű, mert Mexikóban nem volt tárgyalóképes kormány, ezért azt csak 1848. február 2-án Gueadalupe Hidalgóban írták alá. Az egyezményben Mexikó elfogadta a Rio Grande mentén húzódó határt, és átadta az Egyesült Államoknak Új-Mexikót és Kaliforniát. A területekért cserébe Polk a háború teljes mexikói költségét átvállalta és ezen felül még 15 millió dollárt is fizetett.¹⁰⁷ A háború jelentős pénzügyi költséggel zárult, de az Egyesült Államoknak a Föld egyik természetileg leggazdagabb vidékén 1,3 millió km² területi gyarapodást hozott, mindezt alig pár évvel Texas csatlakozása után.¹⁰⁸

Öt évvel később, 1853-ban James Gadsden – a mexikói ügyekért felelős miniszter – nyélbe ütötte a Gadsden-vételt, amellyel Arizona és Új-Mexikó határvidékén 10 millió dollárért újabb, közel 800 ezer négyzetkilométernyi terület került az Egyesült Államok birtokába.¹⁰⁹ Ezzel a *Manifest Destiny*¹¹⁰ programja beteljesült. Kalifornia-, Új-Mexikó- és Oregon területének megszerzésével Polk joggal jelentette ki, hogy négy év leforgása alatt – Jefferson után – ő növelte legnagyobb mértékben hazája területét. Kalifornia még Texasnál is nagyobb nyereség volt. Az éghajlat igen kedvező volt, a föld hihetetlenül termékeny, ásványkincsekben gazdag és a területre más nagyhatalmak is érdeklődést mutattak. 1807-ben Oroszország azt tervezte, hogy kolóniát hoz létre Kaliforniában, a Columbia-folyó torkolatánál és Hawaii szigetén, de ez végül megghiúsult. Az Orosz–Amerikai társaság a Golden Gate vidékén ettől függetlenül sikeres kereskedelmet folytatott. A britek is érdekeltek voltak a területen, akik az oroszok kiszorítását tervezték, amelyhez a lehető legjobbkor jött az Oregon-kompromisszum. A hatalmi vákuum a

¹⁰⁵ Idézi: Johnson, i. m. 378.

¹⁰⁶ A mexikói–amerikai háború diplomáciai előzményeiről ld. Pletcher, i. m. 352–394.

¹⁰⁷ A Gueadalupe Hidalgó béke szövegét ld. Magyarics, i. m. 85.

¹⁰⁸ A békekötés körülményeiről ld. Pletcher, i. m. 549–574.

¹⁰⁹ Johnson, i. m. 381.

¹¹⁰ A *Manifest Destiny* a 19. századi Egyesült Államok eszmei irányzata volt, amely szerint az amerikai telepesek „szent” célja, hogy az észak-amerikai kontinentst benépesítsék és dominálják. Ez adott ideológiai alapot a Köztársaságnak a polgárháborúig történő terjeszkedéshez.

nyugati part esetében az Egyesült Államok segítségére volt. Ha az USA nem lépett volna, egy idő után olyan mértékben megnövekedhetett volna az orosz vagy brit befolyás a területen, hogy azt már nem lehetett volna ilyen „könnyen” megszerezni.¹¹¹

Kaliforniában ráadásul aranyat is találtak. Az észak-amerikai nemzetnek az 1850-es évekig nem volt aranytartáléka, azon egyszerű oknál fogva, hogy nem voltak aranylelőhelyei, amikor azonban a kaliforniai arany forgalomba került, az amerikai tőkepiac fejlődése felgyorsult, és lehetségessé vált az a folyamat, amely a 19. század második felében végbement: az Egyesült Államok óriási ipari és pénzügyi növekedése. A nyugati part az 1846-os Oregon-láz és az 1849-es első kaliforniai láz hatására rohamos sebességgel települt be. Ez újabb európai bevándorlást is generált, amelynek folyamán az Egyesült Államokba legnagyobb számban észak-német, skandináv és ír telepesek érkeztek. Ennek köszönhetően alakult az ki, hogy a nyugati part mind a mai napig az Egyesült Államok legnépesebb területe, és ez politikai súlyában a keleti part mellé emelte. Ami eddig elmélet volt, az a 19. század közepére valósággá vált. Létrejött a kétpólusú Egyesült Államok, amely nem az Észak és a Dél kötélhúzása volt, hanem a keleti és a nyugati part rivalizálása, amely közé nemcsak Észak és Dél, hanem a Közép-Nyugat is beszorult.¹¹²

Az új pólus megjelenése miatt azonban a két régi még összezapott egymással. Polk elnöksége alatt Utah, Új-Mexikó és Kalifornia állammá alakításának kérdésében nem született döntés, ő ugyanis betartotta ígéretét és 1849-ben távozott hivatalából. A Demokrata Párt Lewis Cass személyében egy olyan jelöltet állított, aki az Egyesült Államok további terjeszkedését folytatni kívánta, a Whig Párt¹¹³ pedig Zachary Taylor tábornokot nominálták. Taylornak sikerült a déli államokat megnyernie, a mexikói háborúban végzett tábornoki tevékenysége országos népszerűséget szerzett neki. Politikai tapasztalatlansága ellenére Taylor rövid elnöksége alatt – 1850-ben váratlanul elhunyt – sikeresen elérte, hogy 1850-ben Kaliforniát vegyék fel az Unióba. Halála után alelnöke, Millard Fillmore Utahnak és Új-Mexikónak territoriális jogot adott, ami az állammá válás előszobája volt. Kalifornia „szabadságpárti” tagállama lett az Uniónak, így Észak és Dél között végleg felborult az egyensúly. A Washington-féle „egy nemzet érdekközösségének” gondolata a 19. század közepére menthetetlenül megrendült.¹¹⁴ Az elnöki

¹¹¹ Az észak-amerikai kontinens nyugati partjainak földrajzi és hatalmi viszonyairól ld. Hayes: *Historical Atlas of the United States*, i. m. 154–171.

¹¹² A kaliforniai arany jelentőségéről: Ralph J. Roske: *World Impact of California Gold Rush, 1849–1857*. In: *Arizona and West* vol. 5. (1963) no. 3. 187–232. A nyugati parti bevándorlásról: Daniels, i. m. 219–230.

¹¹³ A dolgozat az amerikai Whig Pártra utal, ami névkona az angol Whig Pártnak és bár közös politikai hagyományból merítenek, mégsem testvérpártokról van szó.

¹¹⁴ Taylorról ld. Elbert B. Smith: *The Presidencies of Zachary Taylor and Millard Fillmore*. University Press of Kansas, Lawrence, KS, 1988. 13–158. Fillmore elnöksége: u. o. 159–250.

hivatalban Fillmore-t a jacksonista demokrata Franklin Pierce követte, aki a déli államok támogatottságát azzal nyerte meg, hogy a „spanyol dél” felé történő terjeszkedésnek elszánt híve volt. Ő maga is tábornok volt, a mexikói háborúban dandártábornoki rangig vitte. Pierce legfontosabb célja az volt, hogy az Unió egységét megtartsa és Észak–Dél egyensúlyát visszaállítsa. Olyan kabinetet hozott létre, amely elvileg a két ellentétes pólus közé hidat kívánt emelni. Az 1850-ben Mexikótól megvásárolt 800 ezer négyzetkilométernyi terület azonban Oregonhoz képest hangyányi volt, így nem sokat tett hozzá az egyensúly visszaállításához. A déli államok ezért a karibi térség, azon belül is főleg Kuba megszerzéséért folytattak kampányt. Ahhoz azonban, hogy a Dél újra egyensúlyba kerülhessen, Latin-Amerika jelentős részét be kellett volna kebelezní, amely az Unió angolszász jellegének teljes felborulását eredményezte volna, így azt pár populista író és politikuson kívül nem sokan támogatták. Pierce a Kansas–Nebraska-törvény¹¹⁵ kidolgozásával kinyilvánította, hogy az újonnan csatlakozó államok maguk dönthetnek társadalmi berendezkedésükről. Az elnök részéről a törvény a „mosom kezeimet” elv alkalmazása volt, ami az új területekért vívott kiélezett harcot tovább élesítette. Nebraska államban viszonylag simán ment a döntés, de a Kansas hovatarozásáért folyó harc már előrevetítette, hogy Észak és Dél között meghúzódó ellentétek előbb vagy utóbb fegyveres konfliktushoz vezethetnek.¹¹⁶

Az 1850-es évek közepére nyilvánvalóvá vált, hogy a déli államok társadalmi berendezkedésének nyugati irányú kiterjesztésének Kalifornia és Oregon határt szabott, illetve az Egyesült Államok a karibi térség és más spanyol ajkú területek felé történő expanzióra nem áll készen. Kalifornia után Oregon-territórium is állammá szerveződött és 1858 májusában Minnesota, 1859 februárjában pedig Oregon állam is belépett az Unióba. A déli államok az új területekből csak Kansast tudhatták magukénak, de felvételét a szövetségi törvényhozás megtagadta, amivel Dél a kongresszusi egyensúlyt is elvesztette. A déli államok politikai válságát a világkereskedelem átalakulása is súlyosbította. Legnagyobb kereskedelmi partnerük, Nagy-Britannia saját gyapotszükségletének nagy részét már Indiából látta el.¹¹⁷ Az amerikai polgárháború ideológiai oka Észak és Dél ellentétében egyértelműen a rabszolgáság intézménye volt, mindkét

¹¹⁵ A *Kansas–Nebraska Act* az 1854 májusában, az amerikai törvényhozás által jóváhagyott elnöki javaslat volt. A törvény, hogy a Dél politikai nyomását enyhítse, hatályon kívül helyezte az 1830-as Missouri-kompromisszumot, ami a 36°40' szélességi körtől északra fekvő területeken megtiltotta a rabszolgatartást. Ezek mellett Új-Mexikó-territóriumból létrehozta Kansas és Nebraska államokat, amelyek a rabszolgáság intézményének megtartásáról szabadon dönthettek. Ez a törvény Észak és Dél politikusait egyaránt felháborította, így az amerikai történetírás a polgárháború első lépcsőfokának tekinti, amikor először borult fel az Unió „egyensúlya”.

¹¹⁶ Johnson, i. m. 425–426.

¹¹⁷ Megan K. Nelson: *The Three-Cornered War: The Union, the Confederacy and Native Peoples in the Fight for the West*. Scribner, New York, NY, 2020. 165–246.

fél meg volt győződve saját társadalmi berendezkedésének igazságosságáról. A rabszolgaság intézménye mellett azonban voltak egyéb, összetett okai Észak és Dél háborújának.¹¹⁸

A polgárháború közvetlen politikai okának szokták tekinteni Abraham Lincoln megválasztását.¹¹⁹ Lincoln harcias retorikája inkább az Unió egyben tartását célozta meg, minthogy a rabszolgaság intézménye ellen keresztes háborút vívjon. Lincoln azon kevesek közé tartozott, aki jól ismerte a Délt, többször is beutazta. Lincoln tudta, hogy a háború olyan nyilvánvalóan ellentétes volt Dél helyzetével, hogy annak kitörését ő maga nem is tartotta valószínűnek. A rabszolgaság ellen vívott küzdelmében várakozása kemény viták, törvényhozása okozta válság volt, nem pedig fegyveres konfliktus. Ő volt az első politikus, aki úgy beszélt az indiánokról, mint Amerika őslakóiról, pedig abban az időben ezt a megnevezést az angolszász gyökerű amerikaiakra használták. Lincoln a rabszolgaságra nem úgy tekintett, mint az északi protestánsok, azaz az Egyesült Államok eredendő bűnére, ő a hagyományos értelemben nem volt vallásos. Abban viszont hitt, hogy minden ember egyenlőnek teremtett, vélekedése szerint egy olyan ország, amelynek alapköve a szabadság, nem engedheti meg magának, hogy állampolgárainak egy részét rabszolgaságban tartsa. „*Ha ez bekövetkezik, inkább vándorolnék ki egy olyan országba, ahol nem tesznek úgy, mintha szeretnék a szabadságot.*”¹²⁰ Úgy gondolta tehát, hogy a rabszolgaság intézményének megszüntetésénél is fontosabb az emberek értéktárgyként és birtokként való kezelésének felszámolása. Részt vett az új Republikánus Párt¹²¹ megalapításában. A korban a déli államok még csökkenő politikai súlyuk ellenére is jelentős presztízzsel bírtak, de a földrajzi és geopolitikai okok a déliek kárára váltak, míg a vasút forradalmát sem tudták kihasználni. A vasút az iparosodást erősítette, ami szintén az északi tagállamoknak kedvezett. A déli tagállamok görcsös ragaszkodása a terjeszkedéshez és a transzkontinentális vasúthoz olyan előnyhöz jutatta az északi tagállamokat, ami az Észak–Dél kötélhúzásában döntőnek bizonyult.¹²² A déliek aránytalanul nagy súlya a Demokrata Pártban azt eredményezte, hogy másik oldalon a radikális Uniót támogatók erősödtek meg, ami a középutas whigek kiszorulásával

¹¹⁸ u. o. 5–78.

¹¹⁹ Lincoln elnökségéről: Brian Kilmeade: *The President and the Freedom Fighter: Abraham Lincoln, Frederick Douglass, and Their Battle to Save America's Soul*. Sentinel, New York, NY, 2021.

¹²⁰ Abraham Lincoln: *Speeches and Writings*. Library of America, New York, NY, 2009. 180.

¹²¹ A Republikánus Párt megalapítását a Kansas–Nebraska-törvény elfogadása inspirálta. 1854-ben a Whig Párt a Demokrata Párt északi képviselőinek egy csoportjával és a Szabad Föld Pártjával egyesült. Amerikai megnevezése a *Grand Old Party*, ami régi nagy pártként hivatkozik rá, miközben láthattuk, a Demokrata Párt már Andrew Jackson elnöksége alatt létrejött. Ld. 2.2. fejezet.

¹²² A vasúti viszonyokról ld. Derek Hayes: *Historical Atlas of the American West. With Original Maps*. University of California Press, Los Angeles, CA, 2009. 112–119.

és a Republikánus Párt felemelkedésével végződött. Az új párt jelmondata is az volt, hogy „*A Szabadság és az Unió most és mindörökké egy és oszthatatlan*”.¹²³

Az 1860-as választásokon azonban még mindenki a Demokrata Párt győzelmét várta. A demokrata lapok a republikánusok viszonylag ismeretlen jelöltjét csak „*harmadrangú ügyvédnek*”, „*kis senkinek titulálták*”.¹²⁴ A déliek azonban történetük legingatagabb pontján nem kompromisszumos jelöltet állítottak, hanem a radikálisok nyomására John C. Breckinridge-t nominálták, aki az északi államokban esélytelen volt. Mellettük a Whig Párt immár Unió Pártként újraszerveződött, és az északi demokraták is jelöltet állítottak. A jacksoni Demokrata Párt kettészakadt, amelynek zűrzavarából az Abraham Lincoln vezette Republikánus Párt került ki győztesen, a szavazatok 39,9 százalékával.¹²⁵

Az amerikai polgárháború a történetírás ismert fejezete, így annak csak olyan részeit emeljük ki, amely dolgozatunk szempontjából fontosak. Az Észak minden tekintetben fölényben volt. Az ipari termelés nagy része ott folyt, a vasút is fejlettebb volt, a pénzügyek területén a Délnek nem volt hivatalos rendszere, valamint „emberanyagban” is többszöröse volt ellenfelének. Míg a konföderáció tagállamai közel 9 millió főt számláltak, de ebből majdnem 3,5 millió volt a rabszolga, addig az Unió területén már ekkor 18 millióan éltek. Ettől függetlenül a harcok kezdetekor Délen 1 millió katona állt harcba, míg Északon 1,6 millió.¹²⁶

Bár a déli seregek erejükön felül teljesítettek, az Unió haderejét nem tudták bekeríteni. A polgárháború Dél meglepő sikerei miatt elhúzódó konfliktus lett, ami Észak fölényét látva visszásan hathat. Dél korai sikerei azonban a mindent vagy semmit elvének eredménye volt. Dél vállalta a totális háborút és tisztában volt vele, hogy veresége a teljes megsemmisülést is magával hozhatja, tehát a Konföderáció léteért harcoltak. Ilyen motivációval szemben Észak a háborús célok tekintetében a konfliktus kitörésekor megosztott volt. A háborúba Lincoln kezdetben erkölcsi okokból kezdett bele, és csak 1862 nyarán jutott arra a „felismerésre”, hogy az Uniót az isteni Gondviselés jóvoltából nem fenyegeti veszély, neki pedig a háború céljait kötelessége megváltoztatni: szabaddá tenni az Egyesült Államok minden lakosát. Az Unió egybe tartását összekötni a rabszolgaság felszámolásával. Ekkor nyert valóban értelmet a háború

¹²³ Idézi Roy P. Basler: *Collected Works of Abraham Lincoln*. II. Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 1953. 341. Lincoln korai pályafutásáról és a Republikánus Párt megalapításáról ld. Johnson, i. m. 433–440.

¹²⁴ Idézi: Johnson, i. m. 444.

¹²⁵ Az 1860-as választásról ld. Gil Troy, Arthur M. Schlesinger Jr., Fred R. Israel (szerk.): *American Presidential Elections. 1789–2008*. Facts on File Inc., New York, NY, 2011. 111–118.

¹²⁶ Az Egyesült Államok hivatásos hadserege 1860-ban 26 ezer főt számlált. Ennek fényében meglepően hathat a két fél mozgósítási száma, de ne feledjük, ebbe az adatba nem számolták bele az államok hadereit vagy a szövetségi kormányzattól függetlenséget élvező helyi milíciákat. Az amerikaiak konfliktus esetén már a kezdetektől olyan haderőt tudtak mozgósítani, ami a kor legerősebb európai nagyhatalmaival vetekedett. Összehasonlításképpen az 1860-as években az Orosz Birodalom 862, Franciaország 608, Nagy-Britannia pedig 248 ezer hadsereggel rendelkezett. Kennedy: *A nagyhatalmak tündöklése*, i. m. 149.

Észak számára, amiért már teljes erőbevetéssel harcolhatott. A helyzet kísértetiesen hasonlított a központi hatalmak első világháborús erőfeszítéseéhez, amíg Woodrow Wilson 1917-ben egy új világrend felállításának ígéretével az antant oldalán meg nem jelent. Maga Lincoln fogalmazott erről így: „Mindennél fontosabb célom nem a rabszolgaság eltörlése vagy megtartása, hanem hogy megmentsem az Uniót”.¹²⁷ Dél kezdeti sikerei után az északiak katonailag is átvették a kezdeményezést. Ebben segítette őket seregük egységesebb irányítása, míg a déli hadtestek konföderációs hagyományaihoz híven nagyobb önállósággal rendelkeztek.¹²⁸

1.2.3. Mezőgazdasági nemzetből ipari nagyhatalom (1865–1898)

A polgárháború utáni Egyesült Államokban egyértelművé vált, hogy a kontinensméretű országban a két súlypontot a keleti és a nyugati part jelenti. Dél vereségével az is kikristályosodott, hogy az észak-atlanti térség mellett a csendes-óceáni vidék fejlődése is megállíthatatlan. A polgárháború végső soron a Nyugat fejlődését serkentette. Ennek köszönhetően népessége és gazdasági potenciálja is gyorsan gyarapodott. Az új területek nyersanyagokban is gazdagok voltak és a kaliforniai arany mellett Idaho és Montana a világ egyik leggazdagabb rézlelőhelye volt.¹²⁹

A polgárháború végére az Egyesült Államok kezdte magára öltetni azt a jellegét, ami a 20. század elejére kristályosodott ki: hatalmas, sokszínű, végtelenül anyagi és határtalanul idealista, fáradhatatlan újíto, hogy folyamatosan gazdagodjon. Egy felemás társadalom jött létre, de az észak-amerikai nemzet ezek igazságtalanságaival nem igazán foglalkozott, ugyanis erőforrásait ekkorra már teljesen lefoglalta azon vállalkozása, hogy a történelem egyik legnagyobb gazdasági fejlődését végrehajtva mezőgazdasági középhatalomból ipari nagyhatalommá fejlődjön. Az Egyesült Államok történetében először kezdődött egy olyan korszak, amely során az ország saját fejlődésével volt elfoglalva és a nemzetközi szerepvállalások háttérbe szorultak. Ez az 1929-es gazdasági világválságig kitartott, két kisebb, de annál jelentősebb megszakítással: a spanyol–amerikai és az első világháborúval.¹³⁰

Ebben a korszakban az amerikai politikai életre is jellemző volt a befelé fordulás, amelyet az a tény is alátámaszt, hogy az Abraham Lincoln és Theodore Roosevel között eltelt egygenerációnyi időben a történetírás által másodrangúaknak tartott elnöki figurák ültek a Fehér Házban. Ez nem jelentette feltétlenül azt, hogy az Egyesült Államok történetének e korszaka nem „mutatott fel” olyan elnököket, akik a politikai életben ne lettek volna jártasak, mindössze

¹²⁷ Lincoln, i. m. 506–507.

¹²⁸ A polgárháborúról ld. Johnson, i. m. 448–496.

¹²⁹ Benjamin H. Johnson: *Gold Rush, California*. In: Kutler, i. m. IV. 12–14. Jennifer Maier: *Migration, Internal*. In: u. o. V. 371–374.

¹³⁰ Johnson, i. m. 507.

az előbb említett gazdasági folyamatok miatt tevékenységük kevésbé volt látványos. Ulysses Grant nagyszerű harctéri parancsnok volt, de a tábornokok kora vele hivatalosan is véget ért. Grant elődei azért lehettek sikeresek, mert az Egyesült Államok olyan korszakában kerültek hatalomra, amikor a katonai vezetői tapasztalatukra a politika területén szükség volt. A 19. század eleji könnyű háborúk utáni terjeszkedő generáció pont ilyen elnököket követelt. Ennek köszönhetően a polgárháborúban Észak és Dél egyaránt katonai lángelmével rendelkezett, de Lincoln elnökségével a tábornokok szerepvállalása okafogyottá vált. Ezután az Egyesült Államokra elsősorban olyan belpolitikai feladatok vártak, mint az új területek megszervezése, a Nyugat integrálása, a Közép-Nyugat megszelídítése, a déli államok rekonstrukciója, a belső és külső népvándorlás és a nyugati terjeszkedés generálta hatalmas gazdasági és ipari fejlődés „levezénylése.” Ezek mellett az Egyesült Államok földrajzi súlya az Észak–Dél pólusról a keleti és nyugati partra tevődött át, amely a régi Amerika társadalmi versengése helyett mezőgazdasági, ipari és kulturális versengéssé alakult.¹³¹

Ebben a korszakban az Egyesült Államoknak a hadseregre se volt akkora szüksége, mint a polgárháború előtti korban. A nyugati vidékek meghódításával az észak-amerikai nemzetet már két óceán partja védte és sikerült elérnie, hogy egy középponti geopolitikai helyzetből¹³² egy előnyösebb tengerit kovácsoljon. Nagy-Britanniához hasonlóan az Egyesült Államok a 19. századra sikeresen valósította meg, hogy a külső fenyegetésekkel szemben az óceán partjai védőpajzsot nyújtsanak számára.¹³³

A polgárháború utáni és a Theodore Roosevelttel közti időszak egyetlen jelentősebb elnöki alakja Grover Cleveland volt. Elnökként roppant konzervatívnak bizonyult: az aranypénz híve volt, védelmezte a magas vámokat és a túlzott gyorsaságú változásokban szétfeszítő erőt látott. Cleveland tehát azok közé tartozott, akik a megfelelő idő eljöveteleig a folyamatokat lassítani próbálták. Ezt a politikáját az Egyesült Államokban konzervatívnak értékelték és a vidéki Amerika felfogásába szervesen beépült. A keleti és nyugati part közti területek ekkor váltak olyan konzervatív gondolkodásúvá, amelyek a haladást elleneztek, vagy radikálisabb esetben teljesen el is vetették. A középső vidéki Amerika tagadhatatlanul az Egyesült Államok gazdasági és társadalmi fejlődésének gátja lett, de ez a konzervatív gát inkább volt Amerika „természetes

¹³¹ Grant elnökségéről ld. Charles W. Calhoun: *The Presidency of Ulysses S. Grant*. University Press of Kansas, Lawrence, KS, 2017.

¹³² Dolgozatunk a „középponti” kifejezést geopolitikai, nem pedig diplomáciai fogalomként használja. Az első világháború korában a központi hatalmakat a magyar köznyelv ugyancsak „középpontinak” hívta, de mi a félreértések elkerülése érdekében a központi kifejezést használjuk. A középponti, tengeri és szárazföldi geopolitikai fogalmakról ld. A. Wess Mitchell: *A Habsburg Birodalom nagystratégiája*. Antall József Tudásközpont, Budapest 2020. 9–13.

¹³³ A Hayestől Arthurig terjedő időszakról ld. Johnson, i. m. 507–545.

féke”, ami megakadályozta, hogy a hihetetlen ütemben felgyorsult fejlődési folyamatok a polgárháború után olyan törésvonalakat okozzanak, amelyek az Egyesült Államokat újfent szétfelezhetik.¹³⁴ A Cleveland-féle konzervatív fék tehát szükségszerűen és spontán épült be a Köztársaságba. Az USA „fejlődése” lelassult, de hosszú távon segítette, hogy az Egyesült Államok az első világháború előestéjére a világ legerősebb gazdasági, pénzügyi, társadalmi és katonai hatalmává nője ki magát. A politikai életben ez tette lehetővé, hogy Andrew Jackson után a Demokrata Párt új, konzervatívabb arculatot kapjon. A Cleveland-féle Demokrata Párt a 19. század második felében „farmerbarát” volt és „ezüstarculatot” mutatott, amelynek a meghatározó arca William J. Bryan lett. Bryan az 1896-os demokrata kongresszuson beszédet tartott, amelyben kiállt az ezüstpénz használata mellett, és kijelentette, hogy Amerikát „*az arany keresztyére feszítették*”.¹³⁵ Bryan 1896-ban, 1900-ban és 1908-ban is a párt elnökjelöltje volt, tehát a Cleveland utáni idők négy választása során háromszor indult, sikertelenül. Woodrow Wilson 1912-es jelöléséig az Egyesült Államok politikai életének a Bryan-féle Demokrata Párt nem tudott vezető szereplője lenni.¹³⁶

Cleveland hivatali idejében a Demokrata Párt radikális szárnyának nyomása ellenére ragaszkodott ahhoz, hogy a dollár aranyalapon maradjon. A Demokrata Párton belüli szakadék tovább mélyült, amikor az elnök csapatokat vezényelt a Pullman-sztrájk leverésére.¹³⁷ 1896-ra a párton belüli irányítást az „ezüst demokraták” vették a kezükbe és az elnökválasztásra Bryant nominálták. Bryan viszont túlságosan a gazdálkodó rétegre támaszkodott, ezért egyetlen északi állam sem támogatta, és még néhány mezőgazdasági állam sem állt mellé. Így aztán a győztes az ohioi kormányzó, William McKinley lett, akinek megválasztásával a Republikánus Párt két táborra oszlott: a „bostoni internacionalistára” és a „New York-i populistára”. A republikánus párt ekkor lett „ókonzervatív”, amelyet az 1920-as években az Alapító Atyák nacionalista konzervativizmusával egészítettek ki. A Republikánus Párton belül egészen 1929-ig ez az irány uralkodott. Az 1900-as választás a négy évvel korábbi McKinley–Bryan-féle versengés megismétlése volt, ugyanazzal a kimenetellel. Ez annak volt köszönhető, hogy a republikánusok

¹³⁴ A Közép-Nyugatról vö. Hayes: *Historical Atlas of the United States*, i. m. 144–149. Polly Fry: *Midwest*. In: Kutler i. m. V. 368–369.

¹³⁵ Idézi: Johnson, i. m. 592.

¹³⁶ Bryan elnökválasztási indulásairól ld. *History of American Presidential Elections*, i. m. 173–186. 194–200.

¹³⁷ 1894. május 11-én a chicagói Pullman Palace Car Company munkatársai sztrájkot szerveztek, mivel a gyár csökkentette béreiket és menesztette a szakszervezeti képviselőket. Az amerikai történetírásba az esemény Pullman-sztrájkként vonult be, amely során a vasúti kocsikat gyártó munkások nemcsak a munkát szüntették be, hanem Eugene V. Debs és az Amerikai Vasúti Szövetség segítségével a chicagói vasúti forgalmat megakasztották. A sztrájknak az elnöki beavatkozás vett véget, július 4-én csapatokat küldtek a térségbe. Janice L. Reiff: *Pullman Strike*. In: Kutler, i. m. VI. 549–550.

McKinley alelnökének a New York-i populista Theodore Rooseveltet jelölték, aki a spanyol–amerikai háborúban országos népszerűsége tette szert.¹³⁸

1.3. Az amerikai világhatalom születése (1898–1913)

Az Egyesült Államok a 19. század végéhez érve szinte minden értelemben nagyhatalom volt. Ipari és gazdasági ereje ekkorra meghaladta a világ vezető hatalmának, Nagy-Britanniának ipari potenciálját.¹³⁹ A *Manifest Destiny* beteljesülése után az észak-amerikai állam külpolitikájában már nem engedhette meg a semlegesség politikáját. Ahogy dolgozatunk folyamán láthattuk, az Egyesült Államok igazán sose volt közömbös a nemzetközi politika iránt, mindössze lavíroznia kellett az amerikai kontinens európai nagyhatalmai között. A 19. század végére az észak-amerikai nemzet azonban elérte a Csendes-óceán partjait, déli határait Mexikóval „rendezte”, az Oregon kérdést megoldotta, egy véres polgárháború után rendezte sorait, Alaszka megvásárlásával pedig jelezte, hogy készen áll a nemzetközi gyarmatosító versenybe is beszállni. Az észak-amerikai kontinensen már csak a britek voltak jelen Kanadában, de a brit–amerikai viszony szépen lassan az ellenségeskedésből a kompromisszumossá alakult, ami előre jelezte, hogy a két nemzet a kiegyezés felé halad.

1.3.1. A spanyol–amerikai háború

Az amerikai kontinensről az európai nagyhatalmak szinte teljesen kiszorultak, de dominanciájukat a Csendes-óceán területén és a karibi térségben továbbra is őrizték. Újdonsült határai az Egyesült Államokat központi hatalomból tengerivé változtatta, az észak-amerikai nemzet új külpolitikai kihívása tehát a két part biztosítása volt. Amikor 1895 elején a spanyol uralom ellen a kubaiak fellázdak, a karib-tengeri sziget függetlenségi törekvéseit az amerikai külpolitika vegyes érzelmekkel fogadta. Egyrésztől nem örültek, hogy közvetlen szomszédságukban zűrzavaros helyzet uralkodik, másrésztől elérkezettnek látták az időt arra, hogy a gyakorlatban is demonstrálhassák: az USA immár a nyugati félteke legerősebb hatalma. 1895-ben a Venezuela és Brit Guyana közötti határvita is zajlott és a brit külügyminiszter, Richard Onley erre a tényre maga is rámutatott: „*Manapság az Egyesült Államok gyakorlatilag egyeduralkodó ezen a kontinensen, s az ő szava a törvény*”.¹⁴⁰ A William McKinley vezette kormányzat nem akart

¹³⁸ Johnson, 592–594.

¹³⁹ Kissinger: Diplomácia, i. m. 29. Erről statisztikák: Kennedy: A nagyhatalmak tündöklése, i. m. 95. 96. 144. 149. 165. 190–193. 195.

¹⁴⁰ Idézi: Thomas G. Paterson, J. Gary Clifford, Kenneth J. Hagan: *American Foreign Policy: A History*. D.C. Heath, Lexington, MA, 1977. 189.

háborúba bocsátkozni, de a polgárháború óta eltelt 30 évben felnőtt új generáció már az Államok nemzetközi szerepvállalását követelte. A helyzet kísértetiesen hasonlított az 1845-ös amerikai–mexikói konfliktushoz, így azzal nyugodtan párhuzamba állítható.¹⁴¹

Az Egyesült Államok újabb fegyveres konfliktusához minden készen állt, már csak a megfelelő ürügyet kellett megvárni. Ez 1898-ban be is következett, amikor máig tisztázatlan körülmények között a Maine hadihajó a havannai kikötőben felrobbant. A fegyveres megtorlást a hazai közvélemény és a sajtó egyhangúlag követelte, McKinley elnök pedig a nyomásnak engedve hadat üzent Spanyolországnak. A történetírásba az 1898-as konfliktus spanyol–amerikai háborúként vonult be. A spanyolok erőit az amerikaiak két fronton is rekordgyorsasággal verték tönkre. Spanyolország a kezdeti súlyos vereségek ellenére is a végsőig való küzdelemre szánta el magát, ami az Egyesült Államok totális győzelmét vonta maga után. Az észak-amerikai nemzet ezáltal egy csapásra megszerezte Kubát, anektálta Puerto Ricót, Guamot és a Fülöp-szigeteket. Ezek mellett még egy helyi konfliktusba is beavatkozva az addig független Hawaiiit is megszerezte. Az Egyesült Államok a 19. század végére gyarmatosító nagyhatalom lett. McKinley elnök az egész konfliktus alatt a régi amerikai alapelvekre hivatkozott, ezért az 1898-as események az amerikai történetírásba nem gyarmatosításként, hanem Amerika küldetéstudatának újabb megnyilvánulásaként vonult be. Erről maga az elnök – az 1900-as újraválasztási kampányában – is így fogalmazott: „*Az amerikai zászlót nem az újabb területek megszerzése céljából tűzte ki idegen földön, hanem az egész emberiség érdekében*”.¹⁴²

McKinley elnök a spanyol–amerikai háborúval a nemzetközi politikában jelezte: az Egyesült Államok belépett a korabeli nagyhatalmi politizálásba. Az észak-amerikai nemzet földrajzi elhelyezkedése is interkontinentálissá vált: a karibi térségtől Délkelet-Ázsia partjáig terjedt. Az észak-amerikai nemzet földrajzi méretének, elhelyezkedésének és erőforrásainak köszönhetően a legerősebb nagyhatalmak egyikévé vált. Az USA azonban akkor csatlakozott a nemzetközi életbe, amikor az viharosabb időit kezdte élni. A Monroe-doktrína¹⁴³ után az Egye-

¹⁴¹ Kissinger: *Világrend*, i. m. 252.

¹⁴² Idézi: u. o. 253. A spanyol–amerikai háborúról vö. Jim Lecke: *The New Steel Navy in the Spanish–American War*. Naval Institute Press, Annapolis, MD, 2009. James C. Bradford: *Crucible of Empire: The Spanish–American War and Its Aftermath*. Naval Institute Press, Annapolis, MD, 1993. Hawaii anektálásáról: William A. Russ: *The Hawaiian Republic: And Its Struggle to Win Annexation*. Susquehanna University Press, Selinsgrove, PA, 1992.

¹⁴³ A Monroe-doktrína James Monroe elnökről kapta a nevét. Ezt a külpolitikai doktrínát ő hirdette meg 1823-ban, amelyben kifejtette, hogy az Amerikai kontinens ügyében az Egyesült Államok elsőbbséget élvez. ld. Charles A. Kupchan: *Isolationism. A History of America's Efforts to Shield Itself from the World*. Oxford University Press, New York, NY, 2020. 111–116.

sült Államok 75 évet „kihagyott”. A nemzetközi politika 1823 és 1898 között jelentős átalakuláson ment keresztül. Az Egyesült Államoknak ebben a megváltozott nemzetközi világban kellett saját céljait újradefiniálnia.¹⁴⁴

1.3.2. Theodore Roosevelttől a külpolitikai felfogása

Theodore Roosevelttől a tökéletes arca volt az amerikai „nemes fiú” archetípusának, amelyben az úri becsület örökölt angol hagyománya és az erőteljes amerikai kalandvágy elegyedett. Ő volt az első amerikai híresség, akit egész életében végigkísértek a fotográfusok. Ő maga erről így fogalmazott: „*Mint minden amerikai, én is szeretem a nagy dolgokat: a végtelen prérít, a hatalmas erdőket, a roppant búzamezőket, a vasutakat – és a marhacsordákat is –, az óriási gyárakat, gőzhajókat és minden mást. Észben kell tartanunk azonban, hogy soha egyetlen embernek nem használt a vagyon, ha a jólét aláásta az erkölcsöt. Sokkal fontosabb, hogy tisztességesnek, bátornak, őszintének és értelmesnek kell mutatkoznunk, mint az, hogy a világ minden vasútja és magtára a miénk legyen. Méltatlan élvezői vagyunk a legdicsőségesebb örökségnek, amely népnek valaha is osztályrészt jutott, és mindannyiunknak ki kell vennünk részünket az erőfeszítésből, ha azt akarjuk, hogy ez a nemzet méltó legyen a szerencséjéhez*”.¹⁴⁵ Roosevelttől szavai tökéletesen tükrözték az „amerikai nemesség” tagjainak kollektív gondolkodását, ami küldetésük angolszász gyökereit az észak-amerikai kontinens sajátos kontextusába helyezte.¹⁴⁶

Theodore Roosevelttől a külpolitikai koncepciója a geopolitikai megfontolásokat tartotta szem előtt. Az ő értelmezésében az USA a 20. század folyamán azt a világpolitikai szerepet fogja játszani, amit és ahogyan Nagy-Britannia a 19. században: a világhatalmi egyensúly garantálásával fenntartja a békét, két óceánra kiterjedő haditengerészetével pedig ellensúlyozni tudja mindazokat a hatalmakat, amelyek valamelyik régióban egyeduralomra törnek. 1905-ben beiktatási beszédében Roosevelttől ezt így foglalta össze: „*Nekünk megadatott, hogy lerakjuk nemzeti létünk alapjait egy új kontinensen. [...] Vannak kötelességeink másokkal és önmagunkkal szemben is; és immár nem bújhatunk ki e kötelességek alól. Nagyhatalommá váltunk [...] és nekünk úgy kell viselkednünk, ahogy az egy ilyen felelősségekkel kitüntetett néphez illik*”.¹⁴⁷ Roosevelttől az Egyesült Államok különleges státuszát illetően osztotta honfitársai véleményét, ugyanakkor az is meggyőződése volt, hogy az Egyesült Államok csak akkor teljesítheti be a *Manifest Destiny* utáni küldetését, ha nemcsak a kormányzási alapelvekre, hanem a nyers erő alkalmazására is képes lesz. Roosevelttől már látta, hogy a világ átalakulóban van, és ha Nagy-

¹⁴⁴ Kissinger: *Világrend*, i. m. 253.

¹⁴⁵ Részlet Theodore Roosevelttől Dickinsonban elmondott beszédéből, 1886. július 4. Idézi: Paul M. Rego: *American Ideal. Theodore Roosevelt's Search for American Individualism*. Lexington Books, New York, NY, 2008. 65.

¹⁴⁶ Johnson, i. m. 609–612.

¹⁴⁷ Idézet forrása: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/troos.asp (Letöltés ideje: 2022. április 12.)

Britannia hatalma meggyengül, akkor új „rendőrré” lesz szükség, mert a nemzetközi társadalom szerinte olyan, mint egy határ menti település, hatékony rendőri erők nélkül. Saját szavaival: *„Az új és vad közösségekben, ahol az erőszak uralkodik, egy becsületes embernek meg kell védenie magát; és amíg biztonsága érdekében más eszköz nem kínálkozik, ostoba és gonosz cselekedet lenne meggyőzni őt, hogy tegye le a fegyvert, miközben a közösségre veszélyt jelentő emberek megtarthatják a magukét.”*¹⁴⁸ Roosevelttel külpolitikai filozófiája előrevetítette a kollektív biztonság, a lefegyverzés és a „világcsendőrség” elvét. De abban a nemzetközi helyzetben, amelyben Roosevelttel cselekedett, egy nagyhatalom számára a nyers erő alkalmazása akkor is nélkülözhetetlen volt, ha azt az illető erkölcsi okokból elvetette.¹⁴⁹

Roosevelttel 75 év után eltávolodott attól az állásponttól, hogy a pacifizmus és a semlegesség alkalmas eszköz lenne a béke megőrzésére. Úgy vélte, ha egy ország nem tudja vagy nem akarja megvédeni saját érdekeit, akkor nem számíthat arra, hogy azokat mások majd tiszteltben tartják. Roosevelttel az amerikai külpolitikai filozófia jámbor és naiv elképzeléseit elvetette és arra a következtetésre jutott, hogy a nemzetközi jog nem tud érvényesülni, ha mögötte nincs ütőképes erő, s a leszerelések világszerte népszerű elképzelése üres illúzió. *„Egyelőre semmi esély sincs egy olyan nemzetközi erő létrehozására, amely hatékonyan meg tudja akadályozni a gaztetteket, s jelenlegi körülmények között ostoba és bűnös hozzáállás volna egy nagyhatalom részéről, ha megfosztaná magát attól a képességétől, hogy megvédelmezzék jogait.”*¹⁵⁰ Roosevelttel nem vetette el egy nemzeteken átnyúló jogi szövetség létrehozását, csak az időt és a nemzetközi teret nem látta még arra kedvezőnek.¹⁵¹

Roosevelttel leghíresebb külpolitikai tevékenysége a Távoll-Kelethez és az orosz–japán háborúhoz köthető. Az amerikai elnök az 1904–1905-ös konfliktusban nem állt egyik fél oldalára sem, hanem a közvetítő fél szerepét töltötte be, amivel hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államok ázsiai hatalom is. Az 1905-ös portsmouthi békeszerződés tökéletesen kifejezte Roosevelttel egyensúlypolitikáját: korlátozta Japán terjeszkedését és megakadályozta az Orosz Távoll-Kelet összeomlását. Az amerikai elnök a békeegyezményt nem egy statikus állapot megteremtőjének tekintette, hanem – az amerikai részvétellel – kezdetének a kelet-ázsiai és csendes-óceáni nagyhatalmi egyensúly alakításának. Roosevelttel gondolkodásában Japán térségbeli felemel-

¹⁴⁸ Roosevelttel üzenete a Nobel-békedíj elnyerése alkalmából, 1906. december 10. Idézi: Daniel P. Moynihan: *On the Law of Nation*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1990. 40.

¹⁴⁹ Kissinger: *Világrend*, i. m. 253–255.

¹⁵⁰ Roosevelttel a Kongresszusnak küldött üzenete, 1902. Idézi: John M. Blum: *The Republican Roosevelttel*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1967. 137.

¹⁵¹ Kissinger: *Világrend*, i. m. 255–256.

kedése az amerikai hadiflotta megerősítésére adott okot: „*Nem hiszem, hogy háború lesz Japánnal, de látom, hogy elég nagy a háború esélye ahhoz, hogy bölcsen bebiztosítsuk magunkat ellene egy ekkora hajóhad megépítésével, amely elveszi a japánok kedvét a sikerről való álmodástól*”.¹⁵² Az Egyesült Államok tehát Roosevelttel szerint: „*szelíd hangon beszél, de nagy botot is hord magával*”.¹⁵³

Ami az atlanti térséget illette, Rooseveltet elsősorban a Német Császárság egyre növekvő ambíciói és ipari potenciálja aggasztotta. Az Egyesült Államokban Németország feltűnése vegyes fogadtatást váltott ki. A fiatal nemzetállam egyszerre volt új és hatalmas piac, de nagyhatalmi kihívó is. Ha ugyanis a német flottaépítési program Nagy-Britannia világtengerek feletti uralmát eltünteti, akkor a britek nemcsak az európai kontinensen veszítik el az egyensúly fenntartásának képességét, hanem az atlanti térségben is. Roosevelttel ezt így foglalta össze: „*Ha Németország győz [...] szétveri az angol hadiflottát, és lerombolja a brit birodalmat, akkor egy-két éven belül arra fog törekedni, hogy uralkodó pozíciót vívjon ki Dél-Amerikában*”.¹⁵⁴

A 20. század elejére az Egyesült Államoknak tehát nemcsak a csendes-óceáni, hanem az atlanti térségben is kihívóval kellett szembe néznie. Ez eredményezte azt, hogy Theodore Roosevelttel külpolitikájával a korabeli nagyhatalmi egyensúly fenntartását tűzte ki célul. Ehhez egyszerre kívánta használni a diplomácia kompromisszumos eszközeit, valamint az erős „hadiflottán” alapuló elrettentés doktrínáját. A történetírás Theodore Rooseveltre úgy emlékszik, mint aki Amerika „Bismarckja” volt és az Egyesült Államokból egy Németországhoz hasonló „militarista” nagyhatalmat kívánt létrehozni. A valóság viszont az volt, hogy földrajzi elhelyezkedéséből és történeti sajátosságaiból adódóan az észak-amerikai nemzet nem lehetett volna militarista nagyhatalom, így Roosevelttel ebben nem volt érdekelt. Theodore Roosevelttel holland és angol gyökerei miatt az új-angliai elit tagja volt, így külpolitikai felfogása jobban illeszkedett a 19. századi brit „fényes izolációhoz”. Roosevelttel a nagyhatalmi egyensúly fenntartásában volt érdekelt és ezt vegyítette az amerikai külpolitika filozófiai hagyományaival, mint a Monroe-doktrína kiterjesztése. Roosevelttel harcias retorikája és – szükség esetén – az erő alkalmazásába vetett hite nem Bismarck gondolkodásával párhuzamos, hanem a 20. század eleji zavaros nemzetközi helyzetből fakadt, valamint annak a „vadnyugati felfogásnak” a következménye volt,

¹⁵² Roosevelttel levele fiának, Kermitnek, 1908. április 19. In: Henry W. Brands (szerk.): *The Selected Letters of Theodore Roosevelt*. Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 2001. 482–483.

¹⁵³ Idézi: Kissinger: *Világrend*, i. m. 260.

¹⁵⁴ A németek latin-amerikai törekvéseiről vö. 5.6.3. és 6.6. fejezet. Idézet forrása: Roosevelttel levele Hugo Munsetrbergnek, 1914. október 3. In: Brands, i. m. 823.

amelyet az Egyesült Államok belsejében és nyugati vidékein töltött utazásai és szolgálata során tanult meg.¹⁵⁵

Roosevelt 1908-ban váratlanul visszavonult és a Republikánus Párt vezéreivel kompromisszumra lépve nem vállalt harmadik elnöki ciklust, utódját viszont ő maga nevezte meg William H. Taft személyében. Taft főleg belpolitikával foglalkozott, viszont ő volt az, aki Közép-Amerikában először alkalmazta a „dollárdiplomáciát”. Az Egyesült Államok gazdasági és pénzügyi erejét használta arra, hogy a térséget a befolyása alatt tartsa, ettől függetlenül persze ő sem zárkózott el a fegyveres intervenciótól.¹⁵⁶ Roosevelt 1910-ben világ körüli útjáról hazatérve a közvélemény és a Republikánus Párt egyik szárnyának engedve bejelentette igényét, hogy 1912-ben az elnökségért újra induljon. A párt konzervatív szárnya azonban megakadályozta jelölését, aminek hatására Roosevelt megalapította a Progresszív Pártot és annak „színeiben” indult. A republikánusok kettészakadtak, ami utat nyitott ahhoz, hogy Woodrow Wilson vezetésével újra a Demokrata Párt kerüljön hatalomra. Az amerikai történetírásban máig nyitott vita, hogy ha a republikánusok nem Taftot indítják, hanem Rooseveltet, akkor utóbbi Wilsonnal szemben megnyerte volna a választást. A *mi lett volna ha* típusú kérdések mindig érdekesek, de disszertációnk szempontjából nem relevánsak, annyi következtetést levonhatunk, hogy Roosevelt távozása, visszatérése, veresége, majd 1919-ben bekövetkezett korai halála ahhoz vezetett, hogy sose „nevelt ki” olyan politikai utódot, aki az utókor számára az ő külpolitikai gondolkodását tovább örökíthette volna. Roosevelt külpolitikai felfogása így igazán sose tudott meggyökeresedni, de egyes elemei fennmaradtak. Az első világháború előestéjén a Republikánus Párt konzervatív fordulata és a Demokrata Párton belül William J. Bryan évtizedes konzervatív uralma az Egyesült Államokról azt a képet vetítette előre, hogy az amerikai külpolitika visszatér „a hegyen tündöklő város” víziójához: példát mutat a világnak, de azt nem kívánja uralni. Ez végül nem következett be, mert a világ és az Egyesült Államok történetének kritikus szakaszában a Demokrata Pártban, Woodrow Wilson személyében, egy Roosevelthez hasonló új alak tűnt fel, aki aztán az USA messianisztikus küldetéséhez megadta a kezdőlökést.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Roosevelt és a Bismarck közti történelmi párhuzamról ld. Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 21–46.

¹⁵⁶ Az 1908-as elnökválasztásról ld. Paolo E. Coletta: *The Election of 1908*. In: Arthur M. Schlesinger – Fred L. Israel (szerk.): *History of American Presidential Elections: 1789–1968*. Chelsea House Publishers, New York, NY, 1971. 2049–2131. Taft elnökségéről és munkásságáról ld. Paolo E. Coletta munkásságát kiváltképpen az 1973-ban megjelent *The Presidency of William Howard Taft* című munkát (University Press of Kansas, Lawrence, KS.).

¹⁵⁷ vö. Johnson, i. m. 609–618. Kissinger: *Világrend*, i. m. 253–262.

2. Az Egyesült Államok nagyhatalmi politikájának eszmei gyökerei

Az első világháború utáni évtized amerikai politikáját két nagy irányzat határozta meg: az internacionalizmus és az izolacionalizmus. E két irányzat természetesen nem az első világháború „gyermeké volt”. Már az Egyesült Államok megalapításakor „politikai filozófiává” nőtte ki magát, amely így az észak-amerikai nemzet külpolitikájára is hatással volt. Sok más eszme mellett ez a kettő a 20. század eleji Egyesült Államokra gyakorolt hatást.¹⁵⁸

Jelen fejezetünk tehát az amerikai internacionalizmust és izolacionalizmust kívánja bemutatni, de annak csak témánk szempontjából releváns részleteit. A történetírás ugyanis a tárgyalt időszakra szeret úgy visszatekinteni, hogy az első világháborúban elszenvedett diplomáciai kudarc hatására zárkózott be a republikánus elit, amiből csak a Pearl Harbor tragédiája mozdította ki.

Az első fejezetben vázolt történeti áttekintésünkéből is kitűnik, hogy a Köztársaságnak valóban voltak olyan korszakai, amikor csekélyebb külpolitikai aktivitást mutatott és inkább belpolitikai-társadalmi csatározásaival volt elfoglalva. Ezek a bezárkózások viszont sosem jelentették azt, hogy az észak-amerikai nemzet valaha is azt tűzte volna ki céljául, hogy elvágja magát a külvilágtól. Ellenkezőleg, a *Manifest Destiny* programja valójában azt szolgálta, hogy a nyugati félteke egyeduralgoló hatalmává válva teljesítse civilizációs küldetésstudatát: saját képére formálja a világot.¹⁵⁹

Az Unió szűk egy évszázad leforgása alatt a „város a hegyen” állapotából civilizációs erővé nőtte ki magát. Az Egyesült Államok korai korszakában ezt természetesen még csak példamutatással kívánta elérni, de ahogy ereje és lehetősége adta, azonnal nekilátott ezt tettekre váltani. Ez volt Woodrow Wilson elnök első világháborús szerepvállalásának egyik fő mozgatórugója is. A nagy háború azonban az észak-amerikai nemzet életét is felforgatta és az addig ismert „Amerikát” végképp megváltoztatta. Ezek újabb társadalmi feszültségekhez vezettek, amely miatt a belső konfliktusoknak a nagy háború utáni amerikai politikai vezetés jelentős figyelmet szentelt. Az Egyesült Államok az 1920-as évtizedre olyan „pozícióba” kormányozta magát, hogy a nemzetközi élettől többé már nem zárkozhatott el. Gazdasága a világ legerő-

¹⁵⁸ Fontos megjegyezni, hogy bár ezek az eszmék sok hasonlóságot mutatnak és az öreg kontinens politikai kultúrájából táplálkoznak, valamint sokszor annak fogalomrendszerét használják, az észak-amerikai kontinens fejlődéstörténetének sajátosságai miatt azokat európai társaikkal nem lehet összemosni. Így amikor dolgozatunkban olyan kifejezéseket használunk, mint liberális vagy konzervatív, azt mindig „amerikai értelemben” nem pedig európaiban tesszük. Ahogy a nemzeti liberális vagy kontinentális Európa sajátos eszmetörténeti világába kapcsolódott be, a nyugati féltekén úgy illeszkedik be és nyer sokszor ellentétes értelmezést egy liberális internacionalizmus vagy egy konzervatív nacionalizmus.

¹⁵⁹ Hayes: *Historical Atlas of the American West*, i. m. 7.

sebbje volt, mezőgazdasági termelése többszörösen haladta meg az öreg kontinensét, kereskedelmi forgalma és pénzügyi ereje hatalmasra duzzadt, a 19. század végi csendes-óceáni térnyerésével és az első világháborús szerepvállalásával pedig már a nemzetközi nagyhatalmi közösség állandó tagjává vált.¹⁶⁰ Az Egyesült Államok ekkorra olyan erős földrajzi pozíciót épített ki, hogy békeidőben – szárazföldi kihívó nélkül – nem volt szüksége hadsereg fenntartására. Helyette modern hadiflotta építésén fáradozott, amit az 1920-as években sem hagyott abba. A polgárháború és az első világháború időszaka pedig azt is bebizonyította, hogy ha szükséges, az Egyesült Államok mindenkinél gyorsabban tud hadsereget szervezni.¹⁶¹

2.1. A vallás nélkülözhetetlensége

Az Egyesült Államok az 1920-as években tapasztalható bezárkózása vagy izolacionalista viselkedése az ország társadalmi feszültségeinek tünete volt, nem pedig a világ külpolitikájától való elzárkózást célozta. Az első világháború utáni évtized republikánus elitjében az internacionalisták az izolacionalistákkal szemben többségben voltak, de ezek az irányzatok a Demokrata Párt vezetésében is fellelhetőek voltak. E két irányzat mellett azonban előbb fontosnak tartjuk megvizsgálni az észak-amerikai nemzet vallási fejlődéstörténetét, ez ugyanis az eszmetörténeti irányzatok mellett ugyanolyan – ha nem fontosabb – szerepet játszott az ország bel- és külpolitikai fejlődésében.

2.1.1. A korai telepések vallásos küldetéstudata

A történetírás szeret úgy emlékezni, hogy egy jobb élet reményében az Újvilágba érkező telepések az Óvilág véres vallásháborúi elől menekülve vállalták az Amerikába tartó nehéz, de ígéretes utat. Ez természetesen részben igaz. Az észak-amerikai kontinensre érkező expedíciókra általában jellemzőek voltak a vallási célok. A katolicizmus nevében a portugálok és a spanyolok érkeztek, míg az angol missziók a protestantizmusból eredeztethető gondolataikat vittek magukkal. A Virginiába érkező első angol telepések isteni küldetéstudattal is érkeztek. A vallási célokba vetett hit az amerikai történelem egyik fontos mozgatórugója lett, amely annak fejlődéstörténetét végigkísérte.

A korai amerikai telepések az angol nép kiválasztottság tudatából merítették: az amerikai kolóniák a kiválasztottak új „királysága” lett, ahol a telepések „Isten városát építik” (Város a hegyen), az új Siont vagy Isten földi birodalmát kívánják megalapítani. Az elképzelések szer-

¹⁶⁰ A 19. század végi és 20. század eleji nagyhatalmi erőviszonyokról a statisztikákat ld. Kennedy: *A nagyhatalmak tündöklése*, i. m. 190–195.

¹⁶¹ Johnson, i. m. 641.

teágtak, de abban a kezdetektől egyetértettek, hogy az Angliából érkező telepesek által létrehozott kolóniák olyan rendszert és államalakulatot alkotnak, ami aztán nemcsak az amerikai kontinenst hajtja uralma alá, hanem az egész világ számára példát fog mutatni.¹⁶²

A gondolat eredete egy Nagy-Britannia-szerte elterjedt hiedelem volt, amely szerint a kereszténységet maga Arimathei József¹⁶³ hozta el Britanniába, Jézus apostolainak kinyilvánított szándéka szerint. Más nézet szerint nem József, hanem Szent Pál volt a térítő, de voltak, akik úgy vélték: maga Jézus tett titkos látogatást a Brit-szigetekre. A felfogás szerint a kereszténységet a Római Birodalom is a ködös Albionból importálta, hisz Nagy Konstantin császár brit anyja, Helena a „brit” Coilus király leánya volt. Ez a lehetetlen elgondolás az Erzsébet-korabeli Angliában bevettnek számított és az új anglikán egyház tanai is merítették belőle. Az angol választott népnek is megvolt a maga küldetése, ami nem más, mint hogy irányt mutasson, és vezetésével egy új és „igazságosabb” világot hozzon létre. Erről John Aylmer már 1559-ben így írt: *„Isten angol. Nektek nem csupán hazátok vitás ügyeiben, de elsősorban az ő szeretett fia, Krisztus igaz vallásának védelmében kell harcolnotok”*.¹⁶⁴ Az angol kiválasztottság tudatba vetett hit a legszélesebb körben a hajósok, kereskedők, majd később az amerikai telepesek és ültetvényesek körében terjedt el. Ők adták meg Anglia küzdelmének kézzelfogható céljait, hogy Angliának Istentől való joga és kötelessége lerombolni a spanyolok romlásra ítélt birodalmát és helyébe az angol protestáns többséget állítani. A kereskedő és hajós John Davys ezt így fogalmazta meg: *„Nem fér hozzá kétség, hogy mi, angolok vagyunk a megváltott nép; a csalahatatlan és örök Isten arra szánt bennünket, hogy a tengerekre, a pogányok közé, ama szigetekre és mesés királyságokba küldessünk, hogy hirdessük az Ő békéjét – avagy nem mi vagyunk-e az egyetlenek, akik a Sion hegyére plántáltattunk, hogy fényességet hozzunk a világ minden népének? Ekképpen tehát mi vagyunk az egyedüli, fényességes hírnökei, csakis mi és senki más”*.¹⁶⁵ A kiválasztott nép tudata nemcsak angol jelenség volt, de témánk szempontjából ki-

¹⁶² A „város a hegyen” kifejezés először 1630-ban John Winthrop „zarándok atya” az Újvilág felé utazó telepesek előtt elmondott prédikációjában hangzott el. A prédikáció szövegét ld. John Winthrop: *A Model of Christian Charity*. In: Edmund C. Stedman – Ellen M. Hutchinson (szerk.): *A Library of American Literature: Early Colonial Literature, 1607–1675*. C. L. Webster, New York, NY, 1892. 304–307.

¹⁶³ Arimathei József Jézus köréhez tartozó tanítvány volt. Máté evangéliuma (27:57) egy gazdag embernek írja le, aki Jézus tanítványa volt, míg Márk evangéliuma szerint (15:43) a tanács egyik tiszteletreméltó alakja volt, aki maga is Isten országát kereste. Velük szemben Lukács (23:50-56) hozzáteszi, hogy József tettelesen nem vett részt Jézus és körének tevékenységében. Később a Szent Grál legendájában ő volt, aki Jézus kereszten kicsorduló vérével egy kehelyben felfogta, ami így vált a Szent Grállá. Ez a legenda amúgy a frankoktól került a Brit-szigetekre.

¹⁶⁴ John Aylmer: *An Harborow for Faithful and True Subjects*. London, 1559. Az értekezés korabeli digitalizált dokumentuma: <https://sourcebooks.fordham.edu/mod/An%20harborovve%20for%20faithfull%20and%20-%20John%20Aylmer.pdf> (Letöltés ideje: 2022. április 12.)

¹⁶⁵ John Davys levele. Idézi: Eva D. Marcu: *Sixteenth Century Nationalism*. Abaris Books, London 1976. 80.

kerülhetetlen fontosságú, mert a későbbi telepesekből szerveződő amerikai nép küldetéstudatának fontos alapja lett. Ők ugyanis ezt a küldetéstudatot hozták magukkal és függetlenségük kivívása után sajátos módon vitték tovább.¹⁶⁶ A Virginiába és Új-Angliába érkező telepések valóban azt hitték, hogy egy „nekik szánt” paradicsomba érkeztek, a sűrű és bő folyású folyók, a kimeríthetetlen tünő táplálékforrások és faanyag mind-mind azt a tudatukat erősítette, hogy az észak-amerikai kontinensre érkező telepések Isten földi paradicsomát fedezték fel, ahol egy olyan társadalmat kötelességük felépíteni, amely uralma alá hajtja a nyugati féltekét, hogy aztán példát mutasson a világnak. Az az expanzív gondolat, hogy az Újvilág északi partvidékét birtokba kell venniük, majd a kontinens belseje felé kell törekedniük már az első kolonisták gondolkodásában fellelhető volt.¹⁶⁷

Az észak-amerikai angol telepések viszont nem hittek a klérus hierarchiájában. Ellenkezőleg, tartozzon bármelyik protestáns felekezethez, pap volta miatt senkit sem kezeltek másként, mint másokat. A helyi papok és térítők társadalomban betöltött szerepe természetesen fontos volt, de a templom falain túl nem volt különleges státuszuk, sőt vallásos tevékenységüket a helyi közösségek ellenőrizték és bizalmukat megvonhatták tőlük. A helyi egyházak feletti közösségi ellenőrzés tulajdonképpen a későbbi amerikai politikai rendszer előfutára volt. A választott és a nép által megbízott, ellenőrzött kormányzók, képviselők korai előfutárai a helyi egyházak papjai voltak. A társadalmi ellenőrzés mellett a klérus teljes hiánya vont maga után a helyi egyházak és vallásfelfogás szabadabb áramlását. A Bibliát papi útmutatás nélkül is sokan forgatták, és hittek abban, hogy Isten tanításai a Szentírás egyéni tanulmányozása révén is megérthetők. Az amerikaiak kiválasztott néptudatára az Ószövetség gyakorolta a legnagyobb hatást, így a helyi telepések főleg ezt forgatták előszeretettel. Ez a felfogás köszönt vissza később az amerikaiak bírósági, majd nemzetközi rendszerekbe vetett hitében. Az amerikai egyházak és a helyi telepések hitének szabadabb áramlását az is elősegítette, hogy a kezdeti időszakban az angol korona erre csekély figyelmet összpontosított. A gyarmati időszak alatt egyetlen anglikán püspököt sem neveztek ki. Végül soron mindenki maga döntötte el, hogy számára egy-egy lekipásztor mondata vagy a Biblia szövege mit üzen. Ez magyarázza, hogy a Mayflower érkezésével az új-angliai telepések egy olyan társadalom építésébe kezdtek, amelyben vallási meggyőződésük kulcsszerepet játszott. Magukat Isten gyarmatosainak tekintették,

¹⁶⁶ Timothy George: *John Robinson and the English Separatist Tradition*. Mercer University Press, Macon, GA, 2005. 125–134.

¹⁶⁷ u. o. 136–165.

az Ő nevében és az Ő országán munkálkodtak. Mindez megalapozta az Egyesült Államok valósi felütésű fundamentalista külpolitikáját.¹⁶⁸

2.1.2. A zarándokatyák szerepe

A korai észak-amerikai angol gyarmatok vallástörténeti fejlődésének következő fejezete a zarándokatyák feltűnése volt. Ők az Újvilágba I. Károly uralkodásának végén érkeztek, és ők kötötték össze először a vallást és az egyéni szabadság gyakorlását. A szabadságot összefüggésben látták a vallásossággal, mert a lelkiismeret szabadsága nélkül utóbbi sem gyakorolható. Persze kérdésként felmerülhet, hogy miképpen értelmezzük a szabadságot és annak milyen határai vannak, amit már átlépve az törvényen kívülivé válik? A zarándokatyák, akárcsak az Ószövetség papjai, ezeket pontosan meghatározták. Erről elsőként Nathaniel Ward, Ipswich korábbi lelkipásztor, aki 1634-ben érkezett Massachusettsbe, a *The Simple Cobbler of Aggawam in America* (Az aggawami egyszerű varga Amerikában) című esszéjében értekezett. John Winthrop 1645. július 3-án egy beszédében ezt így foglalta össze: „[Az embereknek] szabadsága van, ami jó, igazságos és helyes dolog [...] Ez a szabadság abban áll [...] hogy az ember egyfelől aláveti magát a feljebbvalóinak, ez az a fajta szabadság, amellyel Krisztus tett bennünket szabaddokká. [...] Ha az ember ragaszkodik természetes, bűnös szabadságaihoz, és azt teszi, ami az ő szemében jónak tetszik, a legkisebb felsőbbiséget sem tűri meg maga fölött [...]”¹⁶⁹ Winthrop ezzel az egyén, a közösség és a törvények bonyolult amerikai kapcsolatrendszerét fogalmazta meg. Ő és a zarándokatyák nézete szerint az embereknek nem azért adatott szabadság, hogy azt csináljon, amit akar, hanem hogy Isten parancsolatait tanulmányozva jó és rossz között különbséget tegyen, s tudatosan a jót válassza. Ha a szabadság Isten kegyelméből megadatott nekünk, kötelességünk, hogy az isteni felsőbbiségnek magunkat alávéssük. Massachusettsben az emberek saját vezetőiket ez alapján választották meg, ha azonban már megválasztották őket, engedelmeskedni is tartoztak neki. Az ember azonban bűnös, és bűnös természetével szüntelenül harcban áll. A kormánynak ennél fogva olykor könyörületességet és megbocsátást kell gyakorolnia, ám a bűnnel szemben biztos kézzel és a leghatározottabb szigorral kell fellépnie. A kormányzat esetenkénti tévedését a népnek meg kell bocsátania, ám ha túlságosan durván vagy gyakran hibázik, kell hogy legyen rá joga, hogy azt leváltsa.¹⁷⁰

Az Angliából érkező telepesek a törvényesség igényét is magukkal hozták. Határozottan elvetették, hogy felettük az önkény uralkodjon, legyen az egy király vagy a klérus valamely

¹⁶⁸ Robert T. Handy: *American Church History*. In: *Church History*. vol. 27. (1958) no. 2. 161–165.

¹⁶⁹ John Winthrop beszéde 1645. július 3. A beszéd teljes szövegét ld. John Winthrop: *The History of New England from 1630 to 1649*. (szerk. James Savage) II. Little Brown, Boston, MA, 1853. 279–283.

¹⁷⁰ Richard W. Fox – James T. Kloppenberg (szerk.): *Companion on American Thought*. Wiley-Blackwell, Malden, MA, 1995. 739–740.

vezetője. A törvényességbe vetett hit – amiből a Függetlenségi Nyilatkozat vagy az amerikai politikai rendszer is merített – viszont képlékeny volt és azt sem Ward, sem más nem tudta pontosan körülírni. A korai amerikai telepesek másik fontos vallási alakja John Winthrop, aki a korai zarándokatyákkal együtt olyan kérdéseket vetett fel, amelyek az Egyesült Államok fejlődéstörténetét azóta is meghatározzák. Winthrop sokat elmélkedett arról, hogy hol végződik a szabadság és hol kezdődik a hatalomnak való alávetettség, mi az elöljárók szerepe, hogyan lehet összeegyeztetni a rend iránti igényt és az igazságosság parancsát a könyörületesség keresztény felfogásával. Ezek az ellentmondások nemcsak az alakulóban lévő észak-amerikai nemzet társadalmi problémái voltak, de az Egyesült Államok nemzetközi szerepvállalása kapcsán is megosztotta a politikai elitet. Az első világháború utáni Egyesült Államok külpolitikai szerepvállalásának célja egyszerre volt a rend iránti igény és az igazságosság, de ez a nagy háború utáni világban ellentmondásban állt egymással. Az amerikai telepesek a 17. század derekán saját kormányzataikat a puritán vallási zarándokatyák erkölccsel hozták létre. Sarkosan fogalmazva a korai Új-Anglia tekinthető akár egy nép által irányított teokráciai kísérletnek is, ami természetesen utópia volt.¹⁷¹

2.1.3. A „nagy ébredés” kora

Amerika a 18. századra teljes körű önkormányzattal bírt, népessége megkétszereződött és megszűnt „hegyen épült városnak” lenni. Cotton Mather¹⁷² jóslata, miszerint a jólét a puritán utópia megsemmisítője lesz, lassan beigazolódni látszott. Az amerikai puritanizmus a 18. század végére hanyatlásnak indult, de a vallás ereje nem vesztett jelentőségéből a felvilágosodás-kori Amerikában. Ekkor alakult ki a kereszténység sajátos „amerikai” formája, ami már inkább moralisztikus volt, mintsem hitbéli – ezt az időszakot az amerikai vallástörténet az első nagy ébredés koraként emlegeti. A 18. század első felének Amerikájában mélyreható spirituális változás ment végbe, amely nemcsak a vallási, hanem a helyi politikai életre is kihatott. Ez volt az amerikai függetlenség megteremtésének egyik kulcsmomentuma.¹⁷³

A nagy ébredés kulcsfigurái a presbiteriánus William Tennes és Jonathan Edwards voltak. Utóbbi a puritánok megváltásdoktrínáját 1741-es, a *Bűnösök és a haragvó Isten* című beszédében teljesen átértelmezte. Szerinte Isten nem egyszerűen kiválasztott egyeseket, hanem az

¹⁷¹ Reiner Smolinski: *Israel Redivivus: The Eschatological Limits of Puritan Typology in New England*. In: *The New England Quarterly*. vol. 63. (1990) no. 3. 357–395.

¹⁷² Cotton Mather amerikai puritán lelkész és a Yale egyetem egyik alapítója volt. Lelkipásztor családból származott, apja, Increase Mather szintén lelkész volt. Cotton lelkipásztori tevékenysége mellett számtalan teológiai és politikai értekezést is írt.

¹⁷³ Cotton Matherről és a korai puritanizmusról ld. Rick Kennedy: *The First American Evangelical. A Short Life of Cotton Mather*. Eerdmans, Cambridge, MA, 2015.

emberek lelkébe az Ő szépségét és jóságát szétsugározta, hogy mindannyian az Ő részei legyünk. Isten által szeretjük a szépséget, s a szépségben való gyönyörködés voltaképpen Isten imádata.¹⁷⁴ Későbbi munkáiban – mint az *Értekezés a vallási indulatokról* (1746) és a *Freedom of the Will* (Az akarat szabadsága, 1754) – tovább ment és megfogalmazta, hogy az embernek minden helyzetben van választási lehetősége, mindenki felelős a meghozott döntéseiért, és Isten számadásra is fogja szólítani. Előre elrendelve viszont semmi sincsen.¹⁷⁵ Utolsó munkájában, amely 1758-ban került nyomdába, már azt fejtegette, hogy az ember Isten képmására teremtetett, s képesnek kell lennie mindenre. Az emberiség történelmében „minden változás azért történt [...] hogy előkészítse az utat azon fényességes dolgoknak, amelyek akkor jönnek el, amikor az igazság és a tisztaság győzedelmeskedik” – írja Edwards. Abban az órában „a királyság Istené lesz”, és Edwards azt mondja: „alig várja már ama dicsőséges napnak hajnalát”.¹⁷⁶

A nagy ébredés ezzel megalapozta az amerikai forradalmat és szabadságharcot. Edwards nagy ébredése minden vallási és felekezeti határon átnyúlt, és az európai gyökerű egyházakat elkezdte amerikaivá formálni, amivel egy ökumenikus és gyökereiben is amerikai típusú vallásgyakorlat jött létre. Ez öt fő vonással volt jellemezhető: az evangélium rendkívüli energiája, a klérus csekély jelentősége, a liturgia szavainak laza értelmezése, az egyházközösségek határainak elmosódása és mindenekelőtt a személyes vallási tapasztalat elsődlegessége.¹⁷⁷

Kulcsmondata a Jelenések könyvének 21:5 versében található: „Íme mindent újjá tesz”.¹⁷⁸ Edwards szerint ez vonatkozott az amerikai népre is. A nagy ébredés eszméje az amerikai egyházak közötti elszigetelődést áthidalta és a gyarmatokon élő telepeseket megtanította arra, hogy becsüljék meg mindazt, ami közös bennük. A földrajzi értelemben vett egységnél is fontosabb azonban az emberek szemléletében bekövetkezett változás. Az Alapító Atyák egyike, John Adams erre így emlékezett vissza: „A forradalom végbement, mielőtt kitört volna a háború. Az emberek szívében és elméjében zajlott le, s abban a változásban, amely a feladataik és

¹⁷⁴ Jonathan Edwards: *Sinners in the Hands of an Angry God*. S. Kneeland-T. Green, Boston, MA, 1741. (A teljes forrás digitalizált változata: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://en.wikipedia.org/&httpsredir=1&article=1053&context=etas> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

¹⁷⁵ Jonathan Edwards: *A Treatise Concerning Religious Affections*. 1746. A forrás legújabb közlése: e-artnow, 2018. Jonathan Edwards: *Freedom of the Will*. 1754. A forrás közlése: Christian Classic Ethereal Library, Grand Rapids, MI, 2000. (<http://www.ntslibrary.com/PDF%20Books/Jonathan%20Edwards%20Freedom%20of%20the%20Will.pdf> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

¹⁷⁶ Idézet forrása: Jonathan Edwards: *The Works of Jonathan Edwards*. Westley and Davis, New York, NY, 1835. 225. 287–289. (szerk. Henry Rogers)

¹⁷⁷ Jonathan C. D. Clark: *The Language of Liberty? Political Discussion and Social Dynamics in the Anglo-American World, 1660–1832*. Cambridge University Press, Cambridge, Egyesült Királyság, 1994. 36. 120–121. 148–149. 250. 262–263.

¹⁷⁸ Jelenések Könyve, 21:5.

kötelességeik iránti vallásos érületükben bekövetkezett.”¹⁷⁹ Az Alapító Atyák racionalizmusa és a nagy ébredés vallásos szellemisége összefonódott, ami később nemcsak az amerikai függetlenségi háborút határozta meg, de az Egyesült Államok történetének vízvonalait is. Minden esetben, amikor az észak-amerikai nemzet tengerentúli szerepvállalásba kezdett, a racionalizmus és a vallást ötvözve kezdett neki. Az egyik nélkül a másik sem tudott meghatározó erő lenni. A függetlenségi háború, majd az Egyesült Államok nemzetközi világban betölteni kívánt szerepe a vallás támasza nélkül nem lehetett volna sikeres. Az amerikaiakat nem sokkal követő nagy francia forradalommal szemben előbbi alapvetően vallási természetű volt, így utóbbival szemben nem torkolt vallásellenességbe.¹⁸⁰

Az Egyesült Államok vallási megfontolások nyomán is született és a függetlenségi háború érzelmi alapja a nagy ébredés volt. A Függetlenségi Nyilatkozatot az amerikai telepesek egy vallási aktusnak tekintették. Az Alapító Atyák a függetlenségi háborút az isteni gondviselés által támogatott küzdelemnek állították be. Az amerikaiak hittek abban, hogy Isten segítségével győzedelmeskedtek, majd az Ő áldásával alkották meg a kormányzat szerkezetét. Az Egyesült Államok isteni céljaiban Jefferson deistaként is hitt, Madison pedig a bűn és erény vallási polaritását az etika és a machiavelliánus értelemben vett politika ellentétéhez hasonlította.¹⁸¹ Az Alapító Atyák tisztában voltak vele, hogy a vallásra az amerikai társadalomnak szüksége van, de egy központi irányítás alá vont nemzeti egyház létét elutasították. Az Alapító Atyák felvilágosult racionalizmusa a zarándokatyákkal szemben az amerikaiakat már nem tekintették „választott népnek”, de szilárdan hittek benne, hogy az Egyesült Államokat valamiféle isteni figyelem és jóindulat védelmezi.¹⁸² John Adams egész életében tartotta azt a meggyőződését, hogy egy sikeres társadalomban nélkülözhetetlen az istenhitt és a vallás gyakorlata. Saját szavaival ezt így fogalmazta meg: *„A keresztény vallás előnye, hogy a természet és a népek törvényének nagy alapelvét [...] az egész társadalommal megismertetni, megérteti és megtartja. [...] Eképpen mindenki már koragyermekkorában megtanulja a polgár jogait és kötelességeit”*.¹⁸³ George

¹⁷⁹ John Adams levele Hezekiah Nilesnek, 1818. február 13. A levél teljes szövege: National Humanities Center. (<https://nationalhumanitiescenter.org/ows/seminars/revolution/Adams-Niles.pdf> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

¹⁸⁰ Fontos megjegyezni, hogy bár az „amerikai forradalom” valóban vallásos töltetű volt, pont emiatt az új-angliai anglikán és a marylandi katolikus egyház híveit jelentős megkülönböztetés érte. vö. American Catholic Historical Society: *Catholics and the American Revolution*. In: *The American Catholic Historical Researches*. vol. 2. (1906) no. 1. 1–40. William W. Sweet: *The Role of the Anglicans in the American Revolution*. In: *Huntington Library*. vol. 11. (1947) no. 1. 51–70.

¹⁸¹ Ralph Ketcham: *James Madison and Religion: a New Hypothesis*. In: *Journal of the Presbyterian Historical Society*. vol. 38 (1960. június) no. 2. 65–90.

¹⁸² Johnson, i. m. 213.

¹⁸³ Az idézet forrása John Adams 1796. augusztus 14-ei naplőbejegyzése. (<https://founders.archives.gov/documents/Adams/01-03-02-0013-0003-0014> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

Washington maga is tudta, hogy Amerikát nemcsak a törvények, hanem az erkölcsök is kormányozzák. Tudta, hogy a nemzet egysége a vallásos elv kirekesztésével nem született volna meg. Washington is racionalista volt, de hitt abban, hogy hazáját Isten valami oknál fogva kiválasztotta, megáldotta és számára kivételes helyzetet biztosított.¹⁸⁴ Az amerikai forradalom vallásossága a kor külső szemlélőinek is feltűnt. Erre a 19. század elején Alexis de Tocqueville francia utazó is felhívta a figyelmet: „[Amerikában a vallást] úgy kell tekintenünk, mint politikai intézményeik legfőbbikét, hisz ha nem is adja nekik a szabadság ízét, rendkívüli módon megkönnyíti a használatát”. Voltaképpen – összegzi – a legtöbb amerikai „szükségesnek hiszi a vallást a köztársasági intézmények fenntartásához”.¹⁸⁵ Tocqueville egy kiadatlan írásában az amerikai köztársasági kormányzatot az ország legfőbb erkölcsi erejének tulajdonította, de azt is megállapította, hogy a lehető legkisebb mértékű kormányzásra törekszik, aminek következtében: „Minden ember megtanul önállóan gondolkodni és cselekedni, és megtanulja, hogy ne várjon külső támogatásra”.¹⁸⁶

2.1.4. A majdnem választott nemzet

A 19. század közepére az amerikai életformának számos kritikusa is akadt, akik jellemzően a probléma gyökereit nem a társadalom ellentmondásos ügyeiben keresték, hanem külföldön. Az első telepesek óta jelen volt az a felfogás, hogy Amerika „Isten királysága”, amelyet az emberek elronthatnak, ahogy ez az Ószövetségben a Paradicsommal vagy az ígért földjével történt. Az amerikaiak ezeket az emberi hatásokat a régi világ romlott hatásainak tulajdonították. Az első jelentős amerikai regényíró, James Fenimore Cooper számos könyvében kritizálta a korabeli amerikai életformát és sok tekintetben ellenezte azt, amerre az Unió tartott. Ellenezte a tömeges bevándorlást és az indiánok elűzését. Nostalgiaira hajlamos, hagyománytisztelő ember volt, aki olyan műveiben, mint az *Utolsó Mohikán*, az őslakosok életformáját idealizálta a telepesekével szemben. Az 1840-es években írt három regényében – *Satanstone* (Ördögpata, 1845), *The Caribearer* (A hordszékvivő, 1845), *The Redskins* (A rézbőrűek) – úgy ábrázolta a Mississippi völgyének betelepítését, mint a kapzsiság történetét, amely az amerikai eszme hajdani erkölcsösségének utolsó maradványait végképp elsöpörte.¹⁸⁷ Kortársa, Ralph Waldo Emerson tovább ment és az amerikai eszme átalakulását az európai bevándorlásnak tulajdonította. Erről ő maga így fogalmazott: „Amerika testéből távolítsák el Európa bélférgeit”¹⁸⁸ vagy

¹⁸⁴ George Washington: *Farewell Address*. Applewood Books, Carlisle, MA, 1999. 8–9.

¹⁸⁵ Alexis de Tocqueville: *Az amerikai demokrácia*. Európa, Budapest 1993. 419.

¹⁸⁶ Idézi: Johnson, i. m. 389.

¹⁸⁷ James Cooperről ld. Richard Ruland – Malcolm Bradbury: *From Puritanism to Postmodernism: a History of American Literature*. Penguin Books, New York, NY, 1991. 95–101.

¹⁸⁸ Idézi: Edward Wagenknecht: *Ralph Waldo Emerson: Portrait of a Balanced Soul*. Oxford University Press, New York, NY, 1974. 159.

„az Amerika iránti szenvedély törölje el az Európához való megszállott kötődést”.¹⁸⁹ A 19. század közepére a *Manifest Destiny* már nem gondolat volt, hanem realitás, éppen ezért nemcsak az amerikai politikai elit ismerte fel, hogy annak irányt kell szabni, hanem az amerikai közélet is. Emerson meg is fogalmazta a terjeszkedés vezérelveit: „Az egyetlen biztos szabály a kereslet és a kínálat önkiegyensúlyozó mértéke. Ne alkossatok szabályokat. Ha beleavatkoztok a dolgok menetébe, korlátozásaitokkal elnyesitek a folyamatok finom idegszállait”.¹⁹⁰

A 19. század közepére tehát az amerikai közgondolkodás átalakult, de a vallásosság nem távozott, a problémák forrásának a mértéktelen fogyasztást és az Európából jövő bevándorlást tekintették. Emerson és kortársai az amerikaiak hagyományos angolellenességére játszottak. Mellettük ott volt Edgar Allan Poe, akinek művészete a születőben lévő földrésznyi ország szorongását és misztériumát, ellentmondásait és némaságait, zsúfoltságát és magányát, az amerikai élet barbár és kísérteties oldalát tükrözte.¹⁹¹ Walt Whitman költő ekkor fogalmazta meg, hogy ha az Egyesült Államok eléri a *Manifest Destiny* határait, messianisztikus küldetése akkor sem ér véget. Szerinte az országok kulturális értettségüket sokáig, keményen, némán és titokban munkálkodva érik el, amikor azonban a várva várt állapot végre elérkezik, vakító fénye hirtelen mindent bevilágít, s akkor minden örökre megváltozik. Ő is egyetértett Emerson állításával: „Minden nemzet történelmében elérkezik egy pillanat, amikor a nyers ifjúság elmúltával a felfogó- és érzékelőképesség eléri érettségét. Az ember abban a pillanatban kiterjed a skála teljes hosszán, lábával még az éj roppant erői között áll, de szemé a napok és csillagok teremtésével társalkodik. Ez a pillanat, amikor felnőtté válik, az ereje kiteljesedik”.¹⁹² Az 1850-es évekre az amerikai nemzet elérte felnőtté válásának korszakát és egyre kevésbé hasonlított a telepések Amerikájához. Ekkor jelent meg az a gondolat, hogy az amerikai utópia megvalósítását az európai gyökerek és hatások, valamint az amerikai életforma anyagiassága hátráltatja. Ez az amerikai gondolkodásnak szerves része lett, így amikor az észak-amerikai nemzet belső kihívások elé nézett, hajlamos volt a világtól elzárkózni és problémáinak forrását a külföldnek tulajdonítani, ami a későbbi izolacionalista felfogás egyik fontos mozgatórugója lett.¹⁹³

A polgárháború évtizedében a vallásosság szerepe egy szemernyit sem csökkent és az Unió, valamint a Konföderáció közötti harc története tökéletesen bizonyítja, hogy a vallás az amerikai élet minden területén jelen volt. Ahogy az északi tagállamok polgárainak többsége

¹⁸⁹ Idézi: u. o.

¹⁹⁰ Idézi: u. o. 170. Ralph Waldo Emerson politikai gondolkodásáról ld. u. o. 158–201.

¹⁹¹ Edgar Allan Poe-ról ld. Ruland – Bradbury, i. m. 130–139. 143–144.

¹⁹² Ralph W. Emerson: *The Essential Writings of Ralph Waldo Emerson*. (szerk. Brooks Atkinson). The Modern Library, New York, NY, 2000. 424.

¹⁹³ Ruland – Bradbury, i. m. 104–138.

vallásos okokból vetette el a rabszolgaság intézményét, úgy annak szükségességét a déli tagállamok is vallási alapon magyarázták. A kulturális emlékezet a rabszolgaság intézményét Amerika születésének pillanatától mind a mai napig Ősbűnnek tekinti. Ahogy az Ószövetségben az Ádám és Éva által elkövetett Ősbűn kárhóztatta őket a Paradicsomból való kitagadásra, úgy a rabszolgaság intézménye is Eredendő Bűn. És Amerikának ebben kellett megszületnie.¹⁹⁴

A polgárháborúban a vallás teljes fanatizmusával söpört végig. Az Unió és a Konföderáció sok szintéren történt összezapásából a két fél közti vallásháború sem maradhatott ki. Mindkét oldal leglelkesebb híveit morális szempontok is tüzelték. A déli államokban a rabszolgák alacsonyabb rendűségéről általánosan elfogadott és sokszor idézett szövegek terjedtek: a rabszolgaságnak a pátriárkák és Mózes általi jóváhagyásáról és természetesen arról, hogy Szent Pál uraiknak való engedelmességről prédikált. A háború kitörése előtt az amerikai politikai életben mindennapos volt, hogy a két fél vallásos idézeteket vagdosott egymáshoz. Az észak-amerikai nemzet számtalan egyháza közül csak a katolikusok, a lutheránusok és az epizkopálisok kerültek el a nyilvános vitákat és a kettészakadást. Az amerikai egyházak ráadásul, ha már ketté is szakadtak, a másik ellen rögtön harcba is kezdtek, amihez a polgárháború megfelelő színteret biztosított. Délen a papok a háború jogosságáról prédikáltak, míg északon a háború véres elhúzódsát az isteni terv részének tekintették, amelyben a Gondviselés az északiak gyors győzelmét azért akadályozta meg, hogy a Dél még súlyosabb bűnhődését, még több szenvedését biztosítsa.¹⁹⁵ A háború folyamán Lincolnt is elárasztották a vallásos érzelmek. *„Meg vagyok győződve róla, hogy ha a Mindenható azt akarja, hogy tegyek vagy ne tegyek meg valamit, megtalálja a módját, hogy tudassa velem.”* A kabinet dokumentumai is azt bizonyítják, hogy a háború döntő pillanataiban még ő is arra várt, hogy Isten akaratának személyes eszköze legyen. *„Ha nem hinnék szilárdan egy mindenképp felett álló Gondviselésben, igen nehéz lenne számomra, hogy ebben a zűrzavarban megőrizsem az ép eszemet. Ám hiszem, hogy a Mindenhatónak megvannak a maga tervei, és gondoskodik a megvalósításukról [...] s hogy ezek a tervek a lehető legbölcsebbek, és a mi javunkat szolgálják.”* Amikor megkérdezték tőle, hogy Isten az északiak oldalán áll-e, így válaszolt: *„Ebben nem vagyok teljesen biztos, mert tudom, hogy az Úr mindig az igazak oldalán áll. De szüntelenül arra törekszem, és azért imádkozom, hogy én és ez a nemzet az Úr oldalán álljunk”.*¹⁹⁶ A hosszú és véres polgárháború azonban Lincolnban és az amerikaiakban annak a meggyőződésnek az utolsó maradványait is eloszlatta, hogy választott

¹⁹⁴ A polgárháború és az egyház viszonyairól ld. a *Civil War History* folyóirat 1960-as *Civil War Religion* különszámát In: *Civil War History*. vol. 6. (1960. december) no. 4. 351–450.

¹⁹⁵ James G. Randall – Richard N. Current: *Lincoln the President: Last Full Measure*. University of Illinois Press, IL, Chicago, 2000. 342–362.

¹⁹⁶ A Lincoln idézetek forrása: Johnson, i. m. 469.

nép lennének. A polgárháború világosan megmutatta, hogy Amerika gyarló és esendő nemzet. Ám ha gyarló és esendő is, köteles törekednie arra, hogy helyesen cselekedjen. Maga Abraham Lincoln fogalmazott erről úgy, hogy az amerikaiak a „majdnem választott nép”.¹⁹⁷

2.1.5. A világ evangelizációja

A 19. század második felében az Egyesült Államokban a politikai élet presztízse visszaesett, így példaképeiket az amerikaiak máshol kezdték keresni. Az észak-amerikai nemzetet telepesek és prédikátorok alapították, majd politikus formálták köztársasággá, de az országot és az amerikai népet a 19. század második felében az üzletemberek tették gazdaggá – így természetesen ez a csoport lett a példa. Az amerikaiak az 1870-es, az 1880-as és az 1890-es években tisztában voltak vele, hogy a világ leggazdagabb országának polgárai, és hogy olyan az élet-színvonaluk, amilyenre az emberiség történetében még nem volt példa. Andrew Carnegie, a kor acélmágnása ezt így foglalta össze: „*A kapitalizmus arról szól, hogy mindennapi szükségletté változtassa a luxuscikkeket*”.¹⁹⁸ A vagyonfelhalmozás és a luxus iránti amerikai vágy az emberek tudatába vallásos fanatizmussal épült be. Carnegie ezt 1868-ban így fogalmazta meg: „*Az embernek kell, hogy legyen egy bálványa – a vagyon halmozása a bálványimádás egyik leghitványabb formája –, és egyetlen bálvány sem annyira lealacsonyító, mint éppen a pénz*”.¹⁹⁹ A vagyonfelhalmozás egyetlen elfogadható formája az volt, ha azt annak tulajdonosa a közjó és a Köztársaság szolgálatába állította. Ez a szemlélet a korai telepesek protestáns gondolkodásából eredt és a 19. század második felére az amerikai kultúra részévé vált, hogy a vagyonnak egy nagyobb, magasztosabb célt kell szolgálnia. Ez a személet alapozta meg az Egyesült Államok gazdasági és pénzügyi erején alapuló, „dollárdiplomáciának” nevezett külpolitikai filozófiáját. Maga Carnegie is a Köztársaság legelszántabb híve volt. A *Triumphant Democracy* (Győzedelmes Demokrácia) című 1885-ös dolgozatában az amerikai rendszert az egekig magasztalta: „*A világ régi nemzetei csigalassúsággal haladnak, de a Köztársaság expresszvonatként rohog előre*”.²⁰⁰ Egy évvel később, a vagyonról írt esszéjében kifejtette, hogy „*a pénzbe kapaszkodva meghalni dicstelen dolog*”.²⁰¹

¹⁹⁷ A lincolni „majdnem választott” nemzetről ld. William J. Wolf: *The Almost Chosen People: a Study of the Religion of Abraham Lincoln*. Doubleday, New York, NY, 1959.

¹⁹⁸ Idézi: Mark Skousen: *The Big Three in Economics: Adam Smith, Karl Marx and John Maynard Keynes*. Routledge, New York, NY, 2015. 33.

¹⁹⁹ Idézi: Jonathan Hughes: *The Vital Few: American Economic Progress and Its Protagonists*. Houghton Mifflin, New York, NY, 1965. 252.

²⁰⁰ Andrew Carnegie: *Triumphant Democracy or Fifty Year's March of the Republic*. Charles Scribner's Sons, New York, NY, 1890. 1.

²⁰¹ Andrew Carnegie: *The Gospel of Wealth*. In: Michael Kammen (szerk.): *Contested Values*. St. Martin's Press, New York, NY, 1995. 50. (a teljes esszé szövege: http://havlicek.weebly.com/uploads/6/8/5/2/685209/carnegie_wealth.pdf Letöltés ideje: 2022. április 12.)

Az amerikai misszionáriusok a 19. század második felében az Egyesült Államok külpolitikájának aktív szereplői lettek. A Külföldi Missziók Amerikai Bizottsága már 1810-ben megalakult, és nem sokkal később, 1814-ben az Amerikai Baptista Misszionárius Testület is, a térítő tevékenység azonban csak a polgárháború után kapott valódi lendületet. A protestáns amerikai misszionáriusok voltak az Egyesült Államok első külföldi diplomáciai képviselői, korokkal megelőzve a modern amerikai külképviseletek kiépülését. Ez remekül beleillett abba a nagy ívű látomásba, amely szerint az angolszász „rasszok” felemelik a szellemi sötétségben élő, tudatlan milliokat, és – „a Gondviselés kegyelme” folytán – kiterjesztik rájuk a keresztény igazság fénykörét. Krisztus univerzalista küldetésének, amely Amerikát „várossá” tette „a hegyen”, be kell teljesednie – ez az amerikai keresztény küldetés pedig lényegéből fakadóan csakis protestáns lehetett. Az amerikai Herbert Spencer Charles Darwin *A fajok eredete* című munkáját tovább gondolta és a kereszténység diadalát úgy fogalmazta meg, mint a protestáns „angolszász faj” győzelmét. Szerinte az amerikai keresztény protestáns Köztársaság maga a megdicsőülés. A kudarc az erkölcsi értéktelenség jele, az Egyesült Államokat pedig ritkán érte kudarc.²⁰² Az 1870-es években az ultraprotestáns és antikatólikus igehirdető, Henry Ward Beecher azt mondogatta New York-i híveinek, hogy annak az országnak a rendeltetésében Isten akarata közvetlenül nyilvánul meg, ahol ilyen általános a sokféle anyagi sikert hozó emberi erény. Ez volt a 19. század végi diadalittas amerikai protestantizmus, amelynek hajtóereje az amerikai életforma volt.²⁰³ George Bancroft a *History of the United States (Az Egyesült Államok története)* című, 1876-os munkájában erről így fogalmazott: „Jelen mű célja, hogy végigkísérje azokat a lépéseket, amelyek révén a Gondviselés, létrehozva intézményeinket, országunkat a mai boldog és dicső állapotba vezette”.²⁰⁴ Szerinte előbb-utóbb a világ is ezen az úton fog járni.

1842-ben Robert Baird *Religion of America (A vallás Amerikában)* című könyvében a protestantizmus viláгурalmának látomását vázolta fel. A történelmi elemzés és az intervencionalista teológia egyfajta hazafias, ezeréves birodalomképben egyesült.²⁰⁵ Leonard Woolsey Bacon írja az 1897-es *History of American Christianity-ben (Az amerikai kereszténység története)*: „Az isteni gondviselés korszakokon át megóvta a titkot az idő előtti felfedezéstől [...] Ha Amerika megtalálása [...] csak egyetlen évszázaddal korábban következik be, a nyugati

²⁰² Johnson, i. m. 604.

²⁰³ u. o. 605.

²⁰⁴ George Bancroft: *History of the United States from the Discovery of the American Continent*. Little Brown, Boston, MA, 1848. 4.

²⁰⁵ Robert Baird: *Religion of America, Or, An Account of the Origin, Progress, Relation to the State, and Present Condition of the Evangelical Churches in the United States*. Harper, New York, NY, 1844.

féltekére abban az állapotban érkezik el a kereszténység, amelyet az európai egyház romlásának legmélyebb pontján képviselt”.²⁰⁶ Mindezekből következően úgy vélte: „szemünk előtt elfüggönyözve »magasztos dolgok« rejtőzködnek még, amelyek csak az új évszázadban lesznek megismerhetőek”.²⁰⁷ „Magasztos dolgokon” a világnak az igazságosság és becsületesség amerikai értelmezés szerinti kereszténnyé tételét értette. Ez a vállalkozás az Egyesült Államoknak egyszerre volt nemzeti és vallási küldetése.²⁰⁸ 1885-ben Josiah Strong, az Evangéliumi Szövetség főtitkára *Our Country: Its Possible Future and Its Present Crisis* (A mi országunk: elképzelhető jövője és jelenlegi válsága) című könyvében erről a következőket írta. „Úgy tűnik, hogy Isten végtelen bölcsességében itt készíti fel az »angolszász fajt« arra az órára, amely a jövőben egyszer bizonyosan elérkezik [...] a »rasszok« végső versengésére, amelyre az »angolszász faj« készül [...] ez a »rassz«, amelynek erői hasonlíthatatlanok, népessége roppant, s hatalma és gazdasága óriási, képviselője – reméljük – a legnagyobb fokú szabadságnak, a legtisztább kereszténységnek és a legmagasabb rendű civilizációnak, kifejlesztett magában bizonyos, különösen agresszív vonásokat, amelyek arra szolgálnak, hogy intézményeit ráerőszakolja az emberiségre, a földkerekségen mindenütt elterjessze maga-magát. És ugyan kételkedhet-e bárki is abban, hogy a »rasszok« e végső nagy versengésének végkimenetele a legalkalmasabb fennmaradása lesz?”²⁰⁹

Az Egyesült Államok a 19. század második felében az ilyen és ehhez hasonló elméletek tucatjaival volt tele, nem meglepő tehát, hogy a világpolitikában Theodore Roosevelt és Woodrow Wilson ezekhez hasonló forradalmi elveket kívánt megvalósítani. Roosevelt elnökségének idejére az észak-amerikai nemzet a világ minden ismeretlen zugába misszionáriusokat küldött, de fő „célja” Kelet-Ázsia és a csendes-óceáni térség volt,²¹⁰ az amerikai közvélekedés pedig úgy tartotta: az angolszász „rassz” különösen sikeres abban, hogy a közel kétezer éves krisztusi látomást valóra váltsa. Az 1880-as években egy amerikai methodista, Raleigh Mott a 20. század felé forduló Egyesült Államok hitvallását így foglalta össze: „az egész világ evangelizációja egyetlen emberöltőn belül”.²¹¹

²⁰⁶ Woolsey Bacon: *A History of American Christianity*. Christian Literature Company. New York, NY, 1897. 2.

²⁰⁷ u. o. 419.

²⁰⁸ u. o.

²⁰⁹ Josiah Strong: *Our Country: Its Possible Future and Its Present Crisis*. American Home Missionary Society, New York, NY, 1885. 174–175.

²¹⁰ Office of the Historian: *United States Maritime Expansion across the Pacific during the 19th Century*. In: *United States of America Department of State*. (<https://history.state.gov/milestones/1830-1860/pacific-expansion>) Letöltés ideje: 2022. április 12.)

²¹¹ John Raleigh Mott 1900-ban *The Evangelization of the World in This Generation* címmel adott ki történetfilozófiai elemzést, az amerikai kereszténység történetében ebből vált „szállóigévé” a szövegben idézett kifejezés. Mott művének legújabb kiadása: Forgiven Books, London 2017.

2.2. Az amerikai politikai rendszer sajátosságai és az internacionalizmus hatása

Az amerikai politikatörténet fejlődésének részletes áttekintése nem tisztünk, de erre a kérdésre röviden ki kell térni. A függetlenségi háború idején még természetesen teljesen más pártviszonyok voltak, mint manapság. Az észak-amerikai nemzet csak fokozatosan érte el a kétpártrendszert és a Demokrata, valamint a Republikánus Párt uralta politikai világot. Míg a kétpártrendszernek a Köztársaság megalapításakor lefektetett politikai rendszer ágyazott meg, addig a demokraták és a republikánusok „váltórendszere” a polgárháború körül körvonalazódott és az első világháború előestéjére betonozta be magát. A történetírás a Demokrata Párt eredetét Thomas Jeffersonhoz, a *Grand Old Party*-ét²¹² Alexander Hamiltonhoz,²¹³ meghatározó politikai erőre emelkedését pedig Andrew Jacksonhoz és Abraham Lincolnhoz köti. A valóságban a két nagy párt az idők során számtalan arcukat mutatott. Kezdetben a demokraták körében nagy súllyal rendelkeztek a déliek, így a párt az Észak és Dél közötti egyensúlyozás politikai színtere volt. Ezzel szemben a Republikánus Párt északon jött létre és a whigek hagyta politikai űrt töltötte be. 1865 után a Demokrata Párt délre szorult, míg kisebb megszakításokat leszámítva a republikánusok a politikai élet felett egyeduralmat gyakorolhattak. Az amerikai politikára azonban természetesen hatással volt az északi és déli súlypontok keleti és nyugati partira való felváltása és a társadalmi változások is, így a 20. század elejére a két nagy pártban több irányzat is megjelent. A 19. század végére egyértelművé vált, hogy az amerikai politikai életben az lehet sikeres, aki az amerikai emberek számára a legátfogóbb programot kínálja. Az ország nagyvárosai, farmvidékei, vallásos néptömegei, földrajzi vidékei, értelmiségi rétegei megkövetelték, hogy a pártok többpólusú politizálást folytassanak.²¹⁴

A két nagy pártban politikai vezetést a polgárháború és az első világháború közti korban a konzervatív erők határozták meg, de a spanyol–amerikai háború és az Egyesült Államok nemzetközi nagyhatalommá válása mindkét politikai tömörülés arcukat megváltoztatta. William McKinley halálával, Theodore Roosevelttel személyében először a republikánusok kaptak egy progresszív vezetőt, majd a Demokrata Párton belül Woodrow Wilson hozott fordulatot. Wilson és Roosevelttel szerepváltásának köszönhetően az első világháború előestéjére a két párt polgárháború óta tartó politikai rendszere felborult, és bár a továbbiakban is ők vezették az amerikai politikai életet, mind a Republikánus, mind a Demokrata Pártban átrendeződés ment végbe.

²¹² A Republikánus Párt amerikai történetírásban használt ragadványneve. A szóismétlések elkerülése érdekében dolgoztunk a *Grand Old Party*-t és annak rövidítését, a GOP-ot a Republikánus Párt szinonimájaként használja.

²¹³ Alexander Hamilton az Alapító Atyák és a virginiai dinasztia tagja volt, kulcsszerepet vállalt az Unió politikai kereteinek megalkotásában, valamint George Washington elnök „jobb keze” volt. Az Alkotmány kikötése miatt azonban elnöknek nem indulhatott, hiszen ő a Nagy-Britannia fennhatósága alá tartozó Nevis szigeten született.

²¹⁴ A pártok kialakulásáról ld. David A. Dulio – James A. Thurber: *America's Two Party System: Friend of Foe?* In: *Administrative Law Review*. vol. 52. (2000) no. 2. 769–792.

Ez az átrendeződés azonban korántsem volt problémamentes. Mielőtt azonban ezt megvizsgáljuk, érdemes szemügyre venni azt a két „eszmei tömböt”, amely az első világháború idején a két nagy párt tevékenységét meghatározta. Ez az internacionalizmus és izolacionalizmus volt.²¹⁵

2.2.1. Az internacionalizmus gyökerei

Az amerikai eszmetörténet két meghatározó alakja Jefferson és Hamilton volt, ugyan gondolkodásuk eltért, mégis több mindenben egyetértettek. Ilyen volt „Amerika különlegességébe” vetett hitük, az Unió nemzeti függetlenségének megőrzése és a köztársasági kormányzat hosszú távú elterjesztése. Ez utóbbit először az amerikai kontinensen, majd az egész világon meg kívánták valósítani, de a végrehajtás módjában véleményük már különbözött, ami az amerikai internacionalista filozófia két ágra szakadását jelentette. Jefferson az Egyesült Államokat egy mérhetetlen, decentralizált, mezőgazdasági jellegű köztársaságnak látta, míg Hamilton az Unióra úgy gondolt, mint egy bátor, centralizált „kincsre”, ami egy születő ipari nagyhatalom, mely a későbbiekben ezzel az erejével a nemzetközi világ vezető nagyhatalmait kihívhatja. Érdeklenség még, hogy bár mindketten köztársasági felfogásúak voltak, Hamilton nem zárta ki, hogy az Egyesült Államok monarchikus berendezkedésű legyen, de azt csak akkor támogatta volna, ha az észak-amerikai kontinensen működőképes lett volna.²¹⁶

Az Alapító Atyákat követő generációk a 19. század folyamán az Unió határainak kiterjesztése során mind merítették a jeffersoni vagy hamiltoni internacionalista felfogásból, attól függően, hogy céljaik elérését mivel magyarázták meg. Az olyan társadalmi és földrajzi indítékok mellett, mint az amerikai telepesek „földéhsége” vagy a két óceán partja által nyújtott „véddőpajzs”, az Egyesült Államok észak-amerikai terjeszkedésének internacionalista vonulata is volt, ami a köztársasági eszme elterjesztését célozta meg. Az internacionalizmust a nagyhatalmi politikában rugalmasan lehetett alkalmazni, az amerikai kontinensen azonban sose. Az internacionalisták felfogása abban is megegyezett, hogy a köztársasági kormányzat világméretű elterjesztése a nemzetek belső függetlenségének megőrzésével hajtható végre. Amerikai képre formált világban gondolkodtak, nem pedig világgöztársaságban. Ez lett a későbbi nemzeti önrendelkezés doktrínájának alapja.²¹⁷

²¹⁵ Colin Dueck: *Age of Iron. On Conservative Nationalism*. Oxford University Press, New York, NY, 2019. 9–16. Theodore Roosevelt és Woodrow Wilson a két nagy párt „átformálásában betöltött szerepéről ld. John M. Cooper: *The Warrior and the Priest: Woodrow Wilson and Theodore Roosevelt. A Dual Biography*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1983.

²¹⁶ Hamilton munkásságáról ld. Alexander Hamilton: *Constitutional Interpretations: Works and Speeches in Favor of the American Constitution Including the Federalist Papers and the Continentalist*. (szerk. Emory Speer – Henry C. Lodge). Madison and Adams Press, Prága 2018.

²¹⁷ Tóth Norbert: *A népek önrendelkezési joga*. In: Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): *Internetes jogtudományi enciklopédia*. 1–6. (<https://ijoten.hu/szocikk/a-nepek-onrendelkezesi-joga> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

Az amerikai internacionalizmus Thomas Jefferson és Alexander Hamilton elképzelései nyomán két ágra szakadt, „liberálisra” és „konzervatívra”, a Demokrata az előbbiből, a Republikánus Párt pedig az utóbbiból merített. Az önisméltés elkerülése érdekében a továbbiakban nem fogjuk az Egyesült Államok fejlődéstörténetének internacionalista vonulatait részletesen bemutatni, hanem annak liberális és konzervatív vonásait kívánjuk szemléltetni, hogy jobban átláthassuk, miből merített az első világháborús és az az utáni szerepvállalásakor az amerikai politikai elit.²¹⁸

2.2.2. Az internacionalizmus liberális változata

A nemzetközi kapcsolatok világában a liberális tradícióknak történelmi hagyománya van, ami először az európai felvilágosodás korában fogalmazódott meg. Az amerikai liberálisok azonban ragaszkodtak internacionalista hagyományaikhoz, ami a világkormányzattal szemben köztársasági önkormányzatot hirdetett. A köztársasági „önkormányzat” amerikai értelmezése a nemzeti függetlenséget fontosnak tartotta, a békés nemzetközi rendszer elérését inkább az államok gazdasági és kereskedelmi érdekeinek egyesítő erejét, valamint a nemzetközi törvények „erejét” kívánta felhasználni. Az amerikai liberalizmus hitt abban, hogy a demokratikus kormányzatok nem indítanak háborút más nemzetek ellen, hiszen azt a közvélemény elvetné, ugyanis a demokratikus kormányzatok nem jelentenek egymásra fenyegetést. A kanti elképzeléssel szemben az amerikai liberalizmus nem hitt a „világköztársaság” szükségszerűségében, hanem a nemzeti demokratikus önkormányzat híve volt. Az észak-amerikai kontinens brit gyarmatainak telepesi rendszere párhuzamosan fejlődhetett egymás mellett, az amerikai liberálisok felfogásának gyökereit ez a „példa” adta. Az amerikai liberalizmus a 20. században a marxizmus és a leninizmus világgkommunizmusát is internacionalista gyökerei miatt vetette el.²¹⁹

Ettől függetlenül a 19. századi amerikai liberálisok is hittek a pozitív változás erejében, a haladásban, a nemzetközi világ természetes fejlődésében, szemben a régi „erőpolitikával”. A világról alkotott elképzelésük nekik is alapvetően univerzális, reménykedő és „világpolgári” volt. 1898-ban a Fülöp-szigetek meghódítását az amerikai liberálisok is örömmel fogadták, ugyanis reménnyel tekintettek arra, hogy történetük során egy elmaradott és európai „rabiga” alatt sínylődő országot demokratizálhatnak. A valóságban azonban a spanyol „rabiga” lerázása után a Fülöp-szigetek lakossága az amerikaiakra is hódítóként tekintett és függetlenségi harcba

²¹⁸ Donald W. White: *History and American Internationalism: The Formulation from the Past after World War II*. In: *Pacific Historical Review*. vol. 58. (1989) no. 2. 145–172.

²¹⁹ Andrew Moravcsik: *Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics*. In: *International Organization*. vol. 51. (1997) no. 4. 513–553. A kanti világköztársasági elképzelésről ld. Immanuel Kant: *Történefilozófiai írások*. (szerk. Mesterházi Miklós, Hévízi Ottó, Kardos András). Ictus Kiadó, Szeged 1997. 41–60. 257–287.

kezdett.²²⁰ Ettől függetlenül az amerikai liberálisok körében is megjelentek azok a mozgalmak, amik az egyre növekvő középosztály sorsának jobbra fordításával, a nemzetközi bíraskodással vagy a fegyverkorlátozással foglalkoztak, emellett pedig a szervezett békemozgalmak is megjelentek. Ettől függetlenül külpolitikai gondolkodásuk továbbra is a nemzeti érdekeket képviselte és nem mozdult globalista irányba.²²¹ Ebben Woodrow Wilson hozta meg a változást. Wilson akkor végezte egyetemi tanulmányait, amikor az Egyesült Államok felsőoktatási intézményei számtalan francia és német vendégelőadót „szerződtettek”, így a kor politikai gondolkodásának kontinentális irányzatait Wilson is megismerhette. A későbbi elnökre tanulmányai, majd tevékenysége során jelentős hatást gyakoroltak európai, főleg angol, német és francia liberálisok. Wilson ettől függetlenül az amerikai délről származott így liberalizmusát mindig is jellemezte annak amerikai és internacionalista jellege is.²²²

Wilson elnökként nemcsak az Egyesült Államokban vezetett be progresszív reformokat, de első világháborús szerepvállalása után a nemzetközi politikát is a feje tetejére állította. Az amerikai liberális internacionalisták elképzelésébe az ő elgondolásai alapján életre hívott Nemzetek Szövetsége tökéletesen illeszkedett. Wilson a Népszövetséget egy olyan az Egyesült Államok által irányított szervezetnek szánta, amely egyszerre formálja a világot köztársaságivá, de „*a nemzetek területi integritását és politikai függetlenségét is garantálja*”.²²³ Wilson tehát az amerikai típusú liberalizmusból merítve ötlötte ki nagy tervét, és annak internacionalista gyökerei miatt a köztársasági államforma elterjesztésével együtt a nemzetek önrendelkezését is fent kívánta tartani. Az új amerikai típusú nemzetközi rend a liberális értékek amerikai változatát kívánta a világban megvalósítani. Az európai liberalizmus értékrendszeréhez ezek természetesen sok pontban hasonlítottak, de végső soron amerikai liberális volt, ami nemcsak az öreg kontinens számára volt szokatlan, hanem a világ más tájain is ismeretlennek hatott.²²⁴ Ahogy az észak-amerikai kontinens és az Egyesült Államok fejlődéstörténetének sajátosságai miatt a 19. században az európai típusú liberalizmus az Újvilágban nem tudott meggyökeresedni, úgy az első világháború során az amerikai típusú liberális nemzetközi rend is hasonló kihívásokkal nézett szembe. A sors fintora, hogy az internacionalista felfogásból táplálkozó wilsoni liberális

²²⁰ A háborúról ld. David J. Silbey: *A War of Frontier and Empire. The Philippine–American War, 1899–1902*. Hill and Wang, New York, NY, 2008. A háború liberális fogadtatásáról: Jonah Goldberg: *Liberálfasizmus. Az amerikai baloldal titkos története Mussolinitól napjainkig*. XX. Századi Intézet, Budapest 2012. 87.

²²¹ Dueck, i. m. 16–17.

²²² Roger L. Geiger: *To Advance Knowledge: the Growth of American Research Universities, 1900–1940*. Routledge, New York, NY, 2004. 1–93.

²²³ Wilson üzenete a Béke Érvényesítésének Ligájának (*League to Enforce Peace*) 1916. május 27-i első gyűlésén. Idézet forrása: Arthur S. Link (szerk.): *Papers of Woodrow Wilson*. XXXVII. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1981. 113.

²²⁴ Dueck, i. m. 17–18.

világrendet nemcsak az öreg kontinens nemzetei fogadták fenntartásokkal, hanem az Egyesült Államok Szenátusa is visszautasította, amelynek nem eszmetörténeti, sokkal inkább politika-történeti okai voltak.²²⁵ Az amerikai liberálisok internacionalizmusa ettől függetlenül Wilson után sem tűnt el, hanem olyan későbbi demokrata elnökök külpolitikájának is szerves részét képezték, mint Franklin D. Rooseveltt, Henry S. Truman, John F. Kennedy vagy Barack Obama.

2.2.3. Az internacionalizmus konzervatív változata

A történetírás a konzervatív internacionalizmusra szeret úgy emlékezni, hogy az a Republikánus Párt Woodrow Wilson politikájára adott válasza volt. Ezzel szemben Wilson elnök felfogása ugyancsak építkezett internacionalista elgondolásokból, és ahogy a liberálisok, úgy a konzervatívok internacionalizmusa is az alapítás pillanatától jelen volt.²²⁶

Az amerikai konzervatívok egy része hasonlóan vélekedett a világról, ahogy európai, főleg angol „testvéreik” tették. Ettől függetlenül az amerikai konzervatívokra is hatott az észak-amerikai kontinens sajátossága, így a konzervativizmusnak is volt sajátos, „amerikai jellege”. Ők azon fáradoztak, hogyan lehetne az önkormányzatiságnak és a polgárok véleményének fórumot biztosítani. Az Egyesült Államokra úgy tekintettek, mint amelynek minden külső hatás ellenére magát kell kormányoznia. Ettől függetlenül a tagállamoknak nagyfokú önállóságot kell biztosítani, de felettük a központi kormányzatnak hatékony ellenőrzést kell gyakorolnia. A 18. századi európai konzervatívok ugyancsak a nemzeti sajátosságok által kormányzott államokban gondolkodtak, ami úgy alkot nemzetközi rendet, hogy nemzeti érdekeit, jogait, értékeit és biztonságát teszi külpolitikájának sarokkövévé. Ezt az óvilági konzervativizmust képviselte többek között a 18–19. század folyamán George Canning, Benjamin Disraeli, Otto von Bismarck, a 20. században pedig Charles De Gaulle, Konrad Adenauer vagy Margaret Thatcher.²²⁷

A konzervatívokat szokás haladás ellenesnek beállítani, ami az észak-amerikai kontinensen talán még szembetűnőbb volt, mint Európában. A valóság azonban az, hogy az amerikai konzervatívok haladásellenessége abból táplálkozik, hogy a korábbi generációk tapasztalataira is alapoztak, amiben benne volt Washington, Adams, Lincoln vagy Theodore Roosevelt „irány-mutatása is”. Az amerikai konzervatívok a generációs tapasztalatokból próbáltak ihletet meríteni, így az őket ért kihívásokra valóban sokszor hoztak olyan döntéseket, amelyeket a múlt tapasztalatai alapján hoztak meg, ez pedig sokszor tűnhetett úgy, hogy a haladás ellen van. Ezzel szemben azonban nem mindig szabtak gátat a haladásnak, hanem sok kérdésben maguk

²²⁵ Id. 3.4.–3.5. fejezet.

²²⁶ Nagy Gergely: *A wilsoni korszak alkonya*. In: *Kommentár*. vol. 15. (2020) no. 4. 99.

²²⁷ Carsten Holbraad: *Internationalism and Nationalism in European Political Thought*. Palgrave, London 2003. 97–119. Az amerikai konzervatív gondolkodókról ld. Magyarics Tamás (szerk.): *Amerikai konzervatív gondolkodók*. Antall József Tudásközpont, Budapest 2017.

lendítették előre az Egyesült Államok fejlődését. Az amerikai konzervatívok külpolitikai filozófiája inkább a Washington–Adams-vonalat követi, tehát politikailag a hamiltoni hagyományokból táplálkoznak.²²⁸

Az amerikai konzervatívok a történelem tanúságait úgy értelmezik, hogy a közösség érdekeit az egyén fölé kell helyezni. Ez a konzervatív irányzat mindkét nagypárt palettáján megtalálható volt, az első világháború korában republikánus oldalról ők voltak az *unilateralisták*,²²⁹ demokrata oldalról pedig a William J. Bryan vezette „vidéki konzervatívok”. Az amerikai konzervatívok számára a nemzeti értékek tisztelete a patriotizmusukban mutatkozott meg, politikai felfogásukban pedig a törvények tisztelete, az egyéni érdekek szabadsága, a *konstitucionalizmus*,²³⁰ azaz az alkotmányosság és a minimális kormányzat elvei vegyültek.²³¹

Az Egyesült Államok nemzetközi szerepvállalásait abban az esetben támogatták, ha azok az észak-amerikai nemzet számára „hasznosak” vagy nemzeti érdekeit szolgálja. A 20. század elején éppen ezért nem zárkóztak el a katonai szerződésektől, de csak akkor, ha az a szabad kereskedelem elvével nem ütközött, valamint nem elleneztek a magas védelmi kiadásokat és a hadiflotta vagy hadsereg fejlesztésétől sem zárkóztak el. Az amerikai konzervatívokra természetesen ugyancsak hatással volt az internacionalizmus eszméje, ami külpolitikai felfogásuknak is amerikai arculatot adott. Az Egyesült Államok tengerentúli szerepvállalásai során Theodore Roosevelt a reálpolitika híve volt, míg William H. Taft az Egyesült Államok külhoni céljainak elérését pénzügyi erővel kívánta megvalósítani.²³² Az első világháború korában a republikánus elit többsége a párt internacionalista szárnyát képviselte. Ők ugyanúgy az Egyesült Államok elveire épített nemzetközi világot képzeltek el, csak a liberális internacionalistákkal szemben azt nem multilaterálisan képelték el, hanem nemzeti sajátosságok alapján. A köztársasági forma elterjesztését ők is támogatták, de ha az adott régió arra nem volt fogékony, akkor ahhoz nem ragaszkodtak, ahogy Hamilton se propagálta az észak-amerikai nemzet monarchikus berendezkedését. Az internacionalizmus hatással volt mind az amerikai liberalizmusra, mind a helyi konzervativizmusra. Előbbi ebből merítve története során könnyebben élt a fegyveres intervenció eszközével, de egy közös nemzetközi együttműködés rendszerét is jobban propagálta, mint a konzervatívok által előnyösebbnek tartott bilaterális alapokon nyugvó nemzetköz rendszert. Az amerikai konzervatívok jobban elzárkóztak a fegyveres intervenció politikától, ha az

²²⁸ Dueck, i. m. 28–29.

²²⁹ Az unilateralista egy politikai gyűjtőfogalom. Azok csoportját takarja, akik szerint minden nemzetnek individualista módon kell saját külügyeit intéznie, úgy hogy abba más nemzeteket nem von be, illetve a külföld sem ad tanácsokat. Az amerikai politikában betöltött szerepükről ld. 3.4.–3.5. fejezet.

²³⁰ A konstitucionalizmus alatt az alkotmányosságot, illetve az alkotmányos alapon történő kormányzást értjük.

²³¹ Dueck, i. m. 29–30.

²³² A roosevelti elgondolásokról ld. 1.3. fejezet. A „dollárdiplomáciáról” ld. 6.4. fejezet.

nem szolgálta kimondott érdekeiket, de inkább hittek abban, hogy a világ egy veszélyes hely, amit a köztársasági vagy amerikai eszmerendszer világméretű elterjesztése maximum csak mérselkelhet, békéssé azonban sosem tehet.²³³

Az amerikai konzervatívok egy csoportjára tehát ugyanúgy hatott az internacionalizmus, mint liberális társaikra, de más következtetéseket vontak le belőle. Elvetették a harcias diplomáciát és az intervenciós politikát, de az országot minden tekintetben meg akarták erősíteni. Wilson liberális politikájára a republikánusok valóban konzervatív választ kívántak adni, de az első világháború utáni korban már nem tudtak klasszikus értelemben vett konzervatív politikát folytatni. Az Egyesült Államok a *Manifest Destiny* beteljesítése után a nagy háború végére, a legerősebb nemzetként készen állt arra, hogy a világot saját képére formálja. Woodrow Wilson a párizsi békekonferencián ezt kívánta megvalósítani, republikánus ellenfelei ebben egyetértettek vele, de a Nemzetek Szövetsége által fémjelezett liberális internacionalista módszerei helyett saját konzervatív internacionalista alternatívát kívántak felmutatni. Az első világháború és Woodrow Wilson politikája valóban hatással volt az amerikai konzervatívokra is, akik a Republikánus Pártban fordulatot hoztak. A párt internacionalista szárnya megerősödött, amely egészen a 20. század végéig uralkodó irányzat is maradt. Érdekesség azonban, hogy az 1920-as választáson nem ez az irányzat, hanem a kisebbségben lévő, Warren G. Harding vezette konzervatív nacionalisták jutottak hatalomra és 1933-ig a Fehér Házat meg is tudták tartani.²³⁴

2.3. Az izolacionalizmus „féke”

Mielőtt rátérünk dolgozatunk fő témájára, az izolacionalizmus történeti problematikáját is meg kívánjuk vizsgálni. Ezt nem hagyhatjuk ki, hiszen a történetírás az első világháború óta szenved azoktól a legendáktól, amik miatt tárgyalt korszakunk sokszor ködössé válik. Az első világháború pusztítása a kultúrára és a tudományra is mind a mai napig rányomja a bélyegét, és ahogy a magyar történetírásra a „Trianon-legendák” problematikáját hagyta, úgy hagyta az amerikaiakra az izolacionalizmus legendáriumát.²³⁵ Az izolacionalizmus az internacionalizmussal együtt egy olyan amerikai eszme volt, amely az Egyesült Államok születésének pillanatától jelen volt, majd végigkísérte annak történetét Washington búcsúbeszédétől a polgárháborún át

²³³ Dueck, i. m. 30.

²³⁴ Nagy: *A wilsoni korszak alkonya*, i. m. 98–101.

²³⁵ A két világháború közti amerikai izolacionalizmus legendáriumát először William Appleman Williams 1954-es *The Legend of Isolationism in the 1920s* című tanulmányában kérdőjelezte meg. In: *Science and Society*. vol. 18. (1954) no. 1. 1–20. A témáról ld. még Bear Braumoeller: *The Myth of American Isolationism*. In: *Foreign Policy Analysis*. vol. 6. (2010. október) no. 4. 349–371.

a spanyol–amerikai háborúig, de még a népszövetségi vitában is jelent volt, ahogyan a második világháború után sem tűnt el.²³⁶

Az amerikai történetírás ezt az eszmét úgy foglalja össze, mint ami arra szolgált, hogy megvédje magát a világ káros hatásaitól. Az izolacionalizmus sajátos doktrína volt, amely az internacionalizmussal szemben geopolitikai hagyományokból építkezett. A Köztársaság földrajzi elhelyezkedésére adott amerikai eszmei válasz volt. Az észak-amerikai nemzet a *Manifest Destiny* beteljesítése után a két óceán partján a nagyhatalmak rivalizálásának epicentrumától viszonylag távol esett, így a 19. század második felétől megengedhette magának azt a luxust, hogy izolacionalista külpolitikát folytasson. Földrajzi elhelyezkedése az Egyesült Államok számára lehetővé tette, hogy az európai nagyhatalmak sokszor háborús konfliktusba torkolló kötélhúzásaiból kimaradhasson. Az észak-amerikai nemzet földrajzi előnyei természetesen nem voltak unikálisak, hiszen a korai Nagy-Britannia vagy Japán is hasonló körülmények között fejlődhetett, így ezek az országok is sikeresen folytathattak olyan politikát, amelyben a földrajz pajzsát maguk elé helyezve a saját fejlődésükre fókuszálhattak.²³⁷ A földrajzi okok mellett az amerikai izolacionalizmus kialakulásának természetesen más tényezői is voltak. Az elzárkózó magatartás logikáját hat pontban lehet összefoglalni.

(1) Először is a természet adta biztonsági pajzsot előnyükre fordítani. Thomas Paine erről így fogalmazott: „*Ama távolság ellenére, amelyet a Mindenható Anglia és Amerika közé teremtett, ez a kontinens erős és természetes bizonyítéka annak, hogy az egyén önkénye a többség felett, a Mennyrország természetével ellenes*”.²³⁸ A földrajzi helyzet nyújtotta természetes kivételesség az izolacionalizmus egyik mozgatórugója volt, egy olyan eszmei kiindulópont, ami átítatta a mindenkori amerikai politikai gondolkodást. 1838-ban a fiatal Abraham Lincoln is ebből merítve összegezte politikai gondolatait: „*Egy olyan békés birtokban találtuk magunkat, a világ legtávolabbi pontján, egy olyan kiterjedt területben, a talaj termékenysége, egészséges időjárás [...] Ezen a ponton honnan kellene várnunk a fenyegetést? És milyen eszközzel erősödünk meg ellene? – Tartsunk egy transzatlanti katonai óriástól, aki átlépi az Óceánokat, és azon keresztül és szétzúz minket? Soha! – Európa összes hadserege, Ázsia és Afrika erőivel kombinálva, a földkerekség minden kincsével kiegészülve (a miénk nélkül); Bonapartéval a pa-*

²³⁶ Andrew Jonhstone: *Isolationism and Internationalism in American Foreign Relations*. In: *Journal of Transatlantic Studies*. vol. 9. (2011) no. 1. 7–20.

²³⁷ A 16. század eleji brit izolacionalizmusról ld. Paul Kennedy: *The Rise and Fall of British Naval Mastery*. Macmillan, London 1983. 13–35. A japán izolacionalizmusról vö. Kissinger: *Világrend*, i. m. 189. Marshall, i. m. 267–269.

²³⁸ Thomas Paine: *Common Sense*. Penguin, New York, NY, 2012. 38.

rancsnoki pozícióban, ezer év alatt se lesz olyan erő, amely az Ohio vizeiből ihatna, vagy átkelhetne a két hídon.”²³⁹ Ez a természetes pajzs az Egyesült Államoknak lehetőséget adott arra, hogy a külső konfliktusokat elkerülhesse, és külpolitikai prioritásait a kereskedelmi alá rendelhesse. Ezt már az Thomas Jefferson is megfogalmazta, aki elnökként a brit és francia hatalom között ingadozott. *„Kereskedni mindenkivel, senkivel se szövetségre lépni, ennek kell mottónak lennie.*”^{240,241}

(2) Másodszor az izolacionalista eszme eme vonulatát Lawrence Kaplan történész tömören így foglalta össze: *„Új Jeruzsálem kálvinista utópiája a felvilágosodás világi gondolataiban megerősítést kaptak*”.²⁴² Az Egyesült Államokban a 18. század végén a felvilágosodás és a kálvinista utópiák egy különös elegye alakult ki. Az amerikai gondolkodásban párhuzamosan volt jelen a vallásos meggyőződés és a racionalista felfogás is. A vallásos irányt évszázadokon keresztül olyan gondolkodók tartották életben, mint Henry David Thoreau, Henry Clay, Josiah Strong vagy Timothy Dwight, míg az Alapító Atyák vallásos identitásuk mellett országuk külpolitikáját az ész és a törvények logikája alapján határozták meg. Az izolacionalizmus tehát a korai felvilágosodás eszméiből és vallási eszmékből táplálkozva az Egyesült Államokra úgy tekintett, mint amely megvalósíthat egy olyan utópiát, ami elhozhatja a helyiek számára a földi paradicsomot vagy a tökéletes és racionális államot. Erre ki vallási, ki filozófiai felfogásából következtetett, de a lényeg ugyanaz volt: az észak-amerikai nemzet különlegessége, ami telepesei, majd polgárai számára elhozhatja a történelem új korát, ahol mindenki szabadon és jólétben élhet.²⁴³

(3) Harmadszor a szabadság és jólét hazai előremozdítása. Az internacionalista eszméhez hasonlóan az izolacionalizmus is példát kívánt állítani a világ elé, de azt nem akarta minden áron saját képére formálni, hanem ezeket az értékeket otthon kívánta tartani. John Adams ezt így foglalta össze: *„Amerika Európával kapcsolatos biznisze a kereskedelem, nem pedig a politika vagy a háború*”.²⁴⁴ Fia, John Quincy Adams – aki később szintén elnök volt – is hasonlóan vélekedett: *„a kereskedelem és az ingapolitika felé kell néznünk, és nem egy birodalom felé,*

²³⁹ Részlet Lincoln 1837. január 27-én a springfieldi Fiala Férfi Líceum előtt elmondott beszédéből. Idézet forrása: John G. Nicolay – John Hay (szerk.): *Complete Works of Abraham Lincoln*. I. Francis D. Tandy, New York, NY, 1894. 35–36.

²⁴⁰ Jefferson levele Thomas Lomaxnak. 1799. március 12. Idézet forrása és a teljes levél: *Founders Online* (<https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/01-31-02-0056> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

²⁴¹ Kupchan, i. m. 35–38.

²⁴² Lawrence Kaplan: *Entangling Alliance with None: American Foreign Policy in the Age of Jefferson*. Kent State University Press, Kent, OH, 1987. 79.

²⁴³ Kupchan, i. m. 38–48.

²⁴⁴ John Adams üzenete Elias Boudinot-nak, a Kontinentális Kongresszus elnökének, 1783. február 5. Idézet forrása és a teljes üzenet: *Founders Online* (<https://founders.archives.gov/documents/Adams/06-14-02-0152> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

amely azt hirdeti, hogy az egész emberiség érdekében cselekszik”.²⁴⁵ Az amerikai izolacionalizmus alappillére tehát az észak-amerikai kontinens természeti kivételessége által nyújtott előnyök védőpajzsként való használata volt. Egy olyan ország megteremtésére törekedtek, ahol a szabad polgárok szabadságban élhetnek, és mindenki számára biztosítja a jólétet. Az izolacionalisták úgy tartották, hogy ehhez természetesen elengedhetetlenül szükséges a világ más tájaival folytatott kereskedelem, de a nagyhatalmi küzdelemben nem kell bekapcsolódniuk, az ugyanis elkerülhetetlenül ahhoz vezet, hogy a hazai közéletbe beszivárog az Óvilág romlottsága.²⁴⁶

(4) Ehhez kapcsolódott a negyedik pillér, ami a külföldi cselekvés szabadságának megőrzését célozta. Ez mai szemmel úgy tűnhet, hogy az Egyesült Államok tengerentúli beavatkozásainak szabadságát célozta meg. Valójában nemcsak arról van szó, hogy tetszőlegesen köthet szövetségeket, hanem arról, hogy semleges államként bárkivel szabadon kereskedhet. A kereskedelem védelme azért is volt fontos, mert a 18–19. századi amerikai telepesek és farmerek a külföldi piacokra termeltek. Ez sokszor a semlegesség felé mozdította az Egyesült Államok döntéshozóit, akkor is, ha az új földek megszerzése valamennyire kompenzálhatta a kereskedelmi érdekek csorbulását. Előbbi megszerzése mindig nehezebb volt, míg utóbbi megtartása könnyebb. Amikor az európaiak már más forrásból is ki tudták elégíteni a gyapot- és prémigényüket, valamint ezek értéke idővel csökkent, helyükre más fontos kereskedelmi ágak, mint a bálnahalászat vagy az ipari termékekkel való kereskedelem került.²⁴⁷

(5) Ötödször az Egyesült Államok szociális homogenitásának védelme. Láthattuk, az izolacionalisták a tengerentúli vállalkozásokra és szövetségekre úgy tekintettek, mint amely hátráltathatja a jólét elérését. Ebben nemcsak az előbb említett folyamatoktól tartottak, hanem az országba áramló új telepesek hullámaitól is. Az Egyesült Államok vallásos és felvilágosult utópiáját otthon megvalósítani kívánó csoportok egyetértettek abban, hogy a fiatal Köztársaság különleges értéke csak úgy tartható meg, ha azokat a külföldiek nem hígítják fel. A hatalmas és kimeríthetetlen földterületek ugyanis nemcsak az angol gyarmati korban vonzották a telepesek tömegeit, hanem a függetlenség kivívása után is nagy számban érkeztek. Az amerikai történetírás 1920-ig három nagy bevándorlási korszakot tart számon. Az első – még gyarmati korban végbemenő – migráció során főleg a Brit-szigetek protestáns lakossága érkezett, a „második hullámmal” – ami a polgárháború idején csúcsosodott ki – Anglia, Skócia és Írország protestáns

²⁴⁵ John Q. Adams Richard Andersonnak küldött üzenete, 1823. május 27. Idézet forrása: Worthington C. Ford (szerk.): *Writings of John Quincy Adams*. VII: 1820–1827. Macmillan, New York, NY, 1917. 468.

²⁴⁶ Kupchan, i. m. 48–54.

²⁴⁷ Az első világháború utáni amerikai kereskedelmi életben az észak-amerikai kontinens olyan újonnan „felfedezett” nyersanyagai, mint az olaj, a vasérc, a gumi vagy a ritkaföldfémek is fontos szerepet játszottak. u. o. 54–56.

„vándorai” mellett már nagy számban megjelentek Skandinávia és az észak-német államok protestáns telepesei is – ők segítettek benépesíteni Közép-Nyugatot. A polgárháború után az első világháborúig tartó korszakban viszont Dél- és Közép-Európa lakosságának egy része is megindult az Újvilág felé.²⁴⁸ Ezt a három nagy hullámot még számtalan kisebb is kiegészítette, valamint az egyre nyugatabbra fekvő területek lakossága sem volt már olyan homogén, mint a viszonylag üresnek tűnő „középső területek”, amelyeket az indiánok elűzésével szereztek meg. Florida, Texas és Új-Mexikó angol telepesei mellett jelen voltak a spanyolajkúak is, Kalifornia partjaira pedig a Csendes-óceán felől kelet-ázsiaiak érkeztek, elsősorban Japánból és Kínából.²⁴⁹ Az izolacionalista eszme nem volt feltétlenül bevándorlásellenes, viszont a korai Amerika homogenitását meg akarta őrizni, a vélemények pedig megoszlottak, hogy ebbe a homogenitásba ki fér bele. A legszigorúbbak szerint csak fehér, angolszász protestánsok (W.A.S.P.),²⁵⁰ a „liberálisabbak” szerint nemzeti hovatartozás nélkül protestánsok, tehát németek vagy skandinávok is, de az izolacionalizmust értelmezték úgy is, hogy bárki bevándorolhat, ha lemond az otthonról hozott kultúrájáról, követi az amerikai nemzeti sajátosságokat, így integrálódik az amerikai társadalomba (Melting point koncepció). Az izolacionalizmus egyik pillére tehát a hazai homogenitás megőrzése volt, ami bizonyos politikai csoportokban bevándorlásellenességgé fejlődhetett.²⁵¹

(6) Végezetül az izolacionalizmus hatodik eleme a pacifizmus volt. A 19. században megjelenő amerikai pacifista mozgalmaknak az izolacionalista eszme jó alapot nyújtott. Ilyen mozgalmak Európában is jelen voltak, de az észak-amerikai pacifisták saját hagyományukból táplálkoztak, ez pedig az izolacionalizmus volt. Az eszme abból alakult ki, hogy az Egyesült Államok természeti kivételessége lehetővé tette, hogy alkalomadtán a földrajz pajzsát maga elé tartva védekezhessen. Az amerikai politikai elit ezt főleg akkor használta, amikor belső problémákkal nézett szembe. Az izolacionalizmus amerikai pacifista mozgalmak mozgató rugója is lett, ami a 19. század végére mindkét nagypártban megjelent: demokrata oldalon ezt képviselte a vallásos és vidéki konzervatív szárny, republikánus oldalon pedig az izolacionalista szárny. Az izolacionalisták mindkét pártban képviseltették magukat, de a történetírás csak a republiká-

²⁴⁸ vö. Foner, i. m. 534–536. Daniels, i. m. 219–230.

²⁴⁹ Az ázsiai bevándorlásról vö. Mae M. Ngai: *The Architecture of Race in American Immigration Law: A Reexamination of the Immigration Act of 1924*. In: *The Journal of American History*. vol. 86. (1999. június) no. 1. 67–92. Brian Burgoon, Janice Fine, Wade Jacoby, Daniel Tichenor: *Immigration and the Transformation of American Unionism*. In: *The International Migration Review*. vol. 44. (2010) no. 4. 933–973.

²⁵⁰ W.A.S.P.: A „*White Anglo-Saxon Protestant*” kifejezés rövidítése, amelyet az Egyesült Államokat „benépesítő” angol telepeseket és azok leszármazottait értették.

²⁵¹ Kupchan, i. m. 56–57.

nusokra emlékszik, hisz azokat illeti ezzel az eszmetörténeti fogalommal, míg demokrata oldalról ezeket az európai pacifistákkal mossa össze. A valóság azonban az volt, hogy az amerikai pacifisták is annyira izolacionalisták voltak, ahogy a republikánus izolacionalisták pacifisták.²⁵²

Ez a hat tényező egymással párhuzamosan és egymásra hatást gyakorolva adta az eszmerendszer gerincét. Az, hogy az izolacionalizmus egy párthoz vagy társadalmi csoporthoz köthető önálló eszme lenne, nem több mint történelmi legenda. Az Egyesült Államok történetében az izolacionalizmus pártokon felüli tényező volt, ami az amerikai külpolitikai gondolkodás szerves részét képezte, emellett pedig politikai és társadalmi mozgalmakra is hatással volt és szinte mindenki merített belőle. Ezt bizonyítja, hogy a tengerentúli történetírás egyik bevett módszere, hogy az Egyesült Államok történetét a bezárkózás és nyitások korszakaira osztva tárgyalja, amely az izolacionalizmusnak és az internacionalizmusnak az amerikai történelem három korszakára gyakorolt hatását szemlélteti. E szemlélet alapján az első korszakot az izolacionalizmus érájának (1789–1898), a másodikat a realista és idealista internacionalizmus vereségének (1898–1941), a harmadikat pedig a liberális internacionalizmus tündöklésének és bukásának (1941–2016) tekintik.²⁵³

²⁵² u. o. 58–60.

²⁵³ Az amerikai történelem internacionalista és izolacionalista korszaktörténeti felosztásáról ld. u. o. 61–350.

3. Az Egyesült Államok útkeresése az első világháború után

Az Amerikai Egyesült Államok az 1900-as évek elején tehát egy olyan nemzetközi rendszerbe csöppent, amelyet egyáltalán nem ismert, az mégis változásban volt, ez az átalakulás pedig az észak-amerikai nemzet céljait egyáltalán nem szolgálta. Az Egyesült Államok külfölddel való kapcsolatát továbbra is főleg a kereskedelmi érdekei, a Monroe-doktrína és az Alapító Atyák ingapolitikája határozta meg. Az amerikaiak két évszázad alatt sikeresen kiszorították az európaiakat az amerikai kontinensről és elérték Kína partjait, hogy a nyitott kapuk politikáját²⁵⁴ alkalmazva azzal új és hatalmas piacra tegyenek szert, amely az atlanti kereskedelmüket egy csendes-óceánival egészítette ki. Az Egyesült Államok keleti és nyugati súlypontja tehát nemcsak bel-, hanem külpolitikailag is jellemezte. A napóleoni háborúk óta eltelt időszakban a nemzetközi politikai életet Nagy-Britannia határozta meg, de a 20. század elejére a britek vezetete rend megrendülni látszott. Azt Washingtonban is felismerték, hogy a nemzetközi világ átalakulóban van, ami az Egyesült Államokat is érinteni fogja. Az amerikai politikai vezetők pontosan tudták, hogy a nemzetközi politika újrendeződése a nagyhatalmi világ újrapozicionálását jelenti.²⁵⁵

Először is az észak-amerikai nemzet nem támogatta semmiféle átrendeződést. Számára az lett volna a legelőnyösebb, ha a világpolitikában egy ideig még minden marad a „régiben”. Ennek a reálpolitikai érvei azok voltak, hogy az Egyesült Államok gazdasági és kereskedelmi erejét a világban nyugodtan használhatja, anélkül hogy erőpolitikába kellene bocsátkoznia. A „kereskedni mindenkivel, de senkivel se szövetségbe lépni” elv kedvezett volna továbbra is nekik. Az észak-amerikai nemzet a nagyhatalmi politikában még fiatal volt, így ahhoz, hogy abban sikeresen tudjon lavírozni, először a nagyhatalmi egyensúly fenntartására volt szüksége. Ez a külpolitikai felfogás párhuzamban állt az Alapító Atyák azon – a függetlenség kivívása utáni – filozófiájával, amely az amerikai kontinensen az egyensúly fenntartását tartotta előnyösnek. A spanyol–amerikai háború tehát az Egyesült Államok után hiába volt az egyik legerősebb pozícióban, a nagyhatalmi politikában még újoncnak számított. Amíg azonban az észak-amerikai nemzet saját kontinensén földrajzi előnyből indulhatott, addig a nagyhatalmi világban politikai lemaradásban volt. Éppen ezért a 20. század elején egy átalakuló nemzetközi rendszerben az Egyesült Államok a nemzetközi egyensúly rendszerét, ha akarta volna, se tudta volna fenntartani.²⁵⁶

²⁵⁴ A nyitott kapuk politikájáról ld. 7.2. fejezet.

²⁵⁵ Howard K. Beale: *Theodore Roosevelt and the Rise of America to World Power*. Collier Books, New York, NY, 1962. 226–229.

²⁵⁶ Brooks Adams: *America's Economic Supremacy*. Macmillan Company, New York, NY, 1900.

Az USA számára tehát hiába volt előnyösebb a nagyhatalmi egyensúly fenntartása, abban csak addig lavírozhatott, amíg az fennállt. A spanyol–amerikai háborútól az első világháború végéig az amerikai politikai elit tehát más-más módszerekkel, de saját érdekeit szem előtt tartva kormányzott ebben a zűrzavaros világban, ez jellemezte Theodore Rooseveltt, William H. Taft, de még Woodrow Wilson korai külpolitikáját is. Rooseveltt valóban a fiatal német nemzetet tartotta legnagyobb vetélytársának, de nem azért, mert Nagy-Britanniával szövetséget szeretett volna kötni. Rooseveltt elnök a nemzetközi világ átalakulására úgy kívánt reagálni, hogy az egyensúlyt úgy tartja fent, hogy a Brit Birodalom helyére az Egyesült Államokat lavírozza. Rooseveltt tehát az Egyesült Államok számára előnyösnek tartott egyensúlyt úgy kívánta fenntartani, hogy Nagy-Britannia megüresedő pozícióját az észak-amerikai nemzettel töltsi be. Rooseveltt tehát egyfajta „székcserét” kívánt végrehajtani és a britek szerepét az amerikaiakra szeretne volna átruházni. Rooseveltt viszont nem kívánt világbirodalmat létrehozni, a 19. századi Nagy-Britanniára ő úgy tekintett, mint a világ csendőrére, amely közbeavatkozásaival, legyenek azok diplomáciaiak, kereskedelmiek vagy katonaiak, fenntartotta az oly előnyös nagyhatalmi egyensúlyt. Az amerikai–brit székcseré Theodore Rooseveltt elnöknél tehát semmi mást nem szolgált, mint azt, hogy az Egyesült Államok legyen a világ döntőbírája. Németország, Oroszország, Franciaország vagy Japán ebben a nemzetközi sakkjátszmában Rooseveltt számára kihívók voltak, akik a székcserében velük szemben még szóba jöhettek.

Theodore Rooseveltt tehát azért tekintett Németországra vagy Oroszországra ellenfélként, mert Nagy-Britannia volt a nagyhatalmi rendszer középpontja, amelyet ő már többé nem tudott és nem is igazán akart fenntartani.²⁵⁷ Egy német vagy egy orosz vezetésű világrend az amerikaiak politikai érdekeit nem szolgálta, ahogy az egyértelműen meggyengült Brit Birodalom vezette világ sem. Theodore Rooseveltt tehát a nagyhatalmi egyensúly fenntartásának érdekében a korabeli viszonyokat konzerválni szeretne volna, amit úgy kívánt elérni, hogy a diplomáciai világban a Nagy-Britannia hagyta ürt az Egyesült Államokkal töltsi be, és más, ugyancsak feltörekvő nagyhatalmakat nem enged a közelbe. Rooseveltt ezen felfogását a legjobban az orosz–japán háború és a marokkói válság során tanúsított közvetítői szerepe tükrözte. Az 1905-ös háborúban sikeresen elérte azt, hogy a japánok megakadályozzák az orosz fél Kína és Korea rovására történő túlzott tényeresét, ami a kelet-ázsiai hatalmi egyensúly felborulását jelentette

²⁵⁷ Robert B. Zoellick: *America in the World. A History of U.S. Diplomacy and Foreign Policy*. Twelve, New York, NY, 2021. 98–100.

volna. Ettől függetlenül Rooseveltt a tárgyalások során gátat szabott annak is, hogy a győztes japánok az említett régióban túl nagy teret nyerjenek.²⁵⁸

Másodszor ott volt a kereskedelem és a földrajz szabta mozgástér. Láthattuk, Rooseveltt Nagy-Britannia szerepének átvételére törekedett, de ezzel az Egyesült Államok annak korábbi gondjait is nyakába vette. A britek a 19. század folyamán többször maradtak semlegesek vagy nem állták útját olyan folyamatoknak, amelyek kereskedelmi vagy geopolitikai érdekeiket kevésbé érintették. Az immár két óceánnal körülvett észak-amerikai nemzet ugyanúgy tengeri hatalom lett, ahogy Nagy-Britannia, így hasonló kihívásokkal is szembe kellett néznie. A tengeri hatalmak külpolitikai céljait pedig sokszor kereskedelmi érdekek jobban meghatározzák, mint a hatalmiak. A tengerek nyújtotta földrajzi távolságok miatt előbbit könnyebb megtartani, míg utóbbi érvényesítéséhez nagyobb erőfeszítésre van szükség.²⁵⁹

Az előző fejezetekben láthattuk, hogy Nagy-Britanniának hiába lett volna előnyösebb egy megosztott észak-amerikai kontinens fenntartása, azt nem tudta volna támogatni. Az Unióra és Konföderációra osztott Egyesült Államok, valamint az indián törzsek támogatása a stratégiai érdekekre kedvezően hatott, de ezeket a reálisabb kereskedelmi érdekek felülírták. A 20. század elején Új-Anglia kereskedelme jelentősen függött az észak-atlanti térségtől, ahogy a nyugati part forgalma a kelet-ázsiaitól. Ebben a helyzetben Berlin, Moszkva, Bécs vagy Róma hatalmi centrumai távol estek, míg Londoné, Párizsá nem. Nagy-Britannia és Franciaország, valamint Tokió és a kínai partok kereskedelmileg előnyösebb helyzetben voltak a korban, mint előbb említett társaik.²⁶⁰ Az Egyesült Államok fejlődéstörténete tehát magában hordozta azt is, hogy ha az észak-amerikai nemzet egyszer kilép a világ színpadára, akkor közvetlen kereskedelmi céljai elsősorban az atlanti és csendes-óceáni térséghez fogják kötni. Nem véletlen, hogy az USA volt az a nemzet, amely a 19. században az elzárkózó Japánt kereskedelmi és modernizációs nyitásra bírta.²⁶¹ Persze a kereskedelmi érdekek hozta hatalmi változások kikezdhetik az előbbi megfontolásokat, ahogy ez Japánnal is történt, amely aztán az első világháború után az Egyesült Államok egyik legkomolyabb nagyhatalmi kihívója lett.²⁶²

²⁵⁸ Theodore Rooseveltt az orosz–japán háború és a marokkói válság során tanúsított magatartásáról ld. u. o. 112–131.

²⁵⁹ Ettől függetlenül a tengeri hatalmaknak is vannak érdekeik, ahogy erre Alexander Hamilton már a ratifikációs vita során is felhívta a figyelmet. Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 24–25.

²⁶⁰ Az amerikai–kínai kereskedelemről vö. Johnson, i. m. 257. Zoellick, i. m. 101–102.

²⁶¹ A 19. században Japán még elzárkózó nemzet volt, viszont földrajzilag olyan elhelyezkedéssel rendelkezett, ami miatt a szigetország kikötőire az amerikai kereskedőknek a Kínába irányuló áruforgalmuk miatt szükségük volt. Hogy Japánt rávegyék a külföldiek beengedésére, 1853-ban Matthew C. Perry sorhajókapitány a Tokiói-öbölbe egy expedíciót vezetett és átadott egy levelet, ami egyfajta ultimátum volt, hogy kikötőit az amerikaiak előtt Tokió nyissa meg. A japán vezetés az amerikai flotta fölényét látva ebbe beleegyezett. Marius B. Jansen: *The Opening of Japan*. In: *Japan Review*. (1991). no. 2. 191–202.

²⁶² Ld. 7.3. fejezet.

Az amerikai befektetőket és kereskedőket a frissen egyesült német nemzet új és friss piaccal kecsegtette, de földrajzi távolsága miatt azok hatalmi kihívásai is élesebbé váltak. A 19. század elején Latin-Amerikából és a karibi térségből a spanyolok és a portugálok kiszorultak. A helyükön létrejövő nemzetek ingatag politikai lábakon álltak, a zűrzavaros belpolitikai helyzetük pedig új nagyhatalmak térnyerésének nyitott utat. A térség országai felett gyakorolt befolyásra az Egyesült Államok a Monroe-doktrínával elsőbbséget követelt magának, de ez nem jelentette azt, hogy a kor más nagyhatalmai ne törekedtek volna hasonlóra. A spanyolok és a portugálok „kiűzése” után Nagy-Britannia és Franciaország szinte azonnal megjelent, a későbbiekben pedig Németország és Japán is csatlakozott azokhoz a nemzetekhez, amelyek a régió értékes piacainak megszerzésére törekedtek. Az észak-amerikai nemzetnek az európai nagyhatalmakkal Latin-Amerikában és a karibi térségében is versenyre kellett kelnie, amelyben Nagy-Britannia ugyanolyan vetélytársnak számított, mint Németország.²⁶³ Roosevelttel után Taft egy ciklust felölelő elnökségét a latin-amerikai térségben való versenyfutás töltötte ki. Az első világháború előestéjén az amerikaiak számára mindössze annyi látszott, hogy az Egyesült Államoknak még időre van szüksége, míg ebben a világban kitapasztalja magát.²⁶⁴ A nagyhatalmi világ azonban átalakulóban volt, aminek elkerülhetetlen velejárója volt, hogy a vezető nemzetek közötti erőviszonyok is meg fognak változni. Az amerikaiak tehát hiába nem akartak átrendeződést, azt megakadályozni nem tudták.²⁶⁵

3.1. Wilson a vonakodó csatlós

Wilson 1913-as beiktatása előtt egy barátjának mondott szavait sokszor idézték már: „*A sors fintora lenne, ha kormányomnak elsősorban külügyekkel kellene foglalkoznia*”.²⁶⁶ A történetírás ezt szereti úgy értelmezni, hogy a 28. elnököt hivatali idejének elején kevésbé érdekelték a külügyek és inkább a belpolitikára kívánt összpontosítani. Elnökségének első éveiben Wilson valóban hatalmas lendületű törvénykezésbe kezdett, és 1917-ig „távol” maradt az első világháborútól.²⁶⁷ Ez azonban ne tévesszen meg minket. Pályafutása során folyamatosan készült az Egyesült Államok vezetésére. A „polgárháború” gyermeke volt, majd fiatal éveit abban az észak-amerikai nemzetben élhette le, amely már elérte a Csendes-óceán partját, megindult a városiasodás, az ország robbanásszerű fejlődésen esett át, ezek pedig mind abba az irányba mutattak, hogy a „majdnem választott” nemzet már nem város a hegyen, hanem a hegyről a

²⁶³ Kennedy: *Rise and Fall of British Naval Mastery*, i. m. 177–202.

²⁶⁴ Christopher Clark: *Alvajárók. Hogyan menetelt Európa 1914-ben a háború felé*. Park Könyvkiadó, Budapest 2015. 227.

²⁶⁵ Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 162–195.

²⁶⁶ Idézi: David R. Woodward: *Trial by Friendship: Anglo–American Relations 1917–1918*. University Press of Kentucky, Lexington, KY, 2014. 7.

²⁶⁷ Wilson törvénykezési diadaláról ld. Johnson, i. m. 630–633.

világ többi része felé büszkén tekint le. Az 1898-as háborút Wilson maga is üdvözölte és fontos lépcsőfoknak tartotta nemzete fejlődésének szempontjából. Valótlan lenne tehát azt mondani, hogy Wilson, aki egy 100 millióssá váló nemzetközi hatalom vezetésére túpontosággal készült, ne akart volna válaszolni a kihívásokra.²⁶⁸

Az Egyesült Államok nemcsak külföldön, hanem otthon is rohamosan növekedett, amire a szövetségi kormányzatnak figyelnie kellett. A 20. század elején ezek a belpolitikai gondok igen sokszínűek voltak: a mexikói határvidék pacifikálása, a nyugati part rohamos fejlődése vagy a trösztök hatalmának megnövekedése. Ezek mind olyan társadalmi problematikákat idéztek elő, amellyel a mindenkori törvényhozásnak és elnöki hivatalnak is foglalkoznia kellett. Wilson más vezetőkhez hasonlóan nemzete külföldi céljainak teljesítése előtt annak belpolitikáját kívánta rendezni. Több ilyen hazai problematikának kezelését már Theodore Rooseveltt is elkezdte, de ezek hosszabb időt vettek igénybe, így Wilson elnöksége alatt fejeződtek be.²⁶⁹

Fontos megjegyezni, hogy a történetírás Wilsonnal is szeret abba a hibába esni, hogy a földrajzi értelemben vett amerikai kontinens ügyeit egybemossa az Egyesült Államokkal. Ez alatt azt értjük, hogy Latin-Amerikában ugyanúgy folytatódott a más nagyhatalmakkal való versenyfutás, az észak-amerikai nemzet számtalan konfliktussal nézett szembe a térségben. Wilson elnök 1917-ig Mexikóval kétszer is fegyveres konfliktusba került, míg a „flottadiplomáciát” a karibi térségben is előszeretettel alkalmazta. Wilson az említett régióban – elődjeihez hasonlóan – az intervenciók politikát ugyanúgy folytatta, de az Egyesült Államok és Latin-Amerika nemzetei közötti konfliktusokat „belső ügynek” tekintették. A nagyhatalmi politika ettől függetlenül Wilsont már az elnöksége elején is foglalkoztatta. Eleinte mindössze ő is abban volt érdekelt, hogy ez ne fajuljon fegyveres konfliktussá, akkor ugyanis bárki is arat győzelmet, a fennálló rend teljesen átalakul.²⁷⁰ Wilson az első világháború kitörésének pillanatában, ezért szólította fel nemzetét, hogy „*lélekben maradjanak semlegesek*”.²⁷¹

A történetírás véleménye mind a mai napig megoszlik arról, hogy az amerikai semlegesség fenntartásának érdekében Wilson mit tett vagy mit nem tett meg. A történészek tábora általában két részre szakad: az egyik az elnök 1914 és 1917 közötti tevékenységét úgy jellemzi, mint aki a világháborút próbálta elkerülni, de az események sajnos belesodorták abba. Másik

²⁶⁸ Wilsonról az amerikai történetírás számtalan életrajzot írt. A 28. elnök életének legjelentősebb kutatói Lloyd Ambrosius, John M. Cooper és Arthur S. Link. Wilson fiatalkori pályafutásáról ld. John M. Cooper: *Woodrow Wilson. A Biography*. Alfred A. Knopf, New York, NY, 2009. 11–134.

²⁶⁹ Wilson belpolitikai tevékenységéről ld. u. o. 165–293.

²⁷⁰ Wilson latin-amerikai politikájáról ld. Alan McPherson: *Anti-Imperialism and the Failure of the League of Nations*. In: Alan McPherson – Yannick Wehrli (szerk.): *Beyond Geopolitics. New Histories of Latin America at the League of Nations*. University of New Mexico Press, Albuquerque, NM, 2015. 21–30.

²⁷¹ Woodrow Wilson üzenete a Kongresszusnak, 1914. augusztus 19. *US. 63th Congress, 2nd Session*. Senate Documents, No. 566. Washington, DC, 1914. 3–4.

felük úgy jellemzi az elnököt, mint aki az Egyesült Államok érdekeit jobban szolgáló antant-hatalmakat az elejétől fogva támogatta, és a háborúba lépésére csak a megfelelő időt szerette volna kivárni.²⁷² Mindkét szemléletnek van igazságtartalma, Wilson a háború elején ugyanis valóban elzárkózó magatartást tanúsított. Wilson fiatalon az amerikai Délen nőtt fel és megtapasztalhatta azt, hogy egy háborús vereség után milyen elnyomás várhat a vesztesre. 1916 elején erről ő maga így nyilatkozott személyes titkárának és bizalmi emberének, az ír–amerikai Joseph Patrick Tumultynak: „*Én a Délről származok és pontosan tudom, mi az a háború, mert láttam annak roncsolását és szörnyű romjait*”.²⁷³ Wilson egy „*meghódított és elpusztított vidéken*” nőtt fel és személyes tapasztalataiból merítve az első világháborút is úgy látta, hogy bármelyik fél is nyer, a másik még generációk múlva is mérhetetlen szenvedést kénytelen megélni.²⁷⁴ A későbbiekben Wilson ezért propagálta az igazságos békét, amely elvileg a zsákmányszerzés minimalizálására és a vesztesek jogainak tiszteletben tartására törekedett. A valóságban azonban az első világháború természete a konszenzusos béke lehetőségét kizárta. Wilson eleinte ugyanúgy elvetette az antantszövetség túlzott megerősödését. A nemzetközi politikában az amerikaiak érdekeit sem egy német, sem egy brit–francia túlsúly nem szolgálta. Wilson 1917-ig valóban eljátszott azzal a gondolattal, hogy az Egyesült Államok akár közvetítő bíró is lehet.²⁷⁵

Wilson valóban idealista volt, de nem volt naiv, így ha meg is próbálta az Egyesült Államokat távol tartani a világegéstől, tisztában volt azzal az eshetőséggel is, hogy erre nem biztos, hogy van lehetősége, így az semmiképpen nem állapítható meg, hogy az elnök ne készült volna saját tervvel arra az esetre, ha eljön az a pillanat, amikor az amerikai beavatkozással már nem várhat tovább. Wilson a politika tudományok doktora is volt, tehát tudta, az első világháborút nem ő irányítja, így ha az Amerika partjait eléri, reagálnia kell. Ezt bizonyíthatja, hogy az amerikaiak nemcsak a németek, hanem Nagy-Britannia ellen is készültek háborús tervekkel.²⁷⁶

²⁷² Előbbi elméletről ld. Cooper: *Woodrow Wilson. A Biography*, i. m. 312–337. Utóbbiról ld. Magyarics, i. m. 189–197.

²⁷³ Idézi: Zoellick, i. m. 137. A polgárháború után a déli államokkal szembeni északi elnyomásról: Walter B. Cisco: *War Crimes Against Southern Civilians*. Shotwell Publishing, Columbia, CA, 2021. Andrew Johnsonról és a rekonstrukciós vitáról: Robert S. Levine: *The Failed Promise: Reconstruction, Frederick Douglass, and the Impeachment of Andrew Johnson*. W. W. Norton & Company, New York, NY, 2021.

²⁷⁴ u. o. 143.

²⁷⁵ Lloyd E. Ambrosius: *Wilsonianism: Woodrow Wilson and His Legacy in American Foreign Relations*. Palgrave Macmillan, New York, NY, 2002. 65–73.

²⁷⁶ A Nagy-Britannia elleni háborús terv 1918-ra a „*War Plan Red*” fedőnéven készült el. Christopher M. Bell: *Thinking the Unthinkable: British and American Naval Strategies for an Anglo–American War, 1918–1931*. In: *International History Review*. vol. 19. (1997. november) no. 4. 789–808.

Ezzel szemben a másik oldalnak abban van igaza, hogy az elnök egyben új-angliai értelmiségi is volt, aki a háború idején angolszász gondolkodásából táplálkozva inkább kedvezett az antant félnek, mint a központi hatalmaknak. Láthattuk, az amerikai külpolitikai filozófiában az „értékeknek” is jelentős szerepe van: Jefferson köztársasági érzületei miatt inkább konfrontálódott a britekkel, ahogy Wilson elnök is inkább a „köztársasági” berendezkedésű antanthatalmakkal szimpatizált. Természetesen Oroszország ebben nagy túske volt, de Washingtonból ezeket az „értékeket” mindig is tágan tudták értelmezni, így Bécs–Budapestről vagy Berlinről olyan önkényuralmi politikát feltételezett, amely valójában inkább volt jellemző az Orosz Birodalomra, mint előbbiekre.²⁷⁷

Ahogy Jeffersont a francia forradalom és a napóleoni rendszer valódi arculatát illetően sajátos filozófiai felfogása megvezette, a központi hatalmakkal szembeni előítéletei Wilsont ugyanúgy megvezethették. Erre az angol fél sikeresen rá is játszott, hiszen az amerikai elnököt Edward Grey brit külügyminiszter Wilson személyes barátján és tanácsadóján, Edward House ezredesen keresztül többször is megkönyékezte, hogy a háború után állítsanak fel közösen egy olyan világrendet, ahol az általuk meghatározott nemzetközi jog fog uralkodni. Amíg Grey erre a „Népszövetségre” úgy gondolt, ahol az antanthatalmak és az ahhoz csatlakozó amerikaiak a világpolitikát saját embereiken keresztül irányítják, addig Wilson Népszövetsége teljesen más felfogáson alapult.²⁷⁸

A történészek egy része Wilson elnök háborúját egy gondosan megválasztott és felépített tervnek szeretik tulajdonítani. A korabeli események valóban erre engednek következtetni: a folyamatban lévő amerikai törvénykezés, a világháborús részvételben a nemzetiségi sokszínűsége miatt megosztott amerikai nemzet, az 1916-os húsvéti felkelés és a novemberi amerikai elnökválasztás, az Egyesült Államok csekély haderejének és hadiflottájának felduzzasztása, a hatalmas amerikai ipar hadiiparra történő átállítása stb. mind-mind annak az érzését erősíthetik, hogy Wilsonnak ezeken egyesével túl kellett jutnia, hogy aztán zavartalanul háborúba bocsátkozhasson.²⁷⁹ A mindenkori amerikai elnök egy háborús szerepvállalás előtt ilyen eseményeket valóban nem hagyhat figyelmen kívül, de ez még nem jelenti egyértelműen azt, hogy Wilson aktívan be is akart lépni a háborúba. Az elnök igen képzett volt az amerikai történelemből és nem véletlenül jegyezte meg: „*Vezesd harcba ezt a népet, és elfelejti, hogy valaha is ismerte a*

²⁷⁷ Magyarics, i. m. 196–197.

²⁷⁸ A Népszövetség eredetéről és Grey „ajánlatáról” ld. Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 218.

²⁷⁹ A nemzeti sokszínűségről ld. David Kennedy: *Over Here. The First World War and American Society*. Oxford University Press, New York, NY, 1980. 45–87. Az amerikai hadipotenciál felduzzasztásáról ld. Johnson, i. m. 639–642. Az 1916-os ír felkelés amerikai elnökválasztásra gyakorolt hatásáról ld. William M. Leary: *Woodrow Wilson, Irish-Americans and the Election of 1916*. In: *Journal of American History*. vol. 54. (1967) no. 1. 57–72.

*toleranciát [...] Nemzetünk életeit a legutolsó rostokig áthatja majd a könyörtelen brutálitás”.*²⁸⁰

Wilson ismerte az amerikai nemzet lelkületét, így pontosan tisztában volt azzal, hogy egy háborúval otthon épp annyit veszthet, mint amennyit külföldön nyerhet vele. Ha az Egyesült Államok fegyveres intervenciójához Wilson valóban megpróbálta a megfelelő időpontot kivárni, akkor ezzel kapcsolatban figyelmen kívül hagyta Niccoló Machiavelli intését: „*A háborúk akkor kezdődnek, amikor egyesek akarják, de nem akkor végződnek, amikor ugyanazok szeretnék*”.²⁸¹

A nyugat-európai frontra a friss erővel bekapcsolódó Egyesült Államok első csapatai 1918 elején érkeztek, de a novemberig tartó harcokban így is 117 ezer amerikai katona esett el, ami a polgárháborús 650 ezres katonai veszteség óta a legsúlyosabb volt a nemzet történetében.²⁸² A súlyos amerikai veszteségek ellenére sem ért véget gyorsan a háború, 1918 novembere után a fegyveres konfliktusok világszerte jellemzőek voltak egészen 1923-ig, melyekből az amerikaiak se feltétlenül maradtak ki, elég ha csak az orosz intervenciós háborúra gondolunk.²⁸³ Emellett a politikai csatározások mind Párizsban, mind Washingtonban megnehezítették az elnök életét. Az 1917-es év Wilson számára valóban a legkedvezőbbnek tűnhetett, hiszen Oroszországban kitört forradalom elsöpörte a cár rendszerét, de ezt a forradalmat a Lenin vezette puccsal a bolsevikok gyorsan felváltották, és a cári rendszernél is elnyomóbbat vezettek be.²⁸⁴ Ezt Wilson természetesen nem láthatta előre, így Oroszország továbbra is tüske maradt a körme alatt, a bolsevikokkal pedig ideológiai kihívót is kapott.²⁸⁵ Ha Wilson valóban a megfelelő időpontra játszott, meg kell állapítanunk, nem sikerült neki, hiszen az első világháború természetéből adódóan olyan konfliktus volt, amelybe nem lehetett szerencsés körülmények között csatlakozni. A nagy háborút nem érdekelte, ki milyen előnyösnek vélt pozícióból indul, minden részvevőjétől megkövetelte annak árát, így azt az Egyesült Államok is megfizette, nemcsak elesett és sérült katonákban, hanem az „otthoni fronton is”, a világháború után ugyanis az észak-amerikai nemzetben is belpolitikai és társadalmi válság eszkalálódott.²⁸⁶

²⁸⁰ Idézi: Rhea F. Dulles: *The United States Since 1865*. Michigan University Press, Ann Arbor, MI, 1959. 263.

²⁸¹ Niccoló Machiavelli: *Firenze története*. In: Niccoló Machiavelli: *Niccoló Machiavelli művei*. II. Európa Kiadó, Budapest 1978. 129.

²⁸² Az amerikai védelmi minisztérium jelentése 116.516 fő harcokban elesett katonáról ad számot, amibe az első világháború mellett az orosz intervenciós háborúban elesett katonákat is beszámolták (https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/war_losses_usa Letöltés ideje: 2022. április 12.) A polgárháborús veszteségekről Bob Zeller történész cikke: <https://www.history.com/news/american-civil-war-deaths> (Letöltés ideje: 2022. április 12.)

²⁸³ Az amerikaiak részvételéről az orosz intervenciós háborúban ld. Magyarics, i. m. 202–207.

²⁸⁴ A bolsevik puccsról ld. Schmidt Mária: *Új világ született 1918–1923*. KKETTKK, Budapest 2019. 77–78.

²⁸⁵ A Wilson és Lenin közti ideológiai vetekedésről ld. Arthur Herman: *1917: Lenin, Wilson, and a Birth of a New World Disorder*. HarperCollins, New York, NY, 2018.

²⁸⁶ Az első világháború utáni belpolitikai válságról ld. Johnson, i. m. 639–650. 700–705.

Történészként tehát tartózkodnánk attól, hogy igazságot tegyünk ebben a kérdésben. A múlt eseményeit mi már pontosabban ismerhetjük, mint a kor embere, aki a legjobb felkészültséggel is sokszor csak reagálni tudott azokra a történelmi változásokra, amelyek az első világháború idején történtek. Mi ezzel szemben inkább a helyzet mechanizmusát kívánjuk szemléltetni. Wilson személyiségéből fakadóan tartott egy olyan globális háborútól, amelyben nemzete is részt vesz. Tudományos pályafutása alatt erre kézzel fogható bizonyítékokra is lelt. Pontosan tudta, egy háborúban egy nemzetnek, hogyan kell viselkednie, hogy az akaratát érvényesíteni tudja. Az első világháborúba végső soron nem azért lépett be, mert a központi hatalmak iránt ellenséges érzéseket táplált²⁸⁷ vagy mert igazságos békét akart tető alá hozni. Ha ezek gondolkodásának részét is képezték, fő céljait akkor sem homályosították el, ami voltaképp az volt, hogy a konfliktusból az Egyesült Államokat hozza ki vezető hatalomként. 1917-ben Oroszország „demokratizálódása” enyhíthette az ideológiai tuskét, de a történelem folyamán láthattuk, hogy az amerikai vezetőknek egy ilyen ideológiai paradoxon egy fegyveres harc elindítására nem jelent akadályt. Így volt ez Jefferson idején, ahogy Wilsonéban is, de az amerikai külpolitikai gondolkodást ez mind a mai napig áthatja.²⁸⁸

Véleményünk szerint Wilson elnök bármennyire is idealista volt, tudatosan készült arra, hogy az Egyesült Államokat a világ vezető hatalmi pozíciójába kormányozza. Ezt tette elődje, Rooseveltnél is, csak a Wilson elnöksége idején kitörő első világháború ehhez új módszereket követelt meg. Többé nem lehetett az észak-amerikai nemzetet gazdasági, esetleg kereskedelmi ereje alapján a világ vezető pozíciójába kormányozni, ennek a lehetőségét a világháború elsöpörte. Véleményünk szerint Wilson ugyanúgy tekintett az antant- és a központi hatalmak esetleges győzelmére: egy olyan eseményre, amely a korabeli status quót felborítja, amit aztán a győztes fél rendez újra. Ha ebben a rendezésben az Egyesült Államok részt kívánt venni, immár nem volt elég csak diplomáciai vagy gazdasági eszközökre támaszkodnia, hanem a háborúból fegyveresen is ki kellett vennie a részét. Arra, hogy Wilson végül az antant mellé állt, az elnök személyes indíttatásai mellett az észak-amerikai nemzet fejlődéstörténete és a világtörténelmi események nagyobb hatást gyakoroltak. Ezek a tényezők együttesen is azt vetítették előre, hogy az Egyesült Államok a nagyhatalmi átrendeződés során Nagy-Britanniát leváltani kívánja, míg Németországot vagy Oroszországot ebben vetélytársnak tekinti. Akárki lakott volna 1914-ben a Fehér Házban, ezek a tényezők nem igazán hagytak volna neki több mozgásteret, mint Woodrow Wilsonnak. Ettől függetlenül személyes tapasztalatai és érzelmei ezt a

²⁸⁷ Goldberg, i. m. 118–120.

²⁸⁸ Fareed Zakaria: *From Wealth to Power. The Unusual Origins of America's World Role*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1999. 3–12.

döntést valamivel könnyebbé tették, hiszen külügyminisztere, William J. Bryan is azért távozott hivatalából, mert belátta, Wilsonnal vagy nélküle is lehetetlen az, amit az ő pacifista érzelmei diktálnak: az Egyesült Államok távoltage az első világháborútól.²⁸⁹ Wilson elnök ezzel szemben tudta, milyen célokért vezeti az amerikaiakat háborúba. Az elnök hivatali ideje végére valóban súlyos beteg volt, így korábbi döntéseinek sokszor ellent mondott, de 1917-ben erről még szó sem volt. A németek korlátlan tengeralattjáró háborúja – amely a brit kereskedelmi flotta megtörését célozta – és a Zimmermann-távirat az első világháborút Amerika partjaihoz vitte. Nagy-Britannia tengeri blokádja végső soron nem követelt amerikai életeket, viszont a németek tengeralattjáró háborúja igen. 1917 tavaszára az Atlanti-óceán is háborús övezet lett, Latin-Amerika egyik fontos nemzete pedig szövetségi ajánlatot kapott egy európai nagyhatalomtól.

290

3.2. Amerikaiak a párizsi békekonferencián

Az első világháborút lezáró párizsi békekonferencia történetét az elmúlt 100 évben rengetegen feldolgozták, így annak közvetlen története szinte óráról órára ismert.²⁹¹ Ettől függetlenül a kutatók munkáját a béketárgyalások problematikája és az azok köré csoportosuló legendáriumok mind a mai napig nehezítik. Dolgozatunk természetesen nem vállalkozik arra, hogy a francia fővárosban tartott tárgyalások történetét bemutassa. Azonban fontosnak tartjuk, hogy egy alfejezetben felvázoljuk a disszertációnk témájához szorosan csatlakozó események mechanizmusát, és mentesítsük az ezekhez kapcsolódó legendáriumoktól.

Az Egyesült Államok első világháborús szerepvállalása egyszerre szólt arról, hogy az észak-amerikai nemzet a nemzetközi világ vezető hatalmává váljon, és a harcoló szövetségi rendszerek között közvetítő, végső esetben döntőbírói szerepet töltsön be. Ezen kettős cél teljesítése logikailag szinte lehetetlen volt, az Egyesült Államok története során viszont számtalanszor vett részt úgy konfliktusokban, hogy egymással szögesen ellentétben álló célokat kívánt megvalósítani. Az első világháború az észak-amerikai nemzet korábbi konfliktusaival szemben egy kiterjedt nemzetközi konfliktus volt, ahol egy ilyen kettős cél érvényesítése szinte lehetetlennek hatott.²⁹² A Woodrow Wilson vezette amerikai delegáció mégis ezzel próbálkozott, ami az amerikai békedelegáció tevékenységéről már a korban is rengeteg legendát szült. Először is

²⁸⁹ Bryan távozásának körülményeiről ld. Zoellick, i. m. 146–147.

²⁹⁰ u. o. 158–159.

²⁹¹ Az 1919-es párizsi békekonferencia történetének leginkább teljes körű áttekintést nyújtó feldolgozása: Margaret MacMillan: *Béketeremtők. Az 1919-es párizsi békekonferencia*. Gabo Kiadó, Budapest 2005.

²⁹² Az első világháborús konfliktus természetéről ld. Stephan Burgdorff – Klaus Wiegrefe: *Az első világháború – A XX. század őskatasztrófája*. Napvilág Kiadó, Budapest 2010.

Wilson elnök 14 pontjáról²⁹³ fontos megjegyezni, hogy az sosem volt az amerikai törvényhozás által is elfogadott nemzeti béketerv. Az Egyesült Államok Alkotmánya ugyanis kimondja, hogy háború és béke esetén is szüksége van az elnöknek a külpolitikai ügyek intézéséhez – így békeszerződés vagy békecélok meghatározásához – a Szenátus beleegyezésére is.²⁹⁴ Ez azt jelenti, hogy Wilson 14 pontja akkor sem lehetett hivatalos amerikai béketerv, ha azt a 28. elnök valóban annak szánta volna, mert azt az amerikai törvényhozás „felsőháza” sose hagyta jóvá. Wilson 14 pontja inkább az elnök összefoglalója volt arról, hogy az általa kigondolt új nemzetközi világot milyen filozófiai és politikai irányban képzelel el felépíteni. Kőbe vésett béketervnek az elnök azonban ezt sosem gondolta, amit jól bizonyít, hogy folyamatosan változtatta, ahogy azt az Egyesült Államok vagy az antant szövetségének érdekei megkívánták. A 14 pont később kiegészítésre került, „Kommentárt” kapott, így olyan részek is kerültek bele, amelytől az elnök eredeti terveiben még tartózkodott, így az Osztrák–Magyar Monarchia feldarabolása vagy a német jóvátételek ügye.²⁹⁵

Woodrow Wilson a 14 pontra tehát nem béketervként tekintett, csak filozófiai iránymutatásként. Előbbit az elnök és szűk bizalmi köre közösen határozta meg és egyeztetette Nagy-Britannia és Franciaország képviselőivel. Wilson mellett erre legbizalmasabb tanácsadója, Edward House „ezredes”,²⁹⁶ valamint Robert Lansing külügyminiszter és haditengerészeti minisztere, Josephus Daniles volt a legnagyobb hatással. A párizsi békekonferencia azonban eredetileg egy „elő konferenciának” indult, ahol a szövetségesek saját terveiket átbeszéltek, ütköztetik, kidolgoznak egy egységes tervet, majd a vesztes feleket meghívják, és az ő részvételükkel egy klasszikus békekonferenciát tartanak.

A párizsi tárgyalásokon azonban az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország érdekei annyira különböztek, hogy végül a három nagyhatalom egymás közötti vitái alakultak béketárgyalásokká, amelyben más antanthatalmak, mint Olaszország, Japán, Románia, Szerbia és a gyarmatok szintén ellentétes érdekei is bonyolították a helyzetet.²⁹⁷ A központi hatalmak képviselői meghívás nélkül így csak tapogatózni tudtak, hogy mi is folyhat a színpalak mögött. Nagyjából tudták, hogy Nagy-Britanniától és Franciaországtól kemény feltételekre számíthat-

²⁹³ A 14 pont magyarra fordított szövege: Magyarics, i. m. 205–206. Mítoszáról ld. Glant Tibor: *14 pont története és mítosza*. In: *Külvügyi Szemle*. vol. 8. (2009) no. 4. 84–97.

²⁹⁴ II. cikk 2. paragrafus: „Az Elnöknek joga van a Szenátus tanácsa és hozzájárulása alapján nemzetközi szerződéseket kötni, feltéve, ha a jelenlevő szenátoroknak kétharmada ahhoz hozzájárul”. Forrás: https://btk.ppke.hu/uploads/articles/17353/file/USA%20alkotm%C3%A1ny_magyar_PKjav.pdf 6. oldal (Letöltés ideje: 2022. április 12.)

²⁹⁵ vö. Johnson, i. m. 643–644. Magyarics, i. m. 208–218.

²⁹⁶ Az ezredes a „colonel” fordítása, ami jelen esetben nem katonai, hanem amerikai társadalmi rangot jelöl.

²⁹⁷ MacMillan. i. m. 23.

nak, viszont az Egyesült Államok diplomáciai érdekeiből csak annyit láttak, hogy a tárgyalásokon közvetítő és békítő félként vesznek részt, így természetesen a legyőzött hatalmak az észak-amerikai nemzettől várták, hogy a másik két nagyhatalom szigorúbb feltételeit tompítsák. Azzal, hogy a legyőzött felek végül nem képviseltethették magukat, az a paradox helyzet alakult ki, hogy a korábbi békekonferenciákkal szemben nem élhettek a diplomácia azon eszközével, hogy magukat védjék meg. Ezt kénytelenek voltak az Egyesült Államoktól remélni.²⁹⁸ Az észak-amerikai nemzet Párizsban tehát abba a helyzetbe hozta magát, hogy egyszerre kellett saját érdekeit képviselnie, a szövetségesekkel együtt dolgoznia, és ezek mellett a legyőzött hatalmak érdekében is fel kellett lépnie. Bár korábbi ellenfeleivel szemben Nagy-Britannia története során bizonyos esetekben képes volt partnerséget tanúsítani, az Egyesült Államok számára ez mégis szinte olyan egyedülálló szerep volt, amelyet a történelemben korábban még senki sem próbált meg. Egy ilyen, háromfelé ágazó diplomáciai szerepvállalás az első világháború természete miatt bukásra volt ítélve. Az Egyesült Államok érdekeken és értékeken alapuló külpolitikai filozófiája működött a 19. században az amerikai kontinensen vagy a 20. század elején a Távol-Keleten, de a nagy háború utáni nemzetközi világban és az öreg kontinensen ezt lehetetlen volt alkalmazni.²⁹⁹ Paradox módon ehhez egyedül a legyőzött hatalmak lehettek volna partnerek, de őket Wilson sem kezelte egyenlő félként, ezt saját szövetségeseivel, Nagy-Britanniával és Franciaországgal kívánta megvalósítani, akik saját érdekeik miatt pont az észak-amerikai nemzetet nem kezelték partnerként, hanem az új nemzetközi világot a saját elképzeléseik szerint kívánták felépíteni és vezetni.³⁰⁰

A fent vázolt problematika mellett ott volt az USA valódi béketervének és érdekérvényesítésének problematikája. A történetírás mind a mai napig őrzi azt a korabeli mítoszt, ami az amerikai delegációt jellemezte. Ezt a brit diplomáciatörténész, Harold Nicolson, aki Versailles-ban is jelen volt, így jellemezte: „*Ha a békeszerződés tervezetét egyedül az amerikai szakértők készítették volna, az lett volna a valaha készült legbölcsebb és egyben legtudományosabb dokumentum*”.³⁰¹ Az amerikaiak béketerveiről mind a mai napig az a vélemény, hogy azok tudományos konszenzuson nyugodtak, így ha csak az alapján döntenek, biztosan jobb egyez-

²⁹⁸ Joseph V. Fuller – Tyler Dennett (szerk.): *Papers Relating to the Foreign Relation of the United States: The Paris Peace Conference 1919*. XII. United States Government Printing Office, Washington, DC, 1947. 119. (továbbiakban FRUS)

²⁹⁹ Schmidt: *Új világ született*, i. m. 87–90.

³⁰⁰ Norman Stone: *World War One: A Short History*. Basic Books, New York, NY, 2009. 185–190.

³⁰¹ Harold Nicolson: *Peacemaking 1919*. Constable, London 1945. 21–22.

mények születtek volna. Hogy ez nem így történt, annak személyi felelősét az európai szövetségek vezetőiben és Wilson elnökben szokták keresni.³⁰² Arthur J. Balfour brit külügyminiszter szavaival: „[Wilson stílusa] *meglehetősen pontatlan. Kétségkívül nagyszerű szónok, de nagyon rossz tervező*”.³⁰³

A Párizs környéki békeszerződések kudarcában az amerikai elnöknek valóban nagy felelőssége volt, de annak egyszerre voltak személyes, ideológiai és történeti vonatkozásai. Az elnök a politikába a tudományos pályáról érkezett, amiért a történetírás kívülállóként tekint rá. Ez annyiban igaz, hogy az amerikai elnökök történetében ő volt az első, aki így lett a Fehér Ház lakója, de fontos azt is szem előtt tartani, hogy Wilson magára mindig is politikusként tekintett, aki céljait a tudományos élet vívmányainak segítségével éri el. Az Egyesült Államok politikai elitjét más vonások jellemezték, mint az európai nemzetek vezető rétegét. Egy amerikai politikus születhetett tradicionális családba, de még akkor is bizonyítania kellett rátermettségét. A politikatörténet ezt hívja „washingtoni örökségnek”. Ez az örökség azt jelentette, hogy még egy Rooseveltnak is meg kellett mutatnia, hogy képes a nemzet vezetésére. A katonai vezetés vagy a családi gyökerek mellett az amerikai nép történetében a tudománynak is nagy szerepe volt. Utóbbi vívmányainak kihasználásával teremtettek maguknak olyan előnyöket, amelyekkel a 20. századra a világ legerősebb és legjobban védett nemzetévé tették magukat. Az amerikai tudományos élet a 19. század második felében látványos fejlődésnek indult, az amerikai egyetemek egy csapásra a világ legjobb intézményei lettek, és a régi neves iskolák mellett gomba módra nőttek ki az újak is. A 20. század elejére tulajdonképpen nem az volt a kérdés, hogy lesz-e olyan elnök, aki a tudományos pályáról jött, hanem hogy ki lesz az. Rooseveltnak és Taft már egyetemet végzett, Wilson pedig a Princetont rektorként is vezette.³⁰⁴

Wilson elnök valóban a tudományos életből jött, de ő ezt az amerikai politikai élet egyik alkotóelemének tekintette, nem pedig annak meghatározójaként. Tudományos sikerei pont arra kellettek, mint elődeinek katonai sikerei: hogy ezzel támassza alá vezetői képességét és ezzel szentesítse elnöki döntéseit. A tudomány Wilson esetében a politika eszközüül szolgált, nem pedig fordítva. Éppen ezért az amerikai delegáció tudományos békéje mítosz, nem pedig történeti tény. Wilson valóban létrehozott egy *Inquiry* nevű bizottságot, ami a kor amerikai keleti parti értelmiségét tömörítette, és azt a feladatot kapta, hogy a világháború igazságos lezárására az amerikai külpolitika számára fogalmazzon meg ajánlásokat. Az *Inquiry* által összeállított

³⁰² vö. MacMillan, i. m. 577–583. Magyarics, i. m. 208–218. Johnson, i. m. 642–649. Schmidt: *Új világ született*, i. m. 47–53.

³⁰³ Idézi: G. R. Conyne: *Woodrow Wilson: British Perspectives, 1912–1921*. Palgrave MacMillan, London 1992. 140.

³⁰⁴ Cooper: *Woodrow Wilson. A Biography*, i. m. 133.

Fekete és Vörös Könyvet szokták hivatalos béketervnek tekinteni,³⁰⁵ de az mégsem volt az. Ezt a Szenátus továbbra sem fogadta el, ez az elnök és delegációjának készített „segédanyag” volt, ráadásul nem is egységes. Az *Inquiry* munkássága között kutatva ugyanis egyértelművé válik, hogy a történet-, a társadalom- és politikatudományok több területéről felkért „szakértők” véleménye sok kérdésben nem tükrözött egységes álláspontot.³⁰⁶

A tudományos konszenzuson alapuló amerikai béke tehát egy mítosz, már csak azért is, mert Wilson elnök személyiségéből fakadóan csak olyan keleti parti tudósokat kért fel, akiknek hasonló elképzeléseik voltak, mint saját magának. Az *Inquiry* tagjai között nem találni olyat, aki a vitás ügyeket a központi hatalmak szemszögéből is megvizsgálta volna, vagy nem a keleti parti *think tank*³⁰⁷ tagja lett volna. Ezek mellett az *Inquiry* munkásságán az is látható, hogy vita csak addig folyt egy adott kérdésben, amíg Wilson és szűk köre nem adott határozott iránymutatást. A bizottságot House ezredes felügyelte, munkásságán pontosan látható, hogy az elnök véleményéhez igazodott. Amíg Wilson elvetette az Osztrák–Magyar Monarchia felosztásának ötletét, készültek olyan tanulmányok, amely a közép-európai birodalom föderalizálását célozták meg. Amikor azonban Ausztria–Magyarország feldarabolását az elnök maga is támogatta, az *Inquiryben* több föderális terv nem született, hanem arról folyt a vita, hogy az utódállamok között milyen határokat húzzanak meg, természetesen Ausztria és Magyarország rovására.³⁰⁸

Az amerikai delegáció Wilson vezetésével tehát nem kívánt semmilyen tudományos békét megvalósítani. Wilson Roosevelttel szemben, aki 1905-ben valóban közvetített, a vesztesek érdekeit nem igazán képviselte. Ő olyan döntőbíró kívánt lenni, aki saját érdekeit tartja szem előtt. Az amerikai elnök tehát az amerikai külpolitikai hagyomány nagyvonalúságát, amit a legyőzött felek felé tanúsított, ideológiailag megtartotta, de a valóságban ezzel szembement. Az amerikai érdekek Nagy-Britannia és Franciaország érdekeivel is ütköztek, és Wilson személyes hibái miatt sokszor utóbbiak kerültek ki győztesen.³⁰⁹ A békekonferenciának ez a fejezete eléggé ismert, az azonban kevésbé, hogy az amerikai célok érvényesítése azért is bukott meg, mert az elnök mögött nem volt széles hazai politikai támogatás. Ahogy már említettük, a béketerv kidolgozásából Wilson a Szenátust és az amerikai törvényhozást kihagyta, így az elnök elképzeléseit ők az Alkotmányba foglalt paragrafusok miatt sem támogathatták egészen addig,

³⁰⁵ Magyarics, i. m. 197.

³⁰⁶ Az *Inquiry* válogatott forrásait ld. Glant Tibor (szerk.): *Az Egyesült Államok útja Trianonhoz. Az Inquiry és Magyarország jövője, 1917–1918. Források*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2020. 55–235.

³⁰⁷ A *think tank* fogalma egy olyan intézményt takar, amely egy adott szakpolitikai kérdés vagy tudományos probléma tanulmányozására és az azzal kapcsolatos információszerzésre, valamint forrásgyűjtésre fókuszál.

³⁰⁸ Glant Tibor: *Az Inquiry, az amerikai béke-előkészületek és Magyarország*. In: Glant (szerk.): *Az Egyesült Államok útja Trianonhoz*, i. m. 9–48.

³⁰⁹ Ezt a legjobban MacMillan *Béketeremtők* című munkájában követhetjük végig.

amíg utóbbi azt eléjük nem tárta. Itt nem arról volt szó, hogy a 28. elnök alkotmányellenesen döntött volna. Wilson inkább abba a hibába esett, hogy először a békeszerződést kívánta megvalósítani, majd az amerikai törvényhozással azután tárgyalta meg azt, nem pedig fordítva. Az elnök egy személyben magára vállalta a békefeltételek kidolgozását, ami nem volt ördögöl való ötlet, hisz a mexikói háború idején Polk elnök is így tett. Amíg azonban a déli szomszédal vívott konfliktusnak regionális jellege volt, addig az első világháború után az Egyesült Államoknak nemcsak a legyőzöttekkel szemben kellett akaratát érvényesítenie, hanem az „szövetségesével” szemben is.³¹⁰ Ahogy láthattuk: a Wilson vezette Egyesült Államoknak érdeke volt, hogy a „legyőzött” Németország mellett a nemzetközi „trónról” Nagy-Britanniát és Franciaországot is letaszítsa. Az első világháborút azonban két utóbbi nagyhatalom is megnyerte, a diplomácia világában Franciaország és Nagy-Britannia vezető szerepe nemhogy megrendült, hanem erősödött is.³¹¹

Az észak-amerikai nemzet ezzel szemben ugyan katonailag már erős volt, de diplomáciailag továbbra is tapasztalatlan és erőtlen nagyhatalom volt. Párizsban Nagy-Britannia és Franciaország ki tudta használni, hogy az Egyesült Államok képviselői nem voltak elég felkészültek. Mindemellett a békefeltételeket illetően nemcsak az amerikai törvényhozásban, hanem az amerikai delegáció tagjai között sem volt teljes egyetértés. Wilson elnök és Lansing külügyminiszter folyamatos vitában állt egymással, amely 1920-ra utóbbi lemondásával végződött, House ezredes pedig az elnök és a szövetségesek között közvetített, majd köztük is szakításra került sor.³¹² Ezek mellett az amerikai diplomáciai képviselőlet gyakorlati emberei – az Európa-szerte „megfigyelői állásba” küldött katonai attasék és élelmezési szakemberek – megint más véleményen voltak, mint a francia fővárosban üléselő honfitársaik. Tasker H. Bliss, Harry H. Bandholtz tábornok, Nicholas Roosevelt, Herbert Hoover a legyőzött országokban, a terepen teljesítettek szolgálatot, így azok problémáit és szenvedéseit jobban átlátták, mint Wilsonék. Ők voltak azok, akik a legyőzötteket is képviselték, és bár a fontos kérdésekben nem ők döntöttek, de a párizsi amerikai delegációra jelentéseikkel és figyelmeztetéseikkel közvetetten hatást tudtak gyakorolni.³¹³

³¹⁰ Amikor az Egyesült Államok belépett a háborúba, Woodrow Wilson nem véletlenül a Szövetséges és Társult hatalmak megfogalmazást használta. Az USA ezzel soha nem lett az antantszövetség tagja, csak „segítő szerepet” vállalt. Ez a fogalomhasználat előre jelezte, hogy az észak-amerikai nemzet saját célokkal rendelkezik, azokat az antantszövetségesek érdekeinek nem veti alá. Ebben Wilsonnal a teljes korabeli amerikai politikai elit egyetértett. Az Eugene V. Debs vezette szocialisták voltak kivétel ez alól, de ők nem rendelkeztek kézzelfogható törvényhozási képviseléssel.

³¹¹ Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 242–261.

³¹² Lansing távozásáról ld. Joyce G. Williams: *The Resignation of Secretary of State Robert Lansing*. In: *Diplomatic History*. vol. 3. (1979. július) no. 3. 337–343. House és Wilson viszonyának megromlása: Andrew S. Berg: *Wilson*. G.P. Putnam’s Son, New York, NY, 2013. 571.

³¹³ Az amerikai diplomaták terepmunkáját ld. FRUS, *Paris Peace Conference*, XII. 1947. i. m. 1–848.

3.3. Az amerikai célok párizsi sikerei és kudarcai

Az Egyesült Államok első világháború utáni érdekeit röviden úgy lehet összefoglalni, hogy nem kívánta, hogy a nemzetközi világban bármelyik európai szövetségi rendszer túlerőbe kerüljön, a gyarmatosító nagyhatalmak súlyát a Távols-Keleten – azon belül is elsősorban Kínában – csökkenteni akarta, a világtengerek feletti brit–francia egyeduralmat meg kívánta törni, és a kereskedelmi világot „szabaddá” akarta tenni. A győztes európai nagyhatalmak világhatalmi súlyának növekedését nem sikerült megakadályozni. Az „új egyensúly” megtartására Wilson elnök a Népszövetséget kívánta életre hívni, ahol az antanthatalmak uralta Európát a latin-amerikai országokkal és más „kis nemzetekkel” kívánta ellensúlyozni. Belső viszonyai miatt azonban a Nemzetek Szövetsége a britek és franciák uralta nemzetközi világot konzerválta. A britek és franciák amerikaiakkal szembeni akaratát Európában szinten minden pontban érvényesíteni tudta, akik a bolsevizmus visszaszorításában és egy egyensúlyban lévő európai kontinens fenntartásában voltak érdekeltek. Ettől függetlenül se Nagy-Britannia, se Franciaország nem tudott kontinentális hatalmat gyakorolni, ez pedig hosszú távon kedvezhetett az amerikaiaknak, de geopolitikai adottságok miatt a Szovjetunióval és Németországgal szemben ők hátrányból indultak.³¹⁴

A Távols-Kelet ügyében ezzel szemben „döntetlent” tudtak elérni. Wilson elnök és az amerikai delegáció között a legnagyobb egyetértés ebben a kérdésben volt. Wilson hivatalosan az egész világon a gyarmatbirodalmak felszámolását követelte, de ezt Kelet-Ázsiában tartotta stratégiaileg a leginkább fontosnak. Nagy-Britannia és Franciaország a korábban megszerzett gyarmati területeikről természetesen nem voltak hajlandók lemondani, hiszen Európában azokkal egyensúlyozták ki az amúgy sokkal erősebb központi hatalmakat.³¹⁵

A Német Császárság a Csendes-óceán térségében és Kínában is rendelkezett gyarmatokkal és érdekeltségekkel. Az Orosz Birodalom helyén létrejövő Szovjet-Oroszországban ekkor polgárháború dúlt, így a nagyhatalmak előtt az Orosz Távols-Kelet területei is nyitva álltak. A párizsi békekonferencia egyik legnagyobb kudarcának szokták tartani, hogy a Távols-Kelet ügyében nem sikerült megállapodásra jutni, így a kínai patthelyzetet és az orosz polgárháborút sem sikerült megoldani.³¹⁶ A valóságban azonban ez az amerikaiak „győzelme” volt, ugyanis az említett térségben ők parancsoltak megálljt a gyarmatosító nagyhatalmaknak. Az orosz in-

³¹⁴ Schmidt: *Új világ született*, i. m. 45–46.

³¹⁵ Lloyd E. Ambrosius: *Woodrow Wilson and The Birth a Nation: American Democracy and International Relations*. In: *Diplomacy and Statecraft*. vol. 18. (2007) no. 4. 707–709.

³¹⁶ A párizsi békekonferencia kínai kérdéséről ld. MacMillan, i. m. 394–419. Oroszországról ld. u. o. 96–119.

tervenció háborúba Wilson csapatokat küldött, de a bolsevizmus visszaszorítása mellett az európai nagyhatalmaknak és Japánnak is intést küldött: az Egyesült Államok kész katonákat is bevetni az adott térségben, ha ott az USA érdekeit bárki megsérti.³¹⁷ Az orosz területek vagy a németek volt kínai érdekeltségeinek európai és Japán kézbe kerülése ugyanis a helyi nagyhatalmi egyensúly felbomlását okozta, ami az Egyesült Államok céljaival ellentétes volt. Az amerikaiak ugyanis a helyi gyarmatosító hatalmakat egyesével kívánták kiszorítani, míg végül csak ők maradnak, így a térség feletti kereskedelmet ők ellenőrizhetik. Számukra itt bárki veszélyes volt. A csendes-óceáni szigetvilágban a németek gyarmatait úgy sikerült felosztani, hogy a hatalmi egyensúly fennmaradt, így Nagy-Britannia, Ausztrália és Új-Zéland Japánnal együtt pont annyi szigetet és területet kapott, ami befolyásukat nem növelte túlzottan.³¹⁸ A térségben az európai nagyhatalmakkal szemben azonban Japán ugyancsak előnyös helyzetben volt, ami az Egyesült Államok számára kedvezőtlenül hatott. Wilsonnak és delegációjának sikerült Párizsban a japánok terveit „megfűzni”, így azoknak az Orosz Távols-Keletről és Kínából is ki kellett vonulni. A Wilson vezette amerikai delegációnak tehát a Távols-Keleten sikerült megálljt parancsolnia a gyarmatosításnak, ez a politikai döntetlen éppúgy kedvezett, mint az 1812-es háborút lezáró patthelyzet.³¹⁹

A világtengerek feletti uralom megtörésében és a kereskedelem szabaddá tételében szintén amerikai sikereket könyvelhetünk el. Németországot nem darabolták fel olyan mértékben, ahogy azt eredetileg egyes francia körök szerették volna,³²⁰ így a még mindig fiatal és hatalmas német piac az amerikaiak és a britek előtt továbbra is nyitva állt. Törökország saját erejéből szintén elkerülte a szétdarabolást, ami azt jelentette, hogy a fekete-tengeri szorosok és a Földközi-tenger medencéje se került egyetlen nagyhatalom irányítása alá.³²¹ A világtengereken a britek uralma megtört, hiszen háborús kimerültségük miatt újabb flottaépítésre nem gondolhattak, míg az amerikaiak igen. A brit delegáció ezért végig azon ügyködött, hogy a Josephus Daniels vezette nagyszabású amerikai haditengerészeti fejlesztést a lefegyverzés jegyében megfűzje és a német flottát saját magának megszerezze. A brit és amerikai delegáció között ebben a kérdésben késhegyre menő vita alakult ki, amit kortárs szemlélők „háborús hangulatnak” írtak

³¹⁷ Robert J. Maddox: *Woodrow Wilson, the Russian Embassy and Siberian Intervention*. In: *Pacific Historical Review*. vol. 36. (1967) no. 4. 435–448.

³¹⁸ A német gyarmatok felosztásáról ld. Martin Gilbert: *The Routledge Atlas of the First World War. The Complete History*. Routledge, London 1994. 122.

³¹⁹ Roger Dingman: *Power of the Pacific: The Origins of Naval Arms Limitation, 1914–1922*. University of Chicago Press, Chicago, IL, 1976. 178–195.

³²⁰ A németek elleni kemény békeszerződés hívei Ferdinand Fosh marsall és Raymond Poincaré voltak.

³²¹ MacMillan, i. m. 515–546.

le.³²² Ebből látszik, hogy 1919-ben még szó sem volt különleges amerikai–brit viszonyról: a két angolszász nemzet a világtengerek és a kereskedelem feletti uralomban egymás vetélytársának számított. Wilsonék időhúzása végül az amerikaiak győzelmét hozta, hiszen a haditengerészeti programjukat megtarthatták, míg a német tengerészek és tisztek maguk döntöttek úgy, hogy hajóikat nem adják oda senkinek.³²³

A párizsi békekonferenciát az amerikaiak nyereséggel zárták. Franciaország és Nagy-Britannia diplomáciailag – az amerikaiakkal szemben – a párizsi békekonferenciát megnyerte, de az is ismert, hogy ez a konferencia az első világháborús nemzetközi világ gondjait nem megoldotta, csak súlyosbította. Versailles után az amerikai diplomaták visszavonulásra kényszerültek, de értékes tapasztalatokat szereztek, amivel aztán Washingtonban, vagy már Lausanne-ban is felülkerekedtek európai vetélytársaikon.³²⁴ Előbb azonban Wilson elnökségének végén és utódja, Warren G. Harding hivatali idejének elején az Egyesült Államoknak a belpolitikai válságán túl kellett jutnia, mielőtt újra nemzetközi szerepvállalás felé fordulhatott volna. A kor amerikai vezetői ugyanis nemzetük fejlődéstörténetének ismeretében pontosan tudták, hogy az Egyesült Államok élénk ütemű fejlődése olyan hazai hullámokat generál, amelyekkel foglalkozni kell, különben azok az észak-amerikai nemzet társadalmi és politikai rendszerének kereteit szétfeszíthetik. Ez volt a helyzet az 1812-es háború, a polgárháború, és az első világháború után is, utóbbira a történetírás „népszövetségi vitaként” emlékszik.³²⁵

3.4. A népszövetségi vita háttere

Ahogy arról már esett szó, Wilson elnök személyiségéből adódóan szeretett vitázni, de végső soron nem tartotta kívánatosnak maga körül azokat az embereket, akik fő elképzeléseivel nem értettek egyet. Wilson az amerikai békefeltételek és a Népszövetség Egyezségokmányának kidolgozásában nem kívánt együttműködni olyanokkal, akik nem osztották teljes mértékben elképzeléseit. A népszövetségi vita valójában a Szenátus és az elnök hivatala közötti alkotmányos vita volt, amely arról szólt, hogy az Egyesült Államok új nemzetközi szerepvállalása milyen módon menjen végbe. A történetírók itt is szeretnek oldalt választani, kompromisszumképességének hiánya miatt ki Wilsont, ki a Henry C. Lodge vezette Szenátust hibáztatja. Való igaz, hogy mindkét vezető túl büszke volt ahhoz, hogy engedjen elképzeléseiből. A Wilson–

³²² Woodrow Wilson: *The Papers of Woodrow Wilson*. (szerk. Arthur S. Link). Princeton University Press, Princeton, NJ, LV. 1986. 515–521. LVII. 1987. 92. (továbbiakban PWW)

³²³ Arthur J. Marder: *From the Dreadnought to Scapa Flow: The Royal Navy in the Fisher Era, 1904–1919*. Oxford University Press, London 1970. V. 270–282.

³²⁴ A washingtoni konferenciáról ld. 7.3. fejezet.

³²⁵ A népszövetségi vitáról ld. 3.5. fejezet.

Lodge-diskurzus azonban inkább tartozott az amerikai fejlődéstörténet azon vonulatához, amikor két szembenálló elképzelés vitatkozott arról, hogy az Egyesült Államok helyét a nemzetközi világban hogyan határozzák meg. A Szenátust képviselő Lodge és az elnöki hivatalt megtestesítő Wilson között alkotmányos vita alakult ki, ami az amerikai törvényhozásban vívta meg háborúját, miközben az amerikai társadalom is kettészakadt.

A történetírás egy része a republikánus törvényhozást izolacionalizmussal szokta vádolni és ezt szokta megjelölni annak okaként, hogy a Népszövetségből az észak-amerikai nemzet végül kimaradt és a Pearl Harbor-i katasztrófaig elzárkózott a nemzetközi politikától.³²⁶ Előző fejezeteinkben azonban láthattuk, hogy az izolacionalizmus az internacionalizmussal együtt egy olyan amerikai eszme volt, ami mindkét uralkodó politikai pártban jelen volt, így nem állítható az, hogy a Népszövetség ügyét egyedül a republikánusok gáncsolták volna el. Ebben mindkét politikai tömörülés izolacionalista képviselői szerepet játszottak, de többségben egyik oldalon sem ők voltak, hanem azok, akik az Egyesült Államok újfajta nemzetközi szerepvállalását támogatták, csak éppen annak módjában nem tudtak megegyezni. Lodge-ék nem kívántak elköteleződni egy antant vezette Népszövetség mellett, hanem továbbra is a saját érdekeik szerinti „kereskedni mindenkivel, de senkivel se szövetségre lépni” elvet tartották szem előtt, míg Wilson a döntőbíró szerepében az Egyesült Államokat kívánta látni, ahol az USA a vitás ügyekben ideológiai alapon foglal állást.³²⁷

Lodge és Wilson is azt szerette volna elérni, hogy a nemzetközi világban az Egyesült Államok legyen a vezető nagyhatalom, de ezt más-más elképzelések mentén akarta megvalósítani. Az amerikai Alkotmány szerint Lodge-nak ugyanannyi joga volt beleszólni az ügybe, mint az elnöki hivatalban lévő Wilsonnak. 1919-re azonban se Lodge, se Wilson nem tudhatta maga mögött pártjának támogatását, azok ugyanis több részre szakadtak. A két fél közötti kompromisszum ezért lett égetően szükséges, ugyanis Lodge és Wilson tervét a másik támogatása nélkül nem vihette véghez. A függetlenségi háború után megszületett amerikai törvényhozás mindig is terepet szolgáltatott arra, hogy politikai krízisek esetében a csatározásokat ott folytassák le és végül kompromisszumok útján az Unió társadalmi vagy külpolitikai érdekeit egységben tartsák. A népszövetségi vita tehát nem az egyik vagy másik politikai párt hatalmi játszma volt, hanem az első világháború utáni amerikai politikai válság csatamezeje. A polgárháború után rohamosan végbemenő társadalmi változások hatására a 20. század elejére a Demokrata és Republikánus Párt megosztottá vált, amelyet az első világháború felerősített. Az amerikaiak

³²⁶ Ezt az elméletet támogatja pl. Kupchan az *Isolationism*, illetve Dueck az *Age of Iron* című legújabb művében.

³²⁷ vö. Kupchan, i. m. 244–253. Dueck, i. m. 17–18. 36–37. 44–48.

frontokon elszenvedett súlyos veszteségei az egyre növekvő társadalmi elégedetlenséggel Párizsba és Washingtonba is begyűrűződött.³²⁸

3.5. A vita lefolyása Párizsban és Washingtonban

A párizsi békekonferencián Wilson számára a legfontosabb a Nemzetek Szövetségének létrehozása volt. Az elnök az utókor számára ezt kívánta örökül hagyni és élete munkásságának tekintette. A történelmi emlékezetben mind a mai napig él az a felfogás, hogy a Szövetség létrehozását – Wilsonnal szemben – az európai nagyhatalmak nem támogatták. Ez így teljesen nem igaz, ugyanis az új típusú nemzetközi együttműködést Nagy-Britannia és Franciaország is pártfogolta. A vita annak működési mechanizmusa körül volt. A békekonferencia ettől függetlenül már 1919. január 15-én jóváhagyta a Népszövetséggel foglalkozó bizottság felállítását. Wilson ragaszkodott ahhoz, hogy a népszövetségi bizottságban ő elnököljön, hiszen számára a tárgyalások legfontosabb kérdését ez jelentette. A párizsi konferencia hiányosságait látva Wilson remélte, hogy ezeket majd később a Szövetség ki tudja javítani.³²⁹

Az amerikai elnök ötletét Lloyd George és az angol politikai elit támogatta és az ügyre Franciaországban is nyitott voltak, ám a franciák és a britek nem a Népszövetség létrehozását tartották a békekonferencia legfontosabb teendőjének. Előbbinek a német békefeltételek, utóbbinak a német flotta kérdése égetőbb problematika volt. A nemzetek újfajta együttműködését tehát nem vetették el, maga Clemenceau a francia elnökválasztásra készülve sem hagyhatta, hogy azt terjesszék róla, ő volt az, aki megakadályozta a világot abban, hogy a Népszövetséget életre hívják. Híres megjegyzése a jövőendő szervezet idealista filozófiájának kritikája volt, nem pedig az új nemzetközi együttműködés elvetése³³⁰: „*Jó ötlet a Nemzetek Szövetsége, de nem hiszek benne*”.³³¹

Az új nemzetközi szervezet életre hívásán Wilson elnök mellett brit részről Lord Cecil és a dél-afrikai Christian Smuts tábormok, francia részről pedig León Bourgeois vezette bizottság dolgozott. A franciák elképzelése egy fegyveres erőn alapú döntőbíró szervezet volt, míg a britek az antantszövetség folytatását javasolták, Wilson ezekkel szemben a Népszövetséget a kollektív biztonság elvére kívánta alapozni. Smuts tábormok még januárban készített egy vázlatot, amelyet eljuttattak Wilsonhoz. A dél-afrikai tábormok saját tervezetét ügyesen az amerikai elnök igényeihez igazította, így Wilson ezeket az ötletek beépítette saját javaslatába. A népszövetségi bizottság első ülését február 3-án tartották, és a Népszövetség Egyezségokmányának

³²⁸ Ezt a társadalmi jelenséget az amerikai történetírás a „*Roaring Twenties*”-nek (Üvöltő 20-as évek) hívja. (<https://www.history.com/topics/roaring-twenties/roaring-twenties-history> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

³²⁹ Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 234.

³³⁰ PWW. LIV. 1986. 235.

³³¹ Idézi: Robert Cecil: *A Great Experiment. An Autobiography*. Oxford University Press, London 1941. 59.

tervezete február 14-ére készen volt.³³² A bizottság ülésein a francia és brit képviselők egy része azonban szembeszállt az amerikai elnökkel, hogy a Nemzetek Szövetségét megfosszák az idealista máztól. A brit és francia álláspont az volt, hogy a szervezetnek valódi hatalommal is rendelkeznie kell, hogy tevékenyen is beavatkozhasson ott, ahol megszegik a békét, és a rendet akár a „nyers” erő alkalmazásával állíthassa vissza. Már ekkor felvetődött az a lehetőség, hogy ha a szervezet döntésének egy adott állam nem engedelmeskedik, a következő lépésben gazdasági vagy politikai szankciót szabhatnak ki rá. A britek a szigorú leszerelés mellett is kiálltak, ami az amerikaiak érdekeivel ütközött.³³³

Wilson tervezetét február 14-én nyújtotta be, de ez még nem a későbbi Egyezségokmány végleges szövege volt, a Szövetség működési mechanizmusa és annak ideológiai célkitűzései miatt ugyanis a brit, francia és amerikai fél egészen április 10-ig vitatkozott. A legproblematicusabb rész a Monroe-doktrína elfogadtatása volt. A wilsoni Népszövetség ugyanis a nyílt diplomácia mellett állt ki és a titkos diplomácia módszereit elvetette. Franciaország és Nagy-Britannia viszont az első világháború alatt számtalan titkos szerződést kötött, amiben a központi hatalmak területeit egymás vagy más szövetségeseik közt egyoldalúan felosztották.³³⁴ A brit és francia képviselőt titkos szerződéseikért cserébe az Egyesült Államoktól a Monroe-doktrína feladását követelték, azzal az amúgy jogos érveléssel, hogy ez is egyoldalú, titkos szerződésnek mondható. A doktrínából Wilson viszont fikarcnyit sem engedett, tudta ugyanis, hogy a Népszövetség tervezetét nemcsak Párizsban, hanem Washingtonban is el kell fogadtatnia. Az amerikai külpolitikai hagyomány egyik alappillére az a valószínűség, hogy az amerikai törvényhozás biztos elutasítására volt ítélt. Wilson már ekkor kétfrontos háborút vívott, és a Nemzetek Szövetségéért folytatott harcát nemcsak Párizsban, de Washingtonban is meg kellett nyernie.³³⁵ A francia fővárosban még sikerrel járt, ugyanis a vitában április végén Lord Cecil és Smuts tábornok tanácsára a brit képviselő az amerikaiak oldalára állt. Ezek után a francia képviselőket Clemenceau is utasította, hogy fogadják el a Népszövetség wilsoni tervezetét, ami április 28-án meg is történt. Wilsonnak minden oka megvolt az öröme, mert ellenállt az olyan követeléseknek, melyek haderőt akartak felállítani, a Monroe-doktrína legalizálását sikerült beilleszteni, aminek köszönhetően úgy vélte, hogy a washingtoni fronton a legnagyobb akadály is elhárult. Wilson azonban párizsi győzelméért nagy árat fizetett. Azzal ugyanis, hogy a Népszövetségre

³³² MacMillan, i. m. 126–135.

³³³ Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 230–234.

³³⁴ A teljesség igénye nélkül ilyen volt a fekete-tengeri szorosokat felosztó brit–francia–orosz, az 1915-ös londoni szerződés, ugyanebben az évben az antant hatalmak Szerbiának Bánság odaadását célzó ígérete, az 1916-os Skyes–Picot-egyezmény, valamint a bukaresti szerződés. MacMillan, i. m. 170. 175. 348–350. 446. 467–470.

³³⁵ Magyarics, i. m. 215.

koncentrált, a békekonferencián sok egyéb ügyben szabad folyást engedett. A brit diplomácia ezt ismerte fel és a wilsoni Nemzetek Szövetségét ezért támogatta, hogy más ügyekben nekik kedvező döntés születhessen. Wilson elnök a február és április vége között eltelt időszakban nem harcolt olyan ügyekben, amit addig helytelennek tartott és előzetesen bojkottált is, így a nemzetek önrendelkezésének elve vagy a német jóvátétel kérdése.³³⁶

Népszövetségi tervéről Wilsonnak nemcsak Párizsban kellett meggyőznie a szövetséges hatalmakat, hanem saját hazájában is el kellett fogadtatnia. Az Egyesült Államok és Európa között ingázó Wilsonra hazai pályán talán még nagyobb kihívás várt, mint a nemzetközi politika vizein. Az első világháború végére ugyanis a háborús gazdaságot és a világháború hozta „új életet” az amerikai lakosság megelégette. A francia fővárosban Wilson a Nemzetek Szövetségét el tudta fogadtatni, de több amerikai érdeknek vagy nem tudott érvényt szerezni, vagy patthelyzet alakult ki. Az amerikai delegáció Párizsban hiába ért el hosszú távú sikereket, a hazai közvélemény előtt ezek nem látszottak, így a polgárok az elnök tevékenységét kudarcként értékelték. Ez politikai ellenfeleinek történelmi esélyt adott az elnök „legyőzésére”.³³⁷

Wilson 1912-ben lendületes kampánnyal és politikai érzékkel nyerte meg a választást, 1916-ban szoros eredménnyel újrázni tudott, így 1913-tól példátlan törvénykezési „diadal” kísérte karrierjét a Fehér Házban. Az 1918-as szenátusi választást azonban a Henry C. Lodge vezette Republikánus Párt nyerte, így az amerikai törvényhozásban a *Grand Old Party (GOP)* képviselői kerültek többségbe. A választási vereségre válaszul az elnök egy republikánus képviselőt sem vitt magával Párizsba, a szenátus külügyi bizottságának vezetőjét, Lodge-ot az iránta táplált ellenérzései miatt hagyta ki. Az amerikai törvényhozás külügyi döntésekből való egyoldalú kizárásával Wilson azt a hatást keltette, hogy elnöki hatalmával visszaél.³³⁸ Az amerikai törvényhozás és az elnök közötti hatalom megosztása évszázados hagyományának „felrúgása” pedig az elnökkel szemben súlyos polgári és törvényhozási elégedetlenséget váltott ki. A háborús megszorítások és a propaganda hatására a közvélemény, a kormányzati cenzúra miatt pedig a sajtó támogatását is elvesztette. A sajtó Wilsonnak a béketárgyalások során elszenvedett kudarcait is felnagyította, majd a nyilvánosság elé tárta. Az elnök választópolgárai szemében többé már nem volt „emberfeletti személyiség”, bölcs tudós vagy „iskolaigazgató”, hanem hibákban és bűnökben egyaránt bővelkedő, esendő ember, aki időközben súlyos beteg is lett. Az

³³⁶ MacMillan, i. m. 136–137.

³³⁷ Johnson, i. m. 647.

³³⁸ Magyarics, i. m. 216.

amerikaiak 1919-re kiábrándultak Wilson utópiájából és a közvélemény a „normalitásba” való visszatérést követelte.³³⁹

A problémát tetézte, hogy a republikánusok a Nemzetek Szövetségéhez másképpen viszonyultak. A *Grand Old Party* a 19. század második felében az amerikai politikai élet uralkodó pártja volt, „sikertörténetük” azonban az első világháború előestéjére megtört. A pártban a Theodore Roosevelttel által elindított politikai átalakulásnak nem mindenki örült, ami 1912-ben a párt kettészakadásához vezetett. A Republikánus Párt a hivatalban lévő elnököt, William H. Taftot indította, Theodore Roosevelttel pedig az új Progresszív Párt színeiben nominálta magát. A Progresszív Párt az 1916-os elnökválasztásra nem állított saját jelöltet, és Roosevelttel 1919-es halála után erejét veszítette, így a Republikánus Párt az első világháború után újra egységesebb arculatot mutatott. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a *GOP*-on belül ne lennének jelen különböző irányzatok. Woodrow Wilson 1912-es választási győzelmét a párt megosztottságának köszönhetette.³⁴⁰ Ezután hazáját belpolitikailag is átformálta törvénykezési rendeleteinek özönével. Erre a republikánusoknak is reagálniuk kellett, Wilson ugyanis elnöksége elején egyesíteni tudta az amerikai nemzetet, ami az addig megszokott politikai játékszabályokat felborította. A Republikánus Párt tehát az első világháború végére újra egységesebb volt, de a wilsoni politikára továbbra se találta az „ellenszert”. A második Wilson-adminisztráció első világháborús belpolitikája a közvéleményt és a sajtót a Demokrata Párt ellen fordította, de az elnök még mindig nagyszerű szónok volt, aki harmadik ciklusára készült. A népszövetségi vita már az 1920-as elnökválasztás előestéjére esett, ahol a pálya a Republikánus Pártnak lejtett, viszont a *GOP* győzelemének kulcsa az volt, hogy a wilsoni demokratákkal szemben tudnak-e megfelelő alternatívát nyújtani.³⁴¹

Az új, „anti-wilsonista” politika kidolgozására különböző tervezetek születtek. A republikánus körökön belül három jelentősebb politikai irányzat vetekedett egymással. Az egyik a wisconsini Robert La Follette szenátor vezette *nonintervencionisták*³⁴² voltak. A köztudatban ők álltak a legközelebb az azóta izolacionalistának nevezett irányzathoz, amely az amerikai semlegesség, a fegyveres intervenció elvetése és az első világháború utáni leszerelések mellett tört lándzsát. A másik csoport a *Hawkish-ok* vagy más néven a keményvonalas

³³⁹ Wesley M. Bagby: *Road to Normalcy: The Campaign of 1920*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD, 1962.

³⁴⁰ Wilson a szavazatok 41,8 százalékát szerezte meg, míg a két „republikánus” jelölt közül Rooseveltre 27,4, Tafttra pedig 23,2 százaléknyi voksot adtak le. *History of American Presidential Elections*, i. m. 200.

³⁴¹ Wesley M. Bagby: *Woodrow Wilson, a Third Term and the Solemn Referendum*. In: *The American Historical Review*. vol. 60. (1955) no. 3. 567–575.

³⁴² A *nonintervencionisták* az a politikai tömörülés volt, amely az Egyesült Államokat távol kívánta tartani az amerikai kontinensen kívüli szerepvállalástól.

*unilateralisták*³⁴³ voltak. A William Borah idahói szenátor vezette csoport erős „honvédelem” és az amerikai nemzeti érdekeket sértő külfölddel szembeni határozott fellépés mellett foglalt állást. Szerintük az öreg kontinens konfliktusaitól és szövetségeitől az Egyesült Államoknak továbbra is távol kell magát tartania. A keményvonalas *unilateralisták* tehát szintén merítették izolacionalista elvekből, viszont a *nonintervencionistákkal* szemben nem voltak pacifisták. A harmadik és legjelentősebb csoport a konzervatív internacionalisták³⁴⁴ voltak. Őket Woodrow Wilson politikai ellenfele, Henry C. Lodge massachusettsi szenátor vezette. Lodge a *GOP* szenátusi képviselőjének vezére volt, és 1918 novembere után a Szenátust is ő irányította.³⁴⁵ A konzervatív internacionalisták a *GOP*-on belül egészen a neokonzervativizmus megjelenéséig uralkodó irányzat tudott maradni. A Lodge-féle konzervatív internacionalisták az új-angliai hagyományokból építkezve az angolszász világgal törekedtek együttműködésre, de elvetették a központi hatalmak kollektív bűnösségének elvét. Ők is érdekeltek voltak egy olyan nemzetközi rend felállításában, amelyben a kollektív biztonság elve érvényesül, és egy háború utáni brit–francia-szövetséget sem utasítottak el. A Lodge és Wilson felfogása közti hasonlóságot bizonyítja, hogy 1917. április 4-én Lodge kérésére Borah szenátor is a német hadüzenet deklarálása mellett voksolt, de szavazatát a következő szavakkal egészítette ki: „*Nem csatlakozom semmilyen keresztes hadjáratához, nem keresek vagy fogadok el szövetséget, [...] kormányomat nem kötelezem el másik hatalomhoz*”.³⁴⁶

Lodge és Borah elképzelései nem azt jelentették, hogy ne támogathánák az antantot, hanem pont azt, amit Wilson is kinyilvánított, amikor az Egyesült Államokat az első világháborúba lépve „társult és szövetséges hatalmaknak” nevezte: az európai központú szövetségi rendszerhez való csatlakozás visszautasítását. Az Egyesült Államokat se Wilson, se Lodge nem kívánta brit vagy francia vezetésű szövetség másodlagos tagjának tudni, hanem azokkal szemben egy újfajta nemzetközi együttműködést kívánt megvalósítani, ahol az USA vezette új nemzetközi rendnek az európai hatalmak partnerei lehetnek.³⁴⁷

A konzervatív internacionalisták nagy részben egyetértettek Wilson elképzeléseivel, annak módszereivel viszont több ponton vitába szálltak. Előbbiek az Egyesült Államok „tengerentúli” gazdasági, diplomáciai és katonai misszióit – ebben a fontossági sorrendben – támogatták. A Népszövetség ügyében az amerikai politikában tehát hasonló helyzet alakult ki, mint

³⁴³ A *Hawkish*-okról, avagy a keményvonalas unilateralistákról ld. 273. lábjegyzet.

³⁴⁴ Más nevükön bostoni internacionalisták.

³⁴⁵ Az 1918-as törvényhozási választások eredményeiről ld. Seward W. Livermore: *The Sectional Issue in the 1918 Congressional Elections*. In: *The Mississippi Valley Historical Review*. vol. 35. (1948) no. 1. 29–60.

³⁴⁶ William Borah szenátusi beszéde. 1917. április 4. Forrás: 55. *Congressional Record*. I. United States Congress, Washington, DC, 1917. 253.

³⁴⁷ Dueck, i. m. 3.

Párizsban. A Nemzetek Szövetségét és az Egyesült Államok újfajta nemzetközi szerepvállalását a republikánus többség támogatta, csak nem olyan formában, ahogy Wilson elképzelte.³⁴⁸ A nemzetközi étellel szemben azonban az amerikai belpolitika teljesen más „szabályrendszer” szerint működött, tehát a Republikánus Párt és Woodrow Wilson nézetkülönbségei is más alapokon álltak, így annak politikai játszmái is máshogy alakultak.

Az Egyesült Államok antanttal való szövetségi kapcsolatainak szorosabbra fűzését vagy egy kollektív biztonságon alapuló Népszövetséget a Lodge-féle internacionalisták elfogadták, de az ezekben való részvételt ahhoz kötötték, hogy az elnök az amerikai politikai hagyományokat tiszteletben tartva ezt a külügyekért felelős Szenátussal közösen dolgozza ki. A republikánus képviselők többsége támogatta Lodge-ot, tehát a népszövetségi részvételt a *GOP* tagjainak többsége nem kívánta leszavazni. A Nemzetek Szövetsége körül kialakult amerikai politikai dráma mégis úgy alakult, hogy az a kisebbségben lévő *unilateralista* és *nonintervencionista* képviselők győzelmét hozta. Országuk újfajta nemzetközi szerepvállalását a körülmények ellenére a republikánus szenátorok mellett az amerikai közvélemény többsége is támogatta, de ők sem olyan formában, ahogy azt Wilson elnök elképzelte.³⁴⁹

A Szenátusban azonban a *nonintervencionista* és a keményvonalas *unilateralisták* is jelen voltak. A La Follette és Borah szenátor vezette csoportok karakteresen elleneztek a versailles-i békeszerződés megkötését és azzal együtt a Népszövetség Egyezségokmányának ratifikálását, így a szükséges szenátusi többség eléréséhez égetően szükség volt arra, hogy Lodge konzervatív és Wilson liberális internacionalistái megegyezésre jussanak. Lodge olyan garanciákat és azt a Népszövetséget tartotta megfelelőnek, mint amit Wilson Párizsban életre hívott. Azonban az Egyezségokmány 10. cikkelyét, ami a kollektív biztonság elvével foglalkozott,³⁵⁰ pontatlannak ítélte. Lodge olvasatában a ködösen megfogalmazott szöveg lehetőséget nyithat arra, hogy a jövőbeli tagállamok ezt különbözőképpen értelmezzék. A 10. cikkelyben foglalt idealista eszmék érdekében Lodge szerint a szervezet jövőbeli tagállamai soha nem fognak egységesen fellépni, mert a nemzetek kerülnek a háborút, amíg saját létérdekeiket nem fenyegeti veszély.³⁵¹

³⁴⁸ u. o. 45–46.

³⁴⁹ Kupchan, i. m. 252.

³⁵⁰ A X. cikkely szövege: „A Szövetség tagjai kötelezik magukat arra, hogy a Szövetség valamennyi tagjának területi épségét és jelenlegi politikai függetlenségét tiszteletben tartják és minden külső támadással szemben megóvják. Ha ily támadás vagy fenyegetés esete, avagy ily támadás veszélye bekövetkezik, a Tanács megfontolás alá veszi, miként kellene a fent megállapított kötelezettségeket teljesíteni”. Közli: Mengele Ferenc: *A Népszövetség jogi és politikai rendszere*. Franklin-Társulat, Budapest 1927. 378–379.

³⁵¹ Kupchan, i. m. 249.

A Népszövetséggel szembeni fenntartásokat viszont az elnök nem volt hajlandó megfontolni, ugyanis a „védnöksége alatt” létrehozott szervezetre úgy tekintett, mint az Ószövetségre, amelyen emberi kéz már nem változtathat. 1919 júliusában, amikor az elnök a Szenátus elé tárta tervét, saját szavaival így is nyilatkozott: „*Ez [a Népszövetség Egyezségokmányának elfogadása] már megtörtént. Nem a mi fogantatásunk terve, hanem Isten keze vezetett minket ezen az úton. Már nem fordulhatunk vissza. Friss lélekkel és kinyílt szemmel csak előre haladhatunk, hogy ezt a látomást követni tudjuk. [Nemzetünk] születése óta erről álmodtunk. Amerikának utat kell mutatnia. Az Ő fénye áraszt el minket az előttünk lévő ösvényen, amely semerre másra nem mutat*”.³⁵²

Miközben Lodge és Wilson személyes vitája a színpad mögött folyt, a keményvonalas *unilateralista* képviselők, mind demokrata, mind republikánus oldalon azt is elhatározták, hogyha a Népszövetség támogatására Wilson és Lodge technikai koalíciót tud létrehozni, azt blokkolni fogják. A keményvonalas *unilateralisták* nem kértek az Egyesült Államok újfajta nemzetközi szerepvállalásából. Szerintük Wilson túl messzire ment azzal, hogy becsatlakozott az első világháborúba. A világ demokratizálására indított keresztes hadjáratát szintén elvetették. Ők Amerikára továbbra is a „hegyen tündöklő” városként tekintettek, amely nem avatkozik be és nem hivatott a világot saját elképzelései szerint civilizálni, csak példát mutat neki. A főleg republikánus képviselőket tömörítő csoport a Monroe-doktrína népszövetségi ratifikálását is kételkedve fogadta. Borah szenátor fenntartásait így fogalmazta meg: „*Úgy gondolják, hogy az úgy avatkozhatnak be az európai ügyekbe, hogy Európa nem avatkozik be [Amerika] ügyeibe?*” Borah az „amerikai politikai és társadalmi értékek” külső hatásoktól való megóvását is elővette beszédében: „*Hogy megőrizhessük őket, meg kell különböztetnünk Köztársaságunk valódi értékeit az Öreg Kontinens ellentmondásos és pusztító erőivel szemben [...] Amikor Köztársaságunkat elkötelezted egy erőszakon alapuló szövetség mellett [...] hamarosan a tömegek szabadság- és önrendelkezési jogába vetett bizalmának légköre, amelyben a demokrácia virágozhat, is lerombolásra kerül.*” Az *unilateralisták* szerint tehát az Egyesült Államok nem csatlakozhat úgy a Népszövetséghez, hogy a hazai szabadságát az ne veszélyeztesse. „*Az amerikanizmust végső soron nem hagyhatjuk veszni*” – összegezte gondolatait Borah szenátor.³⁵³

Hiram Johnson kaliforniai szenátor is hasonló véleményen volt, és már 1919 januárjában fiának küldött levelében felvázolta *unilateralista* véleményét: „[...] az elmúlt két évben

³⁵² Woodrow Wilson üzenete a Szenátusnak a versailles-i békeszerződés ügyében. 1919. július 10. A teljes üzenet szövege: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-senate-the-versailles-peace-treaty> (Letöltés ideje: 2022. április 12.)

³⁵³ William Borah 1919. november 19-ei beszéde. In: Robert C. Byrd – Wendy Wolff (szerk.): *The Senate 1789–1989. III: Classic Speeches: 1830–1993*. GPO, Washington, DC, 1994. 572–574.

belga-, angol-, francia- vagy bármi más, csak nem Amerika-pártivá váltunk, itt az ideje hát, hogy újra Amerika-pártiak legyünk".³⁵⁴ Lawrence Sherman illinois-i szenátor a Népszövetséget gyengének tartotta, aminek szerinte „*a Vatikán fog utat mutatni*".³⁵⁵ A keményvonalasok többségében republikánusok voltak, de James Reed, Missouri szenátora vezetésével egy kisebb csoport demokrata képviselő is csatlakozott hozzájuk. A keményvonalas unilaterlisták csoportjába így is csak 15 képviselő tartozott.³⁵⁶

Közben Wilson és Lodge vitája a színpalak mögött is folyt és az elnök vallásos rövidlátására Lodge személyesen is felhívta a figyelmet, és a Harvardon politikatudományból a világon elsőként PhD-fokozatot szerzett tekintélyével közölte: „*A Princetonon talán elmenne az ilyesmi, de a Harvardon soha*".³⁵⁷ Lodge részéről nem volt bölcs ötlet ezt a „viccet” a Princeton korábbi rektorával közölni, az elnököt ugyanis ez a kijelentés mélységesen felbőszítette, és a személye ellen elkövetett „felségsértésként” fogta fel. Wilson és Lodge együttesen annyi szenátort tartott kézben, ami bőven elég lett volna arra, hogy az amerikai törvényhozás, az „izolacionalista” szenátorokkal szemben a Népszövetség Egyezségokmányát elfogadja. Lodge viszont megfogalmazta „14 fenntartását”, ami Wilson híres „14 pontjára” adott politikai kritika volt. Lodge kritikájának fasúlyos pontjai természetesen a már idézett 10. cikkely köré csoportosultak. A szenátusi többség vezetője azt is közölte, hogy amíg Wilson ezeket a változtatásokat nem fontolja meg, nem kérheti szövetségeseit, hogy szavazzanak a Népszövetség mellett. A Lodge-féle változtatásoknak az elnök viszont ideológiai okokból és sértettségéből sem volt hajlandó engedni, amelyeket egyébként a franciák és a britek is támogattak.³⁵⁸

Lodge és Wilson tárgyalásai holtpontra jutottak, aminek következtében a népszövetség ügyéhez lojális republikánus képviselők is tanácsstalanná váltak. Továbbra is támogatták az Egyesült Államok újfajta nemzetközi szerepvállalását, de Wilson Lodge fenntartásaival szemben tanúsított makacsságát az elnöki hatalommal való visszaélésnek, végső soron az amerikai törvénykezés szabadsága ellen indított elnöki akciónak tekintették. A kialakult patthelyzetben Washington búcsúbeszédéhez is visszanyúltak, de tanácsstalanságukat ez csak tovább mélyítette. Lodge 1919. februári beszédéből ez a tanácsstalanság tökéletesen kiolvasható: „*A [Wilson által] javasolt Egyezségokmánnyal teljesen lemondunk Washington búcsúbeszédében lefektetett*

³⁵⁴ Hiram Johnson levele Jack Johnsonnak. 1919. január 24. In: *Hiram Johnson Papers*. Online Archive of California. 4. (<https://oac.cdlib.org/ark:/28722/bk0016t6x6v/?brand=oac4> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

³⁵⁵ Lawrence Sherman szenátor 1919. június 20-ai felszólalása. Forrás: 58. *Congressional Record*. II. United States Congress, Washington, DC, 1919. 1437.

³⁵⁶ Kupchan, i. m. 248.

³⁵⁷ Idézi: Ronald E. Powaski: *American Presidential Statecraft. From Isolationism to Internationalism*. Palgrave Macmillan, London 2017. 82.

³⁵⁸ Kupchan, i. m. 249.

politikájáról [...] *A búcsúbeszédben lefektetett elveket az amerikai nép jelen pillanatig követte és tiszteletben tartotta. Washington tartózkodott az állandó szövetségektől [...] Miközben az érzelmek és szenvedélyek uralkodnak, egy szempillantás alatt kell félretennünk a washingtoni politikát, és felbonthatatlan szövetséget kell kötnünk. [...] Jelen lépésünk mélyenszántó súlyát nem hagyhatjuk figyelmen kívül*”.³⁵⁹ A Lodge-féle internacionalista republikánusok tehát a legendával szemben fontosnak tartották az Alapító Atyák bölcsességeit, de hajlandóak voltak a történelmi pillanatokban – és az Egyesült Államok új nemzetközi szerepvállalása a Nemzetek Szövetségével szerintük is az volt – ezeket a nézeteiket félretenni, és elköteleződni az észak-amerikai nemzet népszövetségi részvétele mellett.³⁶⁰

Wilson úgy döntött, hogy a törvényhozásra az amerikai közvélemény mozgósításával gyakorol nyomást. Három hét alatt nyolcezer mérföldet utazott vasúton, és az összegyűlt tömegeknek számtalan beszédet tartott. Az utazást orvosai tanácsa ellenére vállalta, ami a beteg és kimerült elnök állapotán csak tovább rontott. Az agyvérzésen egyszer már átesett Wilson 1919. szeptember 25-én másodjára is szélütést kapott, amit még sikerült leplezni. Wilson orvosai tanácsa ellenére folytatta útját. Október 10-én harmadszorra is szélütést kapott, amelytől testének bal oldala teljesen lebénult. Ezt már nem lehetett eltitkolni és az eseményt a sajtó felkapta. A pályafutása során folyamatosan szereplő Wilson elnöki hivatalának utolsó másfél évében már nem hagyta el a Fehér Házban lévő lakosztályát. A sajtó által olyan pletykák terjedtek el, hogy Wilsonnak súlyos, harmadlagos szifilisz van, őrjöng, rácsos helyiségben tartják.³⁶¹

Az elnök állapota mellett a sajtó a Népszövetséggel is foglalkozott, ami még a Demokrata Párthoz közel álló lapok véleményét is megosztotta. Oswald Garrison Villard liberális újságíró, az Anti Imperialista szervezet alapítója a liberális publikum számára így jellemezte a Népszövetség körül kialakult helyzetet: „*a[z amerikai] békefeltételek megfelelő megbeszélése [...] szélsőséges diskurzusának pillanatában vannak, liberális képviselőink cselekedetei szét-szórtak, szervezetlenek, elhallgattatták és börtönbe zárták őket*”.³⁶² A fegyverszünet aláírásakor Walter Weyl, a *New Republic* egyik alapító újságírója, aki korábban Wilson politikájának jelentős támogatója volt, a következőket jegyezte fel naplójába: „*a liberalizmus a fülünk hallatára omlik össze, és mi csak keveset vagy semmit sem teszünk ez ellen*”.³⁶³ A népszövetségi vita közben a *New Republic* is szakított Wilsonnal, és a *Peace at Any Price* (Béke bármi áron) című

³⁵⁹ Henry C. Lodge: *Constitution of the League of Nations*. In: Byrd – Wolff (szerk.), i. m. III. 548.

³⁶⁰ Johnson, i. m. 647.

³⁶¹ u. o. 648.

³⁶² Villard az első világháborús amerikai sajtó elleni cenzúráról és a háborúellenes vélemények meghurcolásról is beszélt. Idézet forrása: Oswald Villard: *The German Collapse*. In: *Nation*, 1918. november 2.

³⁶³ Idézi: Charles Forcey: *The Crossroads of Liberalism: Croly, Weyl, Lippmann, and the Progressive Era 1900–1925*. Oxford University Press, New York, NY, 1961. 288.

vezércikkében az elnököt és békedelegációját azzal vádolta meg, hogy Párizsban a liberális értékek érvényesítését figyelmen kívül hagyták. Wilsonék „*Minden áron a német nemzetre kényszerített megaláztatással egybekötött érzelmi diadalra vágnak, közben ünnepélyesen az önrendelkezésre és tiszteletre hivatkoznak [...] Az egészben az a legnagyobb szégyen – és csak remélhetjük, hogy az utolsó azok a békék között, amelyek csak tettetik, hogy békét hoznak egy megsemmisült világba – hogy csak a jövőbeli forradalmak és háború természetét írják le. [...] Ha egy háborút azért vívunk, hogy az véget vessen minden jövőbeli háborúnak [...] békeszerződésében, amely lehetetlenné teszi a megbékélést, a liberalizmus – amely az ilyen természetű háborút hirdette – öngyilkosságot követett el*”.³⁶⁴ A cikk további részében a Népszövetség is „megkapta a magáét”: „*A Népszövetség nem elég erős, hogy érvényt szerezzen a békeszerződésnek. De a békeszerződés éppen eléggé gonosz ahhoz, hogy a Népszövetséget is korrumpálja és azt az imperialista nacionalizmus eszközévé tegye*”.³⁶⁵ Wilson tehát hiába kelt útra, és kérte a közvélemény támogatását, nem kapta meg. A vele szemben kritikus sajtóhoz a liberálisok lapjai is csatlakoztak. Felhívták az amerikai közvélemény figyelmét arra, hogy Wilson Népszövetségét a békeszerződések „bűnössége” és hiányosságai miatt Nagy-Britannia és Franciaország önkényes nagyhatalmi céljainak kiszolgálói lesznek. Nagyvonalakban bár, de később a Nemzetek Szövetségének működése beigazolta a *New Republic* előrejelzéseit.³⁶⁶

Ilyen körülmények között került sor a Népszövetség Egyezségokmányának szenátusi szavazására. A Nemzetek Szövetségét támogató képviselők egyszerre néztek szembe törvényhozási ellenfeleikkel, megosztotta őket Lodge és Wilson személyes vitája, és időközben a sajtó, valamint a közvélemény támogatását is elvesztették. Lodge 1919 novemberében felismerte, hogy a csatát menthetetlenül elvesztik, ha az elnökkel nem jut kompromisszumra. Lodge ezért gesztust tett Wilsonnak és szenátortársait a népszövetségi részvétel melletti voksolásra biztatta. A *nonintervencionisták* és a keményvonalas *unilateralisták* természetesen semmilyen formában nem fogadták el a Nemzetek Szövetségét, a konzervatív internacionalisták eddigre viszont a Wilson-féle Népszövetségben csak a Lodge-féle változtatások árán lettek volna hajlandóak részt venni. Lodge gesztusa későn jött, szenátortársaik ugyanis megelégtették az elnök alkotmányellenesnek vélt viselkedését, és akkor álltak ki a Lodge-féle tervet mellett, amikor annak atyja azt fel kívánta adni. A republikánus többségű Szenátus tehát november 19-én Lodge tervét szavaztatta meg. Ezt Wilson parancsára a demokrata képviselők leszavazták, így 39

³⁶⁴ *New Republic: Peace at Any Price*. 1919. május 24. 100–102. (idézet a 101–102. oldalon)

³⁶⁵ u. o.

³⁶⁶ Varga Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*. (Doktori értekezés) PPKE BTK, Budapest 2021. 18–33.

igen az 55 nemmel szemben még a szimpla többség reményét se mutatta. Ezután a Szenátus a Népszövetség wilsoni tervezetére voksolt. Lodge kérése ellenére csoportjának egy része, a magukat csak „realista republikánusoknak” nevező képviselők ez ellen szavazott. Az *unilateralistákhoz* és a *nonintervencionistákhoz* hét demokrata szenátor is csatlakozott, akik csoportjukat ekkor már „kibékíthetetlenek” nevezték. A wilsoni Népszövetséget is leszavazták, ezúttal 38 igennel szemben 53 nem született. Lodge kompromisszumos megoldását, ami a szenátus által javasolt változtatásokat is tartalmazta, Wilson írásos parancsára a demokrata szenátorok buktatták meg, míg a Versailles-ban aláírt békeszerződést és ezzel együtt a Népszövetség ott megfogalmazott Egyezségokmányát a republikánus többségű Szenátus szavazta le. 1920. március 19-én a Szenátus még egyszer szavazásra bocsátotta Lodge verzióját. A kompromisszumot a demokrata képviselők nagyobb része immár az elnök „parancsa” ellenére támogatta, így az állás megfordult 49-35-re. Ez azonban a kétharmados többséget nem érte el, ahhoz még hét voks hiányzott. A Szenátus pedig az amerikai politikai hagyomány baseball ihlette, „*a három dobás és kint vagy*” bölcsességét szem előtt tartva három szavazás után, 1920 tavaszán végleg lezártnak tekintette a népszövetségi vitát.³⁶⁷

Az Egyesült Államok népszövetségi részvétele tehát nem a Szenátus republikánus képviselőinek izolacionalista ellenállásán bukkott meg. Az ezeket az elveket valló képviselők véleményükkel kisebbségben voltak. A Wilson és Lodge személyes sértettségéből táplálkozó politikai játszma azonban a keményvonalas *unilateralista* és *nonintervencionista* csoportok kezére játszott. Kompromisszumra végül először Lodge hajlott, de az elnök alkotmányellenesnek vélt viselkedése miatt képviselőtársai ebbe nem egyeztek bele. Az utolsó utáni pillanatban a demokrata képviselők is nyitottak lettek a kiegyezésre, de ez már túl későn jött. Az értékes idő vesztegetése miatt az 1920-ra a Népszövetségből és Wilsonból kiábrándult amerikai közvéleményt már nem tudták jobb belátásra téríteni. Az Egyesült Államok végül nem csatlakozott a Népszövetséghez, amely így kezdettől fogva „*kard nélküli puszta szó*”³⁶⁸ maradt.

Wilson a Népszövetség ügyét Párizsban megnyerte, de azért nagy árat fizetett, ugyanis cserébe honfitársai szemében elvesztette az „amerikai békét”. Wilson a Nemzetek Szövetségének ratifikálásáért vívott washingtoni csatát elbukta, így nagy ígéretekkel és eredményekkel induló elnöksége annak végére kudarcok sorozatává vált: a wilsoni „új világból”³⁶⁹ az amerikaiak nem kértek. Wilson személye 1919–20-ban elbukott, de a wilsoni világ nem tűnt el. A

³⁶⁷ Kupchan, i. m. 252.

³⁶⁸ A kifejezés Thomas Hobbes: *Leviatán* című művéből származik. Thomas Hobbes: *Leviathan: reprinted from the edition of 1651*. Oxford University Press, Oxford 1909. 128.

³⁶⁹ Schmidt: *Új világ született*, i. m. 137–139.

„wilsonizmus” az addig ismert Egyesült Államokat is megváltoztatta és az amerikai politikai hagyományokat is a feje tetejére állította. A republikánus párt az alapító atyák „konzervatív nacionalizmusnak”³⁷⁰ nevezett gyökereihez nyúlt vissza. Az 1920-as elnökválasztáson a Warren G. Harding és Calvin Coolidge vezette republikánusok kerültek hatalomra. Az 1929-es gazdasági világválság után azonban 1932-ban az a Franklin Rooseveltt nyerte az elnökválasztást, aki fiatalon Wilson adminisztrációjának politikai iskolájában nevelkedett, vele tehát az amerikai politikába a „wilsonizmus” is visszatért és a 2008-as gazdasági világválságig velünk is maradt. Az első világháború utáni amerikai politikatörténet közel száz évét tehát végső soron a „wilsonizmus” határozta meg. Ennek kifejtése azonban túlmutat dolgozatunk keretein.³⁷¹

3.6. Warren G. Harding feltűnése és konszolidációja

Wilson a Népszövetség megszavazásának sikertelensége után, még súlyos betegen is hitt abban, hogy 1920-ban harmadjára is újraválasztják és nyilvánosságra hozta, hogy a novemberi elnökválasztást a személyéről és a Népszövetségről szóló „népszavazásnak tekinti”. De a választásig már nem jutott el. Saját pártja James M. Cox ohioi kormányzót jelölte, aki alelnökének a fiatal Franklin D. Rooseveltet jelölte. A republikánusok a régi vágású ohioi szenátort, a „szilárd konzervatív” Warren G. Hardingot nominálták.³⁷²

A kampányában Cox tudatosan kerülte a wilsoni utópiákat és a Népszövetség témáját, de az amerikaiak elsöprő többsége így is Hardingot választotta meg, mert olyannyira nem hasonlított Wilsonra – ő még az első világháború előtti „régie Amerikát” képviselte. Jelszava is ez volt: *„Térjünk vissza a normális kerékvágásba”*.³⁷³ Amikor pártja Hardingot 1920. július 22-én hivatalosan is felkérte elnökjelöltjének, a Fehér Ház következő lakója nem finomkodott szavaival: *„Jobb a nemzetközi igazságszolgáltatás és a fejlődő civilizáció szabad és érdekektől mentes ügynökének lenni egy olyan lelkiismereti szövetséggel szemben, amely olyan írásba foglalt béklyóba köti magát, ami feladja cselekvési szabadságunkat, és olyan jogot ad a katonai szövetségek kezébe, amely Amerika kötelességeit a világgal szemben meghatározza”*.³⁷⁴ Harding tehát egyértelművé tette: ha a választópolgárok mellette foglalnak állást, az amerikaiakat visszavezeti a „kereskedni mindenkivel, de senkivel sem szövetségre lépni” elvhez. *„Mi az internacionalizmus és az elnök által támogatott állandó szövetségek helyett Washington [el-*

³⁷⁰ A konzervatív nacionalisták nem a konzervatív internacionalisták politikatörténeti szinonimája, hanem két, egymással szemben álló politikai csoportosulás.

³⁷¹ Nagy: *A wilsoni korszak alkonya*, i. m. 98–109.

³⁷² Bagby: *Road to Normalcy*, i. m.

³⁷³ Idézi: Kupchan, i. m. 256.

³⁷⁴ Warren G. Harding: *Statement of Candidate Harding*. 1920. július 22. In: *Advocate of Peace*, vol. 82. (1920. augusztus) no. 8. 281–283.

nők] és a Monroe-doktrína értékei mellett tesszük le a garasunkat” – fogalmazott az ohioi szenátor ugyanebben a beszédében.³⁷⁵ Ha az 1920-as elnökválasztás tekintetében osztozunk Wilson véleményén, és azt népszavazásnak tekintjük, akkor az amerikaiak a Népszövetséggel szemben foglaltak állást. Harding 1921. március 4-én tartott beiktatási beszédében bezárta a wilsoni liberális internacionalizmus ajtaját: „Nem kívánunk beleszólni az Óvilág sorsának alakulásába. Nem akarunk belegabalyodni. [...] Barátsággra törekszünk, és nem táplálunk gyűlöletet senki iránt. De Amerika, a mi Amerikánk, az az Amerika, amelyet az Alapító Atyák ihlette alapokra építettek, nem lesz semmilyen állandó szövetség tagja. [...] Egy világkormány, ami ellentétes mindennel, amit eddig dédelgettünk, Köztársaságunkat nem szankcionálhatja. [Részünkről] ez nem önzés, ez szentség. Ez nem tartózkodás, ez biztonság. Ez nem gyanakvás másokkal szemben, ez patrióta ragaszkodás azokhoz a dolgokhoz, amik azzá tettek minket, amik most vagyunk”.³⁷⁶ Harding beiktatási beszédéből is kiolvasható, hogy hivatali idejében külpolitikáját nem az elzárkózás jegyében szervezi, hanem azt Wilsonnal szemben más alapokra kívánta helyezni. Harding először azonban a belpolitikát normalizálta, majd a népszövetségi vita után az amerikai nemzetközi szerepvállalásban kialakult zűrzavaros helyzeten is úrrá tudott lenni.³⁷⁷

Disszertációnk fő témája, hogy a 29. és a 30. elnök a nemzetközi politikában az Egyesült Államokat milyen elképzelések alapján próbálta „kiérdemelt” helyére kormányozni, és hogyan kívánta „saját képére” formálni azt. A két világháború közti történetírásnak mind a mai napig fehér foltja az a rész, hogy Harding, majd utódja, Coolidge milyen Amerika által vezetett világrendet képzelt el, amely építkezett az amerikai hagyományokból, de különbözött is attól, és bár végül a gazdasági világválság után Franklin Rooseveltnak adódott ez a történelmi lehetőség, annak alapjait ők ketten tették le.

³⁷⁵ u. o.

³⁷⁶ Warren G. Harding: *Inaugural Address*. 1921. március 4. A teljes szöveg: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/inaugural-address-49> (Letöltés ideje: 2022. április 12.)

³⁷⁷ Harding elnökségéről ld. John W. Dean: *Warren Harding*. Henry Holt and Co., New York, NY, 2004.

4. Az Egyesült Államok külpolitikája 1921 és 1929 között

Disszertációnk eddigi fejezeteiben láthattuk, hogy az Amerikai Egyesült Államok milyen fejlődéstörténeti utat járt be és hogyan reagált az első világháború történelmi kihívásaira. Dolgozatunk további részében már az 1920-as évek újfajta amerikai nemzetközi szerepvállalását kívánjuk megvizsgálni. Az észak-amerikai nemzet történelme a kezdetektől jól dokumentált, de láthattuk, hogy azt ettől függetlenül rengeteg legenda és vita övezi. Az 1920-as évek amerikai külpolitikáját a szakirodalom egyszerűen az „izolacionalista” jelzővel szokta ellátni, és annak nagyobb jelentőséget nem tulajdonít, azzal csak felületesen foglalkozik. Az izolacionalizmus azonban nem az első világháború szüleménye, az az internacionalizmussal együtt a kezdetektől az amerikai külpolitikai filozófia fontos eleme volt. A spanyol–amerikai háború és az első világháború közötti kor a liberális és konzervatív internacionalizmus fénykora volt, de a nagy háború és a washingtoni népszövetségi vita miatt ez súlyos léket kapott, ami azt vonta maga után, hogy az amerikai politikában az izolacionalizmus vette át a szerepét.

Az első világháború amerikai társadalomra kifejtett hatása a hazai közvéleményt valóban ebbe az irányba mozdította el, de a politikai hatalom élére a konzervatív nacionalisták kerültek, miközben a törvényhozásban a Lodge-féle internacionalisták megtartották többségüket. Már csak ezek alapján sem mondható, hogy az első világháború utáni évtizedben az amerikai külpolitika két évszázados hagyományát egyik percről a másikra felszámolták volna. Az új adminisztráció első feladata a nagy háború okozta hazai károk helyreállítása volt, de ezek mellett a külpolitikára is jelentős figyelmet szántak.³⁷⁸

A nagy háború után azonban nem az volt a kérdés, hogy az Egyesült Államok kimarad-e az újonnan alakuló nemzetközi világból, hanem az, hogy hogyan fog abban részt venni. Párizsban a liberális és konzervatív internacionalisták terve az európai nagyhatalmakkal szemben felemás eredményt hozott, de a hazai fronton – úgy a közvélemény előtt, mint a népszövetségi vitában a törvényhozás előtt – teljes vereséget szenvedett és megbukott. Az új adminisztrációt Warren G. Harding elnök vezette, külpolitikájának gyakorlati megvalósításán pedig külügyminiszterként Charles E. Hughes munkálkodott. Harding korai halála után szerepét alelnöke, Calvin Coolidge vette át. A korábbi korokhoz hasonlóan az Egyesült Államok az 1920-as években arra is törekedett, hogy saját érdekeit érvényesítse és a kialakulóban lévő új nemzetközi rendszerben vezető szerepet tölthessen be. Ennek bemutatásához természetesen nem elégszünk meg a szakirodalom ismertetésével, az ugyanis egyrészt hiányos, másrészt a témát csak általánossá-

³⁷⁸ Zoellick, i. m. 178.

gokban szemléli. Ahogy eddigi fejezeteinkben, úgy a továbbiakban is saját értékelésekre törekszünk, amihez a szakirodalom mellett a folyamatban részt vevő személyek beszédeit, visszaemlékezéseit, naplóit, a korabeli sajtó anyagait, valamint a diplomáciai iratokat is segítségül hívjuk.

4.1. Az Egyesült Államok és a világ az első világháború után

Az 1914 és 1918 között zajlott első világháború merőben átalakította az addig ismert világot. Az 1913-as és 1921-es térképre vetett pillantásból is kitűnik, hogy a leglátványosabb változás a nemzetközi politikában ment végbe. Olyan régi impériumok szűntek meg, mint az Oszmán Birodalom, az Osztrák–Magyar Monarchia. Az Orosz Birodalom és a Német Császárság helyén a Szovjetunió és a weimari Németország jött létre. Az említett államalakulatok területein utódállamok tömege osztozott, és a német gyarmatok újraosztása sem ment zökkenőmentesen. A berlini konferencia óta kialakult kényes nagyhatalmi egyensúly rendszere megszűnt és helyére a világháború győztesei által vezetett új rendszer került. A világpolitikát papíron Franciaország és Nagy-Britannia ekkor már egyedül irányíthatta, és mivel a Népszövetségből az Egyesült Államok is kimaradt, így ezt a szervezetet is az említett két európai hatalom uralhatta. A látszat ellenére azonban mind Franciaország, mind Nagy-Britannia hatalma a maga módján, de „megkopott”.³⁷⁹

Franciaország Németország „legyőzésével” hivatalosan a kontinentális Európa egyedüli nagyhatalma lett, miközben afrikai gyarmatbirodalmát is növelni tudta, amit a Skyes–Picot-egyezmény nyomán értékes közel-keleti területekkel is ki tudott egészíteni. Franciaország azonban az első világháború után súlyos problémákkal nézett szembe. A háború négy éve alatt a nyugati front átszelte az ország területét, sokszor abba mélyen belenyúlva. A harcok alatt következett pusztítás a francia gazdaságot és termelést évtizedekre vetette vissza, és a frontokon elesett katonái, valamint a sérültek tömege mellett a harcokat a polgári lakosság is testközelből szenvedte végig. Az amúgy se jó állapotban lévő ország lakosságát még a spanyol influenza is tizedelte. Franciaország megnyerte a háborút, de hasonlóan súlyos árat fizetett, mint a francia forradalom és a napóleoni háborúk idején. Elzász-Lotaringia újra francia uralom alá került, de az értékes Saar-, Ruhr- és Rajna-vidéket végül nem sikerült Párizs ellenőrzése alá vonni.³⁸⁰ Ezzel szemben területi veszteségei ellenére Németország egységes maradt, és bár az angol blokádnak a polgári lakosság körében súlyos éhínséget okozott,³⁸¹ a német területeket a front és így a

³⁷⁹ vö. Gilbert, i. m. 121–138. Stone, i. m. 185–190.

³⁸⁰ Franciaország első világháború utáni kihívásairól ld. Frédéric Guelton: *Mit veszített Franciaország az első világháborúban?* In: Markó György – Schmidt Mária (szerk.): *Európai testvérháború 1914–1918*. KKETTKK, Budapest 2014. 187–194.

³⁸¹ A spanyol influenzáról ld. Schmidt: *Új világ született*, i. m. 63. A német éhínségről u. o. 68–69.

háborús pusztítás olyan mértékben végül nem érte el, mint Franciaországot. A franciák kontinentális szövetségese, Oroszország szintén területi veszteségeket szenvedett, de nem akkorát, hogy az idővel Szovjet-Oroszországból Szovjetunióvá alakuló államalakulat ne jelentsen problémát. A bolsevikok vezette Oroszország ugyanis többé már nem volt a franciák szövetségese, sőt az 1920-as évek elején inkább Németország felé kezdett közeledni.³⁸² A franciák így a Párizs környéki békékben létrehozott új és területileg felduzzasztott régebbi „nemzetállamok” szövetségében „bízhattak”. Ezek a nemzetállamok azonban sosem voltak homogének, hiszen Csehszlovákia, a Szerb–Horvát–Szlovén királyságból alakuló Jugoszlávia, Románia és Lengyelország területeire is jelentős nemzeti kisebbségek kerültek. A mesterségesen meghúzott új határvonalak mellett a régi dinasztiák összetartó ereje is megszűnt, hiszen a háború „tüzében” a Habsburgok, a Romanovok és a Hohenzollernek is eltűntek.³⁸³ A történetírás által csak kisantantnak nevezett „keleti szövetségesek” azonban egymással is vitában álltak, amelyek közé olyan legyőzöttek ékelődtek, mint Ausztria és Bulgária, vagy a teljes nemzeti függetlenségét újra visszanyerő Magyarország. A „kisantant” kötelékébe éppen ezért három ország lépett be: Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia. Lengyelország a szövetséghez nem csatlakozott, és a francia szövetség helyett a britekkel, a németekkel és az amerikaiakkal is fontos kapcsolatokat tartott fent.³⁸⁴

Nagy-Britannia polgári lakossága az első világháborúban kevesebbet szenvedett, de a háború végére a brit szigeteken így is megjelent a jegyrendszer és a spanyol influenza. A Brit Birodalom soha addig egy háborúban nem vetett be annyi katonát, amennyit az első világháborúban. A háború pénzügyileg is megterhelte a brit gazdaságot, és jelentősen eladósodtak az Egyesült Államok felé.³⁸⁵ A Brit Birodalom a volt gyarmatokból tovább gyarapodott, de 1919-re elérte a csúcspontot. A nagy háborúban a talpon maradáshoz a birodalmi területekről is jelentős erőket mozgósítottak, így a világháború után a brit gyarmatok sokkal nagyobb önállóságot követeltek. Kanada, Ausztrália, Új-Zéland és Dél-Afrika már a háború előtt domíniumi státuszba került, ami belső önállóságot biztosított nekik, de 1918 után ezen domíniumok politikai sorsai már – saját érdekeik szerint – a közös birodalmi külpolitikában is részt kívántak venni. In-

³⁸² Margot Louria: *Triumph and Downfall: America's Pursuit of Peace and Prosperity. 1921–1933*. Greenwood Press, Westport, CT, 2001. 9–10. 19.

³⁸³ vö. Schmidt: *Új világ született*, i. m. 62. Herre Franz: *Ferenc József élete és kora*. Magyar Könyvklub, Budapest 2000. 463.

³⁸⁴ Magyarország és a kisantant korai kapcsolatáról ld. Gulyás László: *A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek. 1919–1924*. Attraktor, Máriabesnyő 2012. 47–86.

³⁸⁵ Erik Goldstein (szerk.): *The Washington Conference 1921–1922: Naval Rivalry, East Asian Stability and the Road to Pearl Harbor*. Frank Cass, London 1994. 4–6. 29.

diából egy millió főt soroztak be a brit hadsereg kötelékébe, míg Írországbán már 1914-től kötelező volt a sorozás.³⁸⁶ Utóbbi két nemzet már nem elégedett meg a belső önállósággal, a Nagy-Britanniától való teljes függetlenedést tűzte ki célul. Az Ír Szabadállam ezt fegyveres harcok árán 1922-re el is érte, Afganisztán és Egyiptom pedig szintén fegyveres összecsapások után, 1919-ben és 1922-ben függetlenné vált.³⁸⁷ A britek az amerikai függetlenségi háború után először voltak kénytelenek lemondani gyarmati területekről, ami már a gyakorlatban is jelezte azt, ami a 19. század vége óta sejtés volt a világpolitikában: a „britek évszázada” a végéhez ért. Ettől függetlenül Nagy-Britannia a világtengereken erős jelenlétet tartott fent, de a német flotta megszerzésére tett sikertelen kísérlete előrevetítette azt, hogy a jövőben ezen a területen az Egyesült Államokkal és a feltörekvő Japánnal is osztoznia kell.³⁸⁸

A Wilson után hatalomra kerülő új amerikai adminisztrációnak tehát egy átalakulóban lévő világgal kellett szembenéznie, amelyet az első világháború letarolt, így a korábbi törekeny nagyhatalmi egyensúlyt a bizonytalanság évei váltották fel. A győztes hatalmak Párizsban egy új világot hívtak életre,³⁸⁹ de annak fenntartásához egyenként nem volt erejük, az együttműködés pedig a párizsi békekonferencián megoldatlan konfliktusok miatt szinte lehetetlen volt. A világtörténelem természetes jelensége, hogy egy nagyobb háború után az átmeneti időszakban a nagyhatalmaknak idő kell a talpra álláshoz, hogy aztán stabilizálni tudják a nemzetközi életet. A hétéves és a napóleoni háborúk után sem volt ez máshogy, akkor viszont a kor nagyhatalmai ezt a problémát gyarmati terjeszkedésük és kereskedelmük fokozásával oldották meg. Az első világháború után azonban már nem volt hová terjeszkedni, amely enyhíthette volna az addigi történelem legsúlyosabb konfliktusát.³⁹⁰ Ezenkívül a nagy háború a gyarmati ébredés korát hozta, míg az európai és távol-keleti piacok a Párizs környéki békék büntető intézkedései miatt zártabbá váltak, mint 1914 előtt voltak. Ez már az Egyesült Államokat is érzékenyen érintette, hiszen a világégés első három évében hiába érte el, hogy a nemzetközi élet legnagyobb hitelezőjeként a legerősebb pénzügyi nagyhatalom lett, a kölcsönök visszaáramlásának akadozása „Damoklész kardjaként” lebegett felette. Összességében tehát elmondható, hogy a nagy háború

³⁸⁶ Az indiai katonák a Brit Birodalom első világháborús harcaiban betöltött szerepéről ld. Keith Jeffery: *The British Army and the Crisis of Empire, 1918–1922*. Manchester University Press, Manchester 1984. 96–109. Az ír részvételről ld. David Fritzpatrick: *Militarism in Ireland 1900–1922*. In: Thomas Bartlett – Keith Jeffery (szerk.): *A Military History of Ireland*. Cambridge University Press, Cambridge, Egyesült Királyság, 1997. 386–388.

³⁸⁷ India első világháború utáni nemzeti ébredéséről ld. Shashi Tharoor: *India Looks Back on the First World War*. In: *The Fletcher Forum of World Affairs*. vol. 39. (2015) no. 1. 77–82. Az afganisztáni és egyiptomi függetlenségről ld. Zoellick, i. m. 175.

³⁸⁸ Goldstein, i. m. 4–30.

³⁸⁹ A győztes hatalmak az „új világ” létrehozásáról alkotott elképzeléseiről és az ezzel szemben valóban létrejövő új világról ld. Schmidt Mária *Új Világ született* című munkáját.

³⁹⁰ u. o. 59–60.

pusztítása a világégés utáni évtizedben a glóbusz minden nagyhatalmának és nemzetének politikájára súlyos árnyékot vetett. A négy éven át tartó pusztítás demoralizálta a társadalmakat, az emberiség történetében először, tömegesen is nyilvánvalóvá vált, hogy a modern találmányok a romantikus háborúk ideájával végleg leszámoltak és helyette a „földi poklot” hozták magukkal. Ezek mellett 1918 és 1920 között a spanyol influenza is végigsöpört a világon, becslések szerint a Föld akkori lakosságának 3-5 százalékát, 20-50 millió áldozatot szedve,³⁹¹ többet, mint a négy évig szüntelenül ropogó fegyverek. Ez a 20. századi „apokalipszis” a diplomácia világra is rányomta a bélyegét, és a modern háborúban a klasszikus világrendbe, a nagyhatalmak és katonai szövetségek együttműködésébe vetett hitet is megtörte.³⁹²

4.2. Külpolitikai helyzet Harding és Coolidge adminisztrációjának hivatalba lépésekor

Woodrow Wilson elnök az első világháború után sikertelenül próbálta elfogadtatni béketervét a hazai törvényhozással. Az 1921 márciusában hivatalba lépő új republikánus adminisztrációnak az Egyesült Államok új nemzetközi szerepvállalására alternatívát kellett kidolgoznia. Ennek egyszerre kellett fednie Washington külpolitikai céljait, de az elzárkózó törvényhozásnak is meg kellett felelnie. A külügyeket kezelő Szenátusban a Lodge-féle internacionalisták továbbra is többségben voltak. A közvélemény és a törvényhozás továbbra is elzárkózott bármilyen amerikai elköteleződéstől. A Párizs környéki békék ratifikálásának elutasításával a versailles-i rendszerben való részvételt is kategorikusan megtagadta. A Washingtonban uralkodó helyzetet a *The Times* 1921 márciusában így jellemezte: „*a párizsi békeegyezmény árnyat vet [az Egyesült Államok] nemzetközi kapcsolataira*”.³⁹³ Az áprilisi *Current Opinion* cikkben egy hónappal korábbi meglátásukat ismételték meg: „*külpolitikánknak alig van olyan része, amely ne lógna a levegőben*”.³⁹⁴ A Washingtonba delegált brit nagykövet is azt jelentette Londonba, hogy az új Harding-adminisztráció tartózkodik minden nemzetközi kapcsolattól „*és a nemzetközi együttműködéssel kapcsolatos hivatalos nyilatkozattételtől*”. Auckland Geddes hoztette: „*Számukra Amerika az első és mindenki más csak másodlagos*”.

³⁹¹ Peter Spreeuwenberg, Madelon Kroneman, John Paget: *Reassessing the Global Mortality Burden of the 1918 Influenza Pandemic*. In: *American Journal of Epidemiology*. vol. 187. (2018) no. 12. 2561–2567.

³⁹² Zoellick, i. m. 173–176.

³⁹³ *Times*, 1921. március 3. 9.

³⁹⁴ *Current Opinion*, vol. 70. 1921. április 440–443.

Ebből azt is ki lehetne olvasni, amit a történetírás nagyobb része tart, hogy a világpolitikában a Harding vezette új amerikai adminisztráció valóban izolacionalista magatartást tanúsított, de érdemes folytatni az idézetet Geddes³⁹⁵ jelentéséből: „*Nagy-Britannia lehetne a második*”.³⁹⁶ Ezt nyilván nem az elnök mondta a nagykövetnek, hanem Geddes fogalmazta meg London számára: Nagy-Britanniának törekednie kell arra, hogy az Egyesült Államok szemében ők legyenek a másodikak.

Az Egyesült Államoknak tehát megvoltak a saját érdekei, melyekhez nemcsak a hazai törvényhozás és közvélemény hangulatát, hanem a megváltozott világot is tekintetbe kellett vennie. Mivel a Szenátus a Párizs környéki békét elutasította, 1921-ben még formálisan hadban álltak Németországgal, Ausztriával és Magyarországgal.³⁹⁷

Mivel a Nemzetek Szövetségéből kimaradtak, az nélkülük is megkezdte működését, még csak találgatni lehetett, hogy a Népszövetség tevékenysége az amerikai kontinensre milyen hatással lesz, és ezzel szemben az Egyesült Államok milyen magatartást fog tanúsítani. A kimaradás nem jelentette azt, hogy a Szövetséggel szemben az észak-amerikai nemzet semleges magatartást is tanúsít, esetleg annak munkásságát kívülről segíti vagy azt gáncsolni fogja.

Az amerikai külpolitika hagyományos kereskedelmi érdekei is ingatag lábakon álltak. Az európai piac Németország helyzete miatt ingatag volt, a német jóvátételek ügyében ugyanis Párizsban nem sikerült megfelelő megoldást találni, ahogy a Távol-Kelet esetében Kína helyzetét illetően sem. A kínai és a német piac kiesése nemcsak az Egyesült Államokat érintette érzékenyen, hanem az antanthatalmakat is, akik még az első világháborús kölcsönszerződésekkel, előbbivel szemben is jelentős adósságot halmoztak fel. Az első világháború alatt az antant-hatalmak adóssága 3 milliárd dollárról 9-re nőtt, amelyhez az 1920 januárja és 1921 februárja között elmaradt visszafizetések is hozzáadódtak, ami összesen 3,5 milliárd dollárt tett ki.³⁹⁸

A Monroe-doktrína térségében, Délen sem volt minden rendben. Latin-Amerikában a 19. század második fele óta a „dollárdiplomácia” és a „flottadiplomácia” váltogatta egymást, előbbit Taft, utóbbit Wilson járatta csúcsra. Az Egyesült Államok közvetlen szomszédságában

³⁹⁵ Auckland Geddes skót származású konzervatív politikus volt. Harcolt a búr háborúban és az első világháborúban, utóbbiban dandártábornoki rangig vitte. 1919 és 1920 között Lloyd George kormányának kereskedelmi minisztere, majd a miniszterelnök kérésére London Washingtonba delegált nagykövete. Ezt a tisztséget 1924-ig töltötte be. Kulcsszerepet játszott abban, hogy a két angolszász nemzet érdekközösséget alakított ki. Hazatérése után megkapta Geddes 1. bárója címet.

³⁹⁶ A brit nagykövet jelentését idézi: Zoellick, i. m. 174.

³⁹⁷ Az Egyesült Államok a központi hatalmak balkáni tagjaival, Bulgáriával és az Oszmán Birodalommal csak a diplomáciai kapcsolatokat szakította meg, hadüzenetváltásra velük végül nem került sor.

³⁹⁸ Ezeket az adatokat a kor amerikai külügyminisztere, Charles Evans Hughes feljegyzéseiből vettük. Forrás: Charles E. Hughes: *The Autobiographical Notes of Charles Evans Hughes*. (szerk. David J. Danelski, Joseph S. Tulchin) Harvard University Press, Cambridge, MA, 1973. 253. A kölcsönök mértékének korabeli megállapításának problematikájáról ld. 5.2.5. fejezet.

fekvő Közép-Amerika és a karibi térség instabil volt, ahol Wilson által Mexikóval szemben felvert háborús por még alig ülepedett le. A Közép-Amerikában bevetett flottadiplomácia hatására, valamint a latin-amerikai nemzetek többségének népszövetségi csatlakozásával a térségben hagyományos amerikai befektetési érdekek is kihívót kaptak. A Nemzetek Szövetsége ráadásul az Egyesült Államoktól nyugatra is problémát okozott. A franciák, a britek és a japánok ezen keresztül kívánták mandátumpolitikával a csendes-óceáni térség és Kelet-Ázsia német gyarmatait megszerezni.³⁹⁹

A japánok a kínai aktivitásuk mellett az Orosz Távol-Keletre is szemet vetettek, ami már a régió addig is ingatag lábakon álló stabilitását veszélyeztette, főleg úgy, hogy Szovjet-Oroszország létezését az Egyesült Államok hivatalosan továbbra sem ismerte el. A brit–japán-szövetség mélyítésének lehetősége az amerikai külpolitikuskoknak egyáltalán nem volt ínyére, az ugyanis a térségben nemcsak izolálta volna az Egyesült Államokat, hanem végső soron előtűk a kínai piacot is bezárta volna. A függetlenségi háború utáni korban az Uniónak létkérdés volt, hogy az amerikai kontinenst az európai nagyhatalmak gyűrűje ne zárja be, úgy volt létkérdés az első világháború után az, hogy a Csendes-óceánon és a Távol-Keleten se jöjjön létre nagyhatalmi gyűrű. London és Tokió 1902-ben érdekszövetségre lépett, amit 1905-ben Oroszországgal, 1911-ben pedig Németországgal szemben megerősítettek, így egyáltalán nem volt a valóságtól elrugaskodott az az amerikai félelem, hogy ezt harmadik alkalommal velük szemben is megtehetik.⁴⁰⁰

Az Amerikai Egyesült Államok minden belső problémája ellenére az első világháború után előnyös pozícióban volt, mégis számtalan kihívással nézett szembe, amihez egy ingatag lábakon álló nemzetközi világ is társult. Az észak-amerikai nemzet a nagy háborúval több mindent vett a nyakába, mint története során bármikor. Egyrészt saját kontinense felett kellett „örködni” és ügyelnie kellett arra, hogy a latin-amerikai nemzetek a saját táborában maradjanak, másrészt az atlanti térségben az öreg kontinens stabilitási problémái között a gazdasági és kereskedelmi érdekeit is érvényesítenie kellett, harmadrészt a Távol-Keleten és a Csendes-óceánon a nagyhatalmi kötélhúzáson úrrá kellett lennie. Az amerikaiak az 1812-es háború óta először néztek szembe egyszerre „három tér” problémájával. 1921-re azonban az Egyesült Államok méretével együtt a nagyhatalmi tér is kitágult, ami délen az „amerikai beltengerré” váló Karib-tenger mellett egy egész kontinensnyi területet, nyugaton a Csendes-óceán térségét és a Távol-Keletet, keleten pedig az Atlanti-óceánnal „összekötött” európai kontinenst jelentette.

³⁹⁹ Latin-Amerika korabeli kihívásairól ld. 6. fejezet. A Csendes-óceán és a Távol-Kelet hasonló problematikáiról ld. 7. fejezet.

⁴⁰⁰ Louria, i. m. 19.

Utóbbi már nem csupán a Nagy-Britanniával és Franciaországgal folytatott kereskedelemre korlátozódott, immár Németországra, Olaszországra, valamint Közép- és Kelet-Európára is figyelni kellett. Az amerikaiak, akik a nemzetközi világban még az első világháború kirobbanásakor is újak és tapasztalatlanok voltak, végül Wilson törekvései ellenére a nagyháború után az átalakuló világra sem voltak nagy hatással. A felbomló birodalmak és az új nemzetállamok létrejöttét ugyanúgy meglepetten szemlélték, ahogy a napóleoni háborúk csúcspontján a Franciaország uralta kontinentális hatalom összeomlását, valamint a 19. század végi és 20. század eleji nagyhatalmi politika átalakulását. Ez alapján a kiépülőben lévő diplomáciai kapcsolataikat is újra kellett szervezni, hiszen a világháború előtt elég volt Bécsben, Isztambulban vagy Moszkvában képviselőket fenntartaniuk, 1918 után azonban számtalan utódállammal kellett újra vagy történetük során először felvenni a kapcsolatot. Ezek mellett nemcsak Németországgal és a bolsevikok vezetése alá kerülő Szovjetunióval kellett kapcsolataikat újraértékelni, hanem Londonnal és Párizssal is.⁴⁰¹

A hiedelmekkel szemben a korabeli amerikai politika pontosan tisztában volt a három felől érkező kihívásokkal és a belpolitikai problémák mellett ez is aktívan foglalkoztatta. Az új adminisztrációt Boies Penrose pennsylvaniai szenátor annak hivatalba lépésekor üdvözölte, de nyilatkozatában a következőre is felhívta a figyelmet: „*Nem hiszem, hogy sokat fog számítani, ki lesz az új külügyminiszter, külpolitikánkban ugyanis a Kongresszus, különösképpen a Szenátus, utat fog magának törni*”.⁴⁰² Penrose szenátor kijelentése egyértelművé teszi, hogy az Egyesült Államok külpolitikai kihívásai a korban nemcsak az elnököt, hanem az egész amerikai törvényhozást foglalkoztatta, a wilsoni példából kiindulva Penrose mindössze azt gondolta, hogy akaratát az elnöki hatalommal szemben a törvényhozás tudja majd érvényesíteni. Az új adminisztrációval szemben valóban a törvényhozásnak volt kezdeti előnye, de ezt külügyminisztere, Charles E. Hughes segítségével Harding gyorsan megtörte. Hughes már 1921. július 2-án elérte, hogy a Németországgal való háború beszüntetését a Kongresszus deklarálja, amelyet nem sokkal később az Ausztriával és Magyarországgal szemben kinyilvánított hasonló határozatok követték. Az amerikai törvényhozással a külügyminiszter a látszat ellenére nem új, hanem különbékét kötött, ami a versailles-i, saint-germaini és a trianoni szerződésekkel szemben nem sok különbséget tartalmazott, azok fontosabb rendelkezéseit átvette. Hughes tehát olyan szerződést prezentált, amely „*a Szenátus számára újnak, Németország számára pedig réginek tűnt*”.⁴⁰³ Hughes „szemfényvesztése” olyan kompromisszumos megoldást szült, amellyel az Egyesült

⁴⁰¹ Id. 5. fejezet.

⁴⁰² Penrose szenátor szavait idézi: *Literary Digest*, 1921. március 5. 12.

⁴⁰³ Zoellick, i. m. 174–175.

Államok a harcok befejezte után közel két évvel az első világháborút végre diplomáciai úton is lezárhatta.⁴⁰⁴

Mindezek mellett ott volt a haditengerészet kérdése is, amely szintén az Egyesült Államok régebbi és hosszú távú nemzeti céljai között szerepelt. A lefegyverzés gondolata a nagy háború pusztítása után az amerikai közvélemény előtt felszínre került, míg az amerikai külpolitika továbbra is elkötelezett volt a két óceánra kiterjedő flotta megteremtésében. Josephus Daniels és Franklin D. Roosevel 1916-os programját nemhogy nem akarták leállítani, azt tovább kívánták fokozni: ebben a liberális és konzervatív internacionalisták között teljes egyetértés uralkodott. Velük szemben a William Borah idahói szenátor vezette keményvonalas *unilateralista* csoport természetesen a haditengerészet fejlesztése ellen volt és a mielőbbi leszerelést szerette volna elérni. A Szenátusban 1920. december 14-én Borah szenátor azt az ötletét prezentálta, hogy Nagy-Britanniával és Japánnal az elnök kezdjen tárgyalásokat, hogy flottáik méretét az elkövetkező öt évben minimum 50 százalékkal csökkentsék. Borah a beszéde végén magát a „béke angyalának” nevezte, megfélekedve arról a tényről, hogy a németeknek küldött hadüzenetet és az erős amerikai honvédelem felállítását 1917-ben még ő maga is támogatta. A Lodge-féle internacionalisták természetesen hallani sem akartak egy ilyen méretű leszerelésről, így a Szenátusban egy újabb éles vita volt kialakulóban, ami a szervezés alatt álló washingtoni konferenciára is rávethette volna az árnyékát.⁴⁰⁵

Ezt a kérdést az új adminisztráció külügyminiszterének még azelőtt meg kellett oldania, mielőtt a vízváltó haditengerészeti tárgyalásra sor került volna. Nem véletlenül írta már 1921. március 5-én a *Literary Digest*, hogy az elnök legfontosabb kinevezése a külügyminiszeri tárca lesz, és sorsdöntő lesz, hogy a *State Department* élére Harding kit választ.⁴⁰⁶ Amikor az elnök a külügyi tárca élére Hughest nevezte ki, az a Republikánus Párt többségi internacionalista szárnyával való nyílt szembehelyezkedés volt. Olvasóinak a *New York Times* ezt így kommentálta: „*ha a Szenátus republikánusai voksoltak volna, Hughes valószínűleg egyetlen szavazatot sem kapott volna*”.⁴⁰⁷ Harding elnök a külügyminiszeri posztra olyan embert nevezett ki, aki a megosztott Szenátust képes volt egyesíteni. Hughes, aki korábban New York kormányzója, a Legfelsőbb Bíróság bírása és az 1916-os elnökválasztás jelöltje volt, jelentős politikai tapasztalattal bírt ahhoz, hogy a Szenátust kézben tudja tartani. Volt kollégája, akivel a

⁴⁰⁴ A valóságban július 2-án csak a hadiállapot beszüntetését deklarálták, a békeszerződések megkötésére augusztusban került sor. Az Egyesült Államok így először 24-én Ausztriával, 25-én Németországgal, 29-én pedig Magyarországgal kötötte meg saját „különbekéjét”.

⁴⁰⁵ Dingman, i. m. 143–146.

⁴⁰⁶ *Literary Digest*, 1921. március 5. 12.

⁴⁰⁷ A *New York Times* véleményét ugyancsak a *Literary Digest* idézte u. o.

Legfelsőbb Bíróságon dolgozott együtt, nem véletlenül jegyezte meg róla, hogy az új külügyminiszter: „*heves ember*” és „*semmi sem zökkentheti ki, amikor egy komoly ügyre összpontosít*”.⁴⁰⁸ Hivatalba lépésekor Hughes kifejtette, hogy magát milyen külügyminiszterként képzelel el: „*[Én] az amerikai nép jogi képviselője vagyok [...] és a közvélemény szabta korlátokon belül az Egyesült Államok szószólója leszek.*”⁴⁰⁹ Az új külügyminiszter nem a semmibe beszélt, amikor a közvéleményt emlegette, ugyanis hivatali ideje alatt, ha a helyzet úgy kívánta meg, a sajtó képviselőinek naponta kétszer is nyilatkozott. Hughesnak „*kifinomult érzéke volt Amerika erejéhez és korlátaivalhoz [...] és azokkal nem élt vissza*”.⁴¹⁰ A külügyminiszter azonban sosem cselekedett önkényesen, hanem pozíciójára úgy tekintett, hogy ő egyben az elnök szószólója és tanácsadója is, meglátásait Harding elképzeléseivel mindig egyeztette, amire jó bizonyíték, hogy az elnökkel a három hónapig tartó washingtoni konferencia során is napi kapcsolatban állt. Ez azonban nem azt jelentette, hogy a Szenátusban Harding „meghosszabbított keze” lett volna. Amíg Wilson inkább saját maga kívánta alakítani a külpolitikai kérdéseket, addig Harding és Hughes a kooperatív munkában hittek. Ahogy erről később maga Hughes írt: „*sosem úgy mentem hozzá, hogy megoldhatatlan nehézségeim lennének, amiben mondja meg, mit kell tennem, hanem a tényállásokat konkrét javaslatokkal egészítettem ki, amelyeket figyelembe véve gyorsan cselekedhettem*”.⁴¹¹

Külügyminiszteri tevékenysége elején ahhoz, hogy a közelgő washingtoni konferencián az észak-amerikai nemzet érdekeit teljes erővel érvényesíthesse, Hughes tudta, nem indulhat útnak úgy, ahogy 1918-ban Wilson tette: a washingtoni politika támogatására mindenképpen szüksége van. Az erős flotta megépítése 1921-ben az amerikai nemzetet és politikusait még mindig megosztotta, az ugyanis egyszerre jellemezte a régi és az új világot. A hatalmas méretű csatacirkálók a 19. századi nagyhatalmi versengés korszakának jelképei voltak, a nagy háború technikai fejlődése azonban a hajózásba olyan új technológiákat hozott, mint a repülés forradalma, az elektronika és a belső égésű motorok fejlődése. Ezek birtokában a világtengerek jövőbeli uralmát is biztosítani lehetett. Az amerikai admirálisok ebben látták a még mindig a nelsoni hagyományokban hívó brit flottának az elavulttá tételét és a két óceánt sikeresen uraló haditengerészet kulcsát is. Az első világháború előestéjéig az Egyesült Államok megelégedett azzal, hogy atlanti térségét Nagy-Britannia biztosítja, cserébe a helyi kereskedelemben elsőséget élveznek, a nagy háború alatt azonban olyan rohamos technikai fejlődés ment végbe, hogy

⁴⁰⁸ Idézi: Hughes: *Autobiographical Notes*, i. m. xii.

⁴⁰⁹ u. o. xxii. xxiv.

⁴¹⁰ Idézi: u. o. xxv.

⁴¹¹ u. o. 199.

a két óceán partja nem szolgált már többé „vizesárokként”. A németek tengeralattjáró és bombázó hadjárata, ami számtalan amerikai hajót is elsüllyesztett, mind arra hívta fel a figyelmet, hogy az amerikai partokat a *Royal Navy* száz százalékosan többé már nem tudja biztosítani.⁴¹²

A 19. században az előnyös geopolitikai pozíció és a brit flotta egyeduralma még elegendő védelmet nyújtott, de a 20. század eleji haditechnikai fejlődése ezt a „védőpajzsot” ki kezdte. Ahogy a szárazföldi távolságok legyőzésében a 19. században a vasút forradalma segített, úgy a tengeri közlekedés távolságait a 20. századra a repülés és a hajózás újabb forradalma győzte le, amellettt hogy később a szárazföldi közlekedést is sokkal gyorsabbá tette. Ebben a helyzetben az amerikai admirálisok a földrajz védőpajzsát a modern technika segítségével egy olyan két óceánra kiterjedő flottával kívánták megerősíteni, ami az amerikai partok évszázados sérthetlenségét tovább tudja garantálni.⁴¹³

⁴¹² Zoellick, i. m. 176–177.

⁴¹³ u. o. 176–180.

5. Európa, az instabil kontinens és az atlanti térség

Harding rövid elnöksége alatt is tevékeny külpolitikát folytatott, de igazán csak az alapokat tudta lefektetni és a Távól-Keletre tudott összpontosítani. Coolidge elnök 1923-ban még nem tehetett mást, mint hogy megerősítse a Harding-adminisztráció által kikövezett utat. December 6-án a Kongresszusnak küldött üzenetében azt is megerősítette, hogy a külügyekben továbbra is az Egyesült Államok érdekeit tartja szem előtt: „*Hazánk külpolitikájában egyetlen sarkalatos elvet kell betartanunk. Ez az Amerika elve. Ennek kell lennie az amerikai politikának*”.⁴¹⁴ A Nemzetek Szövetségével kapcsolatban pedig így fogalmazott: „*Hazánk határozottan visszautasította a Népszövetség Alapokmányának ratifikálását. [...] Ebben az ügyben nem javaslok más politikát*”.⁴¹⁵ A Coolidge által a törvényhozásnak küldött üzenetek⁴¹⁶ elődjének üzeneteitől már merőben eltértek, hosszú elemzéseit fejezetekre bontotta, hogy azok az amerikai törvényhozás és a közvélemény számára is tisztán kommunikálhatóak legyenek. Míg elődje hajlamosabb volt civilizációs, filozófiai vagy szociológiai fejtegetésekre, addig Coolidge tisztán és célratörően fogalmazott. Külön fejezeteket szánt a belpolitikai mellett a külpolitikai kérdéseknek, sőt előbbi és utóbbi esetében is alfejezeteket alkotott, amelyből kristálytiszán kitűnik, hogy az adott évben mely területeken voltak az Egyesült Államok stratégiaileg legfontosabb külhoni szerepvállalásai.⁴¹⁷

Éves üzenetében Harding és Coolidge elnök természetesen csak a legfontosabbakat említette meg, hiszen ennek a „műfajnak” megvoltak a saját tartalmi és politikai korlátai. Ha ezeket összevetjük az amerikai diplomáciai küldöttségek éves jelentéseivel, látszódik, hogy a washingtoni külpolitikában az első világháború utáni évtizedben az adott térségekben mik voltak a hangsúlyosak, illetve azt is értékelni tudjuk, hogy a Távól-Keleten, a Csendes-óceánon, Európában, az észak-atlanti térségben és Latin-Amerikában az amerikai szerepvállalásokat milyen szempontok határozták meg. Természetesen a kor teljes áttekintésére nem vállalkozhatunk, hiszen az a világ minden tájáról több tízezer oldalnyi irat feldolgozását jelentené, ami disszertációnk keretein túlmutat. Dolgozatunkban arra törekszünk, hogy bemutassuk az észak-amerikai nemzet fejlődéstörténetének azon fejezetét, amikor az Egyesült Államok először próbált három

⁴¹⁴ Joseph V. Fuller – Tyler Dennett (szerk.): *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States*, 1923. vol. I. United States Government Printing Office, Washington, DC, 1938. vii. (Továbbiakban FRUS)

⁴¹⁵ u. o.

⁴¹⁶ Az Egyesült Államokban az amerikai törvényhozásnak küldött éves elnöki üzeneteknek politikai hagyománya van. Az elnök minden év végén, vagy elején olyan üzenetet fogalmaz meg, amely nemcsak összefoglalja az adott év történéseit, hanem az adminisztráció bel- és külföldi tevékenységéről is beszámol. Emellett az elnökök a jövővel kapcsolatban javaslatokat is megfogalmazhatnak.

⁴¹⁷ Az elnöki üzeneteket a FRUS kötetek minden év I. könyvében, a diplomáciai iratok előtt tartalmazzák.

régióra olyan hatást gyakorolni, amivel az adott térségeket irányítása alá kívánta vonni, illetve hogy ezt milyen eszközökkel képzelte el.⁴¹⁸

Ezeket együttesen értékelve egy olyan összképet kívánunk felvázolni, amivel az Egyesült Államok újfajta nemzetközi szerepvállalásának működését szemléltetjük, valamint azt is, hogy ez végül miért nem tudott megvalósulni, illetve milyen olyan alapokat tett le, amelyekből az észak-amerikai nemzet a későbbiekben meríthetett. Az összkép tekintetében azt is fontosnak gondoljuk szemléltetni, hogy az Egyesült Államok első világháború utáni évtized után kidolgozott új nemzetközi szerepvállalása milyen napjainkban is tartó folyamatok kezdőpontjai voltak. Ahogy a történeti előzmények nélkül a 20-as évek amerikai külpolitikai filozófiája is nehezen lenne érthető, úgy napjaink Amerikájának külhoni gondolkodása sem látható át közvetlenül a nagy háború utáni időszak ismerete nélkül.

A korban Washington számára a legjelentősebb stratégiai súllyal a Távols-Kelet bírt, de elsőként az amerikai külpolitika európai és az észak-atlanti tevékenységét kívánjuk bemutatni. Dolgozatunk történeti értekezés, végigköveti az észak-amerikai nemzet fejlődéstörténetét, ami az európai gyarmatosítás korával kezdődik. A távol-keleti előretörés és déli irányú terjeszkedés az Unió létrejöttének pillanatában is megfogalmazott, de ahogy láthattuk, ezek csak később váltak realitássá. Az amerikaiak első kapcsolatai az európai hatalmakkal voltak, és bár ezek az idő folyamán veszítettek súlyukból, mi mégis „a legrégebbi elvén” indulunk el.⁴¹⁹

5.1. Az amerikaiak öreg kontinenssel szembeni geopolitikai gondolkodása

Az első világháború merőben átalakította a nemzetközi politikát, amelynek legfőképpen a klasszikus európai nagyhatalmak látták kárát. Az öreg kontinens a nemzetközi életet a nagy felfedezések kora óta folyamatosan meghatározta. A nagy háború azonban nemcsak birodalmakat tüntetett el és a vesztes nagyhatalmakat sorolta „másodvonalba”, hanem a háború győzteseit is teljesen kimerítette. Ez nemcsak a gyarmati világban mutatkozott meg, hanem a kontinentális és a tengeri kereskedelem világában is érezte hatását.⁴²⁰

A washingtoni politikusokat a kontinentális instabilitás és a világtengereken uralkodó bizonytalanság aggasztotta. Az észak-amerikai nemzet története során folyamatosan arra törekedett, hogy határai mentén rend és biztonság uralkodjon. Latin-Amerikában önmaga volt ennek a „csendőre”, a Távols-Keleten a törékeny nagyhatalmi egyensúlyban lavírozhatott, de a

⁴¹⁸ Az első világháború utáni évtized amerikai külpolitikájáról mindössze rövid szakmai összefoglalók készültek. Ld. Akira Iriye: *The Cambridge History of American Foreign Relations. III: The Globalizing of America, 1913–1945*. Cambridge University Press, Cambridge, Egyesült Királyság 1993. 73–115.

⁴¹⁹ A 20-as évek amerikai külpolitikájának rövid magyar összefoglalását ld. Magyarics, i. m. 220–226. 233–239. 254–261. 265–271.

⁴²⁰ Schmidt: *Új világ született*, i. m. 59–63.

keleti partjait a napóleoni háborúk óta nem kellett igazán felügyelnie. Az 1812-es háború óta az atlanti térséget a brit flotta egyeduralma miatt biztonságban tudhatták. Igaz, az amerikai–brit viszony a hosszú 19. század folyamán nem volt teljesen felhőtlen, de a két angolszász nemzetnek érdekében állt, hogy a konfrontáció elkerülése érdekében kompromisszumos politikát folytassanak egymással. A 20. század elejéhez érve az Egyesült Államok világhatalmi átalakulást kívánt elérni, de mindezt úgy, hogy közben nem következik be különösebb kataklizma. A nemzetközi élet instabillá vált, a Párizs környéki békék azt ugyanis nem oldották meg, hanem azokat a régi, kezeletlen problémákkal együtt a szőnyeg alá söpörték.⁴²¹

Az első világháborúban azonban az öreg kontinens stabilitása is megrendült, ami az atlanti térséget is érintette. A brit–amerikai háború óta a nyugati féltekének politikusai tartózkodtak az európai ügyekbe való beavatkozástól. A Monroe-doktrína sikere annak is volt köszönhető, hogy bár az öreg kontinens nagyhatalmai konfliktusban álltak egymással, a bécsi kongresszus rendszere mégis viszonylagos stabilitást tudott fenntartani. A Párizs környéki békék azonban eltüntették az Osztrák–Magyar Monarchiát és az Oszmán Birodalmat, Németország és az Orosz Birodalomból alakuló Szovjet-Oroszország meggyengült, de nem annyira, hogy a későbbiekben ne hívhatta ki Nagy-Britanniát vagy Franciaországot. Wilson úgy indult háborúba, hogy maga is fontosnak tartotta az európai stabilitás fenntartását, de ehhez a nagyhatalmi egyensúly rendszerét elvetette és helyette a Népszövetséggel kívánta garantálni stabilitását.⁴²²

Az Egyesült Államoknak így az Európával kapcsolatos geopolitikai felfogását is át kellett gondolnia. A két kontinenst az Atlanti-óceán kötötte össze, így az amerikaiak hagyományosan „keleti parti értelmiségük” révén voltak a legszorosabb összeköttetésben. Európa kulturális és történelmi régiói természetesen nem fedték Washington szemléletét, de nem azért mert Washington ne lett volna ezekkel tisztában, mindössze az öreg kontinenssel szemben kívülálló nemzet voltak, így annak régióit más szempontok alapján rendszerezték. Az amerikaiak a hatalmas szárazföldi kiterjedésük ellenére is inkább tengeri és kereskedő nemzetként tekintettek magukra. Észak-Amerikát is az óceánok, öblök, tavak és folyók alapján határozták meg, ezért Európát is ezekhez kötötték. Washingtonból az észak-atlanti térség részeként kezelték Nagy-Britanniát és Franciaországot, míg Portugáliát és Spanyolországot a dél-atlantiba sorolták. Utóbbi földrajzilag pontatlannak tűnik, de amerikai szemszögből az volt az értelme, hogy az Ibériai-félsziget nemzeti elsősorban a dél-amerikai kontinenssel voltak kapcsolatban.⁴²³

⁴²¹ Matthew Simon – David E. Novack: *Some Dimensions of the American Commercial Invasion of Europe, 1871–1914: An Introductory Essay*. In: *The Journal of Economic History*. vol. 24. (1964. december) no. 4. 591–605.

⁴²² Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 39–44.

⁴²³ Hans Krabbendam, Pauline Peretz, Mario Del Pero, Helle Porsdam: *American Foreign Relations in European Perspectives: Geopolitics and the Writing of History*. In: Nicolas Barreyre, Michael Heale, Stephen Tuck, Cecile

Amerika nézőpontjából Európa keleti fele a Rajnán túl kezdődött, így az ő gondolkodásukban ekkor még nem létezett Közép- vagy Dél-Európa. Utóbbi helyett Olaszországot a Földközi-tenger térségéhez és a Balkánhoz sorolták. Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia, az Orosz és az Oszmán Birodalom szétesése azonban az amerikai gondolkodókat is arra készítette, hogy Európa Rajnán túli területeit tagoltabban szemléljék. Az első világháború hagyta úrben Olaszország már a közép-európai rendszer része volt, ahogy Franciaországgal már a mediterráneumban is számoltak. Az amerikaiak pont a korban kialakuló német és osztrák–magyar Mitteleuropa elképzeléssel szemben Közép- és Kelet-Európát is máshogyan szemlélték. A Baltikumtól Görögorszáig húzódó sávot több részre osztották. Kelet-Európa északi részét továbbra is Oroszországgal együtt kezelték, míg a Balkán államait nem tekintették Kelet-Európa részének. Washingtonban ekkor alakult ki az a külpolitikai felfogás, ami Csehszlovákiát, Lengyelországot, Magyarországot és Romániát egy „tömbként” kezelte, ami szerintük gátat vethet Németország vagy Oroszország kontinentális túlsúlyának. Az antanthatalmakkal szemben az amerikaiak azonban francia vagy brit kelet-európai túlsúlyt sem akartak látni, azt ugyanis az európai kontinens stabilitására nézve kártékonynak tartották. Az amerikai diplomácia még fiatal volt, így ekkor még nem gondolt arra, hogy Európa minden szegletében hasonló intenzitással működjön. Így hát három régiót kezeltek prioritásként, az atlanti térséget, Németországot és Olaszországot, valamint a közép-európai tömböt. Az amerikai geopolitikai gondolkodásban Oroszország, a Balkán és a Földközi-tenger térsége csak másodrendű helyet töltött be.⁴²⁴

5.2. Az első világháború utáni Európa problémái

1921-ben Európa helyzete semmivel sem javult az 1913-as állapotokhoz képest, sőt inkább romlott. Az európai nemzetek a négy évig pusztító háborúban és az utána következő influenzajárványban legyengültek, az egymással szembeni harcokat azonban nem adták fel, csak bizonytalan ideig beszüntették. A történelmi legendárium szerint az amerikaiak és angolok közösen akadályozták meg, hogy a franciák túl szigorú békét kössenek. A valóságban az angol és az amerikai képviselő között is voltak olyanok, akik szigorú feltételeket akartak kicsikarni, míg a francia delegáltak között is voltak olyanok, akik nem támogatták a büntető jellegű békediktátumot. Erre jó bizonyíték, hogy Wilson elnök és Lloyd George maga is többször változtatta a véleményét annak kapcsán, hogy milyen mértékű „büntetést” szabjanak a legyőzöttekre, míg

Vidal (szerk.): *Historians across Borders: Writing American History in a Global Age*. University of California Press, Berkeley, CA, 2014. 118–140.

⁴²⁴ vö. Irinyi Károly: *Mitteleuropa-tervek és az osztrák–magyar politikai gondolkodás*. 65–263. Akadémiai Kiadó, Budapest 1973. Zoellick, i. m. 174.

Clemenceau-t Fosh marsall könnyűlelkűsége, pénzügyminisztere pedig szigorúsága miatt támadta. Még a versailles-i béke aláírásának pillanatában Wilson maga is megbánta, hogy nagylelkű volt a németekkel.⁴²⁵ Az „angolszász” nemzetek saját érdekeik miatt a Németországgal szemben hozott területi intézkedésekben elnézőbbek voltak, mint a franciák által követelt intézkedések, de a jóvátételek és a hadiflotta ügyében már pont fordított volt a helyzet. A versailles-i békében tehát a győztes hatalmak sem tudtak megállapodni, hogy mit kezdjenek az első világháború utáni világgal, azt a Népszövetségre hagyták. A Nemzetek Szövetségéből azonban az amerikaiak kimaradtak, a britek és a franciák pedig saját érdekeik ernyőszervezetéként használták fel.⁴²⁶

5.2.1. Stabilitási gondok

Jogosan vetődhet fel a kérdés, hogyha korábban az európai nagyhatalmak megerősödve jöttek ki a „világháborúkból”, akkor az első világháború esetén mi volt a különbség. A valószínűleg a korábbi konfliktusok is megviselték a győzteseket, de Nagy-Britannia a hétéves és a napóleoni háborút úgy heverte ki, hogy gyarmatosító tevékenységét fokozta. Franciaország a korábbi konfliktusainak hatását 1871-ig nyögte, amikor a poroszokkal vívott katasztrofális ütközete után maga is újabb gyarmatosításba kezdett. Ebben a világban Oroszország és az újonnan születő nemzetállamok új piacokat teremtettek, ahol a háborús károkat enyhíthették.⁴²⁷

Az első világháború az európai nagyhatalmakon azonban nemcsak az addigi történelem legsúlyosabb sebeit ejtette, hanem a klasszikus 18–19. századi kilábalási módszereket is beszűkítette. A nagyhatalmak a világ nagy részét már gyarmatosították vagy érdekzónákra osztották, így a szűz területek száma gyakorlatilag a nullával volt egyenlő. A német gyarmatok mérete nem volt elég arra, hogy Franciaország vagy Nagy-Britannia enyhíteni tudja háborús kimerültségét, ráadásul ezek geopolitikai értéke közel sem volt mérhető a korábbi Indiával vagy Távol-Kelettel szemben. A britek, a franciák vagy az olaszok az Oszmán Birodalomból megalakuló Törökország és az Orosz Birodalom helyén létrejövő Szovjet-Oroszország pacifikálásához sem voltak elég erősek, illetve ezekben az ügyekben nem tudtak együttműködni, hiszen egymással szemben is versenyre keltek. Az ásványkincsekben értékes, volt oszmán területek is több problémát okoztak, mint amennyit velük nyerni lehetett. A gyarmatokon és az Írországon meginduló függetlenségi mozgalmak a terjeszkedés doktrínáját alkalmazni kívánó politika hatékonyságát tovább erodálták.⁴²⁸

⁴²⁵ MacMillan, i. m. 555.

⁴²⁶ Varga, i. m. 18–19.

⁴²⁷ Schmidt: *Új világ született*, i. m. 59–60.

⁴²⁸ Oroszországról ld. MacMillan, i. m. 96–119. A Közel-Keletről: u. o. 423–546.

A másik szemlélet szerint a győztesek problémáinak orvoslását az új piacok felé fordulás jelenthette. Egy részük az európai kontinens gazdasági stabilitásának gyors helyreállításában, más részük az új piacok mielőbbi nemzeti érdekek szerinti kiaknázásában látta a megoldást. Utóbbiak az újonnan létrejövő közép- és kelet-európai államok, valamint a „demokratikus” alapokra helyezett Németország piaciért kívántak versenyre szállni. Előbbiek táborát erősítette az angol közgazdász, John M. Keynes, a volt francia pénzügyminiszter, Louis L. Klotz és az 1921-ben hatalomra kerülő új amerikai adminisztráció szakemberei is.⁴²⁹ Warren G. Harding adminisztrációjának nemcsak Hughes külügyminiszter volt „erős embere”, hanem Andrew W. Mellon pénzügyminiszter és Herbert Hoover kereskedelmi miniszter is. Hughes 1925-ig töltötte be pozícióját, Hoover 1928-ig, mivel utána elnöknek választották, Mellon pedig miután egyedüliként végigszolgáltá Hardingot, Coolidge két ciklusát és szinte Hoovert is, 1932 februárjában távozott.⁴³⁰ Az öreg kontinens politikai instabilitásának orvosságát az európai kontinens gazdasági talpra állításában látták. Ők szembehelyezkedtek azzal a 19. századi felfogással, ami a gazdasági fellendülés kulcsát abban látta, hogy a győztes nemzetek saját érdekeiket szem előtt tartva kereskedelmileg vagy pénzügyileg a legyőzötteket kiszipolyozzák. Úgy tartották, ez csak látszatsmegoldás, ami a gondokat mélyíti és még súlyosabb válságot idézhet elő. A „büntető elv” hívei úgy gondolták, hogy a legyőzötteknek kell fizetniük, hogy az amerikaiaktól igényelt kölcsönöket a győztesek visszafizethessék.⁴³¹ Ez a rendszer azonban nem vette figyelembe, hogy ez csak akkor kivitelezhető, ha a vesztesekre erős, akár fegyveres nyomás gyakorolható. A megszállás viszont hatalmas pénzügyi terhet rótt az amúgy sem stabil győztesekre, de a korban mégis többen megpróbálkoztak ennek alkalmazásával, természetesen sikertelenül. Az orosz intervenció háború, Törökország trédre kényszerítése, vagy 1918 és 1923 között a Ruhr-vidék francia megszállása is sikertelenül zárult.⁴³²

Velük szemben a másik tábor úgy tartotta, hogy először a veszteseket – élükön Németországot – kell gazdaságilag talpra állítaniuk, amihez jelentős engedményekre, befektetésekre és segítő kölcsönökre lesz szükség. Ezután a legyőzöttek ki tudják fizetni „háborús tartozásait” vagy „jóvátételeiket”, amiből az antanthatalmak az Egyesült Államokkal szembeni tartozásokat kívánta kiegyenlíteni. Ezek mellett a szabad verseny szellemében az átalakulóban lévő európai térségben mindenki kötetlenül fektethet be, ami a kontinens gazdasági fejlődését majd

⁴²⁹ Keynes véleménye u. o. 571–572. Koltz: u. o. 244–246.

⁴³⁰ Dean, i. m. 82–92.

⁴³¹ David Fromkin: *In the Time of Americans. FDR, Truman, Eisenhower, Marshall, MacArthur – The Generation that Changed America's Role in the World.* Vintage Books, New York, NY, 1996. 260–263.

⁴³² Id. 5.5.2. fejezet.

tovább serkenti, amivel végső soron politikailag is stabilizálódik.⁴³³ Természetesen ennek a fel-fogásnak is voltak hátulütői. Keynes és az amerikai szakemberek saját angolszász fejlődéstörténetükből merítették és nem vették figyelembe a kontinentális Európa sajátosságait. Az angolok és később az amerikaiak valóban annak is köszönhették hatalmas gazdasági fejlődésüket, hogy a befektetések és a pénz szabadon áramolhatott, míg a kereskedelmüket a folyók, vasutak és tengerek segítségével élénkíthették. A kontinentális Európában azonban a nemzetek egymás mellett éltek és az egymással folytatott kereskedelem közel sem ment ilyen akadálytalanul. Szárazföldi összeköttetésük okán az egymással szembeni gyanakvás sokszor jobban meghatározta stratégiájukat, mint a kereskedelmi érdekek. Az első világháború után számtalan új államalakulat jött létre. Közülük több még sosem vagy nagyon régről rendelkezett állami hagyományokkal, így a kontinentális politikát nem lehetett a régi módszerekkel folytatni. A közép- és kelet-európai államok mellett Németország és Olaszország is fiatal nemzetnek számított.⁴³⁴

5.2.2. A Népszövetség problematikája

A győztesek mellett a vesztesek „viselkedése” sem mutatott azonos mintát. Szovjet-Oroszország és Törökország elzárkózott és az antant meg is próbálta őket elvágni a világtól. Közép-Európa nemzetállamai egymásra gyanakvással tekintettek, amit Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, de még az Egyesült Államok is próbált a saját előnyére fordítani, miközben a pálya az egységét megőrző Németországnak és a későbbi Szovjetunióknak lejtett. Az Egyesült Államok egy olyan kontinentális Európával nézhetett szembe, ahol az első világháború a győztes nagyhatalmakat végzetesen legyengítette, míg azok egymással is versenyeztek a Rajnától keleten kialakuló hatalmi űrben. Egy ilyen zavaros helyzetből az 1914 utáni világban az észak-amerikai nemzet fejlődéstörténete miatt sem maradhatott ki.⁴³⁵

Ezt az 1921-ben hivatalba lépő amerikai politikusok pontosan tudták: nem véletlen, hogy Harding a Kongresszusnak címzett, hagyományos, év végi üzenetét nemcsak decemberben, hanem áprilisban is megküldte, országa új kihívásaival szembeni aggodalmait írásban fejezte ki. Az újdonsült elnök 1921. április 12-én kelt üzenetében hosszasan értekezett az Egyesült Államok első világháború utáni kihívásairól, amiben nemcsak a bel-, hanem külpolitikának is több gondolatot szentelt. A Fehér Ház új lakója egyáltalán nem zárkózott el nemzetek első világháború utáni kihívásaitól. Nem sokkal hivatalba lépése után mind az amerikai törvényhozá-

⁴³³ John Maynard Keynes: *A béke gazdasági következményei*. Révai, Budapest 1920.

⁴³⁴ Kissinger: *Világrend*, i. m. 90–95.

⁴³⁵ A kelet-európai geopolitikai viszonyok megváltozásáról vö. Jerzy Borzęcki: *The Soviet–Polish Peace of 1921 and the Creation of the Interwar Europe*. Yale University Press, New Haven, CT, 2008. Andrzej Nowak: *History and Geopolitics: A Contest for Eastern Europe*. Polish Institute of International Affairs, Varsó 2008.

son, mind a sajtón keresztül a közvélemény számára is nyilvánvalóvá tette, hogy az észak-amerikai nemzetnek a hazai problémák orvoslása mellett az újfajta kihívásokra is megfelelő választ kell adnia. A Népszövetséget elvetette, helyette az Egyesült Államok hatékony nemzetközi érdekérvényesítését célozta meg. Harding nem képviselte se az izolacionalisták, se az internacionalisták bármely szárnyát. Ez nem elzárkózás volt, hanem visszanyúlás John Adams konzervatív nacionalizmusához.⁴³⁶

Harding kész volt együttműködni és baráti kapcsolatot létesíteni azokkal a nemzetekkel, akik maguk is kívántak ezért tenni. Egyoldalú kapcsolatok vagy globális intézmények helyett kétoldalú megállapodásokra törekedett. Európával szemben is hasonlóan vélekedett, a nagy háború utáni problematikáját tisztán látta. Ezt már megválasztása után nem sokkal, 1920 decemberében kifejtette New York-i politikai köröknek: *„A Népszövetségről nem is érdemes beszélni. Európa rövidesen olyan súlyos helyzetbe fog kerülni, hogy valamennyi európai állam Amerikához fog fordulni, hogy mentse meg a civilizált világot”*.⁴³⁷ Az amerikaiak nyílt körökben mindig hangzatosabban fogalmaznak, de az egy évvel később, áprilisban küldött üzenetében már konkrétumokat is megemlített: *„A világháború közel két és fél éve véget ért [...] Európában technikailag béke van, de távol áll a nyugalomtól és alig haladt a remélt helyreállítás felé.”*⁴³⁸ A Nemzetek Szövetségéről alkotott véleményét is nyomatékosította, már márciusban kijelentette az angol és francia nagykövetnek, hogy az Egyesült Államok továbbra is támogatja Nagy-Britanniát és Franciaországot, de a Népszövetségbe nem fog belépni, illetve nem hagyja, hogy az a nemzetközi életet *„négy nagyhatalom diktatúrájaként”* uralhassa.⁴³⁹ Ugyanezt hosszasan a Kongresszusnak is elemezte: *„A most létező Nemzetek Szövetségének, amelynek szuperhatalmai a világot irányítják, ez a Köztársaság nem lesz része. [...] Népünk üdvözölte a nemzetek összefogását, mely a háború megelőzése és a civilizáció előmozdítása érdekében történt. Vágyoztunk az igazságszolgáltatás új eszköze iránt, de nem kötelezhetjük el magunkat az erőügynöksége felé, nem ismerünk el semmilyen szupertekintélyt. A Népszövetség legfőbb célja nyilván meghiusult, amikor a békeszerződéshez kötötték, és a győztesek végrehajtó szervévé tették”*.⁴⁴⁰

Az elnök tehát tisztában volt vele, hogy az európai kontinenst is mielőbb stabilizálni kell, de ez a Népszövetséggel nem érhető el. Harding a Nemzetek Szövetségét nem

⁴³⁶ Dueck, i. m. 47–48.

⁴³⁷ Közli: *Pesti Napló*, 1920. december 18. 1.

⁴³⁸ Harding elnök az amerikai törvényhozásnak a szokásos év végi üzeneteken kívül – nem sokkal azután, hogy letette hivatali esküjét, rendhagyó módon – 1921. április 12-én is memorandumot küldött. Idézet forrása: FRUS, 1921. I. (1936) xvii.

⁴³⁹ Közli: *Budapesti Hírlap*, 1921. március 5. 8.

⁴⁴⁰ FRUS, 1921. I. (1936) xvii–xviii.

izolacionalizmusból vetette el, hanem mert arra az amerikai ötleten alapuló szervezet az európai nagyhatalmak régi eszköztárának újracsomagolásaként tekintett. A Népszövetségre vonatkozó beszédében azt is kijelentette, hogy egy nemzetek közötti szövetségtől az Egyesült Államok nem zárkózik el, de nem olyan formában, ahogy az fennáll. Ő már ekkor sejtette, hogy az észak-amerikai nemzet majd egy olyanfajta együttműködést kíván vezetni, amit később az Egyesült Nemzetek Szövetségeként hoztak létre: „*Azzal, hogy elutasítjuk a Népszövetség Alapokmányát [...] nem adjuk fel a reményünket, és egy olyan testület létrehozására törekszünk, amelyhez teljes szívünkből csatlakozni tudunk*”.⁴⁴¹ Hosszasan lehetne elemezni az elnök gondolatait, de inkább az öreg kontinensről és az atlanti térségről alkotott iránymutatását kívánjuk kiemelni.

5.2.3. Az Atlanti-problematika

Harding elnök eltökélte, hogy az Egyesült Államoknak az európai helyreállításban részt kell vennie: „*Háborús szerepvállalásunk miatt az európai stabilitás megteremtésében nem kevésbé inspiráló, mint magában a háborúban betöltött szerepünk. Ezt a helyreállítást még azelőtt kell végrehajtani, mielőtt az emberiség történelme megint elhalad mellettünk. Segítőkések lehetünk, mert nem foglalkoztat minket gyűlölet és [feljűk] félelmeink sincsenek*”. Az elnök ehhez hozzátette azt is, hogy „*[...] a segítőkétség nem jelent elköteleződést, és a gazdasági helyreállításban való részvétel nem jelenti, hogy olyan szerződéses kötelezettségvállalásokat támogatunk, amelyhez nem fűződik érdekünk*”.⁴⁴² Ebből is kivehető, hogy a Fehér Háza új lakója az amerikai törvényhozás előtt nyomatékosította: az Egyesült Államok nem maradhat ki olyan ügyekből, amelyekhez már kötődik. Európához és az észak-atlanti térséghez már a Köztársaság születésének pillanatától kereskedelmileg kapcsolódott, így ezt a térséget mindenképpen biztonságban kellett tudni. Harding ehhez az öreg kontinens gazdasági stabilitásának megteremtését tűzte ki célul, ami aztán a politikai stabilitást is magával hozhatta.⁴⁴³

Az első világháborúval az is nyilvánvalóvá vált, hogy a csendes-óceáni mellett az atlanti partok biztosításáról is saját magának kell gondoskodnia. A brit flotta nyújtotta védőpajzzsal a továbbiakban nem kívánt élni, azt ugyanis az első világháború meghaladta, ugyanis a németek tengeralattjáró-háborúja az amerikaiak kereskedelmi és polgári hajózását elérte, emellett az Egyesült Államokat a repülés forradalma szintén kihívás elé állította, amely az amerikai törvényhozás ellenérzéseivel szemben a két óceánra kiterjedő flotta megépítését még szükségesebbé tette.⁴⁴⁴ Ehhez az észak-amerikai nemzet ásványkincsei mellett a technika és tudomány

⁴⁴¹ u. o. xviii.

⁴⁴² u. o. xx.

⁴⁴³ Harding 1921. április 12-én küldött teljes üzenetének szövege: u. o. vii–xx.

⁴⁴⁴ ld. 7.4. fejezet.

hadrendbe állítását is szükségesnek tartották. Ezzel kapcsolatban maga Harding fogalmazott így: „*A Kongresszust nem szükséges emlékeztetnem arra, de úgy vélem ez alkalommal jeleznem kell, hogy az Egyesült Államok egy nagyszerű kereskedelmi tengerészgyalogság felállítására törekszik*”.⁴⁴⁵ Ez elsősorban az észak-amerikai nemzet kereskedelmi érdekeinek védelmét célozta, amihez szükségesnek tartotta a szárazföldi és a tengeri kereskedelem mielőbbi összekötését, hogy kereskedelmi érdekeit az Egyesült Államok minél hatékonyabban tudja érvényesíteni. Ezekhez a kommunikációs forradalom hozta eszközök kihasználására is szükség volt, hiszen az Atlanti-óceánt átszelő számtalan kommunikációs csatorna felett gyakorolt uralom nemcsak a kereskedelmi, hanem a nemzetközi politika világában is stratégiai előnnyel kecsegtetett.⁴⁴⁶

Az atlanti térségben az Egyesült Államok konkrét érdekeket képviselt. Ahhoz azonban, hogy ezekkel foglalkozni tudjon, Hardingnak először technikailag is el kellett fogadtatnia az amerikai törvényhozással a békeszerződések megkötését, ezt követően folytathatta háromirányú külpolitikáját. Az Egyesült Államok a távol-keleti fronton aratott „diplomáciai győzelem” után fordulhatott újra Európa térsége felé.⁴⁴⁷ Európa 1922-ben továbbra is az első világháború utáni nyugtalansággal küzdött, ami a világpolitikára is hatással volt. Erről decemberi üzenetében Harding így fogalmazott: „*Négy éve, hogy véget ért a világháború, de a gazdasági és társadalmi rend nélkülözhetetlen átalakulása alig kezdődött el*”.⁴⁴⁸ Az elnök nem véletlenül emelte ezt ki, hiszen amíg az Egyesült Államokban a Harding-adminisztráció intézkedései gyors fellendülést hoztak, addig az öreg kontinens ezen a téren szinte mozdulatlan maradt.

Az elnök természetesen számításba vette, hogy az európai háborús sebek merőben más természetűek voltak, mint az amerikaiak: „*A világháborúból népünk sértetlenebbül került ki, mint a legtöbb hatalom, ezért valószínűleg nagyobb előrelépést értünk el az újjáépítésben*”.⁴⁴⁹ A legyőzöttek sérelmeik orvoslására kötelezték el magukat, Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország a kontinentális befolyás megszerzéséért versenyzett, míg Szovjet-Oroszország és Németország a genovai konferencia árnyékában, Rapallóban külön megállapodást kötöttek, amivel a közép- és kelet-európai régió befolyására benyújtották igényüket.⁴⁵⁰

⁴⁴⁵ FRUS, 1921. I. (1936) xii.

⁴⁴⁶ u. o. 263–265. 808–815.

⁴⁴⁷ A washingtoni konferenciáról vö. 7.3.2. és 7.3.3. fejezet.

⁴⁴⁸ FRUS, 1922. I. (1938) vii.

⁴⁴⁹ u. o. viii.

⁴⁵⁰ A rapallói szerződés körülményeiről ld. George F. Kennan: *Russia and the West under Lenin and Stalin*. Little Brown, Boston, MA, 1961. 208–223.

A politikai verseny az öreg kontinensen azonban a régi és új hatalmi centrumok között kiéleződött. Az amerikaiak Genovában és Lausanne-ban is jelen voltak, de csak megfigyelőként. Nem azért, mert nem akartak részt venni Európa ügyeiben, hanem ekkor még minden diplomáciai erejüket a Távol-Kelet „megnyerésére” összpontosították. 1922 végén Harding kongresszusi üzenetében éleslátóan jegyezte le: *„A háború előtti állapotokat a világon sehol sem fogadják el”*.⁴⁵¹ Európában végképp nem. Az elnök pontosan tudta, hogy az Egyesült Államoknak a nyugati után az atlanti partok felé kell fordulnia. Az öreg kontinens esetében izolacionalizmusról, vagy a Monroe-doktrína alkalmazásáról tehát szó sem volt. Erre az elnök a Kongresszust is figyelmeztette: *„Azok, akik azt feltételezik, hogy szerepünket a világháborúval már teljesítettük, és nem törődve a világgal elzárkózhatunk egymástól, lebecsülik a nemzetközi kapcsolatokban vállalt hasznos szerepünket”*.⁴⁵² Ezzel a felfogással szemben az elnök határozottan kiállt az Egyesült Államok számára fontos ügyek iránt: *„Minden olyan kötelezettséget, amely az amerikai eszmékkel összhangban van, és amelyet államformánk támogat, készséggel teljesítünk. Ha nem tudunk támogatni, nem követelhetünk. [...] Nem kérhetünk senkit, hogy helyettünk felelősséget vállaljon; nem vállalunk [olyan] felelősséget, amelyet másoknak magukért kellene megtenniük, kivéve, ha az internacionalizmus nemzetünket reménytelenül elnyeli”*.⁴⁵³ Az elnök ezzel egyszerre kritizálta az izolacionalizmust és az internacionalizmust.

5.2.4. Az új típusú amerikai diplomácia

Harding utolsó írásában lefektette, hogy az Egyesült Államok nem lehet érdektelen a külügyekben, hiszen az észak-atlanti térség iránt évszázados kereskedelmi kapcsolataik miatt sem lehetnek közömbösek. A megoldást a Harding-adminisztráció mindössze a kétoldalú kapcsolatokban látta a megoldást, ahol a diplomáciai és gazdasági világban a nemzeteknek önállóan kell érdekeikért kiállni, valamint egymással bilaterálisan, nem pedig multilaterálisan kell egyezkednie. Természetesen egy-egy nagyobb kérdésben a többszereplős konferenciák megszervezése és az azon való részvétel fontos volt, de a multilateralitás helyett itt is a kétoldalú egyezkedések voltak hangsúlyosabbak. Az Egyesült Államok ekkoriban erre hangolta diplomáciai gépezetét a Távol-Kelet, Európa vagy Latin-Amerika ügyeiben életre hívott egyezkedések során. A konferenciáktól való távolmaradás vagy az azokon való passzív részvétel inkább az észak-amerikai nemzet szegényes külképviseleti erejének, mintsem a tudatosan elzárkózó magatartásának eredménye. A washingtoni politikai elit ekkor ébredt rá, hogy a kereskedelmi,

⁴⁵¹ FRUS, 1922. I. (1938) vii.

⁴⁵² u. o. xviii.

⁴⁵³ u. o. xix.

gazdasági, pénzügyi, katonai és tengeri ereje mellett diplomáciai potenciálját is a legerősebbre kell fejlesztenie, hogy a nemzetközi politikában magának szánt vezető szerepét betölthesse.⁴⁵⁴

A Harding- és a Coolidge-adminisztráció szélesebb tempóban kezdte meg utóbbi kiépítését, de még évtizedekre volt szükség mire az észak-amerikai nemzet ennek előnyeit élvezni tudta. Az 1920-as évtizedben már három régió eseményeiben volt érdekelt, amit még nem tudott egyszerre kezelni. Harding elnök korai halála az 1924-es elnökválasztásokhoz közel esett, így a Calvin Coolidge vezette átmeneti adminisztráció erejét az is lekötötte, hogy a következő választást megnyerjék. Coolidge elnök 1925 után az elődje által lerakott alapokon saját politizálásba kezdett. Ettől függetlenül Hughes még két évig a „poszt-Harding-érát” is irányíthatta. 1925-ben azonban távozott hivatalából. Az amerikai külpolitikát a helyére kerülő Frank Kellogg – immár Coolidge elképzelései szerint – alakította.⁴⁵⁵

Az amerikaiak 1922 után legközelebb 1925-ben tudtak külpolitikai problémáikkal és szerepvállalásaikkal foglalkozni, amelyben ekkor már Európa jelentette a prioritást. A késlekedés jelentős lemaradást eredményezett, miközben Washington felett Latin-Amerika népszövetségi ügye is Damoklész kardjaként lebegett.⁴⁵⁶

5.2.5. A kölcsönök visszafizetésének problematikája

Az észak-amerikai nemzet Európában nemcsak a politikai stabilitás megteremtésében volt érdekelt, hanem az első világháborúban nyújtott kölcsönök visszafizetésében is. Washington természetesen utóbbi megvalósulását előbbivel kötötte össze, de a kölcsönök kérdése legalább olyan sürgetően fontos volt, mint hogy a kontinens megrázkódtatásain az európai nemzetek túl legyenek. Harding elnök a jóvátételek ügyében már 1921 áprilisában nyíltan megüzente a Kongresszusnak: az Egyesült Államok a kölcsönök visszafizetésében nem fog kivételezni, de hajlandó minden álláspontot meghallgatni.⁴⁵⁷

A kölcsönök visszafizetésének kérdése az amerikaiak számára egy olyan külpolitikai érdek volt, ami a hazai törvényhozás és a nemzetközi diplomácia számára is üzleti ügynek tűnhetett. Az első világháborúban nyújtott amerikai támogatások legnagyobb hányadából az antantországok, mint Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország és Belgium részesültek.⁴⁵⁸ Ezen országok mindegyike súlyos gazdasági problémákkal nézett szembe a nagy háború és a

⁴⁵⁴ Louria, i. m. 10.

⁴⁵⁵ Hughes munkásságáról ld. Zoellick, i. m. 168–198. Kellogg tevékenységéről ld. Benjamin D. Rhodes: *United States Foreign Policy in the Interwar Period, 1918–1941. The Golden Age of American Diplomatic and Military Complacency*. Praeger, Westport, CT, 2001. 57–72.

⁴⁵⁶ Id. 6.5. fejezet.

⁴⁵⁷ FRUS, 1921. I. (1936) xix.

⁴⁵⁸ Magyarics, i. m. 198–199.

német jóvátételek akadozása miatt, így a kölcsönök visszafizetésének elengedését tűzték ki célul. Coolidge elnök viszont 1924-ben küldött üzenetében kifejtette, hogy a kölcsönök elengedéséről szó sem lehet: „Ellenzem az adósságok elengedését, és úgy gondolom, hogy a világ jóléte érdekében azokat a lehető leggyorsabban fel kell számolni és ki kell fizetni”.⁴⁵⁹

Az európai hatalmak természetesen tisztában voltak azzal, hogy a gazdasági világ sosem felejt, így az adósságok elengedése is utópisztikus álom. Kölcsöneik felszámolására irányuló kérésük egyfajta tárgyalási alap volt, valójában az adósságok egy részének elengedését szeretnék volna elérni. A visszafizetések ügyében az elnök következetes volt, de az összegek tekintetében már kompromisszumkésznek mutatkozott. Érdemes idézni előző mondatainak folytatását: „Az elnyomó intézkedéseket nem részesítem előnyben”.⁴⁶⁰ Az amerikaiaknak azonban volt még egy fegyver a kezében, mégpedig az, hogy a legerősebb hitelezési potenciával a világon továbbra is Washington rendelkezett, így az újabb kölcsönök felvételét addig visszatarthatta, amíg a régieket valamilyen formában nem rendezték. „Ha a felvett pénzt nem fizetik vissza, akkor szükség esetén nem kell hitelt biztosítani, és erkölcsi kötelességeink mellett létezik más is, amelyet nemzetünk nem hagyhat figyelmen kívül [...]”.⁴⁶¹

Az európai államok adósságáról a források és a szakirodalom is megemlékezik, de az első világháború utáni zavaros állapotokat jól jellemzi, hogy a pontos összegeket illetően nincs megegyezés. Magyarics Tamás adatai szerint a világ nemzetei az Egyesült Államoknak 1918-ban 3,8 milliárd dollárral tartoztak,⁴⁶² Gian Giacomo Migone szerint ez 1919. december 31-én 2,971 milliárdra rúgott és ez csak az amerikai magánbakok felé volt érthető. Migone szerint, ha ezekhez hozzáadjuk az állami kölcsönöket, akkor 12,562 milliárd dollárról volt szó, amiből Nagy-Britannia 4,3, Franciaország 3,4, Olaszország pedig 1,6 milliárddal tartozott.⁴⁶³

A diplomáciai iratok megint más képet mutatnak. Coolidge elnök 1923. decemberi beszámolója szerint a brit adósság 4,6 milliárd, míg a többi 7,2 milliárd dollár értéket tett ki.⁴⁶⁴ Az elnök Kongresszus elé tárt adatai nagyjából összhangban vannak Migone adataival. Ezek az összegek 1925-re 10 milliárdra csökkentek, amit Coolidge 1925. decemberi üzenetében hozott adatokra lehet alapozni: „A visszafizetések fokozatosan történnek [...] a Nagy-Britanniával, Finnországgal, Magyarországgal, Litvániával és Lengyelországgal készült terveket a Kongresszus már jóváhagyta. Az elhalasztott tárgyalások során további megállapodásokat kötöttünk

⁴⁵⁹ FRUS, 1924. I. (1939) xxii.

⁴⁶⁰ u. o.

⁴⁶¹ u. o.

⁴⁶² Magyarics, i. m. 199.

⁴⁶³ Gian G. Migone: *The United States and Fascist Italy. The Rise of American Finance in Europe*. Cambridge University Press, New York, NY, 2015. 2.

⁴⁶⁴ Az 1923-as adatokat ld. FRUS, 1923. I. (1938) ix.

Belgiummal, Csehszlovákiával, Lettországgal, Észtországgal, Olaszországgal és Romániával. A kölcsönökből ez a tizenegy ország [...] 6,4 milliárd dollárt képvisel”.⁴⁶⁵ Az elnök ezután a még függőben lévő összegek felsorolásával folytatta, ami szerint Franciaország 3,34 milliárd, Görögország 15 millió, Jugoszlávia 51 millió, Libéria 26 ezer, Oroszország 192 millió dollárral tartozott, és ezek a kormányok egyelőre nyíltan megtagadták a visszafizetést. Mellettük Nicaragua 84 ezres adósságát éppen fizette, Ausztria pedig 24 millió dollárral tartozott, amelyre a Kongresszus húsz évre moratóriumot adott. Az egyetlen fennmaradó összeg 12 millió dollár, amelyet Örményországnak kellett volna fizetnie, de azóta megszűnt független nemzetként létezni.⁴⁶⁶

Az 1923-as és 1925-ös adatok közötti csökkenést engedményeknek vagy a megindult visszafizetéseknek köszönhetjük. Az elnök összefoglalójából is kitűnik, hogy a sokirányú tartozás kiegyenlítésről szóló tárgyalások még 1925-ben is tartottak, és szép számban voltak olyan országok, akikkel még nem sikerült megállapodásra jutniuk. A teljes összeg megállapítása emellett azért is nehézkes, mert a háború elején a magánbankok, majd maga az Egyesült Államok is adott hiteleket, és ha azokba beleszámoljuk a fegyver-, a nyersanyag- és a mezőgazdasági szállítmányokat, azok összeszámítása szinte lehetetlen feladat.⁴⁶⁷ A jóvátételek és a kölcsönök megtárgyalása egymástól függetlenül, párhuzamosan futott egymással. A jóvátételek ügyét német fejezetünkben tárgyaljuk, hiszen az az amerikaiak szemszögéből egybeforrt a weimari köztársaság gazdasági megerősítésével. Most a kölcsönök visszafizetésének ügyét mutatjuk be.⁴⁶⁸

Az európai adósságokról szóló tárgyalások kapcsán az amerikai törvényhozás 1922. február 9-én a *World War Foreign Debts Commission Act*-tel felhatalmazta a kormányt arra, hogy egy bizottság felállítása után a kifizetésekről szóló tárgyalásokat megkezdje. Ehhez képest a tárgyalásoknak elég későn lett eredménye, csak azután hogy Coolidge elnök az 1924-es választást megnyerte. A washingtoni konferenciához hasonlóan ezek is az amerikai fővárosban kerültek megrendezésre és 1925-re zárták le őket. A legkedvezőbb feltételeket az olaszok érték el. Mussolini a tárgyalások lebonyolítása céljából Giacomo De Martino személyében – aki Gelasio Caetanit váltotta – új nagykövetet küldött az amerikai fővárosba. A tárgyalások során Mussolini azt kívánta elérni, hogy az amerikaiak tehermentesítsék az olasz gazdaságot a kölcsönök visz-

⁴⁶⁵ FRUS, 1925. I. (1940) xvii.

⁴⁶⁶ Az európai országok 1925-ös tartozásainak tételes adatait ld. u. o.

⁴⁶⁷ A pénzügyi kölcsönök mellett nyújtott más segítségről ld. Magyarics, i. m. 198.

⁴⁶⁸ A jóvátételi tárgyalásokról ld. 5.6.1.–5.6.2. fejezet.

szafizetése alól. A *duce* tudta, hogy a fasiszta rezsim megszilárdításához és nemzetközi elismerésének növeléséhez elengedhetetlen a világháború után katasztrofális helyzetbe jutott olasz gazdaság megerősítése. Olaszország az 1920-as év fordulójára 1,6 milliárd dollárral tartozott az Egyesült Államoknak, Mussolini pedig e tartozás 90 százalékának elengedését kívánta elérni. Az Egyesült Államokat hivatalosan Hughes és az őt váltó Frank B. Kellogg külügyminiszter képviselte, valójában a tárgyalásokat Mellon pénzügyminiszter bonyolította le. Az amerikai delegációban helyet kapott még Hoover kereskedelmi miniszter mellett több demokrata párti politikus is, hogy a „párizsi tragédia” ne ismétlődhessen meg. Fontos megemlíteni, hogy a Morgan bank képviselőjében J. P. Morgan Jr. is részt vett.⁴⁶⁹

Az egyeztetések során az olaszok húzták az időt, így a párizsi békekonferenciához hasonlatos patthelyzet alakult ki. Az olasz–amerikai viszony kiéleződött, de Mussolini tanulva Orlandóék kudarcából, pénzügyminiszterét, Giuseppe Volpi bíztatta meg, hogy a tárgyalások megmentése érdekében lépjen közbe. Volpi washingtoni küldetése során kulcsszerepet játszott abban, hogy az olasz és amerikai fél kompromisszumos megállapodást kötött. Végül a teljes olasz adósságot 2 milliárd 42 millió dollár értékben állapították meg és 62 évben szabták meg annak visszafizetését. Az adósságba beleszámították az 1922 és 1925 között elmaradt részleteket is. A fizetéseket az első öt évben minimum 5 millió dollárban állapították meg, a kamatlábat 1 százalékban határozták meg, amely minden évtizedben 0,18 százalékkal növekedett és az utolsó hét évre 2 százalékban került megállapításra. Az amerikaiak természetesen nem személyre szabottan az olaszoknak találták ki ezt a visszafizetési rendszert. Megállapodásaikat adósságaik rendezéséről a britek és a franciák más-más összegekkel és kamattal, de hasonló rendszerben kötötték meg. Ezeket az amerikai törvényhozásnak is el kellett fogadnia, ami 1925-ben és 1926-ban meg is történt.⁴⁷⁰

Bár a Mussolini által eredetileg kedvezőnek tartott 90 százalékot nem engedték el, az olasz diplomácia mégis sikert aratott, ugyanis mindenki közül ők kapták a legkedvezőbb feltételeket. Az Egyesült Államok Olaszország adósságainak 80 százalékát engedte el, a kamatok mértékét pedig 0,4 százalékra csökkentette. Ezzel szemben Franciaország adósságainak 60,3, Belgium tartozásának 50, Nagy-Britannia kölcsöneinek pedig 30,1 százalékát engedte el, valamint a brit kamatok mértékét 3,3, a francia kamatokét pedig 1,6 százalékra csökkentették. Amellett, hogy a britekkel és a franciákkal szemben az olaszok kisebb összeggel tartoztak az amerikaiaknak, az Egyesült Államoknak egyértelműen érdeke fűződött az olasz gazdaság stabilitásához. A német jóvátétel kérdésében tanúsított amerikai nézőpont az olaszokra is érvényes

⁴⁶⁹ Migone, i. m. 90–94.

⁴⁷⁰ u. o. 135. 141.

volt. Az amerikai külpolitika kulcsfontosságúnak tartotta, hogy a jóvátételek és az adósságok visszafizetése akadálytalanul folyhasson. Washingtonból úgy értékelték, hogy az olasz gazdaság katasztrofális helyzetben van, így a francia vagy brit feltételekhez képest kedvezőbb feltételeket adtak neki. Az 1925-ös megállapodás után az amerikai befektetések és bankok kedvelt célpontja lett Olaszország. Az évtized végére Németország után Franciaországot és Nagy-Britanniát is megelőzve, Olaszországban volt a legmagasabb az amerikai befektetések száma.⁴⁷¹

5.3. Nagy-Britannia és Birodalma

Dolgozatunk korábbi fejezeteiben láthattuk, hogy a britek a világtengereken egy évszázadon keresztül fölényben voltak, amelyet Új-Anglia kereskedelmi kapcsolatai miatt Washington hallgatólagosan elfogadott. A *Manifest Destiny* teljesítése után az észak-amerikai nemzet a 19. század végére elhatározta, hogy a tengeri kereskedelem felett átveszi az ellenőrzést. Az amerikaiak eldöntötték, hogy földrajzi helyzetüket és nyersanyagbőségüket kihasználva saját maguk fogják megvédeni az egyre növekvő amerikai gazdaságot, hogy azt a világkereskedelemben kamatoztathassák. Washington új célkitűzései véget vetettek a britekkel folytatott kompromisszumos versengés korának. A történetírás egy része a brit–amerikai „különleges” kapcsolatokat úgy értékeli, mint ami már a függetlenségi, de legkésőbb az 1812-es háború után kialakult.⁴⁷² A valóságban ez csak a második világháború után, a nyugat-német és a francia közeledés miatt történt meg, de gyökerei az 1920-as évekbe nyúlnak vissza. Fejezetünk elején éppen ezért fontosnak tartjuk röviden bemutatni, hogy milyen problémák terhelték az első világháború utáni brit–amerikai viszonyt.

5.3.1. Verseny a világtengerek uralmáért

A fiatal Köztársaság saját érdekei szerint hol Nagy-Britannia szövetségese, hol ellensége volt. Az 1812-es háború bebizonyította, hogy az Unió még erőtlenné ahhoz, hogy az európai nagyhatalmakat fegyveresen űzze ki, így addig, amíg a többit ki nem szorította, a britekkel inkább kompromisszumra törekedett. A 49. szélességi körben folytatott párhuzamos verseny, az Oregon-kérdés rendezése mind-mind a reálpolitika eredménye volt, mintegy a barátság megnyilvánulása. Nem tagadjuk azt a tényt, hogy a két nemzet közeledésében az angolszász gyökerű politikai hagyományok nagy segítséggel voltak, de ez önmagában nem lett volna elegendő.⁴⁷³

A britekkel szemben az amerikai politikai gondolkodás egy része még 1914-ben is ellenséges érzületeket táplált, ki érzelmi, ki reálpolitikai okokból. Az első világháború elején a

⁴⁷¹ vö. u. o. 135. Magyarics, i. m. 257. FRUS, 1925. I. (1940) 107–188.

⁴⁷² Az angol–amerikai különleges kapcsolatok korai kialakulásának téziséről ld. Johnson, i. m. 173.

⁴⁷³ A 49. szélességi körnél folytatott brit–amerikai párhuzamos versenyről ld. 1.2.2. fejezet.

britekkel szemben háborús tervek is készültek, valamint a politikai emlékezet polcairól Jefferson Írország felszabadításáról szőtt 18. századi álmái is újra előkerültek. A teljesség igénye nélkül ezek is mutatják, hogy a brit–amerikai különleges kapcsolatoknak 1914-ben még jele sem volt, és a két nemzetet az új-angliai kereskedelmen, valamint az angolszász gyökereken kívül nem sok minden kötötte egymáshoz. Nagy-Britanniával szemben jelen volt a Franciaországot támogató republikanizmus és az izo- és internacionalizmus eszméje is. Az első világháborúban az amerikaiak számára a Német Császárság nagyobb stratégiai kihívást jelentett, így Wilson valóban az antant oldalán csatlakozott a háborúhoz, de nem azért, hogy Nagy-Britanniát támogassa. A cél a nemzetközi politikai élet irányításának az európai nagyhatalmaktól történő átvétele volt. Az Egyesült Államok egy új világrend felállításában ugyanúgy kihívta a briteket, mint az oroszokat vagy a németeket.⁴⁷⁴

A párizsi békekonferencia idején az amerikai és angol képviselők több mindenben együttműködtek, de legalább ugyanannyi dologban szembehelyezkedtek egymással. Az Egyesült Államok a 1916-os flottaprogramját nem volt hajlandó feladni, míg Nagy-Britanniától haditengerészete növelésének megállítását követelte. Wilson ragaszkodott az erős amerikai „kereskedelmi tengerészgyalogság” felállításához. Harding és Coolidge elnökségének külpolitikája konzervatív reálpolitikai értékekre épült, de a haditengerészet ügyében az amerikai gondolkodás érzelmi vonulata is előkerült. Harding ezt 1921. áprilisi üzenetében így fogalmazta meg: *„Kormányom egyetért a leszereléssel. Az Egyesült Államok mindig is összhangban lesz a béke magasztos [eszméjének] elérésében. Védelmi képességeinket azonban teljesen nem szüntethetjük meg, amíg a védekezés szükségessége el nem tűnik”*. Ezután védelmébe vette az 1916-os flottaprogramot: *„Haditengerészeti programunk, amely a béke legmagasabb biztosítékának indult, nemzeti önzetlenségünk bizonyítása után nem jelenthet veszélyt”*.⁴⁷⁵

Harding halála után Coolidge is a békés kereskedelmi tengerészgyalogság felállításáról értekezett: *„Nemzetünk jóléte a tengeri és szárazföldi szállítástól függ [...] Olyan kereskedelmi tengerészgyalogsággal kell rendelkezniünk, amely megfelel ezeknek a követelményeknek”*.⁴⁷⁶ A kor amerikai elnökei tehát kitartottak az erős és két óceánra kiterjedő flotta megépítése mellett, amelyet egyszerre kívántak az amerikai partok védelmére és kereskedelmi érdekeik érvényesítésének eszközéül felhasználni. Hadiflotta programjával az észak-amerikai nemzet a hasonlóan nagy potenciállal rendelkező államokra kihívóként tekintett. Németország ilyen jellegű erejét

⁴⁷⁴ Kissinger: *Világrend*, i. m. 260–262.

⁴⁷⁵ FRUS, 1921. I. (1936) xvii.

⁴⁷⁶ FRUS, 1923. I. (1938) xi–xii.

az első világháborúval egy ideig sikerült megtörni, Franciaország a mediterráneumra összpontosított, így a korban Washington két fő kihívója Nagy-Britannia és Japán maradt.⁴⁷⁷

5.3.2. A brit–amerikai rivalizálás okai és a kiegyezéshez vezető út

1921 és 1922 között a brit–amerikai viszony az észak-atlanti térség kommunikációs kábeleinek ügyében kiéleződött. Harding elnök 1921. áprilisi üzenetében ezt ki is emelte: „*He-lyénvaló felhívni a figyelmet a rádiókommunikáció és a kábelek kérdésének fontosságára [...] Az Egyesült Államok és más nemzetek között nemcsak megfelelő mértékűeknek kell lenniük, hanem ezeknek – amennyire lehetséges – közvetlennek és külföldi hatásoktól mentesnek kell lenniük*”.⁴⁷⁸ Az amerikai diplomáciai iratokból az is kitűnik, hogy Londonnal kapcsolatban az atlanti kereskedelmi verseny és az azon keresztül húzódó kommunikációs csatornák feletti ellenőrzés kérdésével foglalkoztak. Az angolok ugyanis nemcsak a létező észak-, hanem az újonnan épülő dél-atlanti kábelek lefektetésében is érdekelték voltak, így a Brazíliával vagy az Argentínával épülő új kommunikációs csatornákért is versenyre keltek az amerikaiakkal. A Panama-csatorna amerikanizálása Londont továbbra is zavarta, és annak kiszélesítése ellen 1921-ben is tiltakoztak, míg az amerikaiak a briteket az *All American Cables* (Össz-Amerikai Kábelek) lefektetéséből kívánták kiszorítani. Hogy az angoloknak diplomáciai fricskát adjanak, 1921-ben a két évvel korábban függetlenségét kivívó Afganisztánt is elismerték, míg 1922-ben Egyiptommal is hasonlóan jártak el. A közép-ázsiai és az észak-afrikai nemzethez Washington ekkor még semmilyen érdek nem kötötte, így annak gyors elismerése a britekkel szembeni „piszkálódásnak” minősíthető.⁴⁷⁹

Az amerikaiak a csendes-óceáni mandátumokkal és gyarmatokkal szemben se kívántak engedni. Tonga brit fennhatóságának kérdését újra elővették. Fontos, hogy rivalizálást folytattak még a nyersanyagok tekintetében, ami Dél-Amerikában volt a legerősebb, ott ugyanis nagy számban kitermelhető és feldolgozható volt a gumi, az olaj. Nem véletlen, hogy az amerikai diplomácia a világ minden olyan táját figyelemmel kísérte, ahol olajmezők felfedezése vagy feldolgozása bontakozott ki. Erre nem saját szükségleteinek ellátása miatt volt szüksége, hiszen azt kontinensen belül meg tudta oldani, éppen ahogy a nyugati félteke a haditengerészetet és a repülést gumival és acéllal is ellátta. Hanem egyrészt azért volt szüksége, hogy a nyersanyagok kitermelésében és értékesítésében az amerikai vállalatok is részt vehessenek, másrészt ezzel

⁴⁷⁷ vö. 7.3. és 7.4. fejezet.

⁴⁷⁸ FRUS, 1921. I. (1936) xiii.

⁴⁷⁹ Az *All American Cables* körüli 1921-es vita iratai: FRUS, 1921. I. (1936) 263–265. 808–815. Afganisztán elismerésével kapcsolatos iratok: u. o. 258–262. Egyiptom elismerésével kapcsolatos iratok: FRUS, 1922. II. (1938) 103–106.

kövezték azt, mely nagyhatalom lehet képes arra, hogy az észak-amerikai nemzethez felzárkózzon, vagy akár előnyt szerezzen vele szemben.⁴⁸⁰

A két angolszász nemzet annyira komolyan vette az egymással való rivalizálást, hogy míg a britek a japánokkal kötött együttműködésük, addig az amerikaiak a francia kapcsolataik elmélyítésén munkálkodtak.⁴⁸¹ A washingtoni konferencia évében még semmi sem mutatott arra, hogy az amerikaiak vagy a britek között különleges kapcsolat alakulna. A haditengerészeti egyeztetésen azonban a két nemzet mégis dülőre jutott egymással. 1922 októberében Lloyd George kormánya megbukott, ő volt az egyike azoknak, aki az Egyesült Államokra kihívóként tekintett. Vele szemben a Downing Street új lakója, Bonar Law hallgatott a brit diplomácia figyelmeztetésére, amit London washingtoni nagykövete, Auckland Geddes fogalmazott meg: „*Számukra Amerika az első és mindenki más csak másodlagos. Nagy-Britannia lehetne a második*”.⁴⁸²

Az első világháborús győztes Nagy-Britannia ugyanis az általa elképzelt régi-új világrendben sorozatos kudarcokat szenvedett el. Az új brit kormány 1922 végére belátta: nincs elég ereje ahhoz, hogy a világpolitikát irányítsa vagy az óceánok egyedüli ura maradjon. 1922-ben a két angolszász nemzetnek újabb kompromisszumot kellett kötnie, hiszen mindketten számtalan kihívással néztek szembe. A brit már nem volt, az amerikai diplomáciai gépezet pedig még nem volt elég erős ahhoz, hogy az első világháború után a nemzetközi politika minden területén egyszerre diktálhasson. Ahogy történetük során többször, úgy 1922-ben is az őket ért stratégiai kihívások hatására egyeztek ki.⁴⁸³

Ez az amerikai–angol kiegyezés azonban más volt, mint a korábbiak. Azzal, hogy London a Távol-Keleten Tokió helyett Washingtonnal működött együtt, és elfogadta, hogy az amerikai flotta a brit flotta nagyságát el akarja érni, Washingtonnak története során először jelezte: volt gyarmatára Nagy-Britannia inentől nem „békés” versenytársként tekint, hanem partnerként. A Harding vezette konzervatív nacionalisták ezzel egyszerre adhattak politikai fricskát izo- és internacionalista vetélytársaiknak. Sikeresen elkerülték, hogy Amerikát egy brit–japán-szövetség kizárja a nagyhatalmi világból. Az internacionalistákkal szemben bebizonyították: az Egyesült Államok stratégiai céljait a nemzeti együttműködés rendszerével hatékonyabban tudja

⁴⁸⁰ Tonga hovatarozásáról szóló iratok: FRUS, 1921. II. (1936) 132–137. Mandátumügyek: u. o. 106. 114–115. 118. A dél-amerikai nyersanyagtermelésről: u. o. 932–944.

⁴⁸¹ A francia–amerikai együttműködés lehetőségéről ld. 5.4.1. fejezet, a brit–japánról ld. 7.3. fejezet.

⁴⁸² Hughes: *Autobiographical Notes*, i. m. 214–215.

⁴⁸³ Ronald E. Powaski: *Toward an Entangling Alliance: American Isolationism, Internationalism and Europe. 1901–1950*. Greenwood Press, New York, NY, 1991. 27–52.

érvényesíteni, mint egy világkormányzatban. A britek elismerése az amerikai politikai hagyomány érzelmi központját is aktiválta, és nagylelkű állásfoglalásra készítette. A washingtoni konferencián tanúsított brit „nagyvonalúságot” az amerikaiak nem felejtették el, és azzal értékelték, hogy 1922 után az európai kontinens és a Közel-Kelet tisztán politikai ügyeit a britekre hagyták, ha azok az amerikai befektetések számára szabad versenyt biztosítottak.⁴⁸⁴

Ezzel az Egyesült Államok megtalálta azt a partnerét, aki enyhíthetett a három irányból érkező kihívásain. Latin-Amerika és a Távols-Kelet ügyeire úgy összpontosíthattak, hogy Európában Nagy-Britannia partnerségét élvezték. Amikor 1924-ben a washingtoni külügy figyelme visszatért az öreg kontinensre, már a legtöbb kérdésben támogatták a brit elképzeléseket. Az amerikaiak az európai diplomáciai egyeztetésekre is visszatértek, és a jóvátételi tárgyalásokon a brit elképzeléseket támogatták. Az Egyesült Államok szemszögéből Európa mindig is az európaiaké volt és politikailag tartózkodott tőle, nehogy az öreg kontinens viharai Amerikát is elérjék, hiszen az megtörheti az amerikai eszme és Köztársaság fejlődését.⁴⁸⁵

1925 után a Népszövetségben a franciákkal szemben előnybe kerülő briteket támogatták, utóbbiak ugyanis semmilyen formában nem támogatták a latin-amerikai liga Szövetségen belüli létrehozását. A britek a latin-amerikai nemzetek érdekeiért nem kívánták feladni az Egyesült Államokkal kibontakozó együttműködést, ami a két világháború közti brit külpolitika talán legértékesebb eredménye volt.⁴⁸⁶ Brit Honduras határai és a dél-amerikai nyersanyagok ügyében voltak még viták, de a térségben London katonai tanácsadókat nem állomásoztatott, nem úgy, mint Franciaország vagy a weimari Németország.⁴⁸⁷ Az amerikai–brit viszony javulása 1922 után a diplomáciai iratokból is kitűnik. A Londonnal kapcsolatos kényes ügyekről szóló jelentések száma csökkent. 1923-ban az amerikaiak visszavonták 1922-es tiltakozásukat a brit–portugál „azori kábelek” ügyében, az Ír Szabadállamot pedig 1924-ben elismerték. 1925-ben Afrika és a Közel-Kelet ügyében brit–amerikai megállapodások kötöttek, az amerikai gumigyártók pedig kikerültek a brit exporttilalom alól.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Norman Gibbs: *The Naval Conferences of the Interwar Years. A Study in Anglo–American Relations*. In: *Naval War College Review*. vol. 30. (1977) no. 1. 50–63.

⁴⁸⁵ Kupchan, i. m. 111–116. 239–242.

⁴⁸⁶ 1923-ban Sir Eric Drummond, a Népszövetség főtitkára a szervezeten belül létrehozott egy latin-amerikai ügyekkel foglalkozó irodát, de ez inkább látszatintézkedés volt. Yannick Wehrli: *New Histories of Latin America at the League of Nations*. In: McPherson – Wehrli (szerk.), i. m. 7.

⁴⁸⁷ Az európai nemzetek katonai tanácsadóinak dél-amerikai jelenlétéről ld. 6.6. fejezet.

⁴⁸⁸ Azori kábelek: FRUS, 1923. II. (1938) 297–304. Ír Szabadállam elismerése: FRUS, 1924. II. (1939) 246–249. Brit–amerikai megállapodások Afrika ügyében: FRUS, 1925. II. (1940) 199–213. Közel-Keleten: u. o. 214–230. 233. 235. A gumiexportra vonatkozó iratok: u. o. 245–253. 262–267.

A Coolidge-adminisztráció az angolszász nemzetekkel tovább mélyítette kapcsolatait, ugyanis még ebben az évben Ausztráliával és Új-Zélanddal egy esetleges amerikai flottalátogatásról tárgyaltak. 1925 után a Londonnal kapcsolatos diplomáciai iratok már csak kereskedelmi tárgyalásokról szóltak, és bár a két nemzet a korban haditengerészeti kérdésekben még többször egymásnak feszült, közel sem olyan vehemenciával tette, mint előtte. A brit–amerikai viszonyt az első világháború elmérgesítette, de paradox módon a nagy háború utáni világ kihívásai mindkét nemzetet abba az irányba terelték, hogy a második világháború utáni különleges kapcsolatukat megalapozhassák.⁴⁸⁹

5.4. Franciaország, a „rég-új” szövetséges

A francia–amerikai együttműködés napjainkból nézve idegennek hathat, de a korban ennek erős realitása volt. Franciaország a britekkel szemben nemcsak azért tűnt kézenfekvő megoldásnak, mert az antantszövetség másik hatalma volt, hanem mert a francia kapcsolatok az észak-amerikai nemzetet kritikussabb időszakában sokszor segítették. Az amerikaiak egy része Párizssal már az indián és francia háborúk idején is szimpatizált.⁴⁹⁰ Ebben a konfliktusban inkább a franciákkal szövetséges őslakos törzsekkel, valamint a délen hatalmas birodalommal rendelkező spanyolokkal szemben tápláltak ellenséges érzéseket. A függetlenségi háborúban, majd az 1812-es konfliktusban az amerikaiak a franciákkal szövetségre léptek, hiszen a politikai gondolkodásukat a köztársasági eszme is meghatározta.⁴⁹¹

5.4.1. A francia–amerikai együttműködés lehetősége

Az angolszász gyökerek mellett a történeti tényezők is szerepet játszottak abban, hogy az amerikai–francia kapcsolatok mérséklődtek. A sikertelen kanadai kaland után az észak-amerikai kontinens belseje és dél felé terjeszkedő amerikaiak a kontinensről kiszorult franciákkal amúgy sem tudtak volna érdemi kapcsolatot tartani. A 19. században Franciaország restaurációs időszaka és a Monroe-doktrína mind a francia kapcsolatok leértékeléséhez vezetett. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a köztársaságpártiak eltűntek volna. Sokan még ekkor is az Egyesült Államokban és Franciaországban látták azt a két nemzetet, amely majd a világköztársaság eszméjét megvalósítva az európai hatalmak dinasztikus uralmát lebontja. Ezenkívül az észak-at-

⁴⁸⁹ Az ausztrál és az új-zélandi flottalátogatás iratai: FRUS, 1925. II. (1940) 281–285. A Nagy-Britanniáról szóló, 1926–1928 közötti jelentések: FRUS, 1926. II. (1941) 215–369. FRUS, 1927. II. (1942) 731–824. FRUS, 1928. II. (1943) 946–1004.

⁴⁹⁰ Yves-Henri Nouailhat: *Franco–American Relations: French Perspectives*. In: *Reviews in American History*. vol. 14 (1986. december) no. 4. 653–668.

⁴⁹¹ vö. Lawrence S. Kaplan: *The Diplomacy of American Revolution: the Perspective from France*. In: *Reviews in American History*. vol. 4. (1976) no. 3. 385–390. Lawrence S. Kaplan: *Jefferson, the Napoleonic Wars, and the Balance of Power*. In: *William & Mary Quarterly*. vol. 14. (1957) no. 2. 196–217.

lanti térséghez London mellett Párizs földrajzilag ugyancsak kötődött, így az amerikaiak számára a britekkel szemben Franciaországgal érte meg kapcsolatot fenntartani, mint egy távolabbi európai hatalommal. A francia partok elég közel voltak a Brit-szigetekhez, de az első világháború előestéjére Párizs a mediterránúért cserébe az Atlanti-óceán térségét a britek javára feladta,⁴⁹² így az észak-atlanti térségben az Egyesült Államok számára nem jelentett vetélytársat. A külügyi iratokból is kitűnik, hogy Washingtonnak Párizssal csak a népszövetségi mandátumok és a szíriai amerikai civilek védelmében volt vitás ügye.⁴⁹³

Az első világháború utáni párizsi konferencián az amerikaiaknak a franciákkal is voltak konfliktusai, de Németország feldarabolása, a túlzott jóvátételek, vagy a közép-európai nemzetiségek francia befolyás alá vonása többé-kevésbé megghiúsult, míg a világtengeri kereskedelmek, a nagyhatalmak flottaversenyének mérséklése, a Rajnán túli európai piacok, Oroszország, a Távol- és Közel-Kelet kérdései feloldatlanok maradtak, így az amerikaiak több kérdésben álltak szemben a britekkel, mint a franciákkal. Ebben a helyzetben az Egyesült Államok külpolitikusi körében is felmerült a francia–amerikai viszonyok újra melegítésének gondolata. A franciák számára az is előny volt, hogy a békekonferenciát Párizsban, nem pedig Londonban tartották meg, így a diplomáciai világban a francia főváros volt a központ.⁴⁹⁴

Az amerikaiak közeledése a franciák felé a diplomáciai forrásokon keresztül is végigkövethető, hiszen 1919 és 1922 között az európai ügyeket a párizsi követségükön keresztül intézték. Ezentúl René Viviani volt francia miniszterelnök és diplomata fogadására előkészületek történtek, míg Georges Clemenceau 1922-ben az Amerika északkeleti nagyvárosait előadó körút céljából beutazhatta. A párizsi békekonferencia vezető francia politikusának látogatása természetesen magánjellegű volt, de a második világháború előtti amerikai külpolitikai hagyományban a vezető európai politikusok vagy gondolkodók amerikai útja akkor is jelzés értékkel bírt, ha annak később politikai következményei nem is voltak.⁴⁹⁵

Ezenkívül a Távol-Kelet ügyének rendezésében tartott konferenciára az amerikaiak nemcsak azt érték el, hogy Washingtonban tartsák, hanem hogy a briteken és a japánokon kívül a térségben jelen lévő többi európai nagyhatalom is részt vegyen. Az amerikai diplomácia abban bízott, hogy a brit–japán-szövetséget az európai államokkal és Kínával tudják ellehetetle-

⁴⁹² Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 208.

⁴⁹³ A mandátumokról szóló iratok: FRUS, 1921. I. (1936) 137–142. 922–957. 966–967. Szíriai amerikai civilek védelme: u. o. 937–957.

⁴⁹⁴ MacMillan, i. m. 56.

⁴⁹⁵ Viviani látogatása: FRUS, 1921. I. (1936) 962–967. Clemenceau látogatása: *The New York Times*, 1922. szeptember 10. 1.

níteni. Ebben Franciaországnak kulcsszerepet szántak. A washingtoni tárgyalások Franciaország számára előnyt hoztak, hiszen a megkötött szerződésekben a távol-keleti kereskedelem mellett a Földközi-tenger feletti befolyásukra megerősítést kaptak.⁴⁹⁶

5.4.2. A francia–amerikai kapcsolatok intenzitásának csökkenése

A francia–amerikai viszony 1922 után látványos lejtmenetbe kezdett. Nem arról volt szó, hogy Washington Párizstól elhidegült volna, mindössze mást várt egymástól a két fél, így hiába voltak közös céljaik, kapcsolatuk végül nem fejlődött olyan szintűvé, hogy az amerikaiak legfőbb „kontinentális” partnerei legyenek. A szövetség fogalma helyett nem véletlenül használtuk a partnerséget, ugyanis a francia–amerikai kapcsolat magasabb szintűre emelkedése ezen a fogalmi zavaron bukott meg. Franciaország rivalizált Nagy-Britanniával és keleti határain Németország sem gyengült meg annyira, ami Párizs kedélyeit megnyugtatta volna. Az Orosz Birodalom helyére lépő Szovjet-Oroszország már nem volt a franciák partnere, Moszkva súlyos vitákat folytatott Párizssal a cári rendszer tartozásainak létjogosultságáról. A kelet-európai nemzetek egy része hiába számított Franciaország támogatójának, geopolitikai hátrányai miatt Párizs ténylegesen nem tudott teljes befolyást gyakorolni.⁴⁹⁷

Franciaországnak égető szüksége volt egy erős szövetségesre, ezt pedig az Egyesült Államokban látta. A francia külpolitika már a párizsi békekonferencia idején megpróbálta amerikai partnerét egyfajta szövetségre bírni. 1919-ben azonban Wilson elnök is tudta, hogy az Egyesült Államok Szenátusa semmiféle európai szövetséget nem támogatna. Az amerikai külpolitikai hagyomány a partnerségi együttműködések tette lehetővé. Ez nem azt jelentette, hogy az amerikaiak bármilyen együttműködéstől elzárkóztak volna, mindössze tengeri hatalomként nem voltak rászorulva arra, hogy garanciákat vállaljanak, a partok védelme miatt a cserébe kapott garanciák ugyanis értéktelenek voltak. Egy garanciális vagy szövetségi szerződés egy tengeri hatalomnak csak kötelezettségvállalással járt. A franciák viszont elsősorban szárazföldi hatalom voltak és csak másodsorban tengeri, így a „szomszédból érkező” kihívásokkal szemben az erős hadsereg fenntartása mellett a szövetségi rendszerekre is támaszkodtak.⁴⁹⁸

Párizs Washingtontól garanciákat várt, míg az észak-amerikai nemzet inkább partnerségben és együttműködésben gondolkodott. A helyzet ahhoz volt hasonló, mint 1871 után a Német Császárság és Nagy-Britannia szövetségi támogatása. Az Orosz Birodalom ellenében

⁴⁹⁶ Zoellick, 184–186.

⁴⁹⁷ Szovjet–Oroszország és Franciaország pénzügyi vitájáról a korabeli sajtó is megemlékezett: *The New York Times*, 1920. június 11. 12. A közép-európai geopolitikai helyzetről, annak átalakulásáról ld. Schmidt Mária: *Száz év távlatából*. In: Békés Márton (szerk.): *Az új világháború. 1918–1923*. KKETTKK, Budapest 2020. 9–21.

⁴⁹⁸ A franciák első világháború utáni biztonsági problémáiról vö. Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 228–234. MacMillan, i. m. 125. 131. 136. Johnson, i. m. 645–646.

mindkettőnek érdekében állt az egymással való együttműködés, de a különbségek miatt, melyek Berlin és London diplomáciai felfogásában gyökereztek, ez végül nem jött létre. Míg a németek – a franciákhoz hasonlóan – klasszikus szövetségben gondolkodtak, addig a 19. századi angol diplomácia partnerségi együttműködésben. Ez nem jelentette azt, hogy ha Nagy-Britannia érdeke úgy akarta, ne támogatta volna akár fegyveresen is partnereit. Ezt azonban csak akkor tette meg, ha ehhez szoros érdeke fűződött. Párizs az antant megállapodásokkal pont ezt használta ki, és Londont sikeresen meggyőzte, hogy a németekkel szemben Franciaországot válassza.⁴⁹⁹

Ahogy a németek 1871 után nem voltak hajlandóak érdekeikben kompromisszumokat kötni, úgy a franciák sem. A Harding és Coolidge vezette Egyesült Államok hivatalos politikája: „Amerika az első”, de ez nem jelentette azt, hogy ahol az amerikai érdekek nem voltak fajsúlyosak, ott ne engedtek volna. Ezt bizonyítja, hogy Washingtonban a mediterráneum térségét francia és olasz befolyási övezetnek ismerték el. A franciák azonban saját biztonságuk érdekében továbbra is az európai kontinentális befolyás megszerzésére törekedtek. Az amerikaiak számára a francia kontinentális túlsúly ugyanolyan veszélyt jelentett, mint korábban a német, vagy egy esetleges brit: korlátozza kereskedelmüket, a piacokat beszűkíti, végső soron pedig az észak-atlanti térség geopolitikai helyzetét is felboríthatja.⁵⁰⁰

Az észak-amerikai nemzet számára stratégiaileg fontos volt, hogy az öreg kontinentst stabilizálják, de az egységes Európa az atlanti térségben – így Dél-Amerikában is – az Egyesült Államok vetélytársa lehetett. Az amerikaiak számára egy olyan stabil öreg kontinens volt kedvező, ahol Európa gazdasági talpra állításán a nemzetek egymással együttműködve munkálkodnak. Washingtonban nemcsak a népszövetséget vetették el, hanem a többszereplős szövetségi együttműködések is, helyette kétoldalú kapcsolatokra törekedtek, amit a franciák saját érdekeik miatt nem tudtak elfogadni. Az amerikai–francia kapcsolatok különlegességének emelésére 1919 és 1922 között reális esély mutatkozott, de a különböző érdekek, a kompromisszumra való képtelenség, az eltérő diplomáciai hagyományok, illetve a különböző geopolitikai kihívások miatt ez megghiúsult. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy az Egyesült Államoknak a stratégiai érdeke nem Franciaországgal, hanem egy stabil Európával való együttműködés volt, míg a francia diplomácia számára az amerikai szövetség kulcskérdés volt. Az amerikaiak később beérték a britekkel való kompromisszumos együttműködéssel, a brit politika ugyanis végül nem kívánt olyan konkrét befolyást gyakorolni a kontinens ügyeire, mint Franciaország.

⁴⁹⁹ Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 180–181.

⁵⁰⁰ Zoellick, i. m. 189. 195.

Nagy-Britannia számára ugyanúgy megfelelt egy stabil, de nemzetekre osztott öreg kontinens, ahol a piacok számára is nyitva álltak.⁵⁰¹

5.4.3. Washington és Párizs kapcsolatainak további alakulása

A két ország viszonya ettől függetlenül 1922 után sem lett ellentétes, de a Ruhr-vidék megszállása vagy a franciák által a német jóvátételek ügyében tanúsított magatartása az amerikai–francia viszonyt megterhelte. Ezt 1922 után tovább nehezítette a franciák népszövetségi tevékenysége is. A Nemzetek Szövetségének számos latin-amerikai ország tagja volt. A latin-amerikai nemzetek a Népszövetség segítségével az európai hatalmak között keresték azt a partnert, akivel kikerülhetnek az Egyesült Államok „védőernyője” alól. A Népszövetségen belüli latin-amerikai liga létrehozását a britek vagy bojkottálták, vagy halogatták, a franciák azonban támogatták.⁵⁰² Nem arról volt szó, hogy az említett térségben Nagy-Britannia érdektelen lett volna, pont ellenkezőleg: Dél-Amerika ásványkincsei őket ugyanannyira érdekelték, mint a franciákat. A francia diplomácia, amúgy teljesen reális elgondolás alapján, a latin-amerikai nemzetekre úgy tekintett, mint amely a kisantant államaival kiegészülve a vitás népszövetségi ügyekben segítségükre lehet. Ez az Egyesült Államok érdekeit nem szolgálta, ugyanis Washington szemében a térségben tapasztalható francia befolyás növekedését vont maga után. Francia katonai tanácsadók Braziliában, Paraguayban és Uruguayban még 1929-ben is jelen voltak, ami tovább rontotta az amerikai–francia viszonyt. Washingtonból tehát úgy tűnt, hogy Franciaország az Egyesült Államoknak az európai kontinens és Latin-Amerika ügyében is kihívója. A Franciaországgal való kereskedelem sem volt olyan fajsúlyos, hiszen Új-Anglia hagyományos angol kapcsolatai mellett az amerikaiak számára a kínai, német, olasz, a közép- és a kelet-európai piacok is nyitva álltak. A franciák az amerikaiaknak tehát nem tudtak számottevő előnyt biztosítani.⁵⁰³

A köztársasági tudat az amerikai gondolkodásban hiába volt jelen, a washingtoni politikát a konzervatív nacionalisták vezették, akik hittek az amerikai köztársasági eszme felsőbbrendűségében, de a Wilson-féle liberális és a Lodge-féle republikánus internacionalistákkal szemben nem kívánták ezt elterjeszteni. Az 1920-as években Harding és Coolidge elnök is abban látta a kétoldalú együttműködések kulcsát, hogy egyik nemzet sem szól bele a másik belpolitikai ügyeibe, így mindenki szabadon választhatja meg államformáit, amíg az stabilitást és jólétet tud biztosítani. Ezt 1924. december 3-án a Kongresszusnak küldött üzenetében Coolidge

⁵⁰¹ Kupchan, i. m. 255–262.

⁵⁰² Wehrli, i. m. 2.

⁵⁰³ Franciaország latin-amerikai „jelenlétéről” vö. u. o. Fischer Ferenc: *A „háború utáni háború” 1919–1933. A versailles-i szerződés kijátszása. A weimari Németország haditengerészeti, légi és katonai aktivitása Ibero-Amerika országaiban.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2014. X. XI. színes tábla.

így foglalta össze: „*A nemzeteknek, akárcsak az egyének, végső soron maguktól, nem egymástól kell függniük. [...] Ebben [...] saját országunknak kell példát mutatnia*”.⁵⁰⁴ Amerika, ha kell, példát mutat és segítséget nyújt, de nem agresszióval: „*Azt kívánom, hogy az egész Földön az amerikai zászlóban egy olyan kormány jelképét lássa, amely belföldön nem szándékozik elnyomással, külföldön pedig agresszióval élni, de veszély idején a testvériség szellemében segítséget nyújt*”.⁵⁰⁵ Ha ezt kiegészítjük a Népszövetségről és a garanciák vállalásáról írt véleményével, miszerint az Egyesült Államok „*nem hajlandó a Nemzetek Szövetségének tagjává válni, vagy egy szövetség által előírt kötelezettségeket vállalni*”, akkor a források is alátámasztják az amerikai–francia kapcsolatok problematikáját.⁵⁰⁶

Az amerikai külügy 1924-től a kölcsönök kérdését és a leszerelési konferenciákat tartotta fontosnak. Washington a locarnói konferenciát is elutasította, 1922 után a Franciaország ügyében érkező diplomáciai jelentések száma is csökkenő tendenciát mutatott. Az általános európai ügyeket immár a londoni követségről intézték, a párizsi nagykövet 1927-ig csak a szíriai forradalmi helyzetről és a helyi régészeti koncessziókról jelentett.⁵⁰⁷ Amíg a washingtoni haditengerészeti konferencián a franciákat az amerikaiak diplomáciai partnereként kezelték, addig a jóvátételi tárgyalások során már az a nemzet volt, aki hátráltatta a megállapodásokat. Washingtonból nem vették figyelembe, hogy Franciaországot az első világháborús pusztítás gazdaságilag és a humán erőforrás tekintetében is jelentősen megviselte. A négy éven át tartó harcokban a francia ipar és mezőgazdaság jelentős károkat szenvedett, így a németek fizetési képessége is a franciákat érte a legérzékenyebben, tehát türelmük is kevesebb volt, mint amerikai vagy brit társaiknak. Ettől függetlenül a franciák nem mindig éltek erőszakos megoldásokkal, Aristide Briand sikeresen működött együtt Gustav Stresemannal, de ettől még az amerikai külügy a tárgyalások során Olaszországnak és Németországnak több kedvezményt tett, mint Nagy-Britanniának, Belgiumnak vagy Franciaországnak.⁵⁰⁸

A francia–amerikai viszonyba Briand külügyminiszter hozott változást, próbálta rendezni a két nemzet zavaros viszonyait. Coolidge 1924. novemberi megválasztása után a Kongresszusnak küldött üzenetében is előre jelezte, hogy új alapokra kívánja helyezni az amerikai

⁵⁰⁴ FRUS, 1924. I. (1939) xx.

⁵⁰⁵ u. o. xxiii.

⁵⁰⁶ u. o. xx.

⁵⁰⁷ A locarnói és genovai konferencia elutasítása: FRUS, 1925. I. (1940) 16–26. A szíriai forradalom: FRUS, 1925. II. (1940) 105–127. FRUS, 1926. II. (1941) 135–155. A régészeti kérdések: FRUS, 1923. II. (1938) 18–19. FRUS, 1924. I. (1939) 753–755.

⁵⁰⁸ Id. 5.2.5. fejezet.

külképviseltek feladatait: „Az elmúlt 12 évben külkapcsolataink soha nem voltak olyan jó állapotban, mint most”.⁵⁰⁹ 1925 elején a *State Department* éléről távozott Hughes, helyére az elnök Frank Kelloggot nevezte ki azzal a céllal, hogy az kezdjen hozzá a kétoldalú, baráti kapcsolatok kiépítéséhez. A Fehér Ház elérkezettnek látta az időt arra, hogy az elmúlt években életre hívott diplomáciai gépezetét felpörgesse, hogy a világ minden pontján baráti együttműködések kössön, ezzel nyitva meg az utat Európa és a Távoll-Kelet gazdasági befektetései felé. 1925-re az amerikaiak a washingtoni, az ötödik pánamerikai konferencia⁵¹⁰ és a Dawes-terv eredményeként úgy gondolták, hogy a Távoll-Keletet, Latin-Amerikát és Európát is sikerült stabilizálniuk; gazdaságilag, pénzügyileg, kereskedelmileg és haditengerészetiileg is a legerősebb nemzet, tehát a diplomáciai gépezetét is ideje a legelső köze emelni.⁵¹¹

Briand külügyminiszter felismerte ezt a kisebb *tabula rasat* és 1927 júniusában egy olyan egyezményrel állt az amerikaiak elé, ami felkeltette Washington érdeklődését. Briand ezt ráadásul az amerikai csapatok európai partraszállásának tízedik évfordulójára időzítette, ami az észak-amerikai nemzet felé tanúsított fontos gesztus volt. A francia külügyi vezető egy olyan szerződést ajánlott, amely nem kötelezte az Egyesült Államokat szövetségre, de a locarnói szerződést kívánta megerősíteni, ami Franciaország nyugati határait volt hivatott garantálni. Briandnak sikerült elérnie, hogy Washington 1919 után újra Párizsra összpontosítsa figyelmét, és együttműködést kössön Franciaországgal. Párizs öröme nem lehetett teljes, hiszen Kellogg a szerződéshez az 1922-es washingtoni formát alkalmazta, hogy más, a kérdésben szintén érdekelt nemzeteket is bevonjon, így azt nem egyedül az Egyesült Államok és Franciaország kötötte, hanem 1928. augusztus 27-én 15 ország írta alá, amelyhez 1929 végéig 42 másik kormány is csatlakozott.⁵¹²

A Briand–Kellogg-paktumból az amerikai külügyminiszter kigyomláta a francia határok garantálását és helyette a csatlakozó felek a háborúról mint „megoldásról” mondtak le, ami a kor francia biztonsági kihívásaival szemben csekély súllyal bírt, de nem volt értéktelen szerződés. Briandnak az évtized végére sikerült elérnie, hogy Németországgal szemben konszolidálja országa politikáját és kompromisszumkésztségében az Egyesült Államok elismerését is elnyerte. Az amerikai–francia kapcsolatokat sikerült pozitív irányba elmozdítani, ami jó alap

⁵⁰⁹ FRUS, 1924. I. (1939) xix.

⁵¹⁰ A pánamerikai mozgalomról vö. 6.2. és 6.3. fejezet.

⁵¹¹ FRUS, 1924. I. (1939) xviii–xxiii.

⁵¹² Briand ajánlata: FRUS, 1927. II. (1942) 611–630. A paktum szövege: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp (Letöltés ideje: 2022. április 12.) A Briand–Kellogg-paktumról vö. Diószegi István: *A hatalmi politika másfél évszázada. 1789–1939*. MTA TTI, Budapest 1994. 339–341. Julie M. Bunck – Michael R. Fowler: *The Kellogg–Briand pact: A Reappraisal*. In: *Tuland Journal of International and Comparative Law*. vol. 27. (2019) no. 2. 229–276. Magyarics, i. m. 268–270.

lehetett a továbbiakban. A gazdasági világválság persze ezt az együttműködést egy időre keresztülhúzta.⁵¹³

5.5. Olaszország és a mediterráneum

Az Egyesült Államok korabeli európai külpolitikájának legfurcsább tényezője az Olaszországgal ápolt viszonya volt. Az olasz–amerikai kapcsolatok történeti bemutatását nem kívánjuk teljes egészében vázolni, csak a releváns részeket emelnénk ki. Olaszország az Egyesült Államokhoz hasonlóan semleges álláspontra helyezkedett az első világháború kitörésekor. Előbbi 1915-ben a londoni titkos szerződés hatására, utóbbi 1917-ben lépett hadba. Mindkét ország az antant oldalán harcolt és a háborút győztesként zárta. A párizsi békekonferencián a háború utáni területi rendezés kérdésében az antanthatalmak több ponton eltérő nézeteket vallottak: az egyik legélesebb vitát az olasz–amerikai szembenállás okozta. Olaszország a békekonferencián elszigetelődött, egyik szövetségese se támogatta terveit, és az amerikai delegáltak is gyanakvással tekintettek feléjük. Az olaszok Orlando kormányának bukása után megkötötték saját megállapodásaikat. Nagy-Britannia és Franciaország nem tartotta be a londoni szerződést, az USA sem állt az ügyük mellé, így Olaszországnak esélye sem volt, hogy számára kedvező végeredmény szülessen.⁵¹⁴

Az első világháború azonban mindkét ország számára radikális változásokat hozott. Az Egyesült Államokban a Wilson elnököt követő republikánus vezetés az észak-amerikai nemzet külpolitikáját új alapokra helyezte. Olaszországban az Orlando-kormány bukása utáni zavaros belpolitikai viszonyok miatt szűk három év alatt négy kormány követte egymást, és a szélsőséges mozgalmak egyre nagyobb teret nyertek. 1922. október 31-én a fasiszta Benito Mussolini, a *marcia su Roma* után kormányt alakíthatott, és egyeduralkodó rendszert épített ki. Pártja egészen 1943-ig irányította az országot.⁵¹⁵

5.5.1. Az Egyesült Államok reakciója a faszizmus kibontakozására

Az amerikai külpolitikában mindig is érzékeny pontnak számított külföldi nemzetekkel való együttműködés, mert külhoni filozófiájukban a kezdetektől jelen volt az érzelmi vonal, így diplomáciai tevékenységük során ideológiai nézetek alapján is döntöttek. Éppen ezért nem meglepő, hogy az 1920-as években Washington figyelmét felkeltette a faszizmus olaszországi kibontakozása. Az amerikai történetírás egy része – nemzetük civilizációs hagyományai miatt – az adott kormányzatok felett szeret ítéletet mondani. Egy-egy, Amerikából „diktatórikusnak”

⁵¹³ Briand külügyminiszteri tevékenységéről ld. Cornelia Navari: *Origins of the Briand Plan*. In: *Diplomacy & Statecraft*. vol. 3. (1992) no. 1. 74–104.

⁵¹⁴ Az olaszok párizsi békekonferencián való részvételét ld. MacMillan, i. m. 344–374.

⁵¹⁵ u. o. 371–374.

vagy „elnyomónak” számító kormány támogatására, vagy az azzal való kapcsolattartásra erendendő bűnként tekintenek, így a történeti helyzetelemzés alárendelt szerepet kap. Az amerikai emlékezetpolitikával dolgozatunk nem foglalkozik, de fontosnak tartjuk bemutatni, hogy a korban Washington hogyan viszonyult a fasiszmus és a bolsevizmus terjedéséhez, hiszen ez a későbbi amerikai külpolitikára is hatással volt. Előbbi Oroszországban ütötte fel a fejét, míg utóbbi Olaszországban.⁵¹⁶

Az olasz belpolitikában bekövetkezett radikális fordulat az Egyesült Államokat és annak közvéleményét váratlanul érte. Ugyan tudtak az Olaszországban kibontakozó fasiszta mozgalomról, mégsem tulajdonítottak neki nagy jelentőséget. Az olasz fasiszta mozgalommal Washington és annak közvéleménye 1922-ig nem igazán törődött, bár tudomása volt róla. A Rómába kiküldött amerikai követ, Richard Washburn Child október 9-én jelentette Washingtonba, hogy az olasz politikára a fasiszta mozgalom egyre nagyobb befolyással bír, és az ország egy, a fasiszták vezette radikális fordulat küszöbén áll. Október 30-án, egy nappal a „menetelés” előtt, Child nagykövet Mussolinivel történt találkozása után megerősítette október 9-i jelentését, és felhívta Washington figyelmét arra, hogy Olaszországban egy fasiszta rezsim sovinszta és vakmerő külpolitikai fordulatot hordozhat magában. A fasiszták hatalomra jutása után viszont az amerikaiak olaszországi képviselője változtatott véleményén és elfogadta a kialakult helyzetet. November 28-án Franklin Mott Gunther, Child nagykövet helyettese már a Hughes külügyminiszternek írt jelentésében szólt arról, hogy a fasiszták hatalomra jutása pozitív hatással is lehet az ország politikai életére nézve. Gunther kiemelte, hogy a fasiszmus „egészséges” elemei képesek lehetnek stabilizálni Olaszországot, így megszűnhet az évek óta tartó belpolitikai válság.⁵¹⁷

A római amerikai nagykövetség véleményének radikális fordulata meglepőnek tűnhet, de volt benne logika. Az Egyesült Államok jelentős kölcsönökkel támogatta a korábbi antantországokat, és fontosnak tartotta azok minél előbbi visszafizetését, amihez elengedhetetlennek tartotta az európai országok stabilitását. A konzervatív nacionalisták tartózkodtak beavatkozni más országok belpolitikai ügyeibe, viszont együttműködőbbek voltak olyan nemzetekkel, ahol „volt kivel” tárgyalni. A gazdasági kapcsolatok kialakításához és a kölcsönök visszafizetésének tárgyalásához időre volt szükség, amelyet a változó politikai viszonyok mellett nehezen lehetett sikeresen lebonyolítani. Az amerikai közgondolkodást a bolsevik veszélytől

⁵¹⁶ Az orosz bolsevizmussal kapcsolatos amerikai gondolkodást ld. 5.8. fejezet.

⁵¹⁷ Child és Gunther jelentéseit idézi: Migone, i. m. 37–38.

való félelem is meghatározta.⁵¹⁸ Az Egyesült Államokat aggasztotta a munkásmozgalmak terjedése, a Szovjetunió és a Magyar Tanácsköztársaság példájából kiindulva azt destabilizáló tényezőnek tekintették. Az amerikai diplomácia Mussolini mozgalmára úgy tekintett, amely stabilizálhatja Olaszországot, így megkezdődhet a gazdasági kapcsolatfelvétel és az olaszoknak nyújtott kölcsönök visszafizetéséről szóló tárgyalások. Washington Mussolini mozgalmában a bolsevizmussal szembeni sikeres alternatívát is látta. Az amerikai politika véleménye ezek miatt változhatott meg ilyen rövid idő alatt. Amíg a fasiszták nem voltak kormányon, tartottak annak erőszakos jellegétől és radikalizmusától, de hatalomra kerülésük után azt hamar elfogadták, majd úgy tekintettek rá, mint ami az „életképtelen” olasz demokrácia sikeres alternatívája lehet.⁵¹⁹

Az olasz fasiszta mozgalom ügyében az USA sajtója az amerikai diplomáciához hasonló utat járt be. Mussolini mozgalmát az újságok hatásvadász cikkei is ellenségesen fogadták, de nem kifejezetten programja miatt, arról ugyanis nem közöltek tudósításokat. A konzervatív és republikánus *Boston Evening Transcript* október 26-i címlapján az amerikai terrorszervezettel, a Ku Klux Klánnal vont párhuzamot, és az olasz politikai élet egy újabb kicsapongásaként fogta fel. A demokrata *New York Times* október 28-án a jog és az egyéni szabadság ellen elkövetett fasiszta erőszakról cikkezett, valamint az ország vezető keresztény lapja, a *Christian Science Monitor* is hasonló véleményen volt.⁵²⁰ Nem sokkal később, ahogy az amerikai politika, úgy a sajtó is megenyhült az olasz fasisztákkal szemben. A *Boston Evening Transcript* október 30-i számában kiemelte, hogy a fasiszta mozgalom kevésbé erőszakos képet mutat, és demokratikus keretek között az akár pozitív hatást is gyakorolhat Olaszországra.⁵²¹ A *Christian Science Monitor* október 31-én címlapon hozta le, hogy a fasiszta mozgalom lehet az, „amely megmenti a [olasz] nemzetet”.⁵²² A sajtó Mussolini szerepét is kiemelte és Theodore Roosevelttel párhuzamot vonva, „fiatal, lelkes, őszinte, és nagyszerű ideákkal teli” vezetőként jellemezte.⁵²³ A fasisztákat illetően a demokrata párti lapok körében is hasonló párfordulás következett be, mint a republikánus és keresztény újságok esetén. A *New York Times* lapjai néhány nappal a „marcia Su Roma” után pozitív hangvétellel írtak a fasiszta hatalomátvételről, „Olaszország átalakul –

⁵¹⁸ Az Egyesült Államokban az első világháború előtti években nemcsak a szocialista, hanem a radikális baloldali mozgalmak is megerősödtek. A nagy háború utáni években magukat anarchistának, szocialistának vagy kommunistának valló egyének amerikai politikusokkal és hivatalnokokkal szemben számtalan merényletet követtek el. Az amerikai történetírás erre a korszakra az első vörös veszedelemként emlékszik. Ld. Johnson, i. m. 662–663.

⁵¹⁹ vö. Migone, i. m. 46–49. Iriye: *The Cambridge History of American Foreign Relations*, i. m. 84–87.

⁵²⁰ *The Boston Evening Transcript*, 1922. október 22. 1. *The New York Times*, 1922. október 28. 1. *Christian Science Monitor*, 1922. szeptember 27. 1.

⁵²¹ *The Boston Evening Transcript*, 1922. október 30. 14.

⁵²² *Christian Science Monitor*, 1922. október 31. 1.

⁵²³ Az idézet John A. James-James: *Watch Italy Grow* című kortárs publicisztikai írásából származik. A cikk megjelent: *Current Opinion*, vol. 84. (1923. február) 142.

A hazaszeretet hulláma egyesíti a munkásosztályokat Mussolini alatt – A bolsevizmusnak befellegzett” címmel jelentettek meg cikketeket. A New York Times is pozitívan nyilatkozott a ducéről: „Egy csapat új és fiatal ember a hatalomban – Mussolini megszakította a kommunizmus fétisének folyamát – Kölcsönös udvariasság és tolerancia uralkodik osztályok között”.⁵²⁴

Az amerikai politika az olasz fasiszta mozgalomtól annak hatalomra kerüléséig tartott, utána viszont gyorsan megbékélt vele. Tévesen arra lehetne következtetni, hogy a republikánus kormányzat, ha hallgatólagosan is, de támogatta a fasiszta rezsimeket, ez azonban történettudományi szempontból szakmaiatlan állítás. A fasiszta ideológiát elvetették, de a Mussolini vezette Olaszországot tárgyalóképes partnernek tekintették, amellyel biztonságosan meg lehetett kezdeni a kölcsönök visszafizetéséről és a befektetésekről szóló tárgyalásokat. A wilsoni és a Lodge-féle internacionalistákkal szemben a konzervatív nacionalista adminisztráció nem ideológiai síkon, hanem gazdasági érdekei mentén kezelte külpolitikai célkitűzéseit. A republikánus kormányzat tehát nem a fasiszta mozgalom támogatója, csak Olaszország tárgyalópartnere volt.⁵²⁵

5.5.2. Az olasz–amerikai viszony alakulása

Az olasz–amerikai viszony az első világháború utáni évtizedben pár konfliktustól eltekintve kiegyensúlyozottnak bizonyult. Mussolini egyik fontos külpolitikai célja volt, hogy Franciaország és Nagy-Britannia között egyensúlyozva a mediterrán térségben vezető szerephez jusson. Ezzel párhuzamosan Harding és Coolidge adminisztrációjának fő stratégiája a kontinentális Európában Németország gazdasági talpra állítása, a jóvátételek és az amerikai kölcsönök visszafizetésének ütemezése és az európai egyensúly fenntartása volt. Éppen ezért az észak-amerikai nemzet külpolitikuskai – Nagy-Britanniához hasonlóan – a francia befolyási törekvésekkel szemben Olaszország és Németország gazdasági és politikai megerősödését is támogatták.⁵²⁶

A 20-as években az olasz és az amerikai politika a párizsi békekonferencián tapasztalt mélypontról elmozdult, és egymáshoz közelítve több kérdésben is „egymásra talált”. Az amerikaiak nem magát a fasiszta mozgalmat támogatták, hanem Olaszországot a kontinentális Európában betöltött szerepe miatt tartották fontosnak. Ezt jól bizonyítja, hogy már Mussolini hatalomra jutása előtt, a washingtoni konferencián Olaszországot a Földközi-tenger térségében

⁵²⁴ *The New York Times*, 1923. január 1. 1.

⁵²⁵ Iriye: *The Cambridge History of American Foreign Relations*, i. m. 88–96.

⁵²⁶ Migone, 22–27.

Franciaországgal együtt egyenértékű partnerként kezelték.⁵²⁷ Az amerikai külpolitika a fasiszták hatalomra jutása után az Olaszországgal való kapcsolatainak irányán nem változtatott, persze a Washington számára idegen fasiszta rendszer mivoltával szemben tartózkodó magatartást tanúsított.⁵²⁸

Az olasz fasiszták hatalomra jutása után nem sokkal, 1923. január 11-én, Raymond Poincaré francia elnök parancsára francia és belga csapatok szállták meg a Ruhr-vidéket, mert a németek elmaradtak a jóvátétel visszafizetésével. Az esemény mind Európában, mind az Egyesült Államokban nagy felháborodást keltett. Washington a német jóvátételek fizetése miatt aggódott, de a franciák erőszakos fellépését, akárcsak Nagy-Britannia, elítélte, miközben a fasiszta Olaszország megpróbált a nagyhatalmak között saját érdekeit érvényesítve egyensúlyozni. Hivatalosan nem ítélte el a franciák akcióját, sőt Franciaországot támogatásáról biztosította. Elsőre úgy tűnt, Mussolini lépése magára haragítja mind az Egyesült Államokat, mind Nagy-Britanniát, de a *duce* terve ennél jóval körmönfontabb volt. Az olaszok ezzel a franciáknál „jó pontokat” szereztek, és a krízis során a közvetítő szerepében tetszelegtek. Mussolini ugyanis Washingtont és Londont is arról tájékoztatta, hogy Európán belül a német jóvátételek elmaradása katasztrofális helyzethez vezethet. Mussolini narratívája illet az Egyesült Államok külpolitikai elképzeléseibe. A *duce* egyértelművé tette, hogy a német jóvátételek fizetésére mindenképp szükség van, de ehhez elengedhetetlen Németország mielőbbi talpra állítása. Valójában nem a francia akciót támogatta, mindössze szükséges eszköznek tartotta. Végül politikája részben elérte célját: az angolszász nemzetek és Franciaország közötti lavírozása nem bosszantotta fel a franciákat, és a britekben, valamint az amerikaiakban is elismerést váltott ki, hogy a *duce* egy konfliktus esetén közvetítésre képes erőnek mutatkozott.⁵²⁹

A Ruhr-vidéki események után is több közös pont akadt az olasz és amerikai viszonyban. A gazdasági és társadalmi kérdések mellett Mussolini politikai céljai közé tartozott, hogy az Egyesült Államokat az európai politikába bevonja. A *duce* a franciákhoz és a britekhez hasonlóan azt kívánta elérni, hogy az észak-amerikai nemzet az olasz érdekek potenciális szövetségese legyen. Washingtoni küldetése során Gelasio Caetani, később pedig Giacomo De Martino olasz nagykövet is erre törekedett. Az olasz diplomácia az amerikaiak esetleges népszövetségi tagságát is támogatta, valamint Genf és Washington között közvetítő szerepet ajánlott fel. Az amerikai külpolitika céljai azonban egyeztek a *duce* terveivel. Az amerikaiak nem

⁵²⁷ Zoellick, 189.

⁵²⁸ FRUS, 1922. II. (1938) 579–590.

⁵²⁹ A Ruhr-vidék megszállása elleni amerikai tiltakozások iratai: FRUS, 1923. II. (1938) 194–209.

felejtették el, hogy a britek feladták a japán kapcsolataik mélyítését, így a republikánus adminisztráció az európai térségben a britek fő támogatója lett. Bár a párizsi békekonferenciához képest az olasz–amerikai viszony sokat javult, mégsem vált olyan fajsúlyossá, mint a brit–amerikai. Az öreg kontinensen az Egyesült Államok első számú partnere Nagy-Britannia lett, emiatt Olaszországgal nem alakított ki olyan szintű együttműködést, mint a britekkel. Mussolini elképzelése az amerikai támogatásról egyáltalán nem valósult meg, de Henry Prather Fletcher Rómába delegált amerikai nagykövet közreműködésével Európában az évtized végén Olaszország, a britek mögött, az Egyesült Államok második számú befektetési célpontjává lépett elő. Szövetségről természetesen itt sem volt szó.⁵³⁰

A kor olasz–amerikai kapcsolatában természetesen több vitás ügy is akadt. Az amerikai és olasz diplomácia komolyabb összetűzésbe először a korfui incidens során került. Görögország és Albánia az első világháború után területi vitában állt egymással. A Népszövetség a helyzet megoldására közvetítő félnek Olaszországot kérte fel, aki pedig a görög követelésekkel szemben Albánia korábban megállapított határait támogatta. 1923. augusztus 27-én a görög–albán határ közelében a népszövetségi megbízásból kiküldött olasz delegációt merénylet érte, amely során öt tiszt, köztük Enrico Tellini tábornok, életét vesztette. Olaszország a merényletért Görögországot tette felelőssé és 50 millió líra kártérítést követelt. A görög kormány mind a merényletben játszott szerepét, mind a kártérítést megtagadta, amire válaszul Mussolini augusztus 31-én elrendelte Korfu szigetének megszállását. Az akció során számos civil vesztette életét és sérült meg, amely Olaszországgal szemben nemzetközi felháborodást keltett. Az Egyesült Államok is elítélte az akciót, a sajtó pedig cikkezett az olaszok erőszakos cselekedetéről. A *New York Times* Mussolini ultimátumát az Osztrák–Magyar Monarchia Szerbiának küldött ultimátumával hasonlította össze.⁵³¹ Bár az amerikai diplomácia jogosnak tartotta az olasz sérelmeket, Mussolini válaszlépését a nemzetközi rendre mégis veszélyesnek tartotta. Mussolini nemzetközi nyomásra feladta a sziget megszállását és kivonta onnan csapatait. A *duce* lépése Washington számára megnyugvást jelentett, és azt a látszatot keltette, hogy nemzetközi konfliktusok esetén az olasz vezér az „erőszakos” cselekedetek ellenére tárgyalóképes és hajlik a kompromisszumra.⁵³²

Nem sokkal a korfui incidens után az olasz–amerikai viszonyt a „Matteotti-krízis” árnyékolta be. A Mussolini hatalomra jutása előtti utolsó választásokon, 1921-ben, az olasz szocialisták nyertek, így az 1924-es választásokon a fasiszták potenciális ellenfelének számítottak.

⁵³⁰ Migone, i. m. 68–71. 77–82.

⁵³¹ *The New York Times*, 1923. augusztus 1. 1.

⁵³² James Barros: *The Corfu Incident of 1923*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 2016. 87.

Az 1924. április 6-i választás megnyerése a fasiszta mozgalom számára kulcsfontosságú volt, hiszen uralmukat „demokratikus keretek” közt is legitimálhatták. A választást a fasiszták 64,9 százalékkal, fölényesen nyerték, a mögöttük végzett két baloldali párttal, a Néppárttal (9 százalék) és a szocialistákkal szemben (5,9 százalék). A fasiszták győzelmét a szocialisták vezére, Giacomo Matteotti, választási visszaélésekre hivatkozva megkérdőjelezte. Matteotti a választások előtti politikai pályafutása során a korabeli olasz baloldal meghatározó alakja és a fasiszta mozgalom egyik lehangosabb kritikusa volt. 1923-ban *Un anno di dominazione fascista* (A fasiszta uralom egy éve) címen könyvet jelentetett meg, amelyben súlyos kritikával illette a fasiszta rezsimet és annak egyéves kormányzását.⁵³³ Matteottit nem sokkal a választás után, 1924. június 10-én meggyilkolták. A gyilkosság megdöbbenést keltett mind belföldön, mind külföldön. Az eset felbolydította az amerikai közvéleményt és sajtót, amit a közelgő őszi elnökválasztás miatt a republikánus kormányzat sem hagyhatott figyelmen kívül. Coolidge elnök és kormánya mélységesen felháborodott az ügyön, de mivel a gyilkosságban a fasiszták szerepe teljes bizonyosságot nem nyert,⁵³⁴ az amerikai diplomácia Mussolini kormányát nem marasztalta el. A krízist a republikánus adminisztráció olasz belügynek tekintette, de az egyéni szabadságjogok sérülésétől tartva a nagykövetségen keresztül figyelmeztette a fasiszta rezsimet, hogy nem támogathat tartósan olyan kormányt, amely teret enged a politikai erőszaknak.⁵³⁵

A két ország kapcsolatában még fontos súrlódási pontnak számított az olasz kisebbség és az olasz bevándorlók helyzete. Az Egyesült Államokban élő olasz kisebbség véleményének és helyzetének az amerikai politikának is figyelmet kellett szentelnie. A republikánus kormányzat nem hagyhatta figyelmen kívül az egyre nagyobb számban érkező betelepülteket, és az amerikai népesség velük szemben tanúsított ellenséges érzéseit.⁵³⁶ A bevándorlástól való félelem nem volt új keletű, és az olasz kisebbség a kor egyik „legfrissebb” bevándorló csoportja volt, így integrálódásuk az amerikai társadalomba még nem történt meg. Mussolini az Egyesült Államokkal szembeni politikájának egyik fontos eszköze volt az olasz kisebbség. Az Egyesült Államokban az első világháború után törvényi rendelkezésekkel jelentősen szabályozták az Eu-

⁵³³ Az 1924-es választás eredményének forrása: Dieter Nohlen – Philip Stöver: *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden 2010. 1033. Giacomo Matteotti *Un anno di dominazione fascista* című munkájának angol nyelvű kiadása: *The fascisti exposed: A year of Fascist domination*. H Fertig, New York, NY, 1969.

⁵³⁴ A nyomozások során hat embert tartóztattak le, köztük Amerigo Duminit, aki a fasiszta titkosrendőrség, a *Ceka* prominens tagja volt. A vádlottak közül végül hármat gyilkosság miatt elítéltek, de III. Viktor Emánuel király kegyelemben részesítette őket. A második világháború után, 1947-ben a gyilkossági ügyet újra tárgyalták, és az 1924-ben amnesztiában részesített három vádlottat életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.

⁵³⁵ Migone, i. m. 50–68.

⁵³⁶ Az 1920-as évek bevándorlásellenességéről ld. Kupchan, i. m. 258., az erről szóló diplomáciai iratok: FRUS, 1922. II. (1938) 579–590.

rópából az Egyesült Államokba történő bevándorlást. Mussolini, hogy gesztust tegyen az amerikai kormánynak, nem emelte fel szavát a bevándorlásellenes intézkedésekkel és az olasz kisebbséggel szemben tanúsított ellenséges viselkedéssel szemben sem. A Saccó–Vanzetti ügyben Mussolini diplomáciai csatornákon a két olasz anarchista ítéletének enyhítését kérte Alvin T. Fuller, massachusettsi kormányzótól, de hivatalosan ügyükben nem nyilvánított véleményét.⁵³⁷ Az olasz kölcsönök visszafizetéséről szóló tárgyalások során viszont washingtoni nagykövetét azzal bízta meg, hogy nyerve el az ügyben az amerikai olasz kisebbség támogatását és ezt a tárgyalásokon használja fel.⁵³⁸

Washington az első világháború után úgy tekintett a fasiszta rezsimre, mint amely stabilizálni tudja az olasz viszonyokat, illetve 1922 után az amerikai diplomácia az európai kontinensen Olaszországra a francia befolyási törekvések ellensúlyaként tekintett. Az olasz belügyekbe az amerikai kormányzat nem kívánt beavatkozni, így a fasiszta mozgalmat annak hatalomra jutása után nem támadta, de a fasizmus erőszakos cselekedeteit elítélte. Az első világháború után tapasztalható olasz belpolitikai válság után az amerikai diplomácia a fasiszta rezsimben alternatívát látott, egy harmadik utat, amely a bolsevizmus és a katasztrofálisan működő olasz demokrácia stabil alternatívája lehet. Bár az amerikai közvélemény és sajtó fasizmusellenessége már érzékelhető volt, Mussolini hatalomra jutása után a fasiszta rezsim egészen a 30-as évek közepéig jó sajtóvisszhangot élvezett. Mussolini szintén partnerként tekintett az Egyesült Államokra, amelyben a britekkel és a franciákkal szemben szövetségest látott. Washington és Róma is saját érdekei mentén határozta meg nemzeteik kapcsolatát, de a két ország közötti viszony a vitás kérdések ellenére kiegyensúlyozott volt.⁵³⁹

A diplomáciai forrásokból azonban kitűnik, hogy 1927 után az amerikai külügy aggódva tekintett az olaszok tevékenységére. Ha kellett, Mussolini az olasz bevándorlókat az amerikai kormányzat ellen hangolta. 1926 és 1929 között azonban felerősödtek azok az amerikai diplomáciai és politikai hangok, amik a fasiszta rendszer igazságtalanságait kérték számon, illetve a bolsevizmus mellett a fasizmus amerikai megjelenésétől és terjedésétől is tartani kezdtek. Olaszország hiába volt az amerikai kölcsönpolitika és befektetések egyik nyertese, érzelmi síkon kezdte elveszteni az Egyesült Államok partnerségét.⁵⁴⁰

⁵³⁷ Philip V. Cannistraro: *Mussolini, Sacco–Vanzetti, and the Anarchist: The Transatlantic Context*. In: *Journal of Modern History*. vol. 68. (1996. március) no. 1. 54–57.

⁵³⁸ Migone, i. m. 125–126.

⁵³⁹ A 30-as évek olasz–amerikai viszonyáról ld. u. o. 192–388.

⁵⁴⁰ A fasiszta mozgalmak amerikai terjedésére vonatkozó iratok: FRUS, 1927. III. (1942) 125–128. FRUS, 1928. III. (1943) 107–112.

5.6. Németország a „legnagyobb” befektetés

Washington számára Nagy-Britannia és Franciaország jelentette az atlanti térséget, Olaszország a mediterráneumi ellensúlyt, de az Európával szembeni amerikai külpolitikának Németország is fontos eleme volt. A weimari Németország a britek és az amerikaiak ellenállásának köszönhetően nem szenvedett túl nagy területi veszteségeket és a jóvátételek összegét is sikerült lejjebb szorítani, bár pont a brit–amerikai javaslat hatására lett a kártérítésből a sokkal degradálóbban hangzó jóvátétel fogalma. A versailles-i békeszerződés hivatalosan rögzített egy összeget, de ez csak amolyan irányelv volt, a pontos összegben és annak fizetési ütemezésében megállapodni nem tudtak, ezt a Népszövetségre hagyták. A szerződés szövegébe ezt csak azért foglalták bele, hogy a sajtó által feltűzelt francia, brit és amerikai közvéleményt megnyugtassák: Németország megkapta büntetését mindazokért a „szörnyűségekért”, amit a világháború során elkövetett.⁵⁴¹

5.6.1. A német jóvátételek problematikája

A színpalak mögött a versailles-i szerződés aláírása után a Jóvátételi Bizottság továbbra is működött, de ebből az amerikaiak idejekorán kivonultak. Ez nem azt jelentette, hogy őket ne érdekelt volna a német kifizetések ügye, éppen ellenkezőleg. Harding elnök hiába nem kívánt belefolytani a Jóvátételi Bizottság ügyébe azt az otthoni gazdasági helyzetre tekintettel nem hagyhatta figyelmen kívül, és ezt 1921. áprilisi üzenetében meg is erősítette: *„Az igazságos jóvátétel végrehajtása, amelyre egész Európa vágyik, és amelyre a világ fellendülésének kell alapulnia, nem okozhat nehézséget. Sem egykori ellenség vagy szövetséges nem tévesztheti szem elől Amerika álláspontját, mert [...] az igazságos jóvátétel ügyével kapcsolatban már formálisan és komolyan is megnyilvánultunk”*.⁵⁴² Harding soraiban egyértelművé tette, az Egyesült Államok eltökélt abban, hogy a német jóvátételek ügye rendeződjön, de azok csak igazságosan mehetnek végbe. Igazságosság alatt pedig a német gazdaságra rótt túlzó igényeket értette. Az ügy rendezését azonban nehezítette, hogy az amerikai diplomaták egészen 1922-ig passzívan szemlélték azokat.⁵⁴³

Coolidge elnök 1923 decemberében jelezte, a jóvátételek ügyét az amerikai külpolitika újra elővette: *„Hazánk nem kívánja felvállalni az elnyomó hitelező szerepét, hanem fenntartja*

⁵⁴¹ A versailles-i békeszerződésben a jóvátételekről szóló részt a 231–247. cikkelyek tartalmazzák. Forrás: Versailles-i békeszerződés. In: Gortius Dokumentumok. 12–14. (http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf Letöltés ideje: 2022. április 12.)

⁵⁴² FRUS, 1921. I. (1936) xix.

⁵⁴³ Az amerikaiak ugyanis 1921-ben kivonultak a Jóvátételi Bizottságból u. o. 1–18.

azt az elvet, hogy a nemzetek közötti pénzügyi kötelezettségek, ugyanúgy erkölcsi kötelezettségek, aminek teljesítését a nemzetközi becsület megkívánja”.⁵⁴⁴ Németországgal szemben azt is hozzátette, hogy a megszállás 255 millió dolláros költsége mellett 12.500 amerikai állampolgárnak 1 milliárd 225 milliós követelése is van, amelyet az amerikai kormány szintén nem hagyhat figyelmen kívül. Ezek a követelések az 1914 előtti és az 1919 utáni amerikai befektetésekhez nyújtott hiteleket fedte. Németország ugyanis az amerikai külpolitika számára Theodore Roosevelttől óta nagyhatalmi versenytárs volt, ugyanakkor piac is. Németország számára így az amerikai magánhiteleket a felére, 500 millió dollárra mérsékeltek. Az amerikaiak a jóvátételek mellett tehát Németország gazdasági talpra állításában azért is érdekeltek voltak, hogy a jelen lévő befektetéseik megtérüljenek, azok ugyanis még az 50 százalékos csökkentés után is dupla akkoraak voltak, mint amennyit a washingtoni kormány az amerikai megszálló csapatok költségtérítése címén követelt.⁵⁴⁵

Az amerikai külpolitikai gondolkodás a jóvátételek ügyére inkább üzleti kérdésként tekintett, mintsem tisztán politikai ügyként. Coolidge egy évvel később erről ezt írta: „Az a hozzáállás, amit kormányunk az európai jóvátétel kiigazításában tanúsított – hogy ez nem politikai, hanem üzleti probléma –, eredményeivel is bizonyította bölcsességét. Európát helyre kívánjuk állítani, hogy termelékenységét visszaállíthassa, gazdasági növekedése pedig támogassa a civilizáció előretörését”.⁵⁴⁶ A jóvátételek ügyében az amerikaiak nem véletlenül 1924-ben avatkoztak be. A Jóvátételi Bizottság kilépésük után is folytatta tevékenységét, de 1921 májusáig nem tudott megállapodni, elsősorban azért, mert az ügyet az európai hatalmak politikai kérdésként is kezelték. A németek összesen 30 milliárd aranymárkát akartak kifizetni, míg a francia–brit álláspont 226 milliárd aranymárka kártérítést követelt. Az ügy megoldására Londonban konferenciát hívtak össze, ahol május 5-én született döntés. A jóvátétel összegét 132 milliárd aranymárkában határozták meg, így az összeg közel 100 milliárddal kevesebb lett, mint az eredeti követelések. A német vezetésnek a 132 milliárd aranymárkából végül „mindössze” 50 milliárdot kellett kifizetnie. A jóvátételek fizetése viszont többször is akadozott és Berlin már az első évekre jelentős tartozást halmozott fel. Emiatt a francia vezetés a Ruhr-vidék katonai megszállása mellett döntött, ez viszont felháborította a közvéleményt, és az Egyesült Államok vezetését is. A megszállás alatt a német polgárok passzív ellenállása a franciákat arra készítette, hogy az ügyet tárgyalásos úton rendezzék, a megszállás ugyanis több pénzt emésztett fel, mint amennyit hozott. A francia vezetés beleegyezett egy, a jóvátételek ügyében megtartott újabb

⁵⁴⁴ FRUS, 1923. I. (1938) ix.

⁵⁴⁵ u. o.

⁵⁴⁶ FRUS, 1924. I. (1939) xix–xx.

konferencia megszervezésbe. Ebből már az Egyesült Államok sem kívánt kimaradni, és 1924-ben Londonban a kérdés mielőbbi megoldásában érdekelt európai hatalmak újra tárgyalóasztalhoz ültek.⁵⁴⁷

5.6.2. Megoldási javaslatok: a Dawes-terv és a Young-terv

A konferencián az a Charles Dawes amerikai pénzügyi szakember elnökölt, aki 1925-től Coolidge alelnöke volt. Ebből az is leszűrhető, hogy 1924-ben az amerikai külpolitika a német jóvátételek ügyét a kölcsönök visszafizetése mellett is komolyan vette. Előbbit utóbbiakkal szemben az amerikai főváros helyett Londonban tárgyalták meg, de már az amerikai üzleti megfontolások alapján dolgozták ki. A Dawes-tervként elhíresült programban összesen 800 millió dollár értékben népszövetségi és amerikai banki kölcsönt kapott, viszont Németország 5 éven keresztül 1 milliárd aranyárka értékben fizette a jóvátételt, majd ez a tervek szerint 2,5 milliárd aranyárkára nőtt. A jóvátétel teljes összegét végül nem állapították meg, arról döntés csak annyi született, hogy öt éven belül kell meghatározni.⁵⁴⁸

Az amerikai törvényhozás felé az egyezményt Coolidge elnök decemberben jelentős eredményként prezentálta: „*A Dawes-terven keresztül nagy elégedettséggel tekintünk az európai gyógyulás reményteljes kilátásaira. Olyan segítséget, amelyet [...] baráti tanácsokkal, együttműködéssel, valamint gazdasági és pénzügyi támogatásokkal lehet nyújtani [...] habozás nélkül biztosítani kell*”.⁵⁴⁹ Az elnök azt elfelejtette megemlíteni, hogy a jóvátétel szavatolása érdekében a német állami jövedelmeket nemzetközi ellenőrzés alá vonták. Washington ettől függetlenül Berlinnel olyan szerződést kötött, amivel Németországot jelentős kölcsönrel támogatták, olyannal, amit nem az Egyesült Államoknak, hanem jóvátételek formájában az európai hatalmaknak kellett visszafizetniük, hogy az amerikai állami és magánkasszába ezek majd később másodkézből a kölcsönök kiegyenlítésének formájában folyjanak vissza.⁵⁵⁰

Ettől függetlenül a jóvátételek helyzete 1924 után sem javult, ami az elnök 1926-os év végi jelentéséből is kivehető: „*[Külpolitikánk] egyetlen gyenge pontja a még mindig elképesztő háborús adósságok. [...] Az adóssággal terhelt ország olyan ország, amely az első védelmi vonalat nélkülözi. [...] Ha azt akarjuk, hogy magunkat a jövőben teljes erővel megvédhessük, az utolsó háború terhein a lehető leghamarabb túl kell jutnunk. Ellenkező esetben válsággal*

⁵⁴⁷ Sally Marks: *The Myths of Reparations*. In: *Central European History*. vol. 11. (1978) no. 3. 237.

⁵⁴⁸ Diószegi, i. m. 314–315.

⁵⁴⁹ FRUS, 1924. I. (1939) xx.

⁵⁵⁰ A Dawes-tervvel kapcsolatos iratok (1924–1925): FRUS, 1924. II. (1939) 1–134. FRUS, 1925. I. (1940) 522–532. II. (1940) 134–165.

szembesülnénk, mivel tőkeforrásaink egy részét már elhasználtuk”.⁵⁵¹ Az elnök nemcsak megérezte az 1929-es válságot, hanem tisztában volt vele, hogy 1914 óta az amerikai befektetések és valuta sosem látott mértékben csak kifelé áramlik. A Coolidge-kormányzat időközben az otthoni fogyasztást úgy pörgette fel, hogy az államnak fizetendő adókat és juttatásokat minimalizálta. Ez azonban egy idő után veszélyes csapdává vált, ami minimum egy 1921-es gazdasági krízishez hasonló helyzetet idézhet elő – ekkor még nem tudták, hogy annál jóval súlyosabb is lehet.⁵⁵²

A jóvátételekről és a kölcsönökről szóló tárgyalások hatalmas erőt emésztettek fel. Coolidge elnök 1926 decemberében az amerikai Kongresszusnak írva nyugtázta, hogy az adóságokról szóló tárgyalásokat lezárták, kettő kivételével, de azok ratifikálása is folyamatban volt. Az amerikai eredményeket illetően az elnök azonban már nem volt olyan derűs, mint 1924-ben. Erről meglepő őszinteséggel vallott: „*Nagyon nagylelkű bánásmódban részesítettük őket, de az is igaz, hogy beleegyeztek abba, hogy visszafizetik nekünk mindazt, amit kölcsönadtunk, és némi kamatot is*”.⁵⁵³ Az elnök szavaiból nemcsak az vehető ki, hogy 1921 óta egy stratégiaileg fajsúlyos kérdésben nem teljesen az Egyesült Államok érdeke érvényesült, hanem a jövővel kapcsolatban is bizonytalanná váltak. 1926 után az amerikai diplomáciának újra a Távols-Kelettel kellett foglalkozni, míg Latin-Amerikában is fontos kérdéseket kellett megoldani, így az öreg kontinens ügyeit Washingtonban megint félretették.⁵⁵⁴

A jóvátételek ügyében még egy konferenciát tartottak: 1928-ban ismét Londonban ültek össze Németország, Nagy-Britannia, Franciaország és az Egyesült Államok képviselői. A tárgyalások elnöke ekkor is egy amerikai üzletember volt, az az Owen Young, aki Dawes mellett az 1924-es konferencia alelnöki posztját töltötte be. A megbeszélések elhúzódtak és csak 1929-ben született megállapodás. Végül a még kifizetésre váró német jóvátétel maradványát 112 milliárd aranymárkában határozták meg. A Young-terv⁵⁵⁵ szerint a német államnak ezt az összeget 59 éven keresztül kellett törlesztenie, egészen 1988-ig. Az első negyven évben 2 milliárd, majd pedig 1,5 milliárd aranymárkát kellett kifizetniük. A még ebben az évben bekövetkezett gazdasági válság miatt azonban a német gazdaság összeomlott. A jóvátételt 1930-ig akadózva fizették, az 1931-es teljes pénzügyi összeomlás miatt pedig a német állam végleg fize-

⁵⁵¹ FRUS, 1926. I. (1941) xxiii.

⁵⁵² A 1921–1923 közti jóvátételi ügyekről szóló iratok: FRUS, 1921. II. (1936) 36–58. FRUS, 1922. II. (1938) 160–203. FRUS, 1923. II. (1938) 46–110.

⁵⁵³ FRUS, 1926. I. (1941) xxvii.

⁵⁵⁴ Az 1926 és 1927 közti jóvátételi iratok: FRUS, 1926. I. (1941) 120–125. FRUS, 1927. I. (1942) 213–235.

⁵⁵⁵ Az 1928-as jóvátételi ügyek iratai: FRUS, 1928. I. (1942) 292–333. II. (1943) 871–881.

tésképtelenné vált. 1932-ben Lausanne városába pénzügyi konferenciát hívtak össze, ahol Hoover elnök nyomására a német jóvátételt kétoldalú megállapodásokkal felfüggesztették. 1933-ban Adolf Hitler hatalomra jutása után a német jóvátételek kifizetése végleg megszűnt, és csak a második világháború után került újra elő, de ennek tárgyalása már túlmutat dolgozatunk keretein.⁵⁵⁶

5.6.3. Az egységes Németország problematikája

A kölcsönök és adósságok rendszerének amerikai elgondolása Washingtonból nézve megoldásnak tűnt, azt viszont már az amerikai külpolitika sem ismerte fel, hogy az európai kontinens stabilitása nemcsak a gazdasági és befektetési biztonság megteremtésén múlik, hanem annak más összetevői is vannak. Ez Németország problematikáján végigkövethető. Az amerikai külpolitikai felfogásban a 19. század második felében gyökeresedett meg az a gondolat, hogy az egységessé váló német nemzet a nagyhatalmi versengésben az amerikaiak kihívója lesz. Az első világháborúban ezt a kihívást úgy tűnt, sikerült legyőzni, és a weimari Németországot annyira pacifikálni, hogy az az amerikai befektetések és piacok hasznos célpontja legyen. Az amerikai kereskedelmen a 20. századra a Távól-Kelet mellett a Rajnán túli piacokra is hasonlóan tekintettek. Ebben a rendszerben földrajzi elhelyezkedése és nagysága miatt Kína és Németország egyben tartása kulcselemnek számított. A weimari Németországot ezért sem lehetett felszabdalni, ahogy Kína látszólagos egységének megőrzése is fontos volt. Enélkül a nyitott kapuk elvét sem lehetett volna alkalmazni, mondhatni Németország tekintetében az amerikaiak a „keleti nyitott kapuk” elvét alkalmazták.⁵⁵⁷

Washington viszont saját érdekeitől és történeti tapasztalataitól elvakítva nem vette figyelembe, hogy a helyi sajátosságok miatt a két térség más szabályrendszer alapján működik. Kínában zűrzavaros állapotok uralkodtak, így a Távól-Keleten még Japán számított az észak-amerikai nemzet fő kihívójának, ám az amerikaiak évszázados Kína-politikája sokkal lassabban, de oda jutott, ahova Európában a német politikájuk. Az amerikaiaknak egyszerre volt érdekük egy erős, de gyenge német állam fenntartása. Ez már önmagában is ellentmondásos, de ha ehhez hozzávesszük Kína és Németország földrajzi elhelyezkedését és világról alkotott el-

⁵⁵⁶ Diószegi, i. m. 338–339. A német jóvátételek második világháború utáni alakulásáról vö. Timothy W. Guinnane: *Financial Vergangenheitsbewältigung: The 1953 London Debt Agreement*. Economic Growth Center Yale University, New Haven, CT, 2004. 17. 20. 21. 27–28. 30. (<https://elischolar.library.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1887&context=egcenter-discussion-paper-series> Letöltés ideje: 2022. április 12.) Claire Suddath: *Why Did World War I Just End?* *Time World*. In: *Time*, 2014. július 29. (<http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2023140,00.html> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

⁵⁵⁷ Stefan A. Schuker: *American Reparation to Germany. 1919–1933: Implication for the Third-World Debt Crisis*. Princeton Studies in International Finance, Princeton, NJ, 1988. 14–46.

képzeléseiket, az amerikai gondolkodás végképp visszásan hathat. Németország már a 19. században is azzal küzdött, hogy egyszerre volt túl nagy és túl kicsi. Északi-tengeri kijárata nem volt elegendő ahhoz, hogy sikeres tengeri hatalom legyen, így szárazföldi nagyhatalomként kellett gondolkodnia, de ahhoz meg túl északon húzódott, hogy Ausztriához hasonlatos középonti hatalom legyen. Ezek az ellentmondások olyan geopolitikai kihívásokat állítottak a német és szomszédos nemzetek elé, ami megnehezítette a békés egymás mellett élés lehetőségét. Németország rengeteg szomszédal rendelkezett, így egyedül nem volt akkora, hogy egyszerre minddel felvegye a versenyt, de éppen akkora volt, hogy szomszédjai tartsanak tőle.⁵⁵⁸

Ez nem jelentette azt, hogy Németország ne tudott volna sikeres politikát folytatni, éppen ellenkezőleg, földrajzi elhelyezkedése és a világtörténelmi események miatt az európai kontinens leghatékonyabbja tudott lenni, és tud lenni mind a mai napig. A probléma abból adódott, hogy a Németországra kényszerített versailles-i békeszerződés egyszerre volt „megalázó” és enyhe. Megalázó, mert a németek azt érezhették, a fegyverletétel pillanatában nem álltak vereségre, ami annyiban igaz is volt, hogy 8–9 milliós hadsereggel rendelkeztek és az ország területén még nem húzódott front. Ettől függetlenül az antant blokád és a négyéves háború Németországot is kimerítette, a hátszág katasztrofális állapotban volt.⁵⁵⁹ A fegyverszünetet és a békét, hason az bármennyire kegyetlennek is, a német reálpolitikusok időhúzásnak szánták, amíg az ország újra talpra tud állni és sérelmeit orvosolhatja. A weimari kormány Matthias Erzberger javaslatára a versailles-i béke aláírása mellett tette le a voksot. A „centrista” német politikus belső körökben azzal érvelt, hogy bár a szerződés szörnyű terheket ró a német népre, és annak elfogadásának hatására katonai vagy bolsevik puccsok is várhatóak az országban, mégis Németország lehetőséget kap a túlélésre. A háborús állapot véget ér, a gyárak ismét termelhetnek, a munkanélküliség csökken, az export növekszik, Németország az importot is megengedheti majd magának, és a „*bolsevizmus már nem fog olyan vonzónak tűnni*” a lakosság számára. Ha viszont a weimari köztársaság nem ír alá, a szövetségesek megszállják a Ruhr-vidéket, Németország ipari központját, a lengyelek valószínűleg támadást indítanak kelet felől, a gazdasági és a szállítási rendszer összeomlik. „*Mindennapossá válnak a fosztogatások és gyilkosságok.*” Németország „*foltokból álló ágytakaróhoz*” válik hasonlatossá: némely részei bolsevik uralom, mások katonai diktatúrák alá kerülnek.⁵⁶⁰

⁵⁵⁸ Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 162–164.

⁵⁵⁹ vö. Johnson, i. m. 643. Schmidt: *Új világ született*, i. m. 67–73.

⁵⁶⁰ Idézi: Klaus Epstein: *Matthias Erzberger and the Dilemma of German Democracy*. H. Fertig, New York, NY, 1971. 315–317.

Erzberger víziója nem volt alaptalan, de – a történeti emlékezettel ellentétben – Németország már az 1919-es béke aláírásakor elvetette azt. Ez nem azt jelentette, hogy a német népet ért sérelmeket fegyveresen fogják megtorolni, mindössze számításba vették, hogy ha egységek tudnak maradni, az idő nekik dolgozhat. A jóvátételek ügyét leszámítva az antanthatalmak valóban keresték a Németországgal való együttműködést. Nagy-Britannia és az Egyesült Államok befektetései és kereskedelme fő célpontjának tartotta, de még Stresemann idején Franciaország is partnerségi együttműködésben gondolkodott. 1922-ben Szovjet-Oroszországgal Rappalóban szerződést kötöttek, a német–szovjet kapcsolatok tehát már jóval a Molotov–Ribbentrop-paktum előtt, a weimari köztársaság idején kiépültek. Ezek mellett Ausztria vagy Lengyelország is a németek partnerségét kereste, míg Olaszország az ellenségeskedés után, az 1930-as évekre szintén Németország felé fordult, csak hogy pár példát említsünk.⁵⁶¹

A világot a németek azonban az amerikaiakhoz hasonlóan látták és a versailles-i szerződés ellenére is erős hadsereg és flotta létrehozásán tevékenykedtek. Nem az Adolf Hitler vezette nemzetiszocialisták voltak az elsők, akik megkerülték a békeszerződés intézkedéseit, hanem a weimari köztársaság. Ha kellett, ugyanúgy akadályozták a jóvátételek ügyét, a francia megszállásokra pedig passzív ellenállással válaszoltak. Ez az angolszász nemzetek kormányai és közvéleménye szemében is úgy hatott, hogy a franciák erőszakkal próbálnak kontinentális befolyást szerezni, miközben a német gazdaság romokban hever, és ezért nem tud fizetni. Ezek a féligazságok pont elegendőek voltak ahhoz, hogy az elkövetkező tárgyalásokon kedvezőbb feltételeket kaphassanak.⁵⁶²

Az amerikai külügy jelentéseiben már 1921-ben az amerikai–német baráti kapcsolatok visszaállításának lehetőségét fontolgatja. A helyzetet jól mutatja, hogy a németek valóban ideget találtak az amerikai külpolitikai gondolkodáson, ugyanis arról az esztendőről beszélünk, ahol Washington a Csendes-óceánra és Kínára szegezte tekintetét, ahol az egyik problémát a pont onnan kieső német gyarmati uralom jelentette. A brit–amerikai együttműködésnek még kevés jele mutatkozott, a Franciaországgal való baráti viszony csak gondolatként volt még jelen, Olaszországgal pedig még tartott a Párizsból megörökölt hideg viszony. Fontos kiemelni

⁵⁶¹ vö. Alan J. P. Taylor: *A második világháború okai*. Scolar, Budapest 2011. 67–91. Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 242–283.

⁵⁶² A Ruhr-vidék megszállásának problematikáját jól jellemzi, hogy az okkupációt még a franciákkal baráti viszonyban lévő Csehszlovákia és Lengyelország is elítélte, ugyanis utóbbi két nemzet a weimari köztársasággal fontos kereskedelmi kapcsolatokat tartott fent. Ld. Zara Steiner: *The Lights that Failed. European International History. 1919–1933*. Oxford University Press, New York, NY, 2005. 303. A brit nézőpontról: Elspeth Y. O’Riordan: *British Policy and the Ruhr Crisis 1922–1924*. In: *Diplomacy & Statecraft*. vol. 15 (2004) no. 2. 221–251.

az amerikai–német baráti kapcsolat visszaállításának fogalmát. Az egységes Németországgal politikailag vagy diplomáciailag sose volt baráti viszonyban, kereskedelmileg esetleg.⁵⁶³

Az Egyesült Államok számára azonban a német ügy politikai vonulata nem szűnt meg. Hiába látszódtott a weimari köztársaság békésebbnek vagy kompromisszumkészebbnek, az 1871 óta jelen lévő nagyhatalmi kihívás nem szűnt meg. Túlzott megerősödésük esetén féltő volt, hogy a kontinentális befolyását olyan mértékűre növesztheti, hogy az európai piacok az amerikaiak előtt bezárulhatnak. Az Osztrák–Magyar Monarchia eltűnésével és a Szovjetunió megjelenésével a közép- és kelet-európai térségben hatalmi vákuum alakult ki, amit egy szovjet–német szerződés ugyanúgy bezárhatott, mint a kínai piacokat egy japán–brit szövetség.⁵⁶⁴

A németek ráadásul Dél-Amerikában is jelen voltak, nem volt ez újdonság, hisz a helyi nyersanyagokért a 19. században is versenyeztek, a nívum abban állt, hogy a versailles-i szerződés haditengerészeti megkötéseit a latin-amerikai nemzetek segítségével játszották ki. Az első világháborúban az önmagát megsemmisítő német hadiflottát újra kellett építeni, és ezt már a weimari köztársaság elkezdte. Berlin már az 1920-as évtizedben elkezdte hadiflotta programját, csak ezt a latin-amerikai államok segítségével, az Egyesült Államokhoz geopolitikailag is közvetlenül csatlakozó dél-atlanti térségben. A németek a dél-amerikai nemzetekkel már ekkor is számtalan katonai és tengerészeti együttműködésben vettek részt, a színpalak mögött ezt a német politikusok azzal magyarázták, amivel az amerikai vezetők, országuk hatékony védelme érdekében van erre szükségük. Flottaprogramjuk mellett a németek 1914-ben Argentínában, Paraguayban, Bolíviában és Chilében is katonai tanácsadókkal voltak jelen. Az első világháború után a weimari köztársaság Paraguayból katonai tanácsadóit visszavonta, helyette Peruba küldte őket. Nem véletlen, hogy az amerikai haditengerészet az első világháború előtt a karibi térségben tevékenykedett, a „fehér flotta” 1921 és 1929 között azonban Dél-Amerikát is több ízben meglátogatta, a németek mellett ugyanis Franciaország, Olaszország és Svájc is hasonló jelenlétet tartott fent. Németország tehát hiába volt az amerikai külpolitika számára a legnagyobb befektetés, Washingtonnak számtalan kellemetlenséget is okozott. A korban azonban az amerikai vezető politikusok a jóvátételi és üzleti érdekeik miatt ezeket kevésbé vették észre és ennek eleinte még nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget. A német probléma azonban jelen volt, csak ekkoriban még a színpalak mögött bontogatta szárnyait.⁵⁶⁵

⁵⁶³ FRUS, 1921. II. (1936) 1–35.

⁵⁶⁴ Az Osztrák–Magyar Monarchia hagyta hatalmi vákuum problematikájáról vö. Franz, i. m. 464–465. Mitchell, i. m. 351–366.

⁵⁶⁵ Fischer, i. m.

5.7. A közép-európai régió felértékelődése

Az első világháború egy olyan változást is hozott az öreg kontinensen, ami az amerikai külügy figyelmét sem kerülhette el. A 18. és 19. század folyamán Washingtonnak a közép- és kelet-európai térséggel keveset kellett foglalkoznia, a régióhoz ugyanis se geopolitikai, se kereskedelmi érdekük nem fűződött. 1914 előtt az európai kontinenssel kapcsolatban az amerikaiaknak elég volt az észak-atlanti és latin-amerikai térséghez közvetlenül is kötődő nagyhatalmakat szemmel tartani, így Nagy-Britanniát, Franciaországot vagy Németországot. Láthattuk, hogy az amerikai külpolitika szemében a mediterráneumban fontossá váló egységes Olaszország is csak az első világháború után értékelődött fel, míg Oroszország problematikája az észak-amerikai nemzetet a Távol-Kelet és Kína miatt aggasztotta, mintsem az öreg kontinensen betöltött szerepe miatt.

5.7.1. Közép- és Kelet-Európa geopolitikai sajátosságai

A nagy háború előtt Közép- és Kelet-Európát a régi és új birodalmak vetekedése, valamint a törékeny nagyhatalmi egyensúly jellemezte. A 16. században nemcsak Amerika felfedezése, hanem az Oszmán Birodalom dél- és közép-európai térhódítása is új világtörténeti fejezetet nyitott, előbbi ráadásul utóbbit idézte elő. Közép-Európában a Német-római Birodalom szerepe egyre jobban csökkent és a régió két stabil országa, a Magyar és a Lengyel Királyság is megingott. Közép- és Kelet-Európa földrajzilag egy olyan helyen fekszik, amely összeköti Nyugat-Európát a hatalmas ázsiai sztyepékkel és Kis-Ázsiával. A térség így a keletről és délről érkező népvándorlásoknak és a keleti valamint déli birodalmak támadásainak volt kitéve, ami a kontinensnek a görög városállamok és a Római Birodalom óta folyamatos kihívása volt. A mongol inváziókat kiheverő térség a 16. században a felemelkedő Oszmán Birodalommal és Oroszországgal szemben kényszerült védekezésre, miközben olyan további hatalmak próbálták a régióra gyakorolt befolyásukat növelni, mint Svédország vagy Velence.⁵⁶⁶

Napóleon császár 1804-ben a Német-római Birodalmat végleg felszámolta, ami később megágyazott a német és olasz egység megvalósulásának. Az 1815-ös háborúkat lezáró megbeszélések nem véletlenül Bécsben lettek megtartva. Az itt összegyűlt nagyhatalmak egy olyan rendszert dolgoztak ki, ami Közép- és Kelet-Európa stabilitását Poroszország, Ausztria és Oroszország erőmegosztására és együttműködésére helyezte. A térség európai stabilitásában játszott súlyát mutatja, hogy az amúgy tengerpartokkal védett Nagy-Britannia a 18. század óta rajta tartotta a szemét, és ha az egyensúly felborulását érzékelte, közbeavatkozott. A régióra London úgy tekintett, hogy aki az Európát és Ázsiát összekötő földnyelvet uralja, az olyan, több

⁵⁶⁶ Közép-Európa természetföldrajzi és geopolitikai adottságairól vö. Kissinger: *Világrend*, i. m. 19–56. Mitchell, i. m. 39–144. Marshall, i. m. 119–142.

kontinensre kiterjedő hatalmat szerezhethet, amivel a Brit Birodalom sem vetekedhetne. Az sem véletlen, hogy egészen a spanyol örökösödési háborútól az első világhéig az újkor fontosabb ütközetei a Rajnától keletre zajlottak.⁵⁶⁷

A 19. század végére az Oszmán Birodalom hatalma jelentősen meggyengült, de annak szétesését sem az egységes Németország, sem Nagy-Britannia nem hagyta. Londonban és Berlinben is tudták, hogy a délkelet-európai birodalom gyors összeomlása olyan hatalmi vákuumot eredményezhet, amely olyan háborúhoz vezethet, amely az egész kontinenst érinteni fogja. Bismarck nem véletlenül fogalmazta meg, hogy Európa következő nagy háborúja „*egy semmitmondó kis ügy miatt, a Balkánon fog megtörténni*”.⁵⁶⁸ Az első világháború természetesen nemcsak a balkáni zűrzavar miatt tört ki, annak problematikája sokkal összetettebb. Itt most csak azt kívánjuk bemutatni, hogy a térséghez a fiatal Egyesült Államok földrajzi elhelyezkedése miatt kevésbé kötődött, így azzal nem foglalkozott, pedig a számára később stratégiaileg fontos európai stabilitás egyik kulcsa volt. Az osztrák–magyar trónörökös meggyilkolása után kitört világháború az észak-amerikai nemzet egy évszázados „semlegességét” is ellehetetlenítette. A nagy háború az amerikai külpolitikai gondolkodásban is változást hozott, így a Köztársaság képviselői többé már nem hagyhatták figyelmen kívül az európai kontinens stabilitásának kérdését, amibe a közép- és kelet-európai régió kulcsszereplőnek számított.⁵⁶⁹

5.7.2. Az Inquiry munkásságának hatásai

Közép- és Kelet-Európával a Woodrow Wilson elnök kérésére összeállt *Inquiry* is tevékenyen foglalkozott; számtalan politikai, gazdasági és történeti elemzés készült, hogy mit kellene kezdeni az Osztrák–Magyar Monarchia, Oroszország és Németország függetlenedni kívánó nemzetiségeivel. Az *Inquiry* munkássága jelen fejezetünkben azért fontos, mert ez nemcsak az Egyesült Államok békeszerződés során megvalósítani kívánt céljait alátámasztó forrásgyűjteménye, hanem mert a közép- és kelet-európai régióval az amerikai külpolitikai gondolkodás először itt foglalkozott behatóan. Az amerikai békedelegáció döntéseiben munkásságuk hiába volt hatástalan, ezeket mégis érdemes megvizsgálni, ugyanis kitűnik, hogy az Amerikán kívüli ügyekben amúgy sem járatos keleti parti gondolkodók térségünkben is bántóan nagy hiányosságoktól szenvedtek. Ha csak az Osztrák–Magyar Monarchia ügyében keletkezett iratokat tekintjük át, kitűnik: Wilson *think thankja* nagyon kevés pártatlan és a térség ügyeiben jártas

⁵⁶⁷ A britek 1815–1871 közti kontinentális politikájáról vö. Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 69–161. Kennedy: *A nagyhatalmak tüdőklése*, i. m. 146–176.

⁵⁶⁸ Idézi: Cathal J. Nolan: *The Allure of Battle. A History of how Wars Have Been Won and Lost*. Oxford University Press, New York, NY, 2017. 332.

⁵⁶⁹ Woodrow Wilson béketervének egyik központi kérdése volt Közép- és Kelet-Európa átszervezése. Ld. Glant: *Az Inquiry*, i. m. In: Glant (szerk.): *Az Egyesült Államok útja Trianonhoz*, i. m. 9–47.

anyagot készített el. Az *Inquiry* anyaga tele van olyan munkákkal, amelyek pártosak, vagy az adatok és statisztikák, amiből merítenek, egyszerűen visszakövethetetlenek. Száz év távlatából ezeket vizsgálva olyan szakmailag is helytelen fogalomhasználattal találkozunk, mint a népcsoportok fajokként való emlegetése és azok egymás közti alá- és fölérendeltsége, ami még a korabeli amerikai gondolkodással is nehezen összeegyeztethető. Nem tisztünk több mint száz év távlatából szakmailag értékelni, mindössze azért jegyeztük meg, hogy tisztán láthassunk: az amerikai külpolitikai gondolkodás saját fejlődéstörténetének kivételes helyzete és civilizációs felfogása miatt mindig is nehezen tudta az amerikai kontinensen kívüli világot értelmezni.⁵⁷⁰

Az első világháború után ez Közép- és Kelet-Európával sem volt máshogyan, hiszen ez a terület Washington számára szinte teljesen fehér folt volt. Az azonban megint történelmietlen állítás lenne, hogy minden politikusuk ennyire felkészületlen lett volna. Ha az amerikaiak valahol megvetették a lábukat, gyakorlatias természetüknek köszönhetően könnyen kiismerték magukat és mindenkinél hatékonyabb munkára voltak képesek. Az amerikai történetírás egyik fontos kritikája Wilson felé, hogy nem Washingtonból diktált, hanem idegen földre ment csatározni. Az amerikaiaknak azonban igenis szükségük volt az európai terepgyakorlatra. Katonákat először vetették be európai frontokon, így a hadsereg után a diplomatákon volt a sor: ezen a tűzkeresztségen az amerikai külpolitikának is át kellett esnie, ha a nagyhatalmi világ aktív alakítója kívánt lenni. Ebben a harcban maga Wilson és több prominens amerikai személy is elvérzett, de terepgyakorlatuk sikerekre is vezetett, amit aztán később Washington hasznosítani tudott. Az *Inquiry* keleti parti tudományos elefántcsonttornya teljesen félreértelmezte Közép- és Kelet-Európát, de a térségbe küldött diplomatáik mindenkinél gyorsabban ismerték ki magukat. Külön érdekességük, hogy többségük katonatiszt volt, nem is alacsony rangban és nem kis harctéri tapasztalattal.⁵⁷¹

5.7.3. A helyi amerikai „terepgyakorlat” eredménye

A régióban az amerikaiak már 1918 után jelen voltak. Herbert Hoover – aki később kereskedelmi miniszter lett, végül egészen az elnökségig vitte – Bécsből irányította a forradalmak és helyi háborúk sújtotta térség, valamint Oroszország segélyezését és élelmezését. Rajta kívül a régió országaiba a párizsi békekonferencia sokszor maga Wilson megbízásából amerikai követeket és katonákat küldött, hogy a zavaros helyzeten úrrá legyenek. Olyan prominens személyiségek érkeztek ide, mint Tasker H. Bliss vagy Harry H. Bandholtz tábornok, olyan fiatal

⁵⁷⁰ Az *Inquiry* Magyarországgal és a közép-európai átrendezéssel kapcsolatos dokumentumainak gyűjteménye u. o. 55–246.

⁵⁷¹ A párizsi békekonferencia idején a térségben missziót teljesítő amerikaiak tevékenységéről ld. Magyarics, i. m. 685–686.

és tehetséges tisztekkel kiegészülve, mint Nicholas Roosevelt.⁵⁷² Mivel a békekonferencia a régió problémáin 1919-ben nem tudott úrrá lenni, az antanthatalmak itt is az Egyesült Államokhoz voltak kénytelenek fordulni, hogy teremtsen rendet, mindezt persze szép szavakkal, hadsereg nélkül. Erről a lehetetlen feladatról maga Bliss, feleségének küldött levelében így írt: „*Hát nem szép kis feladatot akasztottak egy nyugodt, békeszerető és kissé megfáradt ember nyakába?*”⁵⁷³ Ezentúl a bolsevik veszély is jelen volt és bár Oroszországon és a Magyar Tanácsköztársaságon kívül nem jött létre hosszabb életű kommunista rezsim, a vörös riadalom nemcsak a nyugat-európaiak, hanem az amerikaiak körében is terjedt. A franciák és britek tartottak attól, ha Kelet- és Közép-Európa bolsevik kézbe kerül, akkor a kommunisták számára megnyílik az út nyugat felé. Nem volt ez más, csak a régi földrajzi félelem, hogyha ez a térség elesik és egy „idegen” civilizáció kezébe kerül, akkor a teljes kontinenst uralni tudja.⁵⁷⁴ Woodrow Wilson ideológiailag is szemben állt a Lenin vezette bolsevikokkal, de a kommunista veszély az Egyesült Államokat az otthoni helyzet miatt is aggasztotta. Az 1912-es választáson a szocialista Eugene Debs egy millió szavazatot kapott, ő és a helyi munkásmozgalmak pedig nemcsak háborúellenesek voltak, hanem az Egyesült Államok évszázadok alatt kiépített kapitalista elfogásával is le akartak számolni.⁵⁷⁵

Wilson elnök a Népszövetséggel és Németországgal volt elfoglalva, de az amerikai diplomaták a térségben felügyelték az eseményeket és próbálták alakítani azokat. Lengyelország, Románia, Szerbia, Csehszlovákia folyamatosan harcokat vívott Magyarország és Németország kárára, és olyan mértékű területszerzésbe kívánt kezdeni, ami az amerikaiak európai stabilitási terveivel szembement. Az említett országok hiába voltak az amerikaiak társult hatalmai, vagy fontos ellensúlyok Németországgal, a bolsevik Oroszországgal, a Magyar Tanácsköztársasággal szemben, túlzott vehemenciájuk az amerikai külpolitikai gondolkodásba nem illett bele, ahogy az sem szerzett jó pontokat, hogy akadályozták az amerikai segélyszállítmányokat, vagy azokat önkényesen le is foglalták. 1919-ben Budapest az amerikaiak szemében földrajzi elhelyezkedése, vasútvonalai és politikai folyamatai miatt fontos szerepet töltött be.⁵⁷⁶

⁵⁷² A térségben szolgálatot teljesítő tisztek többsége tevékenységéről naplót is vezetett: Nicholas Roosevelt: *Forradalmi időkben Budapesten és Bécsben. Egy amerikai katona-hírszerző-diplomata feljegyzései 1919 első feléből*. EKE Linceum Kiadó, Eger 2019. Harry H. Bandholtz: *A Bandholtz-napló. Román megszállás Magyarországon. Harry Hill Bandholtz dandártábornoknak, a magyarországi Szövetséges Katonai Misszió amerikai tagjának feljegyzései 1919–1920 között*. Fekete Sas Könyvkiadó, Budapest 2020. Frederick Palmer: *Bliss, Peacemaker. The Life and Letters of General Tasker Howard Bliss*. Dodd, Mead & Company, New York, NY, 1934.

⁵⁷³ Bliss levele feleségének, Eleanor E. Andersonnak. 1919. június 16. Palmer, i. m. 399.

⁵⁷⁴ Schmidt: *Új világ született*, i. m. 77–78.

⁵⁷⁵ vö. Herman, i. m. Fromkin, i. m. 206–214.

⁵⁷⁶ vö. Nicholas Roosevelt, i. m. Bandholtz, i. m.

5.7.4. Az Egyesült Államok és a térség kapcsolata az első világháború utáni évtizedben

Washington Közép- és Kelet-Európában megelégedett a stabil és független nemzetállamok fenntartásával, nemzetiségi kérdéseiknek vagy az első világháború után hozott hibás döntések politikai súlyának nem tanúsítottak nagyobb figyelmet. Az 1920-as évek amerikai külpolitikája számára ugyancsak a térség stabilitása és gazdasági talpra állítása volt fontos, természetesen Németország jóvátételei és a kölcsönök visszafizetése mellett ez csak másodlagos prioritásnak számított. Washingtonból nézve a „rég és új” közép-európai államoknak ettől függetlenül megvolt a politikai helye is: Lengyelországtól, Csehszlovákiától és Romániától Németország és Szovjet-Oroszország ellensúlyozását és féken tartását remélték, míg Jugoszlávia az Albániában és Görögországban előretörni kívánó olaszokkal szembeni egyensúlyként jelent meg.⁵⁷⁷ Magyarország, Ausztria és Bulgária pedig a kisantant államainak és a kontinentális francia befolyás csökkentésének szerepét töltötte be.⁵⁷⁸ Az amerikaiak ettől függetlenül a térségben nem rendelkeztek meghatározó vagy irányító szereppel, mindössze próbálták saját szempontjaikon keresztül céljaikat érvényesíteni. Ezek a célok pedig a kontinens politikai és gazdasági stabilitása mellett az amerikai befektetések számának megnövelése volt. Németország, Olaszország, Nagy-Britannia és Franciaország voltak a fő prioritások, de Washington szemében a közép- és kelet-európai piacok is egy teljesen új, kecsegtető lehetőségnek számítottak.⁵⁷⁹

Az első világháború után az új amerikai adminisztráció európai külkapcsolatait új alapokra kívánta helyezni, amelyben nem volt helye ellenségeskedésnek. Ez nemcsak a korábbi antanthatalmakkal való kapcsolatok átértelmezését jelentette, hanem legyőzött vagy kevésbé elégedett győztes országok számára is előnyökkel kecsegtetett. Nem véletlen, hogy Olaszország és Németország az Egyesült Államok „barátságát” kereste, térségünkben is sokan így tettek. Az

⁵⁷⁷ Lengyelországról vö. Mieczysław B. Biskupski: *Poland in American Foreign Policy, 1918–1945: „Sentimental” or „Strategic” Friendship?* In: *Polish American Studies*. vol. 38. (1981) no. 2. 5–15. Mieczysław B. Biskupski: *The United States and the Rebirth of Poland. 1914–1918*. Republic of Letters, London 2012. Neal Pease: *Poland, the United States, and the Stabilization of Europe, 1919–1933*. Oxford University Press, New York, NY, 1986. Romániáról ld. Rus F. Vasile: *The cultural and diplomatic relations between Romania and the United States of America. 1880–1920*. Mega Publishing, Kolozsvár 2018. Csehszlovákiáról ld. Artem Zorin: *American Policy towards Czechoslovakia, 1918–1945*. (<https://www.e-ir.info/2019/03/13/american-policy-towards-czechoslovakia-1918-1945/>) Letöltés ideje: 2022. április 12.) Albániáról és Görögországról ld. Migone, i. m. 71–76.

⁵⁷⁸ Magyarországról vö. Mathey Éva: *Az amerikai kormányzati körök és a revízió kérdése a két világháború között*. In: *Aetas*. vol. 29. (2014) no. 3. 109–125. Glant: *A 14 pont története*, i. m. Ausztriáról ld. *A Guide to the United States’ History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Austria* (<https://history.state.gov/countries/austria>) Letöltés ideje: 2022. április 12.) Bulgáriáról ld. Petko M. Petkov: *The United States and Bulgaria in World War I*. East European Monographs, New York, NY, 1991.

⁵⁷⁹ A magyar népszövetségi kölcsön szanálásáról ld. Peterecz Zoltán: *Jeremiah Smith és a magyar népszövetségi kölcsön, 1924–1926. Egy jenkai pénzügyi ellenőr története a Magyar Királyságban*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2018. Az amerikaiak európai tüzleti befektetésének politikájáról ld. Migone, i. m. 135.

új amerikai adminisztráció kész volt korábbi ellenfeivel is felvenni a kapcsolatot, de ez esetükben sem szövetséget, mindössze az ellenségeskedés befejezését jelentette. Harding elnök ezt 1921. áprilisi írásában is kifejtette: „*A központi hatalmakkal felesleges lenne külön békeszerződések kötni, ezek önmagukban is elegendőek [...] és jövőbeli kapcsolataink felvétele céljából érdemes ezeket megkötni*”.⁵⁸⁰ Az elnök ezzel egyértelműen arra utalt, hogy az Egyesült Államok kész volt a központi hatalmak országaival felvenni a kapcsolatot, de azt a versailles-i rendszer keretein belül fogja megtenni. Ugyanebben az írásában: „*Európa központi hatalmaival szemben A Szövetséges és Társult hatalmak közül egyedül az Egyesült Államok folytat technikailag hadiállapotot. Nem szabad megengedni, hogy ez a rendellenes állapot fennálljon [...] Ez a cselekvés [...] semmiképp sem értelmezhető azok elhagyásaként, akikkel a háború áldoztaiban osztozunk*”.⁵⁸¹ Az elnök mondataiból kivehető volt tehát, hogy az Egyesült Államoknak nem érdeke az ellenségeskedés fenntartása, de ez nem jelenti azt, hogy évszázados atlanti hagyományait feladnák.

Ettől függetlenül az amerikai diplomáciai képviselők egyik leggyorsabban fejlődő régiója Közép-Európa lett. Az új államokkal vagy államalakulatokkal gyorsan felvették a kapcsolatot, és a térségben 1919 után számtalan új amerikai követség nyílt. Az amerikai politika a két világháború között figyelemmel kísérte a régió történéseit, a megfigyelések központja főleg budapesti követségükről történtek, de ez csak a gazdasági világválság után bírt politikai jelentőséggel.⁵⁸² 1929 előtt az amerikai diplomáciai iratok arról tanúskodnak, hogy Németország mellett a közép-európai államok is részesülhettek az amerikaiak pénzügyi segítségével. Coolidge elnök 1924 decemberében a Kongresszusnak írt üzenetében is említést tett egy olyan összegről, amiről főleg közép- és kelet-európai nemzetek részesülhettek: „*Nagy-Britannia, Finnország, Magyarország, Litvánia és Lengyelország közel 5 milliárd dollár értékű összegről tárgyalnak*”.⁵⁸³ Ebből az összegből Magyarország is kaphatott, hiszen az elnök 1925. decemberi tartozásösszesítőjében a magyarok is fel vannak sorolva, méghozzá azok között, akik azokat gond nélkül törlesztik.⁵⁸⁴

⁵⁸⁰ FRUS, 1921. I. (1936) xix.

⁵⁸¹ u. o. xviii–xix.

⁵⁸² John Flournoy Montgomery 1933 és 1941 között vezette a budapesti amerikai nagykövetséget, az Egyesült Államok közép-európai politikájának egyik fontos bázisát alakította ki. Naplója: John F. Montgomery: *Magyarország a vonakodó csatlós*. Zrínyi Kiadó, Budapest 2004. szerepéről ld. Frank Tibor: *Roosevelt követe Budapesten. John F. Montgomery bizalmas politikai beszélgetései 1931–1941*. Corvina Kiadó, Budapest 2002.

⁵⁸³ FRUS, 1924. I. (1939) xxii.

⁵⁸⁴ FRUS, 1925. I. (1940) xvii.

Washington a térség országait nemcsak kölcsönökkel segítette, hanem pénzügyi szakembereivel is. Az észak-amerikai nemzet hiába nem volt tagja a Népszövetségnek, de tanácsadók és gazdasági megbízottak segítségével az amerikai politika támogatta Magyarország népszövetségi kölcsönfelvételeinek próbálkozásait. A magyarok népszövetségi kölcsönének segítése az 1924-es évi diplomáciai iratokban is szerepel, sőt 1921 és 1929 között Magyarország az amúgy csak szűkös közép-európai anyag legtöbbit emlegetett alanya. Amíg az 1925-ös év iratai Magyarország kapcsolatában baráti és kereskedelmi szerződésekről szólnak,⁵⁸⁵ addig Csehszlovákia kölcsönkérelmét kifogásolják. Csehszlovákiával, Jugoszláviával és Romániával csak 1927-ben kerülnek elő baráti és kereskedelmi szerződésről szóló anyagok, miközben Ausztriával, Lengyelországgal és Magyarországgal szemben ezek már jóval korábban felmerülnek.⁵⁸⁶

A közép- és kelet-európai államokkal az amerikaiak történetük során először az első világháború után kezdtek foglalkozni, ami jól kiolvashatóan ekkor még főleg üzleti és kereskedelmi kérdések tárgyalását jelentette. Amerika számára a Lajtán túli vidékek még mindig távol húzódtak és az atlanti térséggel közvetlenül nem álltak összeköttetésben. Az amerikai külpolitikai gondolkodás azonban az 1920-as években felismerte, ha kereskedelmi és gazdasági vezető szerepe mellett az újvilág politikailag is legmeghatározóbb alakja kíván lenni, már nemcsak az atlanti Európát kell figyelemmel kísérenie, hanem az egész kontinenst. Ebbe Közép- és Kelet-Európa is beletartozott, annak gazdasági és politikai stabilitása nélkül elképzelhetetlen volt az európai kontinens olyan szintű talpra állítása, amely Washington háromirányú külpolitikájának egyik legfontosabb eleme, mondhatni támasztéka volt. Az észak-amerikai nemzet fejlődéstörténetéből pedig megszokhattuk: ahol a nyugati félteke nemzetének kereskedelmi érdeke megjelent, ott előbb-utóbb politikai érdekek is kialakultak. Az 1920-as években Közép- és Kelet-Európában az amerikai befektetési és gazdasági érdekek megjelentek, így csak idő kérdése volt, hogy ezeket a politikai érdekek is követni fogják. Ezt a folyamatot a gazdasági világválság és a második világháború felgyorsította és felszínre hozta azokat a problémákat, ami többé már az Egyesült Államok figyelmét sem kerülhette el, ez pedig az Ázsiát és Nyugat-Európát összekötő térség uralása feletti német–orosz vetélkedés.⁵⁸⁷

⁵⁸⁵ A Magyarországról szóló iratok: kapcsolatfelvétel és baráti viszony: FRUS, 1921. II. (1936) 249–261. Jóvátelek: FRUS, 1923. II. (1938) 450–454. Jeremiah Smith és a népszövetségi kölcsön: FRUS, 1924. II. (1939) 325–332. Barátság és kereskedelmi szerződés: FRUS, 1925. II. (1940) 341–357.

⁵⁸⁶ Csehszlovákiával való baráti kapcsolatokra vonatkozó iratok: FRUS, 1927. II. (1942) 539–544. Jugoszláviával való baráti kapcsolatokra vonatkozó iratok: FRUS, 1927. III. (1942) 828–865. Romániával való baráti kapcsolatokra vonatkozó iratok: FRUS, 1927. III. (1942) 631–637.

⁵⁸⁷ 1928-ban az egyre növekvő amerikai autóipar Közép-Európára felvevőpiacaként tekintett, amelynek első lépéseként Csehszlovákiában tapogatóztak. FRUS, 1928. II. (1943) 692–716.

5.8. Szovjet-Oroszország és a bolsevizmus problematikája

Az Egyesült Államok korabeli külpolitikájának egyik legnagyobb problematikája és hiányossága „Oroszország politikája” volt. Az izolacionalizmus vádja ellenére Washington igen aktív, sokrétű és bizonyos tekintetben hatékony külpolitikát folytatott, Oroszországgal szemben azonban nem igazán létezett érdemi elgondolásuk. A kor orosz–amerikai problémájának teljes megvizsgálása viszont olyan sokrétű ügy, hogy az dolgozatunk keretein túlmutatna, annak ugyanis nagyon erős eszmetörténeti és kulturális gyökerei is vannak. Az amerikai külpolitika ebből fakadó hiányosságainak bemutatását azonban egy alfejezet erejéig fontosnak tartjuk, hiszen az már a gazdasági világválság után is érezte hatásait és napjaink problémáinak egy része is ebben gyökerezik.

5.8.1. Az orosz–amerikai kapcsolat geopolitikai vonatkozásai

Az észak-amerikai nemzet Oroszországgal való kapcsolata a korai időszakban nem volt se baráti, se ellenséges. Az Orosz Birodalom az amerikai kontinens észak-nyugati csücskében, Alaszkában tartott fent jelenlétet, de a zord körülmények uralta földterületeknek akkoriban még nem sok értéke mutatkozott, és Szentpétervártól is nagyon távol esett, így 1867-ben könnyű szívvel adtak azon túl. A Távol-Keleten azonban jelentős orosz jelenlét volt. Kína északi tartományának, Mongóliának a kiszakítása az amerikai érdekeket még nem érintette közvetlenül, de a 20. század elején az oroszok megint távol-keleti terjeszkedésbe kezdtek, ezúttal a Koreai-félsziget közelében, amely már Washington is érzékenyen érintette. Az amerikaiak a nyitott kapuk elve miatt⁵⁸⁸ egy nagyhatalom túlzott befolyását sem tartották kívánatosnak, amit az 1904–1905-ös japán–orosz háborúban játszott szerepük is tökéletesen bizonyít. Theodore Rooseveltnél a két fél közötti tárgyalásokon közvetített, és bár örült az orosz vereségnek, japán túlzott megerősödését mégsem engedte. Korea a Felkelő Nap országának kezébe kerülhetett, de az Orosz Távol-Kelet felé történő előretörésüket megakadályozták, úgy hogy a tárgyalások elhúzásával nyert időben a gyors győzelem hevében tündöklő Japánok rájöttek: az Orosz Távol-Kelet hatalmas méreteinek pacifikálása, és az azért folytatott harc annyi erőt emészt fel, hogy az már Tokiónak sem éri meg.⁵⁸⁹

Jól látszik, az amerikaiak a nagyhatalmi politikába lépésükkor az Orosz Birodalmat távol-keleti vetélytársuknak tartották, Washington nem nagyon foglalkoztatta, hogy Szentpétervár Európa felé milyen politikát folytat. Az oroszok európai centruma ugyanis geopolitikailag az amerikaiaktól távol esett. Azzal, hogy Oroszországot az amerikai külpolitikai gondolkodás elsősorban távol-keleti nagyhatalomnak titulálta, súlyos figyelmetlenséget követett el, ugyanis

⁵⁸⁸ Id. 7.2.1.–7.2.3. fejezet.

⁵⁸⁹ Zoellick, i. m. 125–128.

nem vette észre, hogy az oroszok az észak-amerikai nemzethez hasonlatosan kétpólusú térben léteznek. Az amerikaiaknál ez a keleti és nyugati part volt, az oroszoknál pedig Ázsia, amelynek egyik határa az Orosz Távols-Kelet volt, és Európa, amelynek határai a Balti- és Fekete-tenger partjainál húzódtak. Az oroszok évszázadokon keresztül ugyanúgy saját biztonságuk érdekében törekedtek országukat kontinensméretűvé duzzasztani, mint az amerikaiak. Amíg azonban az észak-amerikai nemzet sikeresen teljesítette a *Manifest Destinyt*, a meleg tengeri kijáratok felé Oroszország útját mindenhol elállták. A Balti- és Fekete-tengerről való kijutásért a svédekkel, németekkel, britekkel, osztrákokkal és törökökkel vetekedtek, a Perzsa-öböl és az Indiai-óceán felé a franciák és a britek állták el az útjukat, míg a Dél-kínai-tenger térségében a britek és a velük szövetséges Japán, valamint Franciaország jelentette az akadályt. Ahogy az amerikaiak, úgy az oroszok sem tettek le soha nemzeti céljuk teljesítéséről és valamelyik irányba mindig próbálkoztak. Ahogy a korai Egyesült Államok politikusai között is megoszlott a vélemény Kanada, a nyugati part, Mexikó vagy a karibi térség felé való terjeszkedésről, úgy a cári rendszer vezetői között is versengett az indiai, távol-keleti és európai irányzat.⁵⁹⁰

Ezt a párhuzamos versengést a földrajzi tényezők mellett a történeti események is alakították. A vesztes krími háború után Szentpétervár egy időre az India, Perzsia és Kína felé történő terjeszkedést favorizálta. Indiában és Perzsiában a britekkel való újabb összetűzést végül elkerülték, és Kína zűrzavaros helyzete miatt a könnyebbnek tűnő Távols-Kelet felé fordultak. Itt azonban a britek és az amerikaiak által is támogatott japánok parancsoltak megálljt. Ez a vereség azonban súlyos következményekkel járt az orosz bel- és külpolitikában. Igaz, a cári rendszer talpon maradt, de megrendült és egy újabb katasztrofális háború azt akár végleg el is söpörhette. Egy Kínánál is nagyobb birodalom szétesése pedig olyan hatalmi vákuumot idézett volna elő, amelynek beláthatatlan következményei lettek volna.⁵⁹¹ Az orosz külpolitika a vereség hatására újra Európa „beteg embere”, az Oszmán Birodalom és a Balkán felé fordult. Szentpéterváriban elérkezettnek látták az időt, hogy a japán háború csorbáját az oszmánokon köszö-rüljék ki, valamint Ausztria krími háborúban tanúsított magatartásáért is „elszámoltassák”, és a Balkánról végképp kiűzzék. A berlini kongresszus utáni Európában ez a tényező is ráerősített egy olyan konfliktus kibontakozására, amelyben minden nagyhatalom érdekelt lesz majd.⁵⁹²

Az Egyesült Államok saját szemszögéből szemlélte Oroszországot és a Távols-Kelet ügyeit előnyben részesítette, hisz a Monroe-doktrína nyújtotta előnyeiből úgy érezhette, a

⁵⁹⁰ vö. Marshall 25–29. Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 131–136. 167–170.

⁵⁹¹ Az 1905-ös forradalomról a legteljesebb képet adó munka: Abraham Ascher: *The Revolution of 1905*. I–II. Stanford University Press, Stanford, CA, 1988–1994.

⁵⁹² Mitchell, i. m. 311–317.

Nagy-Britannia uralta atlanti térség miatt egy közép- vagy kelet-európai konfliktus partjait nem érné el. Az első világháború azonban a Woodrow Wilson vezette észak-amerikai nemzetnek ebben is keserű leckét adott. Wilsonnak nemcsak az amerikai semlegességi hagyomány és a világháború által veszélyeztetett amerikai érdekek védelme okozott fejtörést, hanem maga Oroszország is. Wilson érdek- és értékháborút is vívott, utóbbit úgy indokolta az amerikai nemzet számára, hogy a demokráciák védelmében indul csatába.⁵⁹³ 1917-ben a hírszerzés felgyorsulása és a Kelet-Európából, így Oroszországból is érkező bevándorlók hangja miatt szinte lehetetlen volt egy olyan demokratikus háborút eladni, ahol az Orosz Birodalom a demokráciák oldalán harcol. Az 1917-es februári orosz forradalom ezért Wilsonnak úgy kellett, mint egy falat kenyér, szinte isteni bizonyíték volt számára: „*Oroszország mindig demokrata volt a szíve mélyén*”.⁵⁹⁴ Az amerikai elnök öröme azonban nem lehetett sokáig felhőtlen, mert a novemberi – a pravoszláv naptár szerinti októberi – forradalomban a demokratikusnak beállított Ideiglenes Kormánytól a Lenin vezette bolsevikok vették át a hatalmat. Lenin is egy új világot hirdetett meg, ami kihívta Wilson liberális internacionalista utópiáját. A két nemzet között a hidegháború politikailag 1945-ben kezdődött, de ideológiailag már 1917-től tartott az „összecsapás”.⁵⁹⁵

5.8.2. Szovjet-Oroszország izolálásának problematikája

A párizsi békekonferencia egyik legnagyobb problémája Oroszország ügye volt: az antant hatalmak már az első világháború végétől intervenciós háborút folytattak a bolsevik kormányzattal szemben. A helyzet bonyolultságát mutatja, hogy a Baltikum térségében és Finnországban a német Frei Korpsok szövetséges tevékenységet folytattak. Nem klasszikus szövetségről volt szó, mindössze az ellenségem ellensége a barátom elv alapja volt jelen. Az intervenciós háborúhoz az amerikaiak is csatlakoztak, Wilson elnök maga utasította erre expedíciós erőit, amelynek egyszerre volt érzelmi és reálpolitikai megfontolása. Érzelmi a bolsevista ideológia terjedésének megakadályozása, reálpolitikai a rivális nagyhatalmak távortartása érdekében. Az amerikai expedíciós erőknek Murmanszkban és Arhangelszkben a britek és a franciák, Vlagyivosztokban és az Orosz Távol-Keleten a japánok „szemmel tartása” is feladatuk volt.⁵⁹⁶ Ettől függetlenül Wilson is az Orosz Távol-Keletnek tulajdonított nagyobb hangsúlyt, és onnan a japánok kiszorítását kívánta elérni. Ez az amerikai külpolitikai cél határozott volt, hiszen Wil-

⁵⁹³ Wilson elnök az első világháborúba való belépését indokló beszédében említette meg, hogy a „világot biztonságossá kell tenni a demokráciák számára”. 1917. április 2. *US 65th Congress, 1st Session*. Senate Documents, No. 5. Washington, DC, 1917. 8.

⁵⁹⁴ Idézi: Magyarics, i. m. 197.

⁵⁹⁵ vö. Schmidt: *Új világ született*, i. m. 55–57. Herman, i. m.

⁵⁹⁶ Magyarics, i. m. 206.

son munkáját a már republikánus adminisztráció által összehívott washingtoni konferencia oldotta meg. Az amerikai törvényhozás fővárosában megtartott tárgyalásokon Tokió csapatait nemcsak a volt kínai német koncessziókból sikerült visszahívni, hanem Szibériából is. A problémát mondhatni közösen oldotta meg Wilson elnök és 1916-os elnökválasztási ellenfele, Charles E. Hughes. A japánok ugyanis már Wilson nyomásának engedve kezdték meg kivonulásukat, amit a washingtoni konferencia idejére fejeztek be.⁵⁹⁷

Wilson elnök, majd utódai az 1921–1922-es haditengerészeti konferencián is elkövettek egy súlyos hibát. A bolsevik kormányzatot az amerikai vörös veszedelem miatt is elítélték, ezért tárgyalópartnerüknek sem tartották. Bár Wilson elnök a németekkel sem igazán szimpatizált, Párizsban mégis tárgyalóasztalhoz ült velük. Az új orosz kormányzattal azonban az amerikaiak nem tárgyaltak, azért sem mert az orosz polgárháború a fehérek és a vörösek között még tartott, így nemzetközi szempontból Oroszországnak nem volt elismert képviselője. Wilson az antant-hatalmakkal egyetemben a fehéreket támogatta, de szövetségeseinek oroszországi befolyását is elítélte. 1922-ben az amerikai külügy Oroszországgal szemben szintén kiváráó álláspontra volt kénytelen helyezkedni, hiszen a fehérek utolsó jelentősebb állásaikat pont az amerikaiak számára fontos Orosz Távol-Keleten tartották fent. Az amerikai nyomásra történő japán kivonulás azonban az itt tartózkodó fehér erők sorsát is megpecsételte és októberre Vlagyivosztk is a bolsevikok kezére került.⁵⁹⁸

A valóság azonban az volt, hogy az amerikai közvélemény egyöntetűen elutasította a bolsevik uralmat, és az amerikai törvényhozás a Herbert Hoover által Szovjet-Oroszországba küldött segélyszállítmányokat is hevesen támadta. Ha az amerikai fővárosban tartott megbeszélésre a Harding-adminisztráció a szovjeteket meghívta volna, az az Egyesült Államok Köztársaságának elárulásával ért volna fel, ami talán egy népszövetségi válságnál is súlyosabb politikai háborút eredményezett volna. Harding elnök vagy Hughes külügyminiszter tehát ha reálpolitikai megfontolásokból akarta volna, se léphette volna meg a szovjet fél meghívását. Az igazság azonban az, hogy a republikánus kormányzat a szovjet felet ettől függetlenül sem vette számításba. A polgárháborús állapotok könnyű magyarázattal szolgáltak, de a szovjet felet a valóságban érzelmi okokból ignorálták. A Szovjet-Oroszországból alakuló Szovjetunió azonban 1923-ra a Baltikum, Finnország és a lengyel háborúban elvesztett területeken kívül az Orosz Birodalom minden korábbi területét ellenőrzése alá vonta. Ahogy Németország is súlyos

⁵⁹⁷ Zoellick, i. m. 193–194.

⁵⁹⁸ Evan Mawdsley: *The Russian Civil War*. Pegasus Books, New York, NY, 2007. 319–321.

árat fizetett az első világháborúért, de egységes maradt, így idővel kihívhatta a versailles-i rendet, úgy a Szovjetunió is.⁵⁹⁹

A németekkel szemben a szovjeteket a korban diplomáciailag is izolálták, ennek pedig az amerikaiak is részesei voltak, a Távol-Kelet rendezésének ügyéből is kihagyták őket, így a későbbiekben a szovjeteknek nem volt semmilyen haditengerészeti vagy területi megkötése. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy ha a szovjetek Párizsban vagy Washingtonban diplomáciai terepet kaptak volna, a későbbi válságok máshogy alakultak volna. Egyrészt nem tisztünk belemenni a „mi lett volna ha” elemzésekbe, másrészt az orosz polgárháborús helyzet és az Egyesült Államok otthoni viszonya miatt erre amúgy sem lett volna esély. Ezt bizonyítja, hogy a polgárháború rendezésének ügyében a béketárgyalások során az amerikaiak felajánlották, hogy a fehérek és a vörösök között tartsanak egy konferenciát, ahol az antant közvetíthetne. Ebből természetesen semmi sem lett. Harding, majd Coolidge adminisztrációja sem volt mentes az amerikai külpolitikai hagyomány érzelmi vonulatától, amely az észak-amerikai nemzet külpolitikai filozófiáját a kezdetektől napjainkig végigkíséri, így ettől az 1920-as éveket uraló konzervatív nacionalisták gondolkodása sem volt mentes.⁶⁰⁰

5.8.3. Az amerikai–orosz kapcsolatok alakulása az első világháború után

Harding és Coolidge tehát Szovjet-Oroszország és a Szovjetunió esetében folytatta azt, amit Wilson megkezdett: Moszkvát diplomáciailag izolálta, a hazai vörös veszélyt pedig csírájában fojtotta el.⁶⁰¹ Az amerikai külügy ettől még nem tekinthette nem létezőnek a világ legnagyobb kiterjedésű országát és a segélyezés, valamint a Távol-Kelet ügyében, ha minimális szinten is, de foglalkoznia kellett. Az amerikai külpolitika Oroszországgal szembeni kettősségét az amerikai elnök a Kongresszusnak küldött, 1921. decemberi üzenetében is elismerte: „*Oroszország kormányát nem ismerjük el és az onnan érkező propagandát sem tűrjük meg, de az orosz barátság hagyományairól sem feledkezhetünk meg. [...] A haldoklók és szenvedők dolga nagy kihívás. Fenntartás nélkül javaslom, hogy az Amerikai Segélyszervezetnek 10 millió véka kukoricát és 1 millió véka vetőmagot biztosítson [...] hogy megállítsuk az éhezést*”. Az elnök üzenetéből is kitűnik, hogy Washingtonban politikailag hiába volt a bolsevik kormányzat *persona non grata*, az ott tapasztalható éhínség és az amerikai külpolitikai humanitárius hagyománya a segélyezés ügyében felülírta az ideológiai nézeteket.⁶⁰²

⁵⁹⁹ MacMillan, i. m. 119.

⁶⁰⁰ A bolsevikok és a fehérek közti konferenciáról ld. Magyarics, i. m. 207.

⁶⁰¹ A vörös veszedelem elleni intézkedésekről ld. Johnson, i. m. 662–663.

⁶⁰² FRUS, 1921. I. (1936) xxxi.

A *State Departement* a látszat ellenére az 1920-as évek eleji zavaros orosz politikai állapotokkal is foglalkozott. Az Oroszországról szóló dokumentumok a japán csapatok távol-keleti tartózkodása mellett igen színes képet mutatnak. Az Oroszországból érkező menekülthullám befagyasztása mellett a „nem kívánatos” oroszok kitoloncolásáról is szó esett, az amerikai külpolitika mindkét esetben a bolsevik ideológia Amerikában történő vélt és valós terjedésének kívánt gátat szabni. Hardingék az ügyben valóban csatlakoztak az izolacionalizmus azon eleméhez, amely a „kivételes” amerikai intézményeket és az amerikai kultúra tisztaságát védte a külföldről érkező bevándorlók által hozott káros ideológiákkal szemben.⁶⁰³

A segélyek kérdése mellett a kommunista vezetést politikailag nem ismerték el, éppen ezért az Oroszországgal való kereskedelem csökkentését is előirányozták. Ez a washingtoni vezetés tisztán érzelmi alapú döntése volt, hiszen majd későbbi fejezetünkben, Kína esetében látni fogjuk, a távol-keleti ország éppen „aktuális kormányát” azért nem ismerik el, mert tanácstalanok voltak, annak hatalma meddig ér el és meddig tart ki. Az iratok nyelvezetéből viszont kitűnik: a szovjet kormányzat esetében ilyenről szó sincs, az amerikai külpolitika ekkoriban egyszerűen nem volt hajlandó elismerni a kommunista vezetést.⁶⁰⁴ Az orosz polgárháború zűrzavarát is jól jelzi, hogy amíg a Kaukázusban függetlenségét gyorsan elvesztő Örményország kaphatott amerikai kölcsönöket, addig az Egyesült Államok a sikerebb szabadságharcot vívó balti államokat vonakodott elismerni. Itt nem arról volt szó, hogy az amerikaiak a balti nemzetekre ellenségként tekintettek volna, mindössze nem voltak benne biztosak, hogy Lengyelország, Finnország, a szovjet kormányzat és a német „szabadcsapatok” közé szorulva mi lesz a sorsuk. Velük szemben a vlagyivosztoki fehéreket az amerikai külügy diplomáciai támogatásban részesítette, az ő vezetésükkel akár egy Moszkvától elszakadó, „független” Orosz Távol-Kelet gondolatával is eljátszottak.⁶⁰⁵

1922-re azonban már az amerikai külügy számára is körvonalazódott: csak idő kérdése és a még fehérek kezén lévő területeket a bolsevikok ellenőrzésük alá vonják. A diplomáciai iratokból is kitűnik, hogy kénytelenek voltak nyugtázni az Orosz Távol-Kelet Szovjet-Oroszországgal való egyesülését és a genovai konferencia árnyékában megtartott rapallói egyezmény számukra azt is nyilvánvalóvá tette, hogy a születendőben lévő Szovjetuniót örökké nem lehet diplomáciai izoláltságban tartani. Természetesen a Herbert Hoover vezette gazdasági misszió

⁶⁰³ Japán csapatok tartózkodásáról szóló iratok: FRUS, 1921. II. (1936) 701–720. Nem kívánatos oroszok kitoloncolása: u. o. 802–804. Orosz menekültek befogadásának megtagadása: u. o. 829–841.

⁶⁰⁴ A kereskedelmi kapcsolatok intenzitásának csökkentéséről szóló iratok: u. o. 760–790.

⁶⁰⁵ Örményországról szóló iratok: u. o. 924–931. A balti nemzetek függetlenségének elismerésétől vonakodó iratok: u. o. 752–759. A fehérek vlagyivosztoki jelenléte: u. o. 720–732. Az Orosz Távol-Kelet elismerésével kapcsolatos iratok: u. o. 732–752.

küldetéséről is szó esett még, de láthattuk ennek humanitárius vonala a politikai érdekektől függetlenül működhetett. Ebben az évben a balti államok elismerése is megtörtént.⁶⁰⁶ 1923-ra Washington is kénytelen volt belátni: a korábbi Orosz Birodalom területeinek nagy részét a szovjet kormányzat fogja uralni. Coolidge elnök 1923 decemberében így értékelte a két államalakulat kapcsolatait: *„Az utóbbi időben megszakadt diplomáciai kapcsolataink most újraindulnak, de Oroszország jelentős nehézségekkel küzd. Minden vágyunk, hogy a nagyszerű emberek, akik hagyományosan barátaink, a föld nemzetei között betölthessék helyüket. Nyomorúságukat hatalmas jótékonyságunkkal enyhítettük. Kormányunk nem emel kifogást az ellen, hogy Oroszország népével polgáraink kereskedelmet folytassanak. Kormányunk azonban nem javasolja, hogy egy olyan rendszerrel lépjen kapcsolatba, amely a nemzetközi jog szentségét nem hajlandó elismerni. Nem javaslom, hogy a kereskedelmi kiváltságokért az emberiség jogait elcseréljük. Ezeknek a jogoknak és elveknek kormányunk szankcióival mindenütt érvényesülniük kell”*.⁶⁰⁷

Az új elnök értékeléséből is kitűnik a kor amerikai–orosz problematikájának sokrétűsége. Érzelmi okokból nem voltak hajlandók politikailag elismerni a szovjet rezsimet, olyannyira, hogy az amerikai politikai gondolkodástól hagyományosan különálló kereskedelmi érdekeket is hajlandók voltak feladni. A fasiszta Olaszország esetében láthattuk, hogy bizonyos szabadságjogok csorbulása esetén az amerikaiak már felemelték szavukat, finom megfogalmazásban kapcsolataik megszüntetésével fenyegetőztek. Olaszországgal szemben azonban a szovjetek nemcsak üres fenyegetőzéseket kaptak, hanem előirányozták a kereskedelmi érdekek politikai érdekek alá való rendelését. A magánszemélyek szovjet piacok felé történő aktivitását azért nem tiltották meg, mert a Köztársaság születése óta a kereskedelem szabadságába vetett hitük ennél erősebb volt, de ettől függetlenül azt határozottan nem ajánlották. Az orosz éhínséget és a polgári lakosság szenvedéseit enyhíteni kívánó segélyezési programjukat azonban végigvitték, mert azt humanitárius kötelességüknek tartották, de érdekes módon 1923 decemberére ezt is befejezettnek tekintették.⁶⁰⁸

Politikailag és diplomáciailag Washington semmilyen formában nem volt hajlandó elismerni a szovjeteket, hiába írt az elnök a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról ez a valószínűségben nem történt meg. Az 1923-as iratokból is kitűnik, hogy az amerikai külügy a szovjet

⁶⁰⁶ Orosz Távol-Kelet egyesülése a bolsevik Oroszországgal: FRUS, 1922. II. (1938) 840–869. A genovai konferencia szovjet-oroszokkal kapcsolatos iratai: u. o. 770–818. A Hoover-misszió: u. o. 825–835. A balti nemzetek elismerése: u. o. 869–875.

⁶⁰⁷ FRUS, 1923. I. (1938) viii.

⁶⁰⁸ A Hoover-misszióról ld. Benjamin M. Weissman: *Herbert Hoover and the Famine in Soviet Russia. 1921–1923*. Hoover Institution Press, Stanford, CA, 1974.

rezsimit továbbra is megtagadta, vlagyivosztoki konzulátusát pedig felszámolta.⁶⁰⁹ Ez utóbbi esemény nem az amerikaiak izolacionista elzárkózása miatt volt, hiszen 1921 után diplomáciai életük sosem látott méretű terjeszkedésbe kezdett. Ez egy a bolsevikoknak szánt diplomáciai „ütés” volt, a külügy másik retorikai csapása pedig az volt, hogy az 1922 végén megalakuló Szovjetunió elnevezés helyett továbbra is Oroszországot használták és szovjet rezsimit emlegettek. Ebben az évben az amerikaiak – tőlük szokatlan módon – a helyi katolikusok üldözése ellen is felemelték szavukat.⁶¹⁰

1924 után a „legmagasabb szintű” forrásokban, az elnöki üzenetekben már nem találkozunk Oroszországgal, csak 1925-ben, amikor a Fehér Ház lakója tételesen felsorolja a külföldi tartozásokat, Oroszországot természetesen a „megtagadók” csoportjában említi. Amíg a visszafizetést megtagadók többségével az amerikaiak végül megállapodásokat tudtak tető alá hozni, a szovjet rezsimmel a cári rendszer 192 millió dolláros tartozásáról a diplomáciai kapcsolatok hiánya miatt egyezség nem kötött.⁶¹¹ Az amerikai diplomáciai iratok 1925-ben Litvániával vámügyi, Észtországgal és Finnországgal barátsági és kereskedelmi, 1926-ban az észttel vámügyi, Lettországgal vámügyi és kereskedelmi, 1928-ban pedig szintén Lettországgal barátsági szerződéseket kötöttek.⁶¹² „Oroszországgal” kapcsolatban ilyen szerződéseknek nincs nyoma, 1924-ben továbbra is az amerikai kormányzat bolsevikokkal szembeni viselkedése az irányadó, és az Egyesült Államokban terjedő kommunista propagandáról, valamint haditengerészeti vitákról szól. Utóbbi már előrejelzi, hogy a szovjetek 1922-es washingtoni távolmaradása a későbbiekben a Távol-Keleten Kína, Korea és Japán esetében is problémát jelenthet.⁶¹³ 1925-re kisebb enyhülés fedezhető fel, hiszen az „Oroszországból” üzleti célból érkező személyek vízumait ideiglenesen engedélyezik,⁶¹⁴ de ez a diplomáciai enyhülés szinte azonnal semmissé lesz, hiszen egy évvel később a Mexikó felől érkező szovjet polgárok vízumkérelmeit tagadják meg. Ahogy 1917-ben a Német Császárság is Mexikón keresztül próbálta az Egyesült Államok felé szúrást bevinni, a sztálini rezsim – jóval Lev Trockij érkezése előtt – Közép-Amerikát az Egyesült Államok felé történő kommunista ideológiai hadjárat kiindulópontjának tartotta. Az amerikai külügy 1925-ös mexikói „jelzése” egy jóval későbbi problematikának zéró

⁶⁰⁹ A bolsevikok elismerésének megtagadása: FRUS, 1923. II. (1938) 755–792. A vlagyivosztoki konzulátus bezárása: u. o. 792–797.

⁶¹⁰ A katolikus papok üldözésével szembeni amerikai tiltakozás: u. o. 815–822.

⁶¹¹ FRUS, 1925. I. (1940) xvii.

⁶¹² Litván iratok: FRUS, 1925. II. (1940) 500–503. Észtt iratok: FRUS, 1925. II. (1940) 66–85. FRUS, 1926. II. (1941) 89–91. Finn iratok: FRUS, 1925. II. (1940) 86–104. Lett iratok: FRUS, 1926. II. (1941) 488–502. FRUS, 1928. III. (1943) 157–230.

⁶¹³ Az USA-ban „terjedő” kommunista propaganda iratai: FRUS, 1924. II. (1939) 683. Haditengerészeti vita: u. o. 681–683.

⁶¹⁴ FRUS, 1925. II. (1940) 703.

éve volt: a Szovjetunió és a kommunista ideológia későbbi Közép-Amerika irányába történő befolyásának növekedése.⁶¹⁵

A szovjet rezsimmel kapcsolatban tehát az amerikai külügy az évtized végére nem mozdult el pozitív irányba, hanem tartotta annak politikai megtagadását. A Harding- és Coolidge-adminisztrációiról elmondható, hogy Európában Wilson után számtalan diplomáciai kapcsolatot létesített, értelmezte újra vagy mozdította el azokat mélypontjukról. Olaszország, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Magyarország vagy Ausztria erre tökéletes példa. Az egyetlen kivétel a Szovjetunió volt, amit Wilsontól megörököltek, de ők maguk sem voltak hajlandók azt elismerni. A Wilson alatt elindult segélyezési akciót befejezték, de a bolsevikokkal szembeni diplomáciai izoláltságot fenntartották, a „vörös veszedelem” miatt az orosz polgárok és az oda irányuló kereskedelem elől is elzárkóztak.⁶¹⁶

Dolgozatunk alaptézise, hogy az első világháború utáni évtizedben az Egyesült Államok nem folytatott izolacionalista külpolitikát, hanem egy új és általa vezetett világrend megalapozására törekedett. Harding és Coolidge adminisztrációja azonban „Oroszországgal” szemben minden területen izolációs politikát folytatott. A szovjet–amerikai kapcsolatokat 1933-ban Franklin D. Roosevelttel veszi fel, de az addig eltelt időben a szovjet rezsimmel szembeni izolálását célzó politika miatt Washington figyelmét elkerüli Oroszország problematikája. Ahogy Németország esetében a weimari rendszer stabilitása és „szófogadása” felé tanúsítanak túlzott bizalmat, addig a szovjet rezsimmel szemben annak politikai kihívásait nem veszték észre. Nem azért, mert ezek elkerülik a figyelmüket, éppen ellenkezőleg, az amerikai külügy tisztában van az olyan kihívásokkal, mint az Orosz Távol-Kelet, a „vörös veszedelem” vagy a kommunista befolyás közép-amerikai megjelenése, csak az ideológiai félelemből adódóan ezeket izolációval próbálják kezelni. A probléma elnyomása ellenére azonban ennek gyökerei a felszín alatt meghúzódottak és lassú növekedésnek indultak.

⁶¹⁵ FRUS, 1926. II. (1941) 910–911. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az Egyesült Államok ekkor nem tudta elválasztani a baloldali latin-amerikai mozgalmakat az oroszországi bolsevikoktól. Ezt a kettőt gyakran össze-mosta, miközben Latin-Amerikában a korban a baloldali mozgalmak egy része az „1898-as” spanyolországi mozgalomból táplálkozott.

⁶¹⁶ Az 1927-es és 1928-as szovjet iratok: FRUS, 1927. III. (1942) 648–654. FRUS, 1928. III. (1943) 822–831.

6. Latin-Amerika

Az első világháború történetének egyik kevésbé ismert része a latin-amerikai nemzetek nagy háborús szerepvállalása. A viláégéshez számos dél- és közép-amerikai, valamint karibi ország csatlakozott, jellemzően nem sokkal a német fegyverszünet előtt. Jogosan vetődhet fel a kérdés, hogy az említett országoknak erre a háború végén mi szüksége volt, ugyanis a világháború fegyveres harcaiban döntő szerepet már nem játszottak. A világháborúba való belépésük jellemzően két táborra oszlott. Az egyik csoport Panama, Kuba,⁶¹⁷ akik a korban az Egyesült Államok protektorátusának számítottak, és Brazília, aki Washington szoros szövetségese volt, ők nem sokkal az észak-amerikai nemzet hadüzenete után csatlakoztak a konfliktushoz. A másik tábor viszont, amely a közép-amerikai országok többségét tömörítette, a Németországnak küldött hadüzentre csak 1918 áprilisa és júliusa között szánták el magukat. Azt is fontos kiemelni, hogy az Egyesült Államok nyomására a latin-amerikai országok is Szövetséges és Társult Hatalmakként csatlakoztak a világháborúhoz, ami egyértelműen arra szolgált, hogy a térség országai semmilyen szövetségi viszonyba se kerüljenek az európai nagyhatalmakkal.⁶¹⁸ Mielőtt azonban rátérünk arra, hogy a korban a latin-amerikai nemzetek az Egyesült Államok által elképzelt új nemzetközi rendben milyen szerepet töltöttek be, és ez a washingtoni külpolitikát milyen kihívások elé állította, röviden érdemes megvizsgálnunk, hogy az amerikai kontinens két fele milyen viszonyban volt egymással.

6.1. A latin-amerikai térség és az Egyesült Államok történelmi kapcsolatai

A Latin-Amerika kifejezés inkább politikai és kulturális gyűjtőfogalom, mintsem földrajzi. A mexikói frontiertől délre húzódó kontinensnyi terület és a Florida partjaitól keletre fekvő szigetvilág azonban nemcsak történetföldrajzilag, hanem kulturálisan is sokrétű és összetett régió. A tőle délre és keletre húzódó területeket a washingtoni külpolitika saját szempontjai és kötődései miatt sosem kezelte egységesen. Amíg délen a spanyolok és a portugálok vetették meg a lábukat, addig a karibi térségben a később érkező hollandok, angolok, franciák és dánok is megjelentek. Míg Közép- és Dél-Amerikában a spanyolok és a portugálok a 19. század elejéig megőrizhették hatalmukat, addig a karibi térségben a 18. századtól Anglia átvette

⁶¹⁷ Az Egyesült Államok 1905-ben megadta Kubának a függetlenséget, de ezt „beavatkozási joghoz” kötötte, ami annyit jelentett, hogy ha Washington érdekei úgy kívánták, a karibi szigetország belügyeibe fegyveresen is beavatkozhatott. Emellett még a „cukortörvény” néven elhíresült szerződést is megkötötték, ami az észak-amerikai nemzet számára a kubai cukorkereskedelem feletti monopóliumot biztosította.

⁶¹⁸ A latin-amerikai első világháborús csatlakozásáról ld. Szijj Jolán – Ravasz István: *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-ZS*. Petit Real, Budapest 2000. 743–744. Az Egyesült Államok első világháborús hadi részvételéről ld. Peter I. Bosco: *Amerika háborúban. Az első világháború*. Gold Book, Debrecen 2007.

a szigetvilág feletti ellenőrzést.⁶¹⁹ A washingtoni külpolitika az említett térségnek már az Unió korai időszakában is nagy jelentőséget tulajdonított. Ahogy a Kanada felé történő terjeszkedésnek is voltak politikai támogatói, úgy a déli államok a volt spanyol gyarmatok felé kívántak előretörni.⁶²⁰ A spanyol és portugál gyarmatok már a 19. század elejére függetlenségi harcokba kezdtek. Ezek többségét az Egyesült Államok természetesen támogatta, de a függetlenedő latin-amerikai államokkal az Unió nem bánhatott úgy, mint az észak-amerikai kontinens belsejében az indián törzsekkel vagy a francia gyarmatokkal. 1823-ban a Monroe elnök által meghirdetett doktrína azt a célt szolgálta, hogy a fiatal latin-amerikai államok a spanyol és portugál uralom lerázása után ne kerüljenek más európai nagyhatalom befolyása alá. Monroe pontosan tudta, hogy az Ibériai-félsziget gyarmatosítóinak eltűnése nem jelenti azt, hogy a helyükre az öreg kontinens más nemzetei ne „kerülhetnének”. Az Unió vezetői nem a klasszikus értelemben vett gyarmatosítástól féltek, hanem hogy Anglia vagy Franciaország befolyása alá vonhatja a térséget. Washington aggodalma nem volt alaptalan, hiszen a polgárháborúig a franciák Mexikóban, az angolok a karibi térségen kívül Közép-Amerikában, Venezuelában és Kolumbiában nagyobb politikai vagy kereskedelmi befolyás megszerzésére törekedtek.⁶²¹

Az Unió a *Manifest Destiny* beteljesítésén kívül a nyugati féltekén húzódó teljes kontinenst a saját képére kívánta formálni. Ez egyszerre szolgált geopolitikai és civilizációs célokat. Geopolitikait, mert természeti adottságai miatt az amerikai kontinens egyedüli nagyhatalmává válni egy olyan politikai előnyt jelentett, ami a későbbi nemzetközi világban is kamatoztatható volt. Civilizációs, mert az amerikai telepesek a nyugati féltekét a kezdetek óta saját képükre kívánták formálni. Az Unió az 1850-es évekre megszilárdította határait, de a kontinensen húzódó többi területre is úgy tekintett, mint amit saját arculatához kellett igazítani. Kanada és a karibi szigetek nagy része megmaradt a brit korona gyarmataként, de a mexikói frontiertől délre húzódó fiatal államalakulatok mindegyike az amerikaihoz hasonló köztársasági rendszert vett át. A monarchikus berendezkedés nemcsak azért nem ragadt meg, mert azoknak az amerikai kontinens földrajzi sajátosságai nem kedveztek, hanem az Egyesült Államok aktivitása miatt.

⁶¹⁹ Nagy-Britannia az 1739 és 1748 között zajló „Jenkis füle” háború eredményeként tett szert karib-tengeri dominanciájára, ld. Robert Gaudi: *The War of Jenkins' Ear: The Forgotten Struggle of North and South America, 1739–1742*. Pegasus Books, New York, NY, 2021.

⁶²⁰ Ennek a leghíresebb képviselője a George W. L. Bickley által 1854-ben alapított *Knights of the Golden Circle* (KGC – Az Aranykőr Lovagjai) mozgalom volt, vö. Robert E. May: *The Southern Dream of a Caribbean Empire, 1854–1861*. Louisiana State University Press, Baton Rouge, LA, 1973. David Keehn: *Knights of the Golden Circle: Secret Empire, Southern Secession, Civil War*. Louisiana State University Press, Baton Rouge, LA, 2013.

⁶²¹ A franciák 19. századi mexikói törekvéseiről ld. Kupchan, i. m. 130–132. A britek venezuelai érdekeltségéről: u. o. 158–161.

Brazília vagy Mexikó, ahol monarchikus államformák uralkodtak, csak rövid ideig tudtak megmaradni, és az európai gyökerű dinasztiák ellen Washington egyértelműen a köztársaság pártiakat támogatta, remélve, hogy a nyugati féltekét utóbbi államforma amerikanizálhatja.⁶²²

Washington számára azonban a régió pacifikálása korántsem volt egyszerű. Az európai uralom megszűnése után a Közép- és Dél-Amerikában létrejövő fiatal államok nemcsak egymással álltak folyamatos konfliktusban, hanem a polgárháborúk, a helyi csoportok közti véres harcok is szüntelenül folytak. Az európai nagyhatalmak kiszorulása hiába volt geopolitikai előny, a régióban uralkodó instabil viszonyok Washingtont stratégiai kihívás elé is állították. Ahogy a harmincéves háború után Ausztriának érdeke volt a német államok alkotta színes tömb békében tartása, úgy volt fontos az Egyesült Államok számára ez Közép- és Dél-Amerikában. A polgárháború előtt az Unió maga is fegyveres konfliktusba bocsátkozott Mexikóval, de Közép- és Dél-Amerikában is több, államok közti háborúban foglalt állást. Ezek az oldalváltások aztán a későbbiekben a latin-amerikai nemzetekkel való viszonyukra is rányomta bélyegét.⁶²³

Az amerikai polgárháború után az Egyesült Államok növekvő gazdasági és kereskedelmi ereje, valamint a *Manifest Destiny* nyújtotta geopolitikai előnyök Washington nemzetközi politikában betöltött szerepét is felértékelte. Latin-Amerikával kapcsolatban ugyanis a polgárháború utáni amerikai kormányzatok ambiciózus terveket fogalmaztak meg. Ulysses S. Grant elnök (1869–1877) külügyminisztere, Hamilton Fish olyan kontinentális Amerikát képzelte el, amely „teljesen amerikai lesz”. Szükségesnek tartotta a karibi szigetek feletti amerikai ellenőrzést, a mexikói és általában a közép-amerikai gazdasági expanziót, és a két óceánt összekötő közép-amerikai csatorna feletti ellenőrzés megszerzését. Az Egyesült Államok vezetői a 19. század második felében egyértelmű követelést fogalmaztak meg arra vonatkozóan, hogy az USA „arányos részt” kapjon a latin-amerikai kereskedelemben. Az arányos rész természetesen a washingtoni fogalomrendszerben a régió feletti legfőbb gazdasági és kereskedelmi ellenőrzést fedte. A 19. század végére ezt az elképzelést sikerült is megközelíteni.⁶²⁴

6.2. A pánamerikai együttműködés megalakulása

A térségben a washingtoni külpolitika a kereskedelmi és gazdasági mellett politikai befolyását is növelte. A Népszövetség megjelenése előtt regionális együttműködések jellemezték a világpolitikát, ez az amerikai kontinensen sem volt máshogy. Az első Nemzetközi Amerikai

⁶²² u. o. 106–111.

⁶²³ A mexikói háborúról ld. 1.2.2. fejezet. Washington 19. századi latin-amerikai intervenciók politikájáról ld. Magyarics, i. m. 139–144.

⁶²⁴ u. o. 116.

Konferenciát 1889-ben tartották meg, azzal a céllal, hogy az államok közötti területi vitákban döntéseket hozhasson. A Nemzetközi Amerikai Konferencia elképzelése azonban gyorsan megbukott, hiszen annak közvetítői szerepét a latin-amerikai nemzetek nem voltak hajlandóak elfogadni. Pontosan ismerték Washington nyelvezetét, így a pánamerikai együttműködés fogalma mögött is az Egyesült Államok akaratának érvényesítését vélték felfedezni. Hogy Washington helyzetét „nehezsítsék”, az argentin Carlos Calvo javaslatára elfogadták, hogy a latin-amerikai országokban tevékenykedő külföldi állampolgárok gazdasági érdekeik védelmében nem folyamodhatnak az anyaország védelméért. A Calvo-doktrína egyszerre hívta ki az európai nagyhatalmakat és az Egyesült Államokat: a fegyveres beavatkozás jogáról sem az észak-amerikai, sem az európai nemzetek nem voltak hajlandóak lemondani. A Calvo-doktrínának természetesen egyik latin-amerikai ország sem tudott érvényt szerezni, mert az Egyesült Államok Latin-Amerikában tapasztalható intervencionista politikája a közös latin-amerikai fellépés ellenére is folytatódott.⁶²⁵

Az első világháború utáni évtizedben a térség gazdasági és politikai befolyásáért az Egyesült Államok az európai nemzetekkel rivalizált. Ez azonban nem volt új keletű jelenség, ez a verseny már a 19. században elkezdődött, az 1920-as évek mindössze ennek egy újabb fejezete volt. A világháború előtti évtizedekben Washington viszonya jellemzően azokkal a latin-amerikai országokkal volt a legrosszabb, ahol rivális nagyhatalom befolyási törekvéseit vélték felfedezni. Dél-Amerika számos államában, így Chilében és Venezuelában német és brit befolyást, míg Mexikó mögött francia törekvéseket láttak.⁶²⁶

III. Napóleon Mexikóban folytatott „kalandor” politikája az európai történetírás számára egy ismertebb fejezet, de a britek és németek térségbeli jelenléte kevésbé. Nagy-Britannia számára a venezuelai ásványkincsek és Chile földrajzi elhelyezkedése kulcsfontosságú volt. A Német Császárság csendes-óceáni „gyarmatbirodalmának” létrehozása a fiatal nemzetállam kereskedelmi érdekeit szintén Dél-Amerika felé terelte. Chilében az amerikai ipar számára stratégiai fontossággal bíró nitrát lelőhelyek forogtak kockán. Az ország forradalmi viszonyai miatt a német haditengerészet csatahajót küldött a chilei partokhoz, mire a helyi harcokba az Egyesült Államok fegyveresen is beavatkozott. A 19. század végén Venezuelában Washington Chile

⁶²⁵ vö. Thomas Oatley: *International Political Economy*. Routledge, New York, NY, 2019. 267–268. Magyarics, i. m. 117–118.

⁶²⁶ Chiléről ld. Edward P. Crapol: *James G. Blaine: Architect of Empire*. Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 2000. 70. Az 1910–1920 között folyó mexikói forradalmi eseményekről ld. Friedrich Katz: *The Secret War of Mexico: Europe, the United States, and the Mexican Revolution*. University of Chicago Press, Chicago, IL, 1981. 563–564.

mellett a britekkel különbözött össze, ahol a felek hosszas vita után és nemzetközi döntőbíráskodás ellenére sem tudtak dűlőre jutni. Brit Guyana területi kibővítését az Egyesült Államok nem tudta megakadályozni, Washington ennek ellenére a Monroe-doktrína jegyében Venezuelában több fegyveres beavatkozást hajtott végre.⁶²⁷

6.3. A pánamerikai együttműködés kibontakozása

Az Egyesült Államok és a Latin-Amerika közötti újfajta partnerségnek a Népszövetség helyett végül a pánamerikai együttműködés adott keretet. A pánamerikai mozgalom természetesen nem az első világháború utáni évtizedben vetődött fel először, annak gyökerei a 19. századig nyúlnak vissza,⁶²⁸ de az Egyesült Államok intervencionista politikájának köszönhetően ezek a gondolatok jelentősen sérültek. A latin-amerikai országok és Washington kapcsolata az első világháború befejeződésekor történelmi mélypontra volt. Ettől függetlenül természetesen voltak országok – mint Brazília vagy Peru –, amelyek az Egyesült Államokkal jobb viszonyt ápoltak, de többségük nem kerülhette el északi „testvérköztársaságuk” flottadiplomáciáját. Dél-Amerika mellett Wilson elnökségének végéig az Egyesült Államok a közép-amerikai és karibi térségben számtalan fegyveres beavatkozást hajtott végre. Ezt az amerikai történetírás nem emlegeti háborúként, de Mexikóval szemben két háborúnak is beillő fegyveres harcot vívtak, emellett a teljesség igénye nélkül öt alkalommal szállták meg Hondurast, kétszer Nicaraguát, a panamaiak által Kolumbiával szemben vívott függetlenségi harcokban előbbi támogatták. Kubát, Haitit és a Dominikai Köztársaságot protektorátus alatt tartották, de ezek ellenére is Kubát háromszor, Haitit és a Dominikai Köztársaságot egyszer megszállták.⁶²⁹

Felvetődik a kérdés, hogy milyen reálpolitikai elgondolások húzódtak az Egyesült Államok intervenciós politikája mögött. A hivatalos magyarázat általában a Monroe-elv, amivel a közvélemény előtt a konfliktusok jogosságát kívánták eladni. A valódi okok ennél összetettebbek voltak. Az Egyesült Államok nagyhatalommá válása érdekében nem hagyhatta kienyedni a „kezei közül” a latin-amerikai térségét. Ha azonban a területet az Egyesült Államok sorsára hagyja, akkor a hatalmi vákuumot a rivális európai nagyhatalmak egyike töltötte volna be. A nemzetközi politizálás eszközeit a 19. század folyamán még nem az Egyesült Államok

⁶²⁷ 1895-ben és 1902–1903 között is volt venezuelai krízis. Előbbiről vö. Henry F. Graff: *Grover Cleveland*. Times Books, New York, NY, 2002. 123–125. Kupchan, i. m. 158–161., utóbbiról ld. Edmund Morris: *A Matter of Extreme Urgency. Theodore Roosevelt, Wilhelm II, and the Venezuelan Crisis of 1902*. In: *Naval War College Review*. vol. 55. (2002) no. 2. 73–85.

⁶²⁸ A pánamerikai mozgalom eredetéről a mai napig viták folynak. Van, aki Simón Bolívarhoz köti és az általa 1826-ban Panamában szervezett kongresszust tartja a mozgalom origójának. Az amerikai történetírás a pánamerikai mozgalom atyjának James G. Blaine-t tekinti, és a pánamerikanizmus első konferenciájának az általa 1889-ben megszervezett és Washingtonban megtartott első Nemzetközi Amerikai Konferenciát tartja. Magyarics, i. m. 117.

⁶²⁹ u. o. 712.

határozta meg, hanem ahhoz igazodnia kellett. Ahogy más európai nagyhatalmak is fegyveres intervencióhoz fordultak, az Egyesült Államok is ezt tette. A 19. század nemzetközi politikája megkövetelte, hogy a nagyhatalmakhoz gyarmatok vagy befolyásuk alá eső területek tartoznak. A geopolitikai tényezők is Washington déli és nyugati terjeszkedését erősítették: északon a Brit Birodalomhoz tartozó Kanada zárta el az utat, míg keleten Afrika sem stratégiaileg, sem kereskedelmileg nem nyújtott olyan perspektívát, mint Latin-Amerika és a Távol-Kelet. Az Egyesült Államok geopolitikai helyzete, valamint a spanyol gyarmati rendszer összeomlásával keletkezett hatalmi vákuum az észak-amerikai nemzetet együttesen ösztönözte arra, hogy a földrajzilag hozzá közvetlenül kapcsolódó régiókban aktívan lépjen fel, de a 20. század harmadik évtizedére ezt a politikát át kellett értékelni, ami kaput nyitott a pánamerikai együttműködés felelevenítésének.⁶³⁰

A diplomáciai iratokból is kitűnik, hogy a pánamerikai együttműködés ötlete az 1920-as években újra előkerült. A 19. században befagyott megbeszélések Washington intervencionista politikája mellett a mexikói frontiertől délre húzódó államok egymás közti vitáinak, belpolitikai válságának és pénzügyi gondjainak is köszönhető volt. Az 1920-as évtizedre viszont az Egyesült Államok gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi ereje mellett diplomáciai gépezetét is segítségül hívta, hogy a latin-amerikai államok egymás közti vitáinak egy részét megoldja, vagy azokat csillapítsa.⁶³¹ Az érintett latin-amerikai államok képviselői 1922-ben Közép-Amerika ügyében és a Tacna–Arica-kérdés megoldásában Washingtonban gyűltek össze, de már ebben az évben uruguayi javaslatra felvetődött a pánamerikanizmus mozgalmanak feltámasztása. A 19. században többször megtartott pánamerikai konferenciák ugyanis 1910-ben megszakadtak, de az uruguayi javaslatra az amerikai diplomáciai is nyitott volt.⁶³² Ha ez a konferencia eredményeket tud felmutatni, akkor a latin-amerikai nemzetek számára Washington egyszerre nyújthat a népszövetséggel szemben hatékonyabb alternatívát és kerülhet vissza a döntőbírói szerepbe, amivel a nyugati félteke feletti politikai befolyását is megszilárdíthatja. Éppen ezért 13 év szünet után, 1923-ban az amerikai kontinens nemzetei a pánamerikai együttműködés égisze alatt, Santiagóban újra összeültek. Ez a konferencia sok eredményt nem hozott, de az összamerikanizmus mozgalmanak újraélesztése magában is eredménynek mondható.⁶³³

Az új alapokra helyezett latin-amerikai politikának is időre volt szüksége, amíg bizonyította a térség nemzeteinek, hogy jobb alternatívát tud nyújtani, mint a Népszövetség. A genfi

⁶³⁰ John A. S. Grenville – George B. Young: *Politics, Strategy and American Diplomacy: Studies in Foreign Policy, 1873–1917*. Yale University Press, New Haven, CT, 1966. 74–178.

⁶³¹ A Tacna–Arica-kérdés 1921-es iratai: FRUS, 1921. I. (1936) 237–257.

⁶³² A pánamerikai kongresszus megtartásának uruguayi javaslat: FRUS, 1922. II. (1938) 984–986.

⁶³³ Az 1923-as santiagoói pánamerikai konferenciáról szóló jelentések: FRUS, 1923. I. (1938) 286–320.

székhelyű szervezetnek ekkor még sok latin-amerikai nemzet tagja volt, azok onnan történő kivonulása még folyamatban volt. Az európai tárgyalások befejezés után azonban az elnök is elhatározta, az Egyesült Államok immár nem az öreg kontinensre szegezi tekintetét, hanem a nyugati félteke kihívásaival kíván foglalkozni. 1925-ös év végi üzenetében Coolidge a locarnói megállapodással szemben nem emelt kifogást, de jelezte, hogy az abból adódó ügyekben nem áll módjukban beavatkozni. Európával kapcsolatos gondolatait így összegezte: „*Az európai nemzeteknek saját politikai problémáikat országunk bevonása nélkül kell rendezniük*”. Pár sorral később viszont azt írta, Washington kész újra a pánamerikanizmus ügyének kiemelt figyelmet szentelni: „*Támogatjuk a pánamerikai erőfeszítéseket*”.⁶³⁴

A washingtoni diplomácia 1925-től a latin-amerikai államokkal való régi-új együttműködés kiépítésén is tevékenykedett. Első körben 1927-ben megújították a korábbi összamerikai együttműködés egészségügyi szerződését, majd 1928-ban egy új konferencia megtartását is tető alá kívántak hozni, ezúttal a karib-tengeri Kuba fővárosában, Havannában tartották pánamerikai konferenciát.⁶³⁵ A washingtoni külügynek az 1923 után egy ideig sikerült ötévenként megtartott regionális együttműködést megvalósítania. Az 1928-as év elnöki beszámolójának külügyekkel kapcsolatos része is a Havannában megvalósuló tárgyalással kezdődik: „*Ha belügyeinkről a külkapcsolataink felé fordulunk, akkor békét és haladást érzékelünk. Az amerikai államok hatodik nemzetközi konferenciáját télen Havannában tartották meg*”.⁶³⁶ A nemzetközi alatt természetesen csak az amerikai kontinensen fekvő államokat és az azokkal szoros szomszédságban lévő karibi térséget értették, a megbeszélésen a Népszövetség, vagy más, nyugati féltekén kívüli államok képviselői ugyanis nem vehettek részt. Az elnök a Kongresszusnak küldött üzenetében részletesen is beszámol a Kuba fővárosában tartott megbeszélések eredményeiről: „*hozzájárult a nemzetek közti jobb megértéshez és együttműködéshez. Tizenegy fontos egyezményt írtak alá és hetvenegy határozatot fogadtak el*”.⁶³⁷

Az 1923-ban, Santiagóban megrendezett pánamerikai konferenciához képest az öt évvel későbbi Havannain már jóval több megállapodás született, ami az Egyesült Államok és a latin-amerikai nemzetek közti együttműködések elmélyülésének bizonyítéka volt. Ez azonban itt

⁶³⁴ FRUS, 1925. I. (1940) xiii. xiv.

⁶³⁵ Az egészségügyi szerződés irata: FRUS, 1927. I. (1942) 312–315. A havannai pánamerikai konferenciáról szóló jelentések: FRUS, 1928. I. (1942) 527–621.

⁶³⁶ Az amerikai történetírásban a pánamerikai konferenciák számozása szintén vitás pont. Az első, 1889-es után a másodikat 1901 és 1902 között Mexikóvárosban, a harmadikat 1906-ban Rio de Janeiróban, a negyediket 1910-ben Buenos Airesben, az ötödiket 1923-ban Santiagóban, a hatodikat pedig 1928-ban Havannában tartották. A források a santiagóit és a havannait ötödikként és hatodikként emlegetik, de a szakirodalom véleménye megoszlik abban, hogy a mexikóvárosit is beleszámolják-e a pánamerikai konferenciák sorába.

⁶³⁷ Az előző év telének megfogalmazásával az elnök nem 1927-re utal, hanem 1928 januárjára és februárjára, amikor is a hatodik pánamerikai konferenciát tartották. FRUS, 1928. I. (1942) ix.

nem ért véget, a részt vevő nemzetek a további találkozók megtartásában is megegyeztek: „Az elfogadott terv értelmében kormányunk e félteke 20 nemzetét meghívta egy egyeztetésre és választott bírósági konferenciára, amely december 10-én, Washingtonban ülésezik. Ezt minden nemzet elfogadta és jogos a várakozás, hogy a nemzetközi nézeteltérések választott bírósági úton történő rendezésében jelentős előrelépés fog történni”.⁶³⁸ Az elnök mondataiból is kitűnik, hogy az egy évvel később Tacna–Arica ügyében megkötött egyezségnek az 1928-as hatodik, havannai pánamerikai konferencia adott keretet. Dél-Amerika egyik legrégebbre visszanyúló határ- és politikai vitájának feloldására megteremtett keret a kor egyik legjelentősebb térségbeli diplomáciai eredménye volt.⁶³⁹

6.4. Internacionalizmus helyett dollárdiplomácia

Washington latin-amerikai intervenciók politikáját a spanyol–amerikai és az első világháború közötti időszakban csúcsra járatta. Chilébe és Venezuelában fegyveresen is beavatkoztak, de az Egyesült Államok flottadiplomáciáját a legjobban a Mexikói-öböl mentén húzódó államok érezték. A mexikói frontiertől délre haladva: Mexikóval Wilson két fegyveres harcot vívott. Honduras 1905, 1907, 1911, 1917 és 1919 során is amerikai megszállás alá került, Costa Rica 1909–1910 és 1912–1925 között került ugyanezre a sorsra. Haditengerészetét Washington 1903-ban Kolumbia ellen küldte, hogy Panama függetlenségét segítse, amely államot aztán az ott található csatorna⁶⁴⁰ ellenőrzése miatt egészen 1939-ig protektorátusa alatt is tartotta.⁶⁴¹ A karibi térségben Kuba 1934-ig volt amerikai protektorátus alatt, de még így is 1912-ben és 1917–1922 között is amerikai csapatok megszállása alá került. Haiti és a Dominikai Köztársaság – Kubához hasonlóan – amerikai protektorátus volt, annyi különbséggel, hogy itt az amerikai megszállás jóval hosszabb ideig tartott.⁶⁴²

⁶³⁸ u. o.

⁶³⁹ Dél-Amerikában a Tacna–Arica-kérdés hosszú ideig húzódó határvita volt Chile, Peru és Bolívia között. Chile még 1880. május 26-án a tacnai csatában vereséget mért a bolíviai és perui erőkre, aminek következtében Perutól Tarapacá megyét és Arica kikötőjét sikeresen meghódította, valamint a tengerparti kikötőitől Bolíviát is elvágtta. Lima nem nyugodott bele a vereségbe és Washington segítségével a mindenkori santiagói kormányzatot a következő évtizedekben diplomáciai nyomás alatt tartotta. Az ügyet – hosszú diplomáciai viták után – az USA közvetítő szerepének köszönhetően, 1929-ben a limai kompromisszumos szerződéssel zárták le. Chile megtarthatta a bolíviai területeit, míg Peru visszakapta Tacna megyét. Bolívia ennek következtében a mai napig nem rendelkezik tengeri kijárással. FRUS, 1928. I. (1942) 660–671.

⁶⁴⁰ Ehhez az is kellett, hogy a panamai kormány számára az Egyesült Államok saját csatornaépítési programot jelentett be, ami a franciákkal szemben jobb alternatívát kínált.

⁶⁴¹ A Spanyol Birodalom Új-Granada tartománya 1819-ben nyerte el a függetlenségét, és Kolumbiai Köztársaság néven a későbbi Costa Rica, Panama, Venezuela és Ecuador és brit Guyana területeit 1831-ig ellenőrizte. Az ország geopolitikai elhelyezkedése és nagysága akár egy regionális nagyhatalom felemelkedését is lehetővé tette volna, ami azonban az Egyesült Államok térségbeli törekvéseivel ütközött. Kolumbiáról folyamatosan szakadtak le tartományai, de a legnagyobb geopolitikai súllyal bíró közép-amerikai területeket még a 19. század második felében is meg tudta tartani. Hogy vetélytársát letörje, Washington az 1850-es évektől támogatta az amerikai kontinens északi és déli felét összekötő Panama függetlenségét, amelyet végül 1903-ban nyert el.

⁶⁴² Az első világháború előtti amerikai intervenciók tevékenység térképét ld. Magyarics, i. m. 712.

Közvetlen szomszédságában az Egyesült Államok egyértelműen „flottadiplomáciát” folytatott, aminek reálpolitikai érvei a helyi instabil viszonyok rendezése volt. Washington geopolitikailag nem engedhette, hogy határain instabil helyzet uralkodjon. Az államok közti határok ebben az esetben ugyanis kevés jelentőséggel bírnak és egy-egy helyi zűrzavar könnyen „áttérjedhet” a meghúzott vonalak másik oldalára is. Az Egyesült Államoknak ez nem volt légből kapott félelme, hiszen a 19. század folyamán a szövetségi kormányzat jelentős energiáit és forrásait emésztette fel a mexikói határvidék vagy a Csendes-óceánra kiutat biztosító „vadnyugat” pacifikálása. Civilizációs célból pedig nem engedhették, hogy olyan rendszerek vagy politikai erők uralkodjanak, amik a „köztársasági eszménytől” valamennyire különböznek. Az „Amerika-barát” kormányok támogatása tehát a washingtoni külpolitikai gondolkodás ideológiai vonulatát szolgálta.⁶⁴³

A közép-amerikai és karibi térség zavaros helyzetét az Egyesült Államok a spanyol–amerikai háború után katonai intervenciókkal kívánta féken tartani. Ezt haditengerészete segítségével vitte véghez, de ez a módszer jelentős összegeket emésztett fel, miközben ha csekély számban is, de amerikai életet követelt. Éppen ezért az amerikai külpolitikai hagyományban a flottadiplomácia mellett párhuzamosan létezett egy másik irány is, a dollárdiplomácia. Ennek lényege a washingtoni külpolitika kereskedelmi elgondolásaiból táplálkozik. A dollárdiplomácia támogatói úgy gondolták, hogy a latin-amerikai térség stabilitási problémáit nem katonai, hanem gazdasági erővel kell megoldani. Szerintük kölcsönökkel és amerikai pénzügyi segítséggel a kereskedelem és a befektetések nemcsak az Egyesült Államok számára hozhatnak hasznot, hanem a latin-amerikai nemzeteknek is; a térségbe áramló pénz ugyanis javíthat a helyi gazdaságokon, ami közvetetten az életszínvonal növekedését és a régió stabilitásának helyreállítását vonja majd maga után. Az dollárdiplomácia képviselői természetesen naivak sem voltak, és tisztában voltak vele: a mindennapos fegyveres összetűzésben létező és sokszor korrump latin-amerikai kormányok a beáramló washingtoni pénzt nem biztos, hogy jól tudják felhasználni. Éppen ezért a pénzügyek felett az Egyesült Államok pénzügyi szakértőinek felügyeletét is fontosnak tartották. Ahogy a flottadiplomácia esetében a katonaság felügyelte az észak-amerikai nemzet számára előnyös változásokat, úgy a dollárdiplomáciában a pénzügyi szakemberek töltötték be ugyanezt a szerepet. Ettől függetlenül a pénzügyi szakemberek mögött, ha érdekeik vagy esetleg életük veszélybe került, az amerikai haditengerészet is ott állt.⁶⁴⁴

⁶⁴³ Wilson flottadiplomáciáját a legélesebben Fabio Fiallo, kortárs dominikai író kritizálta. Az erről megjelent műve: *The Crime of Wilson in Santo Domingo* (Wilson bűnei Santo Domingóban). Arellano, Havanna 1940.

⁶⁴⁴ A dollárdiplomáciáról ld. Kupchan, i. m. 211–215.

Az első világháború előtt, Rooseveltt és Wilson között William H. Taft elnök négy évig ezt a módszert alkalmazta, ekkor a térségben hirtelen csökkent az amerikai fegyveres beavatkozások száma, és előtérbe kerültek a befektetések. Nem arról volt szó, hogy a latin-amerikai nemzetekkel nagy volumenű gazdasági kapcsolatokba először Taft elnök kezdett volna, a térségben ugyanis az amerikai kereskedelem már a polgárháború után jelentős erőt képviselt. Taft adminisztrációja az amerikai külpolitikai gondolkodás kereskedelmi vonulatát elevenítette fel. Az Egyesült Államoknak a flottadiplomácia ugyanis nemcsak pénzügyileg nem volt kifizetődő, hanem politikailag is kezdett visszajára fordulni. A térség országai és az európai nagyhatalmak már a 19. század végén elkezdtek baráti viszonyt kialakítani, hogy a nyugati féltekén Washington egyeduralmát ellensúlyozni tudják, de ekkor még a Monroe-doktrína nyújtotta stratégiai előny az észak-amerikai nemzet oldalán volt. Az első világháború után azonban a Wilson-féle Népszövetséghez csatlakozó latin-amerikaiak számára a nemzetközi kapcsolatokban lehetőség nyílt az Egyesült Államok védőernyője alól való kivonulásra, illetve az európai vagy távolkeleti nemzetekkel való kölcsönös együttműködés megteremtésére. Abban a politikai helyzetben, amikor a Nemzetek Szövetségének tagságát a washingtoni törvényhozás nem szavazta meg, az erőszakos politika csak ezt a folyamatot erősítette.⁶⁴⁵

6.5. Latin-Amerika és az Egyesült Államok kapcsolata az első világháború után

Az 1921-ben hivatalba lépő Harding és az őt 1923-ban követő Coolidge elnök Latin-Amerikában is újfajta kihívással nézett szembe. Wilson elnök akarátán kívül, de nemzetközi jogi keretet adott az latin-amerikaiak „szabadságának”. Az amerikai külpolitikának tehát az öreg kontinens és a Távols-Kelet mellett saját szomszédságában is stratégiai kihívásokkal kellett szembenéznie. Amennyiben ezt meg kívánta előzni, a Latin-Amerikával fenntartott kapcsolatait az új republikánus adminisztrációnak újra kellett értelmeznie. Ez nem azt jelentette, hogy az évszázados stratégiai gondolkodást kellett volna megváltoztatni, csak a módszereken kellett finomításokat eszközölni. Dél-Amerikában Brazília és Peru továbbra is Washington első számú partnerei voltak, Venezuela, Argentína és Chile a német, olasz, japán és brit kapcsolatai miatt előbbiek vetélytársa, míg Kolumbia és Ecuador földrajzi helyzetéből adódóan az Egyesült Államok, Európa és Japán között volt kénytelen ingadozni. Közép-Amerikában Guatemala brit Guyana, Panama és Kolumbia miatt az észak-amerikai nemzet felé húzott, míg Costa Rica, Nicaragua és Honduras Franciaország vagy Nagy-Britannia kapcsolatait kereste. A karibi térség

⁶⁴⁵ Nagy Gergely: *A latin-amerikai országok népszövetségi tagságának hatása az Egyesült Államok Latin-Amerika politikájára*. In: *Külügyi Műhely*. vol. 2. (2021) no. 1. 232.

három független országa pedig nem tehetett mást, mint elfogadta Washington protektorátusát, bár ez alól a kibúvót Kuba és Haiti is kereste.⁶⁴⁶

Az első világháború utáni amerikai külpolitika viszont úgy értékelte, ahhoz hogy az Egyesült Államok gazdasági, kereskedelmi és politikai elsőbbségét a térségben fenn tudja tartani, az intervenciók helyett egy békésebb, kereskedelmi alapokon nyugvó partnerségre van szükség. Harding és Coolidge visszanyúltak a Taft idején bejártatott dollárdiplomáciához, amelyet partnerségi együttműködéssel egészítettek ki. A kor térségbeli amerikai külpolitikáját így nem tekinthetjük kizárólagosan dollárdiplomáciának. Washington céljainak érvényesítése érdekében gazdasági erejét valóban felhasználta, de ezzel párhuzamosan diplomáciai gépezetét is „harcba küldte”, amely szintén fontos eszközként szolgált arra, hogy a régió problematikáját rendezni tudják.⁶⁴⁷

Ezen kívül az is fontos volt, hogy a helyi államok közti vitás ügyekben a döntőbírói szerepet is megnyerjék, és ezt a hagyományos „amerikai küldetést” ne a Népszövetség töltsse be. Harding elnök 1922. decemberi üzenetében a Kongresszus figyelmét erre a problematikára hívta fel: „*Az Egyesült Államoknak a dél-amerikai nemzetek közti ősi vita rendezésére gyakorolt hatása a bizonyítéka annak, hogy a béke szerepében ragyog.*”⁶⁴⁸ Az elnök a béke iránti vágyának emlegetése után azonban konkrét politikai eseményekről is beszámolt: „*Közép-Amerika nemzeteinek küldöttei Washingtonban ma találkoznak, a nemzetközi megértés asztalához gyűlnek, hogy a köztársaságiakat stabilizálják és nézeteltéréseiket felszámolják. Nem elzárkózásunkkal találkoznak, hanem meghívásunkkal, és elfogadták vendégszeretetünket, mert hisznek önzetlenségünkben és segítőkészségünkben.*”⁶⁴⁹ Harding elnök amellet, hogy az izolacionalista felfogásnak egy újabb szúrását vitt be, írásában az 1922-ben Washingtonban a közép-amerikai ügyekben tartott konferenciára utalt, amit főleg a Tacna–Arica-kérdés rendezésére hívtak össze. Az amerikai külügy 1922-ben, nem sokkal a washingtoni konferencia után egy újabb regionális tárgyalást tartott, ahol a Távol-Kelet után a latin-amerikai térség stabilitásáról volt szó. Ezt a kortárs amerikai diplomáciai iratok is bizonyítják. Az ügyet továbbra sem sikerült megoldani, de az amerikai külügytől egyértelmű lépést volt, amivel egy esetleges népszövetségi közbeavatkozást is megakadályoztak.⁶⁵⁰ A Nemzetek Szövetsége ekkor még a szárnyát bontogatta, de már az európai kontinensen több határvitával foglalkozott, és volt, ahol

⁶⁴⁶ Latin-Amerika geopolitikai adottságairól ld. Marshall, i. m. 279–303.

⁶⁴⁷ Nagy: *A latin-amerikai országok népszövetségi tagságának hatása*, i. m. 243–246.

⁶⁴⁸ FRUS, 1922. I. (1938) xix.

⁶⁴⁹ u. o.

⁶⁵⁰ FRUS, 1922. I. (1938) 447–518.

sikeres döntést is hozott,⁶⁵¹ így Washingtonban azt az esetleges veszélyt kívánták megelőzni, hogy a Népszövetség az öreg kontinens vitás ügyei után a latin-amerikai területi kérdések felé forduljon. Erre engednek következtetni Harding elnök mondatai is: *„Lehet, hogy önzők vagyunk, amikor [a latin-amerikaiak] barátságára vágyunk, de ezt az önzést a világnak is megmutatjuk, függetlenül attól, hogy ezen a féltekén vagy a tengerentúlon vannak”*. A Fehér Ház lakója ezzel – ha burkoltan is, de – már 1922-ben beismerte: vezető szerepét az Egyesült Államok a latin-amerikai térséggel szemben továbbra is fenntartja, akkor is, ha ez az új nemzetközi világ keretei között önzőségnek számít.⁶⁵²

A dél- és közép-amerikai területi viták az amerikai diplomáciai iratokban természetesen folyamatosan jelen vannak, mellyel kongresszusi üzenetének külügyi fejezeteiben Coolidge elnök is foglalkozik. A Harding halála után hivatalba kerülő új vezető 1924 decemberében az amerikai törvényhozásnak nyíltan be is számol adminisztrációjának latin-amerikai politikájáról: *„Nemzetünk határozottan feladta azt a régi normát, hogy más országokkal erőszakkal és terrorral bánjon, és a velük való barátság és megértés felé határozottan elkötelezte magát”*. Az elnök mondatai nem határoznak meg térséget, így úgy tűnhet, hogy első világháborús amerikai diplomáciai viszonyokról általánosságban értekezik. Érdekes azonban tovább olvasni: *„A hadsereg és a haditengerészet irányítóinak, a Kongresszusnak és az egész országnak ezt az új politikát folyamatosan szem előtt kell tartania”*.⁶⁵³ A kor körülményei között Coolidge szavai az általános meghatározások mellett elsősorban a latin-amerikai térségre vonatkoztak. Az Egyesült Államok 1924-re az öreg kontinensen már nem állomásoztatott csapatokat és a Távols-Keletről is kivonta erőit, haditengerészete is csak „ellenőrző” küldetéseket hajtott végre. Washington aktív katonai jelenlétet ekkor már csak Közép-Amerikában és a karibi térségben tartott fent, így az elnök az említett térség felé tanúsított új amerikai viselkedés irányvonalait határozta meg. A Kongresszus és az ország megemlítése is azért került bele, mert nemcsak tengerészgyalogságának és flottaparancsnokainak kellett a tudomására hoznia, hanem azt is jeleznie kellett, véget kell vetni annak az évszázados amerikai közgondolkodásnak, ami Latin-Amerikára úgy tekint, mint az Egyesült Államok vazallusára. Coolidge elképzelését ugyanitt érvekké is alátámasztotta: *„Miközben a föld minden sarkában a béke ügyét szeretnénk előmozdítani, különös érdekünk fűződik e félteke békéjéhez. Béke iránti vágyunk mellett a latin-amerikai testvérköztársas-*

⁶⁵¹ A Népszövetség az 1920-as évek elején többek között Finnország és Svédország, a balkán, illetve Lengyelország és a balti államok közötti határvitákat oldott meg.

⁶⁵² FRUS, 1922. I. (1938) xix.

⁶⁵³ FRUS, 1924. I. (1939) xix.

*ságaink növekvő jóléte felé őszinte reményét fejezzük ki, és állandó célunk a velük való együttműködés elősegítése, amely kölcsönösen előnyös lehet, és mindig a legszívélyesebb barátság inspirációi lehetnek”.*⁶⁵⁴

Az elnök mondataihoz nem kell sok magyarázat, hogy kitűnjön, milyen politikára kívánta cserélni az évszázados amerikai felfogást. Olyan együttműködést képzelt el, ahol kapcsolataikat intervenció helyett partnerség határozza meg, ahol a latin-amerikaiakat katonai erő helyett gazdasági eszközökkel győzik meg, hogy az Egyesült Államokkal való „testvéri” kapcsolat számukra is előnyös. Nem vonjuk kétségbe a kor amerikai külpolitikájának érzelmi és ideológiai küldetéstudatát, ám fontosnak tartjuk azt is kiemelni, hogy ez hosszú távon az Egyesült Államoknak is hasznos volt. Egy olyan Latin-Amerika, amely Washingtonnal partnerségi viszonyban van, a későbbiekre nézve a nemzetközi politikában olyan geopolitikai előnnyel bírt, amellyel más nem igazán vetekedhetett. A konzervatív nacionalisták fontosnak tartották azt is, hogy miután az Egyesült Államok érdekei érvényesültek, a latin-amerikai nemzetek a Népszövetségen belüli saját ligát, vagy az európai hatalmakkal szemben az Egyesült Államok partnerségét és az általa nyújtott előnyöket részesítsék előnyben.⁶⁵⁵

Az Egyesült Államok korabeli külpolitikáját a latin-amerikai térség országaival szemben is új alapokra helyezte. A történeti események és a diplomáciai iratok összevetéséből is kitűnik, hogy intervenciós eszközökkel Washington egyre ritkábban élt, Honduras 1924-es, valamint Nicaragua 1926-os megszállásától eltekintve nyílt fegyveres beavatkozásokat a közép-amerikai és karibi térségben sem hajtottak végre. A katonai megszállások és protektorátusok nagy részét az 1920-as évtized végére felszámolták.⁶⁵⁶ Az Egyesült Államok latin-amerikai visszavonulását szokás az izolacionalizmus egyik bizonyítékaként is értelmezni, pedig erről szó sem volt. Már Harding mondataival is cáfoltuk ezt a felfogást, és az amerikai diplomáciai iratokból is kitűnik, hogy Washington ez a térség foglalkoztatta a legjobban. 1921 és 1928 között a Tacna–Arica-kérdés mellett több közép- és dél-amerikai határvita folyt,⁶⁵⁷ míg az európai ügyekben ilyen tematikájú források nem lelhetőek fel. Az öreg kontinenssel a kereskedelmi, vámügyi, barátsági és partnerségi szerződések vannak átfedésben, ami jelzi azt is, hogy az amerikai külpolitikai gondolkodás az öreg kontinens és a mexikói frontiertől délre húzódó területek ügyeit egyszerre illesztette be. Ezzel kapcsolatban felvetődhet a kérdés, hogy melyik volt előbb,

⁶⁵⁴ u. o. xxii.

⁶⁵⁵ Nagy: *A latin-amerikai országok népszövetségi tagságának hatása*, i. m. 247–248.

⁶⁵⁶ Washington két világháború közti intervenciós tevékenységének térképét ld. Magyarics, i. m. 712.

⁶⁵⁷ A határvitákról küldött jelentések: FRUS, 1921. I. (1936) 175–237. FRUS, 1922. I. (1938) 434–447. FRUS, 1923. I. (1938) 328–364. FRUS, 1924. I. (1939) 282–305. FRUS, 1925. I. (1940) 431–483. FRUS, 1926. I. (1941) 531–547. FRUS, 1927. I. (1942) 315–356. FRUS, 1928. I. (1942) 672–775.

azaz az Egyesült Államok hol próbálta ki először a nemzetközi rendről alkotott új elképzeléseit. Az elnöki írások Európát többször említik, Latin-Amerika csak 1924-ben kerül elő. A diplomáciai iratok viszont 1921 és 1924 között Európa tekintetében csekélyebb számú diplomáciai irat lelhető fel, míg Latin-Amerika ügyei már ekkor is nagy számban jelen vannak. Az elnök Kongresszusnak küldött gondolatait annyiban érdemes fenntartásokkal kezelni, hogy az egyben a törvényhozás felé való elszámolás is. 1921 és 1924 között az amerikai diplomácia azonban fáradhatatlanul azon dolgozott, hogy a régióval folytatott viszonyát újraértelmezze. Az 1922-es eredménytelen közép-amerikai konferencia után 1924-re már kézzelfogható eredményei is voltak, így az elnök adminisztrációjának saját elképzeléseit érvek mellett gyakorlattal is alátámaszthatta.⁶⁵⁸

Coolidge-ék kihasználták azt, hogy a kontinensen folyó ügyekre az amerikai gondolkodás kevésbé tekint külügyként, így a háttérben felépíthettek egy új elgondolást, amivel aztán az amerikai törvényhozást, közvéleményt kész tények elé állíthatták. Az intervenciós politikával szemben ezek olyan eredményekkel szolgáltak, ami a régió egyes részeit valamilyen szinten stabilizálni tudta, a térség amerikai kereskedelmét és befektetéseit felpörgette, amiből a hazai prosperitást is fokozni tudta, míg a latin-amerikai államok is fejlődhettek. Európa hiába volt kiemeltebben kezelve, az amerikai külpolitika az öreg kontinensen tanúsított kereskedelmi, gazdasági és stabilizáló külpolitikáját először Latin-Amerikában próbálta ki. Az 1924 után meginduló európai tárgyalásokra, majd a gazdasági segítségért folyamodó országokba olyan gazdasági és pénzügyi szakemberek érkeztek, akik előtte a mexikói frontiertől délre végezték el terepgyakorlatukat.⁶⁵⁹ Latin-Amerika az európai kölcsön- és partnerségi tárgyalások kísérleti laboratóriuma volt, az amerikai diplomácia az Atlanti-óceán keleti partjára az itteni körülmények között sikeresnek vélt külpolitikai tapasztalatokat vitte magával. Ettől függetlenül Washington európai külpolitikája nem volt alárendelve a latin-amerikainak és fordítva. Az Egyesült Államok a saját kontinensén szerzett tapasztalatokból dolgozott, de párhuzamosan volt jelen mindkét féltekén.⁶⁶⁰

Összességében elmondható, hogy a Harding- és Coolidge-adminisztráció alatt tapasztalható latin-amerikai „visszavonulás” nem izolacionista külpolitika, hanem a mexikói frontiertől délre húzódó régiókkal kapcsolatos amerikai külpolitika új alapokra helyezése volt.

⁶⁵⁸ vö. FRUS, 1924. I. (1939) xix. u. o. 282–305.

⁶⁵⁹ Peterecz Zoltán: *Különös háromszög. Az Egyesült Államok, a Népszövetség és Latin-Amerika gazdasági és politikai kapcsolata az 1920-as években.* In: *Aetas.* vol. 23. (2008) no. 2.135–137.

⁶⁶⁰ u. o.

Az 1920-as években Washingtonnak a latin-amerikai országok irányában tanúsított újfajta viselkedésének nemcsak az volt az előnye, hogy a térségből az Egyesült Államok katonái fokozatosan eltűntek, hanem az adott nemzetek gazdasági stabilitásának biztosításával a politikai helyzet is stabilizálódott. Az érintett országokban az Egyesült Államok segítségével utak, körházak és infrastruktúra épült. A latin-amerikai nemzetek ezeket az előnyöket is figyelembe véve a Nemzetek Szövetsége kötelékéből már 1925-től kezdődően folyamatosan léptek ki és tértek vissza a „pánamerikai” együttműködésbe. Franklin Roosevelttel hatalomra jutásáig a latin-amerikaiak a pánamerikai konferenciákon több eredményt értek el, mint a népszövetségi tagságuk során valaha. A Franklin Roosevelt elnök 1933-as megválasztása után meghirdetett jó szomszédság elve⁶⁶¹ egy hosszabb folyamat eredménye volt, amelynek alapjait az első világháború utáni évtized külpolitikája fektetette le.⁶⁶²

6.6. Az európai nagyhatalmak és az Egyesült Államok szembenállása a térségben

Az első világháború utáni évtizedben Latin-Amerikában nemcsak az Egyesült Államok, hanem az európai nagyhatalmak is aktív politikát folytattak. Ez a jelenség főleg Dél-Amerikában volt tetten érhető, de Közép-Amerikában és a karibi térségben is voltak európai–amerikai ellentétek. A helyi nyersanyagok és kereskedelmi kapcsolatok mellett a Panama-csatornától délre húzódó nemzeteket katonai tanácsadókkal is ellátták. 1914 előtt Chile, Argentína, Paraguay és Bolívia német, míg Uruguay és Peru francia hadügyi szakembereket fogadott. Brazília az Egyesült Államok nyomására ekkor még egyik fél követét sem fogadta, míg Ecuador, Kolumbia és Venezuela a németbarát Chile katonai tanácsadóit választotta. Chile ezek mellett Guatemalában, El Salvadorban, Hondurasban és Nicaraguában is hasonló tevékenységet folytatott. Az első világháború ezt a folyamatot nem törte meg, hiszen a weimari köztársaság katonai szakemberei Chilében, Argentínában, Bolíviában még 1929-ben is jelen voltak és Franciaországtól Perut is „átvették”. Párizsnak Berlintonl Paraguay-t sikerült a saját oldalára állítania, míg uruguayi jelenléte mellett Brazíliát is sikerült francia katonai együttműködésről meggyőznie. Chile kiszorult Közép-Amerikából, de Ecuador olasz, míg Kolumbia svájci tanácsadókat fogadott.⁶⁶³ Ezek közül talán az „örök semleges” Svájc feltűnése a legmeglepőbb, de ennek okai egyszerűek voltak. Kolumbia függetlenségének kivívásakor az Új-Granadai Alkirályság teljes

⁶⁶¹ A kifejezés Franklin D. Roosevelt elnök 1933. március 4-ei, első beiktatási beszédéből származik: „*A világpolitika területén ezt a nemzetet a jószomszédsági politika mellett kötelezem el [...]*” (A teljes beszéd: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/froos1.asp Letöltés ideje: 2022. április 12.)

⁶⁶² F. D. Roosevelt „jó szomszédság” politikájáról vö. George Black: *The Good Neighbor: How the United States Wrote the History of Central America and the Caribbean*. Pantheon Books, New York, NY, 1988. Irwin Gellman: *Good Neighbor Diplomacy. United States Policies in Latin America, 1933–1945*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD, 2019.

⁶⁶³ Fischer, i. m. X. és XI. tábla.

területét uralma alatt tartotta, ami ma ismert határain kívül magában foglalta Ecuador, Venezuelát, Panamát és Costa Ricát, valamint benyúlt a mai Peru és Brazília területeibe. Kolumbia geopolitikai fekvése miatt a térség legerősebb nagyhatalma lehetett volna, ami az Egyesült Államoknak és szomszédainak sem állt érdekében. Brazília, Peru, Chile az USA támogatásával folyamatosan támadásokat intézett Kolumbia ellen, amelynek területeit szomszédai és a tőle elszakadó új államok 1914-re jelentősen szétszabdalták. Központi elhelyezkedése olyan geopolitikai hátrány volt, amely szövetségesek hiányában Kolumbia vesztét okozhatta. 1914 után ezért Bogotában úgy döntöttek, ideje semlegesebb politikát folytatni, viszont az Egyesült Államok barátságából nem kértek, de Washington sem kívánták magukra haragítani. Ezért született az a döntés, hogy Európából hívnak katonai tanácsadókat, de a nagyhatalmak helyett Svájcot választották.⁶⁶⁴

A katonai tanácsadók mellett az amerikaiak, a britek és a franciák között az atlanti kábelek és a kommunikáció ügyében is éles viták folytak. Ez a helyzet az 1920-as évek második felére oldódott meg, amiről a diplomáciai iratok is tanúskodnak.⁶⁶⁵ Kuba 1921-ben a kereskedelem mellett a kommunikációs kábelek ügyében is megjelenik, ahogy a csendes-óceáni térségben Peru is.⁶⁶⁶ Az altatni és csendes-óceáni kommunikációs forradalom felügyeletében tehát az 1920-as években amerikai és brit, míg a katonai tanácsadók tekintetében amerikai, francia, német és olasz szembenállás volt tapasztalható. Brazília történetileg is az Egyesült Államok szövetségese volt, de az *All American Cablesben* betöltött szerepe miatt a Nagy-Britanniával való együttműködés gondolatával is kacérkodott. Nem véletlen, hogy Washington 1922-re a brazil függetlenség centenáriuma haditengerészeti szerződést időzített és a megemlékezésekre diplomáciai delegáltakat is küldött.⁶⁶⁷

1922-ben az amerikaiak, britek és olaszok egy közös kábel lefektetéséről sem tudtak megállapodni, ami tovább rontotta a kommunikációs vezetékek feletti amerikai és európai vita feloldásának esélyeit.⁶⁶⁸ A politikai viták száma 1922 után, a brit–amerikai viszony normalizálódása után jelentősen csökkent. Az atlanti térség nyugati felében lefektetett kommunikációs kábelek ügyében az európai nagyhatalmak az amerikaiakkal nem kívántak tovább vetekedni, Washington pedig nem bolygatta tovább az európai partokhoz közel első kábelek ügyét. Az

⁶⁶⁴ David Bushnell: *The Making of Modern Colombia. A Nation in Spite of Itself*. University of California Press, Berkeley, CA, 1993. 50–154.

⁶⁶⁵ Id. 5.2.3. fejezet.

⁶⁶⁶ Kuba: FRUS, 1921. I. (1936) 789–793. 808–815. Peru: FRUS, 1921. II. (1936) 667–670.

⁶⁶⁷ FRUS, 1922. I. (1938) 651–662.

⁶⁶⁸ u. o. 538–542.

észak-amerikai nemzetnek ettől függetlenül az európai nagyhatalmak dél-amerikai jelenléte súlyos fejtörést okozott, hiszen a katonai tanácsadók nem távoztak, de az Egyesült Államoknak sikerült azt elérnie, hogy Brazília a francia befolyás növekedése ellenére az atlanti térségben továbbra is Washington haditengerészeti partnere maradjon. Ezt a fajta együttműködésüket baráti szerződésekkel kiegészítve 1922 után, 1924-ben is tárgyalták, majd 1926-ban megújították. Az amerikai külügynek ráadásul 1927-től a térségben egyre jobban terjedő bolsevik ideológia térhódítására is figyelnie kellett.⁶⁶⁹

Az évtized végére a térségben Washington hiába ért el sikereket, politikailag egyszerűen lehetetlen volt kiszorítani az európai hatalmakat. A verseny az olyan stratégiai nyersanyagok, mint a gumi, az olaj vagy a petróleum kitermelése ügyében több ország esetében – így Costa Rica, Mexikó, Bolívia, Venezuela – még 1929-ben is folyt.⁶⁷⁰ A kommunikációs kábelek mellett Európa és az Egyesült Államok között a dél-amerikai nemzetek vasúti hálózatainak építése feletti ellenőrzés megszerzése is vetekedést hozott, bár földrajzilag is kedvezőbb helyzete miatt kétség sem férhetett hozzá, hogy ezt utóbbi tudta befolyása alatt tartani.⁶⁷¹ A vasút mellett a tengeri csatorna ügye is jelentős problémát jelentett, hiszen a Wilson által meghirdetett szabad tengeri kereskedelem jegyében az európaiak a Panama-csatorna nemzetközivé tételét és neutralizálását követelték. Ettől az amerikaiak kategorikusan elzárkóztak és amellet, hogy haditengerészeti érdekeiknek megfelelően azt a Panama kormányával kötött kétoldalú megállapodások útján tovább szélesítették, 1928-ban Coolidge elnök a Csendes- és Atlanti-óceánt összekötő tengeri folyosót kizárólagosan az Egyesült Államok birtokának minősítette.⁶⁷²

Nagy-Britannia ettől függetlenül nem tett le egy általa ellenőrzött amerikai csatorna megépítéséről, amihez – 19. századi ötleteit felelevenítve – Costa Ricát kívánta meggyőzni. A második csatorna ügyét azonban a britek – az amerikai diplomácia Costa Ricára helyezett nyomásának hathatós közreműködésének köszönhetően – már 1923-ra „elbukták”, bár a második közép-amerikai csatorna ötletét a későbbiekben és napjainkban is újra felfedezik.⁶⁷³ Az európai

⁶⁶⁹ 1924-es tárgyalás: FRUS, 1924. I. (1939) 323–327. 1926-os megújítás: FRUS, 1926. I. (1941) 574–575. Bolsevik ideológia terjedése: FRUS, 1927. I. (1942) 356–363.

⁶⁷⁰ Costa Rica: FRUS, 1921. I. (1936) 668–669. FRUS, 1922. I. (1938) 996–1003. Mexikó: FRUS, 1921. II. (1936) 440–461. FRUS, 1922. II. (1938) 692–700. FRUS, 1925. II. (1940) 521–554. FRUS, 1926. II. (1941) 605–687. FRUS, 1927. III. (1942). 169–209. 225–228. FRUS, 1928. III. (1943) 292–308. Bolívia: FRUS, 1926. I. (1941) 564–568. FRUS, 1928. I. (1942) 1018. Venezuela: FRUS, 1921. II. (1936) 932–941.

⁶⁷¹ Ennek a versenynek a fő színhelye Ecuador volt: FRUS, 1921. I. (1936) 881–895. FRUS, 1923. I. (1938) 926–940. FRUS, 1924. I. (1939) 692–701.

⁶⁷² A csatorna körüli viták: FRUS, 1921. II. (1936) 127–132. A csatorna amerikai birtokká minősítése: FRUS, 1928. III. (1943) 679–680.

⁶⁷³ A costa ricai csatorna ügye: FRUS, 1923. I. (1938) 834–836. A második közép-amerikai csatorna megépítésének ötlete legutoljára 2013-ban merült fel, ekkor kínai segítséggel Nicaragua kormánya kívánta ezt megvalósítani, végül sikertelenül. (<https://biztonsagpolitika.hu/egye/b/a-panama-csatorna-es-a-tervezett-nicaraguai-csatorna-geostrategiai-jelentosege> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

nagyhatalmakkal az amerikaiak tehát nemcsak politikai, hanem technikai versenyt is folytattak – földön, vízen és levegőben egyaránt. Utóbbi ügyében már 1928-ra felismerték, a repülés nemcsak katonai, hanem polgári célra történő felhasználása is fontos stratégiai előnyt jelenthet, így a hazai légi közlekedés mellett a jövőben létrejövő latin-amerikai légitársaságokat is az Egyesült Államok befolyása alá kívánták vonni. Az európaiak természetesen nem az amerikai technikai fejleményekből voltak kizárva, csak azok latin-amerikai megvalósításából.⁶⁷⁴

Az első világháború után Európa és az Egyesült Államok az atlanti térségen keresztül sosem látott versenyfutásba kezdett, ahol földrajzi előnyei és a diplomáciai gyors helyzetértékelése az amerikaiakat hozta pole-pozícióba. Ennek ellenére az európai hatalmak gyakorolta politikai kihívásokat nem sikerült teljesen kivédeni. Ha a térségben valahonnan egy külföldi nagyhatalom kiszorult, „jött helyette kettő”. Argentínában és Chilében Németország nemcsak flottát épített, hanem olyan jelenlétet alapozott meg, ami 1933 után németbarát kormányok hatalomra jutásához vezetett, a németek ráadásul Haitiin is megjelentek.⁶⁷⁵ Ha Franciaország és Nagy-Britannia befolyása valahol visszaszorult, helyükre Németország, a Szovjetunió és Japán érkezett. Utóbbi nem elírás, ugyanis az 1920-as évekre először a régióban egy Európán kívüli nagyhatalom is megjelent. Tokió nemcsak Kína, a Csendes-óceán vagy az Orosz Távol-Kelet felé tekintett, hanem Dél-Amerika nyugati partjai is érdekelné kezdte. Földrajzilag minél jobban távolodtunk az Egyesült Államoktól, annál valószínűbb volt egy másik nagyhatalom befolyási törekvéseinek megjelenése. Argentína, Uruguay és Chile Németországgal szimpatizált, utóbbi Japán figyelmét is felkeltette, ahogy Ecuador és Peru is. Brazíliában, Paraguayban és Uruguayban francia katonai tanácsadók voltak jelen, utóbbi ráadásul a németek számára sem volt közbős, míg Nagy-Britannia a karibi gyarmatai mellett a venezuelai, costa ricai és mexikói nyersanyag-kitermelésből és kereskedeleméből kívánta kivenni részét. Olaszország Ecuadorban próbálkozott.⁶⁷⁶

1823-ban a Monroe-doktrína nemcsak az Egyesült Államokat, hanem az egész Amerikai kontinenst Washington pajzsa köré vonta. Ezen a védőpajzson azonban az első világháború rést ütött, így más nagyhatalmak jelenléte folyamatossá vált, amely nem ért véget 1929-cel, az Egyesült Államokat napjainkig számtalan kihívással állítja szembe. Északon Kanada tekintetében a Nagy-tavak és a közös folyók vizeinek ügye folyamatos vitát generált, ami mellett az

⁶⁷⁴ A latin-amerikai légitársaságok létrehozásáról szóló iratok: FRUS, 1928. I. (1942) 775–830. vö. Alex Bryne: *The Potential of Flight: U. S. Aviation and Panamericanism During the Early Twentieth Century*. In: *The Journal of the Gilded Age and Progressive Era*. vol. 19. (2020) no. 1. 48–76.

⁶⁷⁵ FRUS, 1921. II. (1936) 233–243.

⁶⁷⁶ Az európaiak dél-amerikai jelenlétéről ld. Fischer, i. m. XI. színes tábla. Japán jelenlétéről: Daniel M. Masterson – Sayaka Funada-Classen: *The Japanese in Latin-America*. University of Illinois Press, Chicago, IL, 2004. 4–111.

USA a Grönland feletti dán uralmat 1922-ben megtagadták elismerni.⁶⁷⁷ Napjaink egyik kihívása, a sarkvidéki vita 1924-ben a Norvégiával kapcsolatos iratokban is megjelenik, egy évvel később pedig Washington megtagadja, hogy a Spitzbergák-egyezményhez a Szovjetunió csatlakozhasson.⁶⁷⁸ Délen a 19. század második fele óta tartó német befolyás a második világháború idejére, az 1920-as években terjedésnek induló bolsevik ideológia pedig a hidegháborúra csúcsosodott ki. Ez utóbbi ráadásul a Szovjetunió 1991-es szétesésével sem tűnt el, a washingtoni külpolitikának napjainkig gondot okoz.

⁶⁷⁷ Grönland elismerésének megtagadása: FRUS, 1922. II. (1938) 1–4.

⁶⁷⁸ Norvég sarkvidéki vita: FRUS, 1924. II. (1939) 518–520. Szovjetunió és a Spitzbergák-egyezmény: FRUS, 1925. I. (1940) 201–209.

7. Az Egyesült Államok külpolitikájának régi-új súlypontja, a Távols-Kelet

Az első világháború utáni nemzetközi élet egyik fő megoldatlan konfliktuszónája a Távols-Kelet és a Csendes-óceán térsége volt. A párizsi békekonferencia az öreg kontinens ügyei-ben is vitatott döntéseket vagy szükségmegoldásokat hozott, de az említett régiókban a győztes nagyhatalmak nem tudtak megállapodni. Ennek fő oka az Egyesült Államok magatartásában keresendő, hiszen a Wilson vezette amerikai delegáció a leghatározottabb ellenállását Kína és a csendes-óceáni német gyarmatok kérdésében tanúsította. Amíg az elnök az európai ügyekben a Népszövetségért cserébe kompromisszumokat kötött, a Távols-Keleten szó sem volt ilyenről. Az amerikaiak a britekkel és a japánokkal is súlyos vitákat folytattak, míg az Orosz Távols-Keletre maguk is csapatokat küldtek.⁶⁷⁹ Az amerikaiak Kína és a csendes-óceáni térség ügyei-ben tanúsított ellenállásának okai az észak-amerikai nemzet történetének évszázados gyökereiben húzódtak.

7.1. Az Egyesült Államok nyugati víziója és annak kihívásai

A 18. század elején a függetlenségét elnyerő amerikai nemzet már a világ felé tekintett. Az amerikai külpolitikai gondolkodás kontinentális méretű nemzet felépítésén gondolkodott, de ezeken a kereteken – legalábbis gondolatban – már a brit–amerikai háború előtt túllépett. Thomas Jefferson elnöksége alatt jelentős összeggel támogatott olyan felfedező expedíciót, amelynek célja a Nyugati-átjáró megtalálása volt. Oregon és Kalifornia területeinek összekötése elsősorban a keleti és nyugati part összekapcsolásának lehetőségét szolgálta, ami a korban nem volt egyedülálló, hiszen a britek Kanadában és a Jeges-tengeren is hasonlóval próbálkoztak.⁶⁸⁰

Ezeket az expedíciókat azonban az új földterületek megszerzésének vágya mellett kereskedelmi okok is hajtották. Az Egyesült Államok új-angliai kereskedelme túlzottan is az atlanti térséghez volt kötve, ami akkoriban Nagy-Britanniától függött. A britek azonban India gyarmatosításával az Egyesült Államokból érkező árukkal szemben más forrásra is szert tettek. Ettől függetlenül az Unió vezetői és polgárai már függetlenségük óta a szabad kereskedelem eszméjétől hevítve a világ piacait nyitottnak tekintették.⁶⁸¹ Nagy-Britannia a 19. században az atlanti térséget uralta, de a Csendes-óceán hatalmas területei üresen álltak. Spanyol, portugál, orosz és brit kereskedők természetesen itt is jelen voltak, de a földrajzi távolságok miatt még

⁶⁷⁹ Magyarics, i. m. 202–203.

⁶⁸⁰ A britek a 19. század folyamán több expedíciót is szerveztek, hogy a Jeges-tengeren megtalálják a Kanadát és Ázsiát összekötő Északnyugati-átjárót. Ezek közül a leghíresebb az 1840-ben indított és tragikus véget ért Franklin-expedíció volt, ld. Franklyn Griffiths: *Politics of the Northwest Passage*. McGill-Queen's University Press, Montreal, QC, 1987.

⁶⁸¹ Kupchan, i. m. 37.

európai gyarmatosításról szó sem volt. A britek délen Ausztráliát és Új-Zélandot, az oroszok Szibériát és Alaszkát, a spanyolok pedig Kaliforniát vonták befolyásuk alá, de Kína hatalmas kiterjedésű területei, valamint Japán még „érintetlennek” számított. Thomas Jefferson elnök a 19. század elején az amerikai kereskedelmet úgy képzelte el, hogy Nagy-Britannia csökkenő piacait egy nyugati irányú kereskedelemmel egészíti ki, amelynek célkeresztjébe Kínát helyezte. Az Egyesült Államoknak ehhez el kellett érnie a nyugati partokat, amely a *Manifest Destiny* beteljesítésével meg is valósult. Ezután a csendes-óceáni szigetvilágba amerikai kereskedők és misszionáriusok érkeztek, Alaszka megvásárlása után pedig csak idő kérdése volt, hogy az amerikaiak a Távols-Kelet partjait mikor érik el, ami a Fülöp-szigetek megszerzésével jött el.⁶⁸²

A Jefferson által kijelölt célokat az Egyesült Államok az első világháború előtti évtizedekre beteljesítette és készen állt a Japánnal, valamint a Kínával folytatott kereskedelemre. A „felkelő nap országa” azonban maga is regionális hatalommá kívánt válni, míg Kína olyan időszakot élt, amikor az ország területén eluralkodott a politika zűrzavar. Ezt kihasználva a távolkeleti óriást a térségben jelen lévő nagyhatalmak befolyási övezetekre osztották, ami az Egyesült Államok kereskedelmi érdekeinek egyáltalán nem kedvezett. Az észak-amerikai nemzet újdonsült nagyhatalom volt, így a kínai osztozkodásból is kimaradt, ami Washington számára egyszerre volt előny és hátrány. Előny, mert az amerikai külpolitikai gondolkodás – Kuba és a Fülöp-szigetek megszerzésének ellenére is – az európai nagyhatalmak gyarmatosításában ideológiai okokból nem kívánt részt venni. Hátrányban, mert pont abban a korban érte el Kína partjait, amikor az ország területén rivális nagyhatalmak osztoztak, ami végső soron az amerikaiak évszázados nyugati vízióját akadályozta.⁶⁸³

Hadiflottájának méreteit illetően az Egyesült Államok a 19. században még jelentős lemaradásban volt, hiszen keleti parti védelmét teljes egészében a királyi haditengerészetre bízta. A frissen egyesült Németország és pont amerikai nyomásgyakorlásra modernizációba kezdő Japán azonban a 20. század elejére kihívta Nagy-Britannia erejét. A helyzetet tovább bonyolította, hogy az amerikaiakat a keleti és a nyugati térség is más-más kihívásokkal szembesítette. Amíg a keleti parton a németekkel szemben kívánatos volt a brit flotta nyújtotta védelem, addig a nyugatin a brit–japán együttműködés olyan tömböt alkotott, amely nemcsak a távolkeleti piacokat zárhatta be, hanem Washington politikailag is kihívhatta. A térségben ugyancsak jelen

⁶⁸² Thomas Jefferson már elnöksége előtt, 1788-ban William Shortnak írt levelében a kínai kereskedelem előnyeire hívja fel a figyelmet. Jefferson levele Shortnak, 1788. november 21. A teljes levél digitalizált forrása: <https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/01-14-02-0074> (Letöltés ideje: 2022. április 12.)

⁶⁸³ Zoellick, i. m. 98–100.

lévő Oroszország és Németország további bonyodalmat okozott. Az Egyesült Államoknak egyszerre kellett figyelnie keleti és nyugati partjaira, előbbi esetében legalább egy érdekszövetséges volt, utóbbinál azonban szinte mindenkire riválisként tekintett. Nem véletlen, hogy a Táv-Kelet ügyében a legtöbb amerikai politikus a spanyol–amerikai háború és az első világháború közötti időszakban ugyanolyan ingadiplomáciát alkalmazott, mint Nagy-Britannia a 19. században az európai kontinentális egyensúly ügyében.⁶⁸⁴ A térségben eszkalálódó bármilyen konfliktus ugyanis az Egyesült Államok pozícióit csak tovább rontotta volna. Erre a legjobb példát az orosz–japán háború szolgálta. Oroszország vagy Japán túlzott területszerzése nem állt Washington érdekében, és bár Theodore Rooseveltnak sikerült minimalizálnia a japán terjeszkedést, ez hosszú távon mégis rontotta az Egyesült Államok pozícióit. Nagy-Britannia ehhez képest egyértelműen Japánt támogatta, ami egy újabb amerikai–brit konfliktusnak is a melegágya lehetett. Németország 19. századi latin-amerikai, atlanti és csendes-óceáni előretörésének korábban egy britekkel folytatott bármilyen konfliktus a keleti parti kompromisszumos védelmet is felszámolta volna. Az észak-amerikai nemzet tehát pont a *Manifest Destiny* beteljesítésével és csendes-óceáni terjeszkedésével keleti és nyugati partja mentén állította magát kihívások elé állította.⁶⁸⁵

Az Egyesült Államok külpolitikájának az első világháború hozta technikai fejlődést a nagy háború okozta politikai változásokkal együtt kellett értékelnie. A német flotta atlanti partok mentén történt ideiglenes eltűnése a fegyverkezési versenyt kommunikációs és technikai versenyre cserélte, a Csendes-óceán térségében ez azonban máshogy alakult. A német flotta itt is eltűnt, viszont a régióban Berlin gyarmatokkal is rendelkezett, míg a Táv-Keleten és Kínában is jelentős befolyással bírt. Az első világháború után a távol-keleti helyzet súlyosbodott. Kína zűrzavaros helyzete továbbra sem oldódott meg, míg jelentős hatalmi vákuum is keletkezett. Németország gyarmatait és a kínai „koncesszióit” felszámolták, az orosz polgárháború alatt úgy tűnt, az Orosz Táv-Kelet függetlenedhet, míg Franciaország, Portugália és Hollandia indokínai pozíciói is gyengülésnek indultak. Az 1920-as évtizedre fordulva a térségben három igazán erős nagyhatalom maradt: az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Japán. Utóbbi kettő évtizedes együttműködése gyümölcsöző volt, így Washington számára reális veszély volt, hogy a két szigetország partnersége a megüresedő terek felosztása közben még jobban elmélyül.⁶⁸⁶

⁶⁸⁴ Kissinger: *Világrend*, i. m. 261–262.

⁶⁸⁵ Zoellick, i. m. 122–123.

⁶⁸⁶ Kennedy: *Rise and Fall of British Naval Mastery*, i. m. 267–282.

Az észak-amerikai nemzet fejlődéstörténete során mindig is arra törekedett, hogy elkerülje a rivális nagyhatalmak politikai vagy gazdasági gyűrűjének körbezárását, ami az első világháború után a Csendes-óceánon megint felsejlett. A 20. század elején Washington semlegeségi, Adams tartózkodó, Jefferson kereskedő és Theodore Rooseveltt egyensúlypolitikája már nem volt elegendő. Az amerikai külügynek a távol-keleti és csendes-óceáni politikáját is új alapokra kellett helyeznie. Az Egyesült Államok Japán és Nagy-Britannia térségbeli megerősödését nemcsak a távol-keleti piacok bezárása miatt tartotta károsnak, hanem úgy vélte, ez egy olyan regionális hatalmi centrum lehet, amely végső soron az észak-amerikai kontinens nyugati partjait is veszélyeztetheti. Az első világháború tapasztalatai az Atlanti-óceánon már bebizonyították, hogy az amerikai vizek és partok sem sérthetetlenek. A németek tengeralattjáró hadjárata ennek a mítosznak keserű leckét adott.⁶⁸⁷

A kor republikánusai konzervatív nacionalizmusukból merítve elhatározták, hogy az új világban az Egyesült Államok maga fogja saját védelmét ellátni. Harding és Coolidge elnök adminisztrációinak sokat idézett gondolata, miszerint minden nemzetnek képesnek kell lennie öncselekvésre, nemcsak az internacionalizmus kritikája volt, hanem az izolacionalizmusé is, amely úgy vélte, az amerikai nemzet védelméhez annak geopolitikai helyzete önmagában elegendő. Hardingék ezzel szemben az amerikai telepesek önvédelmi magatartásához nyúltak vissza és az Egyesült Államok jövőbeli szerepét úgy határozták meg, amely olyan erőt képvisel, ami az észak-amerikai nemzet tengeri határait fizikailag is képes megvédeni. A keleti és nyugati part párhuzamos jelenléte azonban azt is előrevetítette, hogyha ez egyszer megvalósul, az olyan haditengerészeti erőt fog jelenteni, ami az egész világon páratlan lesz. Az Egyesült Államok páratlan földrajzi erejének védelméhez páratlan fizikai erőre is szükség volt.⁶⁸⁸

7.2. A nyitott kapuk térsége: Kína és a Távol-Kelet

Az Egyesült Államok kereskedelmi felfogásának Kína felé irányuló történelmi gyökereit már tárgyaltuk, ennek azonban csak a 19. század végére lett realitása. A *Manifest Destiny* beteljesítése és a polgárháború után az 1898-as spanyol–amerikai háborúval az észak-amerikai nemzet nemcsak Kubát és Puerto Ricót szerezte meg, hanem a Fülöp-szigeteket és Guamót is.

Az áhított kínai partokhoz az észak-amerikai nemzet azonban pont akkor jutott el, amikor Kína válságos időszakot élt. A Távol-Keleten Kína nemcsak egy ősi állam volt, amely hatalmas földrajzi teret uralt, hanem egy ősi civilizációs és kulturális tényező is. Éppen ezért Kína új arculatának alakulása az elkövetkező évszázadok alakulásának kulcsa is volt. Az ipari forradalmak világában az ember távolságok felett aratott győzelme a természeti körülmények adta

⁶⁸⁷ Dingman, i. m. 116–121.

⁶⁸⁸ vö. FRUS, 1921. I. (1936) xx. FRUS, 1923. I. (1938) xvi.

elzárkózás lehetőségét kikezdte. Ettől függetlenül Kína és Japán Nagy-Britanniához vagy az Egyesült Államokhoz hasonlóan nem mindig volt bezárkózó nemzet. A két távol-keleti nemzet a történelem kihívásaikra reagálva átéltek „zártabb” és „nyitottabb” időszakokat. A spanyol és portugál gyarmatosítás kora előtt Kína a világ számos táján aktív kereskedelmet folytatott, míg Japán a Koreai-félsziget meghódítását próbálta véghezvinni, ekkor még sikertelenül. A 16. századtól azonban mind Kína, mind Japán bezárkózott és a földrajzi felfedezések korában a külföldről érkező hatásokat a lehető legalacsonyabbra redukálta.⁶⁸⁹ A 19. századra azonban az európai hatalmak gyarmatosították Amerikát, Afrikát és a sorban a Távol-Kelet következett. Japán pont egy korábbi gyarmatból lett nemzet, az Egyesült Államok hatására „nyitotta meg kapuit”, Kína viszont többfrontos harcba kezdett Európával és Japánnal is, miközben az ország civilizációs törésvonalai olyan belpolitikai válságot idéztek elő, ami a világtörténelemben a Római Birodaloméhoz volt mérhető. 1898-ban ebbe a világba érkezett meg az Egyesült Államok, amely tisztában volt vele, hogy történetének legnagyobb vállalkozásába kezdett. Kína 19. század végi helyzetét a kor amerikai külpolitikai gondolkodásának atyja, Elihu Root feleségéhez intézett mondatai így foglalták össze: „*Kína felbomlása hasonló hatást gyakorolna az emberiségre, mint amit a Római Birodalom bukása idézett elő*”.⁶⁹⁰

7.2.1. John Hay és a nyitott kapuk elve

Az Egyesült Államok Kína-politikájának alapjait mégsem Jefferson, Root vagy Theodore Rooseveltt fektette le, hanem az a John Hay, aki 1899-ben meghirdette a nyitott kapuk elvét. Mondhatni Hay volt a Távol-Kelet Monroe-ja. Szeptember 6-án Nagy-Britanniának, Franciaországnak, Németországnak, Olaszországnak, Japánnak és Oroszországnak küldött Kínával kapcsolatos „üzenete” három pontból állt. Először is Kínában a nagyhatalmak egymás befolyási övezeteit és érdekeltségeit ismerjék el. Másodsor a helyi vámok mindenkivel szemben legyenek egyenlőek és azokat kínai hivatalnokok szedjék be. Végezetül a kikötői és vasúti koncessziók terén saját nemzeti befektetőinek javára egyik nagyhatalom sem kedvezhet.⁶⁹¹

Hay üzenete a történetírásba a nyitott kapuk elveként vonult be, de 1899-es memorandumában ez a kifejezés nem „hangzott” el. Az Egyesült Államok a nagyhatalmi politikának a korban még friss tagja volt, így Hay a Kínát érintő kényes területi kérdések nyílt véleményezé-

⁶⁸⁹ vö. Kennedy: *A nagyhatalmak tündöklése*, i. m. 5–8. 13–15. 143–146. Kissinger: *Világrend*, i. m. 187–189. 190–191. 223–225.

⁶⁹⁰ Idézi: John Pomfret: *The Beautiful Country and the Middle Kingdom. America and China, 1776 to Present*. Henry Holt and Company, New York, NY, 2016. 111.

⁶⁹¹ Hay első nyitott kapuk üzenetének teljes szövege: John Hay Andrew D. White-nak, 1899. szeptember 6. <http://www.let.rug.nl/usa/documents/1876-1900/john-hay-to-andrew-d-white-first-open-door-note-september-6-1899.php> (Letöltés ideje: 2022. április 12.)

sét elkerülte. Hay üzenetét a nagyhatalmi világ vegyes fogadtatásban részesítette. A memorandum tartalmát Japán és Olaszország támogatta, Nagy-Britannia viszont az üzenetet azután fogadta pozitívan, hogy biztossá tették, katonai célokra senki sem szerezhet Kínában területeket. Az „amerikai álláspontot” Franciaország a vasútépítések miatt elvetette, bár hivatalosan semleges álláspontra helyezkedett. Németország, amelyet ekkoriban az európai kontinens ügye kötött le, kijelentette, hogy Kína ügyében úgy fog cselekedni, ahogy a nagyhatalmak megegyeznek. Egyedül Oroszország ellenkezett hivatalosan is, ugyanis Hay tervében távol-keleti terjeszkedésének meggátlását vélte felfedezni. Az orosz aggályokra a *State Department* is válaszolt, amiben kijelentette, hogy Moszkva „félreértelmezi az amerikai nemzetet, ami sértheti a két nemzet közti viszonyt”.⁶⁹²

1900. január 4-én Hay hivatalosan is megköszönte az üzenetére küldött válaszokat, ami szerinte „bizonyítéka [...] a Kínai Birodalom korlátlan ipari és kereskedelmi fejlődésének”.⁶⁹³ Hay első nyitott kapu üzenetének sikeressége azonban megosztotta a közvéleményt. Az Egyesült Államokban ezt természetesen az amerikai diplomácia teljes mértékben az amerikai diplomácia sikerének könyvelték el és a 19. századi Monroe-doktrína 20. századi sikeres kínai adaptációjának tartották. A *New York Post* ezt így foglalta össze: „Nincsenek szerződések, csak hivatalos vélemények cserélődtek ki. Nincsenek szövetségek, vagy a nagyhatalmak játszmája egy másikkal szemben, szimplán csendes egyetértés a közös ügyekben”.⁶⁹⁴ A nagyhatalmak azonban Washington kínai aktivitását egyfajta jelzésnek is vették, hogy a Távol-Keleten nincsenek egyedül. A *Times of London* ezt a következőképpen értékelte: „a világ utolsó nagyhatalma, amely utoljára vette a fáradságot, hogy diplomáciai biztosítékokat szerezzen, majd megelégszik ennyivel. [Az Egyesült Államok] jelenti a megfigyelendőt”.⁶⁹⁵ A londoni újság jól tükrözte azokat az aggodalmakat, amelyeket a Távol-Keleten „hirtelen” megjelenő Egyesült Államokkal szemben a régi nagyhatalmak éreztek. John Hay nemcsak egy egyszerű amerikai politikus volt, hanem William McKinley elnök külügyminisztere is.⁶⁹⁶

Hay nem egyszerűen egy amerikai politikai gondolkodó volt, hanem az, aki a jeffersoni hagyományokat a közelmúlt eseményeivel összekötötte. Kína és a hozzá közvetlenül kapcsolódó területek az Egyesült Államok számára ekkor lett stratégiailag a legfontosabb régió. Hay maga is tudta, hogy „a világ viharainak közepébe Kína került” és „aki megérti ezt a hatalmas

⁶⁹² Idézi: Zoellick, i. m. 97.

⁶⁹³ Idézi: u. o.

⁶⁹⁴ Idézi: u. o. 98.

⁶⁹⁵ Idézi: u. o.

⁶⁹⁶ u. o. 97–98.

birodalmat [...] a következő ötszáz év világpolitikájának kulcsát tartja kezében”.⁶⁹⁷ A távolkeleti óriásra Hay után az Egyesült Államok nemcsak egyszerű kereskedelmi célpontként tekintett, hanem a nagyhatalmi politika irányításáért folyó harc kulcselemeként is. Hayt a történetírás Kína-politikája miatt ismeri, pedig képzett diplomata volt, aki az európai helyzetet is pontosan ismerte, mégis az Egyesült Államok legnagyobb külpolitikai kihívásának Kelet-Ázsiát tekintette, nem az öreg kontinensen dúló nagyhatalmi kötélhúzást. Hivatali ideje során láthatta, hogyan omlik össze az utolsó kínai dinasztia uralma, és hogy az ezáltal keletkező belső zavarok a nagyhatalmak gyarmatosítását idézhetik elő. Afrika „felosztásával” az európaiak ekkor végeztek, amit Hay a „*fosztogatás nagy játszomásaként*” jellemzett. Ezután nem következhetett más, mint az összeomlóban lévő régi Kína.⁶⁹⁸

Hay azonban pár dologban tévedett, hiszen egyrészt a klasszikus kolonizációval szemben Kínát befolyási övezetekre osztották, vagy olyan tartományokat önállósítottak, mint Tibet, Mongólia vagy később Mandzsúria. Másrészt Afrikával szemben igazán éles harcot itt nem a nyugat-európai nagyhatalmak, hanem két keleti nemzet, Oroszország és Japán vívott. Előbbi már az 1894–1895-ös háborúban legyőzte Kínát és Formosa mellett a Penghu-szigeteket is megszerezte, valamint csapatokat vonultatott fel a Koreai-félszigeten is. Hay már ezt az eseménysorozatot is tragikusnak értékelte: „*a hagyományos erőegyensúly szeizmikus megfordítása megtörte a konfuciánus világ harmóniáját és tartós területi és politikai utóregéseket hagyott maga után*”.⁶⁹⁹ Hay szavai valóban előremutatóak voltak, azonban valamilyen szinten a Távolkeletet Washingtonból szemlélte, így azt félre is értelmezte. A konfuciánus világ valójában csak egy elképzelés volt a sok közül, amely évszázadok óta jellemezte a kínai politikai gondolkodást, de azt teljesen sosem uralta. A koreai-félsziget évszázadok óta Japán és Kína ütközőzónája volt, amelyért utoljára a 16. század végén vívtak harcot. Ekkor visszaállították a *status quót*, ami Japán visszavonulását és Korea kínai befolyás alatt tartását jelentette. A 20. század elejére a térségben megjelent Oroszország. Japán az amerikai modernizációs nyitás hatására megerősödött, míg a központi kínai hatalom meggyengült, ami a koreai helyzet újbóli kiéleződéséhez vezetett.⁷⁰⁰

⁶⁹⁷ Idézi: u. o. 100.

⁶⁹⁸ Hay levele Paul Danának, 1899. március 16. Idézet forrása: William R. Thayer (szerk.): *Life and Letters of John Hay*. II. Houghton Mifflin Company, Boston, MA, 1916. 241.

⁶⁹⁹ Formosa Tajvan szigetének a korban használt holland neve. Idézet forrása: Sarah C. Paine: *The Sino–Japanese War of 1894–1895: Perceptions, Power, and Primacy*. Cambridge University Press, Cambridge 2002. 2.

⁷⁰⁰ Kissinger: *Világrend*, i. m. 187–190.

Korea keleten olyan fontos határvidék volt, mint északon Mandzsúria és Mongólia, ahol három nagyhatalom, Kína, Oroszország és Japán is érdekelt volt. Ez nemcsak a nyersanyagokról szólt, hanem a geopolitikáról is, hiszen a helyi kikötők és vasúti koncessziók felé ugyanakkora hatalmi versengés folyt, mint az ásványkincsek kiaknázásának irányában. Kína emellett nyugaton és délen határos volt Indiával, Indokínával, a Fülöp-szigetekkel, ahol Nagy-Britannia, Németország, Olaszország és Franciaország mellett az Egyesült Államok is jelenlétet tartott fent. Ha tartjuk magunkat Hay kijelentéséhez, a konfuciánus világnak okozott külső nagyhatalmi késdőzéshez, akkor abban a Fülöp-szigetek megszerzésével Washington is aktív részt vállalt. Érdekes még azt is kiemelni, hogy amíg az Egyesült Államok külpolitikai gondolkodása a hagyományos hatalmi együttműködést és egyensúlypolitikát Európa tekintetében elvetette, addig a Távols-Keleten ezt fontosnak tartotta. Ez az ellentmondás az észak-amerikai nemzet párhuzamos fejlődéstörténetében keresendő, ami az egyszerre jelen lévő keleti és nyugati irányú külpolitikát eredményezte. Előbbi esetében Európa egyensúlypolitikája eredendően rossz volt, utóbbinál a távols-keleti egyensúly felbomlása volt az.⁷⁰¹

7.2.2. Az Egyesült Államok Kínával kapcsolatos kereskedelmi és misszionárius múltja

Kína 1700-ban még 150 milliós lakossággal rendelkezett, ami másfél évszázad leforgása alatt 430 millióra duzzadt, de a Qiung-dinsztia képtelen volt ezt a fajta népességrobbanást politikailag és gazdaságilag is lekövetni. A 20. század elejére a belpolitikai válságok mellett éhezés, szegénység, fosztogató bandák jelenléte, szociális válságok és olyan fegyveres harcok, mint a Tajping-felkelés, mindennaposak volt. Az Egyesült Államokkal mellett a világban Kína növekedett a leggyorsabban, hiszen népességrobbanása mellett olyan területeket is magába olvasztott, mint Mongólia, Mandzsúria vagy Közép-Ázsia nyugati része. A gyors ütemű növekedés az észak-amerikai nemzet esetében is polgárháborús helyzethez vezetett, ez Kínával sem történt másként, csak hogy a helyi földrajzi és politikai sajátosságok miatt ez sokkal inkább eszkalálódott és évszázadokat ívelt át. Nagy-Britannia és Portugália Hong Kongot és Makaót elszakította, míg más tartományokat befolyása alá vont. A kínaiaknak nemcsak a dinasztikus uralkodás és felfogásába vetett bizalma rendült meg, hanem úgy érezték: országukat a nagyhatalmak lassan szétszedik.⁷⁰²

⁷⁰¹ A Koreai-félsziget geopolitikai adottságairól ld. Marshall, i. m. 253–257. Kína geopolitikai adottságairól u. o. 56–60.

⁷⁰² Kína népességrobbanásáról ld. Robert W. Merry: *President McKinley: Architect of the American Century*. Simon & Schuster, New York, NY, 2017. 414–415. Kína 19. századi válságáról és a Tajping-felkelésről ld. Stephen R. Platt: *Imperial Twilight: The Opium War and the End of China's Last Golden Age*. Knopf, New York, NY, 2018.

Kínával kapcsolatban az észak-amerikai nemzetnek megvoltak a saját érdekei. Oroszországgal és Japánnal szemben nem szárazföldön vagy szűk tengeri folyosón kötődtek hozzá, hanem egy óceánon keresztül. Ezért az amerikai gondolkodásba Kína mindig is elsősorban kereskedelmi célként volt jelen. Ennek Jefferson „álmodozása” előtt 1784-ben Robert Morris pénzügyi szakember adott hangot nyilvánosan, és miniszteri ideje alatt útnak indított egy ötven tonna rakományból álló kereskedelmi árut, amelyet Kínába küldtek. A hajó elnevezése is beszédes volt, hiszen az *Empress of China* név előremutatóan arra utalt, hogy a Kínával folytatott kereskedelemben a kínai császár első számú partnere az Egyesült Államok kíván lenni. A hajó küldetése négyszázszoros profitot hozott, ami tovább erősítette azt a felfogást, hogy az észak-amerikai nemzet a legtöbbet a kínai kereskedelemről profitálhat. A kantonokba az amerikaiak 1790-re már 28 hajót küldtek, a napóleoni háború idejére pedig a Kínával folytatott amerikai kereskedelem mértékét már csak Nagy-Britannia előzte meg. Londonnal szemben azonban Washington mindig is olyan politikát folytatott, ami a helyieket „inkább etette, mint gyilkolta”. Ezt a kelet-indiai társaság „Jackal-diplomáciának” hívta.⁷⁰³ A 19. század végére a kínai tengeri kereskedelmi célok eléréséről szőtt tervek valósággá kezdtek válni. 1895-ben az amerikai kereskedelemnek csak egy százaléka irányult Kínába, de egy évtizeddel később ez a szám megháromszorozódott, míg az amerikai gyapot felét a távol-keleti óriás vette meg.⁷⁰⁴

A kereskedelmi növekedés természetesen a spanyol–amerikai háború következménye is volt, ahogy a misszionáriusok megjelenése is. Az amerikai telepesek egy részét kereskedelmi célok hajtották, másik részét azonban civilizációs felfogás inspirálta. Ahol amerikai kereskedők jelentek meg, azokat misszionáriusok is követték és fordítva. A polgárháború évtizedei után ennek a vándorlásnak a súlypontja a csendes-óceáni szigetvilág volt, 1898 után a következő célpont Kína lett. A misszionáriusok a Biblia mellett a modernizációt is magukkal hozták és iskolákat, valamint kórházakat alapítottak. Ők le is telepedtek és munkájukat a 20. század folyamán fiaik és unokáik is folytatták. Amikor John Hay 1899-ben meghirdette az Egyesült Államok Kína-politikáját, az a kereskedelmi érdekeltségek mellett csatlakozott William McKinley civilizációs elgondolásaihoz. A nyitott kapuk elve tehát nemcsak az amerikai kereskedelmi érdekeket volt hivatott biztosítani, hanem messianisztikus tevékenységének is támasztékot kívánt adni. Az amerikai civilizációs iránytű Hawaii-, Szamoa-, Wake-, Guam- és a Marina-szigetek után Kínát is elérte. Az amerikaiak a Távol-Keleten is olyan rendszert kívántak

⁷⁰³ Michael J. Green: *By More Than Providence. Grand Strategy and American Power in the Asia Pacific Since 1783*. Columbia University Press, New York, NY, 2019. 22. 24.

⁷⁰⁴ vö. Warren Zimmermann: *First Great Triumph: How Five American Made Their Country a World Power*. Farrar, Straus and Giroux, New York, NY, 2002. 446. Pomfret, i. m. 106.

építeni, amely amerikai lesz, így a kereskedelem mellett a „köztársaság eszméjét” is terjeszteni, végső soron védeni kellett.⁷⁰⁵

Amikor a kínai kormányzat úgy döntött, hogy a külföldiektől „megszabadul” az az Egyesült Államokat is érintette, így a kínai–amerikai kapcsolatok történetében először már nemcsak kereskedelmi, hanem politikai kérdésekről is szó volt. A Jackal-diplomácia a Fülöp-szigetek megszerzése után többé már nem volt fenntartható. A bokszerlázadás során a kínai központi kormányzat minden fronton hadat üzent a külföldieknek. Erre válaszul a nagyhatalmak a kínai beavatkozás mellett döntöttek. Az Egyesült Államok azonban nem kívánt aktív harcoló félként csatlakozni. Ettől függetlenül részt vettek a harcokban amerikai tengerészgyalogosok, hogy az amerikai életeket megvédjék. McKinley elnök nem kívánta azt a látszatot kelteni, hogy szövetségre lépne az európaiakkal, de a Fülöp-szigetek megerősítésére 2500 katonát küldött. A Tianjinba küldött húszezres seregben is voltak amerikai katonák, köztük Herbert Hooverrel, és hogy elkerüljék a háború látszatát, az akciót „Kínai segélymisszióknak” nevezték el. Ettől függetlenül Kína számára a nagyhatalmi beavatkozás súlyos nyomot hagyott. William Rockhill amerikai diplomata ezt így foglalta össze: *„Az európaiak hadseregei mindenhol hadműveleteket hajtanak végre, csakúgy, ahogy a 13. században a mongolok tették”*.⁷⁰⁶

7.2.3. Hay második nyitott kapuk üzenete

Hay ebben a hangulatban hirdette meg második nyitott kapuk memorandumát. Külügyminiszterként ügyelnie kellett arra, hogy ne bocsátkozzon nyílt háborúba, de az „amerikai életeket” is meg kellett védenie. Az amerikai külügy a kínai kormányzatot többször is figyelmeztette, hogy ha a központi hatalom nyíltan támogatja a bokszerlázadást, az annyira eszkalálhatja a helyzetet, ami Kína számára végzetes lehet. Az Egyesült Államok továbbra sem tartotta előnyösnek, ha Kína területi vagy politikai integritása felbomlik.⁷⁰⁷

Az 1900. július 3-án küldött második nyitott kapuk üzenete a nagyhatalmak számára már ismert frázisokat tartalmazott. Először is kijelentette, hogy az Egyesült Államok mindenkit felelősségre von, aki polgárainak érdekeit megsérti. Erre a hazai közvélemény megnyugtató céljából volt szükség. Másodszor a kínai kormányzatot az amerikaiak segítő szándékáról biztosította. Tekintsenek úgy az Egyesült Államokra, *„mint akik tisztelik a kínai népet, akikkel békében és barátságban kívánnak maradni”*. Harmadszor véleményét a nagyhatalmaknak is kifejtette: *„a többi nagyhatalommal párhuzamosan cselekedni, először a Pekinggel való kapcsolatfelvételben”*. Hay a jövőbe mutatóan azt is tisztán megfogalmazta, hogy az Egyesült Államok

⁷⁰⁵ vö. Green, i. m. 93. Zoellick, i. m. 101–102.

⁷⁰⁶ Pomfret, i. m. 108–113. Idézet forrása: u. o. 114.

⁷⁰⁷ Zoellick, i. m. 105–107.

számára fontos „Kína területi és közigazgatási egységét megőrizni, a baráti nagyhatalmak szerződéseiben és a nemzetközi jog garantálta összes érdekeltségét megvédeni, és a Kínai Birodalom összes tartományával folytatott egyenlő és pártatlan kereskedelem elvét a világ számára megóvni”.⁷⁰⁸

Az észak-amerikai nemzet külpolitikai célja tehát az volt, hogy Kínát egészben és függetlenül kell megtartani. Hay második nyitott kapuk memorandumát McKinley elnökségének leghosszabb kabinet megbeszélésének végén megerősítették, azonban az adminisztráció ignorálta Hay intését, ami az amerikai csendes-óceáni érdekeltségeket távol-keletivel való összekötésére vonatkozott. A kortárs admirális ugyanis azt gondolta, hogy a távol-keleti amerikai jelenlét a csendes-óceáni nagyhatalmi versenyt tovább mélyíti. Theodore Roosevelt utódjának, William H. Taftnak erről így írt: „A kínai nyitott kapuk politikája nagyszerű dolog, és remélem, hogy a jövőben is jó dolog lesz, [...] de Mandzsúria⁷⁰⁹ története Japánnal és Oroszországgal bebizonyította, hogy a nyitott kapuk politikáját a nagyhatalmak a közeljövőben kihívhatják”.⁷¹⁰

Az Egyesült Államok emellett Kína számára 335 millió aranydollár értékű kölcsönt is biztosított, ami mai áron 7 milliárdos összegnek felel meg. Emlékezzünk, pár évtizeddel korábban Alaszkáért 7,2 millió dollárt fizettek. Ezen felül 1908-ban az amerikai kongresszus úgy döntött, hogy Kínának 14 millió dollárt térít vissza, amelyet iskolák és egy egyetem felépítésére kellett költenie. A nyugati partok felé a kínai bevándorlás is megindult, megérkeztek az első kínai diákok, akiket csak 1909-ben további 30 ezer ember követett. A két nemzet 1903-ban kereskedelmi szerződést is kötött, és tárgyalások kezdődtek a helyi ipari és gazdasági fejlesztések amerikai támogatásáról. Ezzel szemben a kínai polgárok számára az Egyesült Államok zárva maradt, és a közvélemény, valamint a törvényhozás is a kínai munkások ellen fordult.⁷¹¹

Az első világháború után Németország eltűnt a térségből, Franciaország, Olaszország befolyása gyengült, míg Hollandia és Portugália gyarmati területeit már csak papíron tartotta. Kínában időközben a császári hatalom is megdőlt, ami tovább súlyosbította a belpolitikai válságokat. Japán és Nagy-Britannia jelenléte erősödött, míg érdekeltségeit végső soron az Orosz

⁷⁰⁸ John Hay második nyitott kapuk üzenetének teljes szövege. 1900. július 3. <https://courses.knox.edu/hist245/opendoortext.html> (Letöltés ideje: 2022. április 12.)

⁷⁰⁹ Roosevelt az 1905-ös orosz–japán háborúra utal, és bár utóbbi fél Koreát szerezte meg, de a félsziget státusza mellett Mandzsúria hovatartozása ügyében is folyt a harc. Utóbbi tartományt Roosevelttel közbenjárásának köszönhetően Kína ekkor még megtarthatta.

⁷¹⁰ Theodore Roosevelt levele William H. Taftnak. 1910. december 22. Idézi: A. Whitney Griswold: *The Far Eastern Policy of the United States*. Harcourt, Brace and Company, New York, NY, 1938. 132.

⁷¹¹ Zoellick, i. m 108–109.

Birodalom területén létrejövő Szovjetunió is meg tudta tartani. Az 1920-as évtizedre a nagyhatalmi versengés nem tűnt el, hanem az más természetűvé vált, olyanná, amelyben a nyitott kapuk politikájának folytatása is komoly kihívást jelentett.⁷¹²

7.2.4. Az Egyesült Államok és Kína kapcsolata az első világháború után

Az amerikai diplomácia első világháború utáni kínai politikájának hatékonyságát nehezítette, hogy a távol-keleti ország híján volt egy olyan kormánynak, amivel Washington tárgyalásokat kezdeményezhetett volna. John Hay idején a Quingek uralkodtak, de 1912-ben hatalmuk megdőlt és a számtalan tartományra és politikai erőre szakadt országgal nehéz volt kapcsolatot létesíteni. Az amerikai diplomácia Kína esetében kivárássra helyezkedett. A diplomáciai iratok már 1921-ben arról tanúskodnak, hogy a központi kormányzatot túl gyengének tartották arra, hogy a Birodalom volt területeit ellenőrzése alatt tarthassa. A kínai válság sokrétűségét jellemzi, hogy a központi kormányzat értékelése mellett pénzügyi válságokról, kölcsönök visszafizetésének gondjairól is olvashatunk, valamint az amerikai befektetések vagy a kínai keleti vasút problémás helyzete is említésre kerül.⁷¹³ Emellett Santung tartomány és a sino-japán-szövetség is megemlítésre kerül. Ezek konkrét stratégiai érdekeknek tekinthetőek. A Santung-félsziget ugyanis 1914 előtt Németország befolyása alatt állt, a félsziget helyzetéről békekonferencián pedig nem sikerült megállapodni. Japán megszállás alatt tartotta, míg a központi kormánnyal szemben Santung esetleges függetlenedése is felmerült. Az Egyesült Államok térségbeli érdekeit ezek egyike se szolgálta, ahogy egy olyan kínai központi kormányzat sem, ami Japán hatalmi befolyásának hatása alá kerül. A sino-japán-szövetséget a diplomácia nyelvén így kell értelmeznünk.⁷¹⁴

1921-ben Kína az amerikai diplomáciát olyan kihívások elé állította, mint Európa és Latin-Amerika külön-külön. Kereskedelmi és gazdasági érdekekből szükség volt a nyitott kapuk politikájának fenntartására. Ehhez azonban szükség volt arra, hogy a nagyhatalmaktól a központi kormányzat a lehető legnagyobb mértékben független maradjon, és az ország területi integritása se sérüljön. Az amerikai diplomáciát már az is jelentős kihívás elé állította, hogy a Panama-csatornától délre húzódó latin-amerikai nemzetek mindegyikére külön kellett figyelni, ahogy európai politikájukat is Nagy-Britannia mellett Franciaországgal, Németországgal, Olaszországgal, Oroszországgal és Kelet-Európával kellett kiegyensúlyozni. Egyszerűen fogal-

⁷¹² u. o. 109–111.

⁷¹³ Központi kormányzat gyengesége: FRUS, 1921. I. (1936) 313–323. Pénzügyi válság: u. o. 346–355. Kölcsönök visszafizetésének akadozása: u. o. 374–398. Kínai keleti vasút: u. o. 564–613.

⁷¹⁴ Sino-japán-szövetség: u. o. 636–637. Santung-félsziget: 613–635.

mazva az amerikai külpolitikai érdekeket nem szolgálta egy tartományok laza együttműködésére épülő Kína. Ha párhuzamot akarnánk vonni az első világháború utáni Távol-Keleten, az Egyesült Államok Németországa Kína volt. A térség legerősebb kereskedelmi és gazdasági hatalma, amely instabilitás esetén nemcsak a régió, hanem végső soron a világ biztonságát is kockára teheti. A helyzet azonban a két nemzet tekintetében természetesen nem volt ugyanaz, hiszen az egységes Németország megalakulása után még évtizedeknek kellett eltelnie, mire a német nemzetállam az amerikai befektetések számára felértékelődött, míg a Kínáról alkotott amerikai elképzelések egyidősek voltak a Köztársaság születésével.⁷¹⁵

A két nemzet között annyiban valóban volt hasonlóság, hogy területi integritásuknak megtartása fontos volt, de nem minden áron. Attól még, hogy Wilson elnök ellenezte Németország feldarabolását, teljes területi integritásának szavatolását nem tartotta fontosnak. Kína esetében a Santung-félsziget és Mandzsúria jelentette ezt a pontot. Japán vagy szovjet kézbe kerülése az Egyesült Államokat kiszoríthatta volna a kínai piacokról, hiszen utóbbi fontos vasúti csomópont, előbbi tengeri kikötő volt. Mongólia, Kína déli vagy nyugati tartományainak helyzete Washington ekkor még hidegen hagyta. Az egyesült Németország potenciális nagyhatalmi erejéről már az amerikai külpolitikának volt múltja, azonban Kelet-Ázsiában egy központilag stabil és területileg egységes Kínáról semmilyen tapasztalattal nem bírt. Washingtonból szemlélve ekkor még nem tűnhetett fel, hogy egy ilyen Kína az Egyesült Államok térségbeli szerepét a későbbiekben akár ki is hívhatja és akkor még nem is beszéltünk a világpolitikai pozícióról. Egy erős és központilag egységes maradt Németország problematikájával Washington hiába rendelkezett történelmi tapasztalatokkal, a távol-keleti rendben hasonlóan erős és stabil Kína okozta kihívásokat a közelmúltig nem érzékelték.⁷¹⁶

7.2.5. Az 1920-as évtized kínai politikájának alakulása

Az 1922 utáni diplomáciai iratok továbbra is Kína polgárháborús helyzetével, a kölcsönök problematikájával és a vámügyekkel foglalkoznak. A Santung-félszigetről Japán időközben kivonult és a kínai kormányzatot sem sikerült befolyása alá vonni. Ezt lehetett egyfajta diplomáciai eredményként értékelni, azonban pár éven belül nyilvánvalóvá vált, hogy Japán sem Mandzsúria, sem a Santung-félsziget feletti ellenőrzés megszerzéséről nem tett le. Emellett az is kikristályosodott, hogy az orosz polgárháborúban a vörösök kerekedtek felül és a bolsevikok által életre hívott Szovjetunió az Orosz Birodalom távol-keleti területei felett is átveszi az

⁷¹⁵ Merrill D. Peterson: *Thomas Jefferson and Commercial Policy, 1783–1793*. In: *The William and Mary Quarterly*. vol. 22. (1965) no. 4. 584–610.

⁷¹⁶ Zoellick, i. m. 111.

irányítást. A szovjet kormányzatot Washingtonban a polgárháború „kiszámíthatatlansága” miatt nem ismerték el, és a kínai központi kormányzatot is hasonló okokból ignorálták. Amíg azonban előbbi inkább volt ideológiai szembenállás, mint tartózkodás, addig Kína esetében az Egyesült Államok valóban tanácstalan volt. A kínai kormányzatot az USA nem ideológiai okokból nem ismerte el, mindössze tényleg kivárt, hiszen a volt Birodalom tartományai felett a központi kormányzat kevés felügyeletet gyakorolt, ahogy az sem volt biztos, hogy a következő hónap kezdetén még ők lesznek hatalmon.⁷¹⁷

Ezt az 1923-as iratok is alátámasztják, hiszen kormányválságról számolnak be, amely az amerikai érdekeket is érintette. Igaz, a bokszerlázadáshoz hasonló eseménysorok elmaradtak, de így sor került egy amerikai haditengerészeti demonstrációra, valamint a washingtoni külpolitika határozottan elutasította Kína azon szándékát, hogy amerikai segítséggel modern haditengerészetet állítsanak fel. Ez a probléma áthallás napjainkkal, de egy erős kínai haditengerészet felállításának amerikai bojkottálása nem innen eredeztethető. Kína a térségben évszázadokon keresztül egyeduralkodó tengeri erővel rendelkezett, de a második ipari forradalom után az európai nagyhatalmak és Japán is megelőzte. A nagyhatalmak modern haditengerészete a 19. század folyamán többször is bizonyította, hogy Kína területi integritását a tengerekről indított támadásaival hívja ki, így természetes, hogy Pekingben felvetődött az amerikai vagy japán példára történő, a partok védelmét szolgáló modern flotta megépítése.⁷¹⁸

A kor kínai belpolitikai válságában azonban ez csak egy ötletfoszlány volt, amely mögött még nem állt egy olyan politikai erő, amely ezt meg is tudta volna valósítani. Az amerikaiak ellenkezését vehetjük jelzésértékűnek, ami a kérdésben előrevetítette a későbbi amerikai adminisztrációk hozzáállását. A korban azonban az Egyesült Államok csendes-óceáni térségének és atlanti partjainak biztosítása érdekében nem kívánt hasonlóan erős flottát látni, az első világháború után kezdődő új flottaversenyt minél kevesebb résztvevővel kívánták megvívni. Az Egyesült Államok az ügyben Nagy-Britanniával és Japánnal már versenyre kelt, így számára nem volt kívánatos az új hatalmak, mint Kína vagy a Szovjetunió csatlakozása. A haditengerészeti kérdés mellett még a folyók és a helyi vasutak ellenőrzése feletti kényes ügyek is napirendre kerültek, ami újabb bizonyítéka volt annak, hogy a kor amerikai külügyi gondolkodása a nagyhatalmi kérdések mellett kereskedelmi céljainak érvényesítésében is érdekelt volt.⁷¹⁹

⁷¹⁷ FRUS, 1921. I. (1936) 313–323.

⁷¹⁸ Kormányválság: FRUS, 1923. I. (1938) 503–524. Haditengerészeti demonstráció: u. o. 551–579. Kínai flotta elutasítása: u. o. 617–619.

⁷¹⁹ Folyók: u. o. 758–777. Vasutak: u. o. 631–709.

A helyzet egy év elteltével fordulatot vett. Az 1924-es iratok a korábbihoz képest csak annyiban vannak átfedésben, hogy a polgárháborús állapotokról továbbra is jelentenek. Három évvel korábbról még sino–japán szövetségről olvashattunk, itt már a szovjet–kínai viszony esetleges megteremtésének amerikai ellenzése fedezhető fel.⁷²⁰ Természetesen nehéz lenne megmondani, hogy 1924-ben ez mennyiben látszott valódi veszélynek, és mennyiben a bolsevik ideológia esetleges újabb terjedésétől való félelelről volt szó. A bolsevik kormányzat 1921-től hallgatólagosan a Kuomintangot támogatta, és 1923-ban a Kominternen keresztül utasította a Kínai Kommunista Pártot, hogy lépjen katonai egyezményre a KMT-vel. 1924. május 31-én a szovjet és kínai kormány megállapodást írt alá, amelyben a diplomáciai kapcsolatok helyreállítása mellett Moszkva lemondott minden olyan kiváltáságáról, amelyet Kína még a cári birodalom számára adott.⁷²¹

Az 1924-es amerikai „aggodalom” valószínűleg egyszerre szólhatott a kommunista ideológia kelet-ázsiai terjedésének és a kínai kormányzat szovjet befolyás alá kerülésének. A kínai–orosz kapcsolatok viszont nem emelkedtek magasabb szintre, hiszen a Szovjetunió továbbra is csak helyi képviselőten keresztül volt jelen, nagykövetet csak 1941-ben neveznek ki. Ez természetesen köszönhető volt annak, hogy Csang Kaj-sek 1926-ban elbocsátotta szovjet tanácsadóit és kormányában a Kínai Kommunista Párt részvételét korlátozta. Egy évvel később Csang az „északi expedíció” eredményeként a KMT-t megtisztította a kommunistáktól, amelynek következtében a kínai polgárháború hivatalosan is kezdetét vette, míg a kínai kormányzattal a Szovjetunió ebben az évben megszakított minden kapcsolatot, és csak 1932-ben vette fel újra.⁷²² Az 1924-es évben azonban a diplomáciai iratokban felvetődött az, hogy a KMT lesz a kínai csatározások nyertese, így annak amerikai támogatásának fontossága is megjelenik. Ezek mellett azonban az Egyesült Államok törvényhozása pár indokolt kivételtől – mint a diákok fogadása – eltekintve mindennemű kínai bevándorlást megtiltott.⁷²³

1925-ben már Coolidge elnök év végi üzenetében külön is foglalkozik Kína helyzetével: „*A washingtoni konferencián tett ígéretinkkel összhangban a kínai vám és területi konferencia [...] összehívását szorgalmaztuk, ahol képviseltek magunkat, hogy az érintett országoknak és Kína érdekeinek is megfeleljünk*”.⁷²⁴ Az amerikai külügy a Távol-Kelettel a washingtoni konferencia után 1925-ben ismét foglalkozott. Az elnök kijelentésével a diplomáciai iratok is

⁷²⁰ Polgárháború: FRUS, 1924. I. (1939) 361–409. Szovjet–kínai viszony: u. o. 443–462.

⁷²¹ Kína és a Szovjetunió között 1924-ben kötött szerződés szövege: *League of Nations Treaty Series*. XXXVII. 176–191. (<http://www.worldlii.org/int/other/LNTSer/1925/160.html> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

⁷²² Klaus Mehnert: *Soviet–Chinese Relations*. In: *International Affairs*. vol. 35 (1959) no. 4. 417–426.

⁷²³ A KMT megtisztítása kommunistáktól: FRUS, 1927. II. (1942) 1–44. KMT támogatása: FRUS, 1924. I. (1939) 416–443. Bevándorlás: Zoellick, i. m. 192–194.

⁷²⁴ FRUS, 1925. I. (1940) xiv.

összhangban vannak, hiszen a washingtoni konferencia vámügyekben hozott intézkedéseinek tárgyalásáról tesznek említést.⁷²⁵ A kínai polgárháború kezdetét a történetírás hivatalosan 1927-re teszi, de a kor diplomáciai dokumentumaiból is látszik, hogy Kína már az első világháború után polgárháborús gondokkal nézett szembe.⁷²⁶

Egy évvel később a helyzet tovább súlyosbodott, hiszen az elnök már részletesen is az amerikai törvényhozás elé tárta a washingtoni konferencia óta Kínában uralkodó állapotok alakulásának folyamatát. Az elnök összefoglalja, hogy az előző évben megtartott vámügyi konferenciában az Egyesült Államok mindent megtett, hogy a washingtoni megbeszélések intézkedéseit betartsák, és Kína állapotát stabilizálják. Azonban a kínai kormányzatban megint radikális változások történtek, így az ezekről szóló tárgyalások folytatása egyelőre lehetetlenné vált. Coolidge azt is fontosnak tartja kiemelni, hogy Washington cselekedetei mindig is az amerikai polgárok életének és érdekeltségeinek védelmét szolgálták.⁷²⁷ Ezzel Hay második nyitott kapuk idején alkalmazott politikájához nyúlt vissza. A diplomáciai iratokból ugyanis kitűnik, hogy 1926-ban újabb haditengerészeti demonstrációra került sor, miközben az amerikai külügy a fegyverembargó és a „déli nacionalisták” inváziója mellett egy Kína és a nagyhatalmak közti újabb kereskedelmi háború kirobbanásától is tart.⁷²⁸

Az 1927-es esztendőben a kínai helyzet „tűzforróvá” vált, hiszen Kína területén az Egyesült Államok a bokszerláadás után újra csapatokat volt kénytelen bevetni. 1927-ben is saját polgáraik védelmében tették meg, úgy hogy elkerüljék az esetleges nagyhatalmakkal való együttműködést. Coolidge erről így számolt be: *„Haditengerészeti erőnket kénytelenek voltunk Kínába küldeni, hogy polgáraink életét és vagyonát megvédjük. Szerencsére egyszerű jelenlé-tünk elegendő volt ahhoz, hogy az anyagi veszteséget megakadályozzuk, de jelentős vagyoni veszteség történt”*.⁷²⁹ Az elnök szavaiból kitűnik, hogy az 1900-as beavatkozással szemben⁷³⁰ 1927-ben emberi veszteség nem történt, de a kínai helyzet eszkalálódására is felhívta a figyelmet: *„Ezt a boldogtalan országot frakciók és forradalmak tépázzák, amelyek tisztességtelenül arra törekednek, hogy meghatározatlan ideig fennmaradhassanak. Miközben polgárainkat véd-jük, az együttműködésre minden olyan kormányval készen állunk, amely a kínai nép jólétének előmozdítása érdekében bukkan fel”*.⁷³¹ Az Egyesült Államok tehát 1927-ben saját polgárainak

⁷²⁵ u. o. 763–885.

⁷²⁶ u. o. 588–627.

⁷²⁷ FRUS, 1926. I. (1941) xxvii.

⁷²⁸ Haditengerészeti demonstráció: u. o. 591–617. Déli nacionalisták „inváziója”: u. o. 618–664. Fegyverembargó: u. o. 733–736. Kereskedelmi háború: u. o. 863–940.

⁷²⁹ FRUS, 1927. I. (1942) xxiv.

⁷³⁰ Az 1900-as beavatkozás során 7 amerikai tengerészgyalogos esett el. Zoellick, i. m. 108.

⁷³¹ FRUS, 1927. I. (1942) xxiv.

védelve mellett a kínai kereskedelmet nem kívánta feladni. A diplomáciai iratok a polgárháború mellett az amerikai evakuálásokról is beszámolnak, de ezt csak ideiglenesnek tekintették. Ezek mellett Kínát az amerikai külpolitika már kiemelt figyelemmel követte: *„Köztünk mindig is barátság volt, és ezekben a napokban, amikor szorongatják őket, különösen megérdemlik figyelmünket”*.⁷³²

7.2.6. Az 1920-as évek Kína-politikájának értékelése

1921-ben az amerikai külpolitikai gondolkodás Kínát még a washingtoni rendszer keretei között kezelte és a csendes-óceáni térség kihívásaival kötötte össze. John Hay figyelmeztetését McKinley idején ignorálták, de az első világháború után az amerikai külpolitikai gondolkodás már megtapasztalhatta, hogy nem szerencsés, ha Kína szárazföldi ügyeit a Csendes-óceánnal kötik össze. A kínai viszonyok az amerikai diplomácia számára annyira kiszámíthatatlannak voltak, hogy kivárára játszottak és csak a közvetlen történésekre reagáltak. Igaz, felvetődtek olyan előremutató kérdések, mint a kínai haditengerészet megerősítése, a növekvő japán vagy szovjet befolyás problematikája, Mandzsúria, esetleg Santung tartományának függetlenedése, de ezek mindegyike a helyi események alakulására adott amerikai válasz volt. Az észak-amerikai nemzet évszázados kínai orientációját nem lehetett és – John Hay nyitott kapuk üzenetei után – nem is kívánták visszafordítani. A kor kihívása az volt, hogy ezt olyan mederbe tereljék, ami az Egyesült Államok kínai céljait beteljesítheti.

Hay előrelátó politikája átvezette az új évszázadba az észak-amerikai nemzetet, de az első világháború után a nyitott kapukat új alapokra kellett helyezni. A washingtoni konferencián a távol-keletet még a 20. század eleji módszerekkel kezelték, de 1925 után a helyi események hatására megkezdődött egy új Kína-politika kialakítása. Ez 1927-ben léket kapott, de Washington 1928-ra ezt a lyukat betömte. Amíg más nagyhatalmak még vonakodtak felvenni a kapcsolatot az új kormányzattal, az Egyesült Államok elismerte a Csang Kaj-sek vezette KMT fennhatóságát. Miközben az országot a polgárháborús helyzet tovább dúlta, az amerikai diplomáciai iratok újra a vámügyek megtárgyalásáról és az előző évben bevetett katonaság kivonása mellett a „nacionalista kormány” elismeréséről tesz említést.⁷³³ Ezt Coolidge szokásos év végi üzenetében így összegezte: *„Kínában az a helyzet, amely még négy hónappal ezelőtt fenyegető volt, és jelentős erők kiküldését tették szükségessé, nagyon összetett. Az országban a nacionalista kormányzat megszilárdult, és új törvényt hirdetett meg, ami az emberek politikai és gazdasági*

⁷³² Idézet: u. o. A polgárháborús helyzet: FRUS, 1927. II. (1942) 146–236. Evakuálás: u. o. 236–316.

⁷³³ A KMT-t a források „déli nacionalista” vagy „nacionalista” kormányzatként emlegetik. A történetírásba később a Csang Kaj-sek vezette szervezet nacionalista kormányzatként vonult be. A KMT elismerése: FRUS, 1928. II. (1943) 179–199. A katonaság kivonása: u. o. 309–320. Vámügyek: u. o. 370–492.

*jólétét hivatott elősegíteni. Ezt a kormányt elismertük, előrehaladását ösztönöztük, és egy szerződésről tárgyalásokat folytattunk, amely Kínának a teljes vámuniót visszaállítja, valamint polgárai megkülönböztetésének véget vet. Kereskedelmünk az azóta eltelt negyedévben növekedett, míg [katonai] jelenlétünk csökkent”.*⁷³⁴

1927-re az Egyesült Államok Kína-politikája új alapokra lett helyezve. Ez természetesen már 1900-ban és 1921-ben is jelen volt, csak ekkor még egy rendszer részeként tekintettek rá. Az amerikai diplomácia többéves kivárása, ingapolitikája és az aktuális eseményekre adott válaszok azonban mind arra mutattak, hogy Washingtonban egyelőre még nem nagyon fogták fel, hogy a térségben milyen évszázados történelmi és kulturális törésvonalak húzódnak. Ahogy a gazdasági világválságban vagy a latin-amerikai bolsevizmus előretörésében is megvolt a saját szerepük, úgy a távol-keleti helyzet későbbi eszkalációjából sem maradhattak ki. Kína mellett a Távol-Keletet és vele együtt Japán szándékait is félreértelmezték, és mielőtt ezt a régiós politikát értékelni kívánjuk, még a washingtoni konferencia eseményeit és a kor amerikai–japán kapcsolatainak bemutatását is fontosnak tartjuk.

7.3. Japán és a washingtoni konferencia problematikája

A térségben a kor amerikai külpolitikájának másik problematikáját a „japán kérdés” képezte. A szigetország nyugaton az Egyesült Államok külpolitikai törekvéseit két régióban is kihívta: Kelet-Ázsiában és a Csendes-óceánon. Tokió és Washington korabeli kapcsolata felett igen nehéz kiigazodni, hiszen a második világháborús események a két világháború közti kor történetírására is rányomják a bélyegüket. A Japán kérdésében az amerikai történetírás is megoszlik, és nehezen jutnak dűlőre, hogy Tokió milyen szerepet töltött be Washington korabeli gondolkodásában. Japán nagyhatalmi törekvéseiről már ejtettünk szót, ahogy arról is, hogy a távol-keleti szigetország pont amerikai hatásra kezdett modernizációba. Japán azon kevés nemzetek közé tartozott, akit története során elkerültek a népvándorlások és idegen népek hódításai.⁷³⁵ Ez természetesen földrajzi elhelyezkedésének is köszönhető volt, hiszen közvetlen szomszédságában a Koreai-félszigeten és Kínán kívül a ritkán lakott Szibéria végtelen tundrái húzódtak.⁷³⁶ Japán fejlődéstörténete során világban betöltött szerepéről saját elképzelését Angliá-

⁷³⁴ FRUS, 1928. I. (1942) x.

⁷³⁵ A mongolok 1274-ben és 1281-ben sikertelenül próbálták megszállni Japánt. Az amerikai–japán viszony amerikai történetírási értelmezéseiről vö. Akira Iriye: *After Imperialism. The Search of the New Order in the Far East, 1921–1931*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1965. Goldstein, i. m.

⁷³⁶ Szibériát Oroszország a 17. század folyamán hódította meg.

hoz vagy az Egyesült Államokhoz hasonlóan kialakíthatta. Évezredes viszonyuk Kínával bonyolult volt. A két kelet-ázsiai nemzet versengett egymással, aminek legrégebbi színtere a Koreai-félsziget volt.⁷³⁷

Japán sem volt egyértelműen bezárkózó nemzet: az évszázadok folyamán a Távol-Kelet kereskedelmi és nagyhatalmi világában aktív tevékenységet folytatott. A 16. században a korabeli koreai konfliktus és az ország bonyolult belső hatalmi harcainak hatására azonban valóban évszázadokig elzárkózóbb magatartást tanúsított. Összegezve Japánról is elmondható az, hogy amikor az országot hatalmi harcok szabdalják, a regionális politikában kevésbé volt aktív, de ha a sziget egy erős központi hatalom kezébe került, szinte borítékolható volt, hogy a távolkeleti „küzdőtereken” újra megjelenik. Az elzárkózó magatartás ettől függetlenül nem jelentett teljes izoláltságot, hiszen Japánnak Portugáliával, Hollandiával, majd Nagy-Britanniával kialakított kapcsolatai révén sikerült elkerülnie az európai nagyhatalmak gyarmatosítását. Ebben természetesen földrajzi elhelyezkedése is segítségére volt, míg a környező szigetek világában a japán kereskedők kedvükre alapíthattak saját kolóniákat.⁷³⁸

7.3.1. A japán–amerikai kapcsolatok problematikája

Amikor a csendes-óceáni és távol-keleti nagyhatalmi rendbe az Egyesült Államok csatlakozott, Japán már a modernizáció útján haladt. 1905-re Kínával és Oroszországgal is sikeres háborút vívott, és a csatatereken főleg flottája aratott fölényes győzelmeket. Ennek hatására ellenőrzése alá vonta Tajvant, a Kuril-szigeteket és a Koreai-félszigetet, valamint Oroszországgal a Szahalin-szigeten osztoztak. A helyi nagyhatalmi rendben Nagy-Britannia partnere és Oroszország vetélytársa volt, ez pedig az amerikai külpolitikai gondolkodás számára feladta a leckét. Egyrésztől Japánra kereskedelmi szempontból szükségük volt, amit bizonyít, hogy a szigetország piacait az Egyesült Államok flottadiplomáciája nyitotta meg. Másrésztől Oroszország túlzott távol-keleti és kínai előretörésének legnagyobb regionális fékje Tokió volt, amit az 1904–1905-ös japán–orosz háború be is bizonyított. Harmadrésztől Nagy-Britannia partnereként azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a térségben a két nemzet együttműködése az Egyesült Államokat kereskedelmileg és politikailag is izolálhatja. Negyedrészt egy erős Japán olyan kihívásokat állíthatott, mint Oroszország. Az amerikai külpolitikai gondolkodásban a kelet-ázsiai szigetország egyszerre volt kihívó és fontos partner.⁷³⁹

⁷³⁷ Kissinger: *Világrend*, i. m. 187–189.

⁷³⁸ Marshall, i. m. 267–269.

⁷³⁹ Dingman, i. m. 48–63.

Az 1904–1905-ös háború utáni béketárgyalásokban Theodore Rooseveltnél elnök játszotta a közvetítő szerepet. Ez az amerikai diplomáciai szerepvállalás inkább Tokiónak, mint Szentpétervárnak szólt. Rooseveltnél az idő húzásával sikeresen elérte, hogy a japánok maguktól ébredjenek rá, győzelmeik ellenére a Koreán túli terjeszkedés túl nagy erőt emésztene fel. A gyors győzelem után lehiggadó kedélyek mind a cári Oroszországban, mind a császári Japánban a békekötési szándékot helyezte előtérbe. Rooseveltnél elérte, hogy a Távol-Keleten Japán ne kerüljön az Egyesült Államokkal szemben is túlzott pozícióba, de azzal, hogy a két nemzetet arra terelte, magától kössenek olyan szerződést, ami Washington számára is kedvező, a távol-keleti szigetországot és az orosz felet sem haragította magára. Ezzel Rooseveltnél az oroszok mellett a Japánnal való együttműködés kapuit is nyitva hagyta, és lefektette egy jövőbeli partnerség lehetőségének alapjait. Ha az amerikai külpolitikai gondolkodásban a kínai politika atyja John Hay volt, úgy a japánénak Rooseveltnél tekinthetjük.⁷⁴⁰

Azzal azonban, hogy Rooseveltnél az Orosz Távol-Kelet és Mandzsúria felé történő terjeszkedéstől Japánt eltérítette, közvetlenül és saját szándékain kívül azt is elérte, hogy Tokió a Csendes-óceán felé tekintsen. Az első világháborúhoz Japán 1914-ben csatlakozott, a történetírás szerint az antant oldalán, de ez inkább Nagy-Britanniát jelentette. Tokió 1914-ben a Londen-nal gondosan kiépített kapcsolatait újfent kamatoztatni tudta. 1904-ben Oroszországgal szemben, míg tíz évvel később a Német Császársággal szemben tettek így. A csendes-óceáni német gyarmatok megszállása könnyű préda volt, hiszen Németország az öreg kontinens többfrontos háborújában volt lekötve. Japán így a Nagy-Britanniával kötött paktuma értelmében 1919-ben az egyenlítőtől északra fekvő német szigetek felett megkapta az irányítást, ami a szigetországot egy csapásra távol-keleti regionális hatalomból csendes-óceánivá avanszálta. Ez elhozta az Egyesült Államok azon félelmét, hogy a csendes-óceáni térségben nem egyedülálló hatalom. A nyugati partjaival szoros kapcsolatban álló térségben Németország kiesése után Japánnal és Nagy-Britanniával is vetekednie kellett.⁷⁴¹

A kihívások sorozata ezzel nem ért véget, hiszen az orosz polgárháborús helyzet hatására induló intervenciós háborúhoz Tokió is csatlakozott és a részt vevő hatalmak közül a legtöbb katonát vetette be, még hozzá Mandzsúriában és az Orosz Távol-Keleten. Amit Rooseveltnél Portsmouth-ban sikerült megakadályozni, azt már Wilsonnak Párizsban nem, ráadásul Japán a volt német kínai érdekeltségek, így a Santung-félsziget felett is átvette az ellenőrzést. A

⁷⁴⁰ Zoellick, 112–128.

⁷⁴¹ Japán első világháborús diplomáciájáról ld. Naraoka Sochi: *Japan's First World War Diplomacy, 1914–1915*. In: Antony Best – Oliviero Frattolillo (szerk.): *Japan and the Great War*. Palgrave Macmillan, New York, NY, 2015. 36–51.

Távol-Kelet és a Csendes-óceán ügyében a párizsi békekonferencia teljes patthelyzetet hozott, ahol Nagy-Britannia, Japán, az Egyesült Államok és Kína is egymásnak feszült, miközben Szovjet-Oroszország veszélye is ott lebegett. Amíg az orosz–japán háború egy regionális harc volt, addig az 1919-es távol-keleti verseny egy világháború szerves részét képezte, így a roosevelti közvetítő szerep újrajátszására esély sem volt. Wilsonnak a tárgyalások alatt semmit sem sikerült elérnie, így az amerikai tengerészgyalogság jelenlétét Kínában is megnövelte, míg az Orosz Távol-Keletre is csapatokat küldött.⁷⁴²

Az Egyesült Államok úgy fordult az 1920-as évtizedre, hogy a diplomácia világában Wilson Nagy-Britanniával és Japánnal elmérgesítette a viszonyt, míg a Távol-Keleten jelentős amerikai csapatok tartózkodtak. Wilson makacssága azonban hosszú távon előnyöket is hozott, hisz a Távol-Keleten az Egyesült Államok nem vesztett pozícióiból. Az 1921-ben hivatalba lépő republikánus adminisztráció a tárgyalásokat úgy kezdhette újra, hogy azon kevés nagyhatalmak egyike volt, aki nemcsak talpon maradt, hanem erősödött is. Németország kiesett, a bolsevikok hatalma még nem szilárdult meg, míg Franciaország hazai problémái miatt távol-keleti ügyeit kisebb súllyal kezelte. Hollandia és Portugália szintén nem bírtak akkora súllyal, mint az Egyesült Államok, Nagy-Britannia vagy Japán. A washingtoni külpolitika számára a képlet egyszerű volt: a régióban talpon maradt három nagyhatalom kapcsolatát új alapokra kellett helyeznie. Az amerikai diplomácia azonban hátrányból indult, hiszen Tokió és London régi együttműködésének megújítása az Egyesült Államok térségbeli törekvéseire végzetes hatást gyakorolhatott.⁷⁴³

Nem véletlen, hogy az amerikai nemzet nemcsak haditengerészeti, hanem diplomáciai fronton is kezdeményezni kényszerült, hiszen az idő most ellene dolgozott. Az 1919 és 1921 között eltelt időben a csendes-óceáni német gyarmatok felosztásának visszafordítása már lehetetlen volt és az amerikai külpolitika számára féltő volt, hogy az Orosz Távol-Keleten és Kínában is hasonló történik, míg Wilson 1916-os flottaprogramjának folytatása Japánt és Nagy-Britanniát is hasonlóra sarkallta.⁷⁴⁴ Japán gazdasági válsággal nézett szembe, de haditengerészete Kínával, Oroszországgal és a Német Császársággal szemben húsz év leforgása alatt fényes sikereket könyvelhetett el, ami a Felkelő Nap nemzetét arra ösztönözte, hogy haditengerészetét tovább modernizálja és növelje. Flottája fejlesztésére a japán kormány már 1915-ben elkötelezte magát, 1920-ban pedig felhatalmazta a császári haditengerészetet 103 új hadihajó – köztük

⁷⁴² A japán csapatok szibériai és kínai tevékenységéről ld. Antony Best: *Britain, Japan and the Crisis over China*. In: Best – Frattolillo, i. m. 52–70. Az Egyesült Államok párizsi békekonferencián a Távol-Kelet ügyében tanúsított viselkedéséről ld. MacMillan, i. m. 375–419. Wilson elnök kínai intervenciójáról ld. Zoellick, i. m. 143. 174.

⁷⁴³ Goldstein, i. m. 39.

⁷⁴⁴ Dingman, i. m. 97–104.

nyolc-nyolc új csatacirkáló és csatahajó – megépítésére és vízrebocsátására. A japánok ezek mellett az új „fegyvernemek”, mint a tengeralattjárók és a repülőgép-hordozók fejlesztésére is elszánták magukat.⁷⁴⁵

Japán mellett természetesen Nagy-Britannia sem tett le világtengeri uralmának fenntartásáról, ahogy a francia és olasz politikában is erősödött a flotta modernizációs programját követelők hangja. Haditengerészetét Németország is újra kívánta építeni, ráadásul a versailles-i szerződés tiltó intézkedéseit úgy kívánta kikerülni, hogy ezt a latin-amerikai országok segítségével, Dél-Amerika partjainál gondolta megvalósítani.⁷⁴⁶

7.3.2. A washingtoni konferencia

Amíg az amerikai haditengerészet támogatói a *State Departmenttel* azon dolgoztak, hogy a flottaprogram folytatását a törvényhozás izolacionalista szárnya ne vétőzza meg, a külügy a csendes-óceáni és távol-keleti ügyek rendezésére egy nagyhatalmi egyeztetést is előkészített. A Washingtonban 1921. november 12-e és 1922. február 6-a között tartott haditengerészeti konferenciát a történetírás az első világháború utáni leszerelésként tartja számon. Ezt azonban nem tekinthetjük csak leszerelési konferenciának, mert egyben a Csendes-óceán és a Távol-Kelet kérdései felett döntő nagyhatalmi megbeszélés is volt. Az amerikai történelem során először tartottak több résztvevős nagyhatalmi tárgyalást annak fővárosában. Harding elnök a meghívott vendégeket az 1918-as fegyverszünet harmadik évfordulója előtti napon az ismeretlen katona sírjához invitálta, ahol világossá tette, hogy egy ilyen háború többé nem történhet meg.⁷⁴⁷ Az elnök hangzatos szavai természetesen a közvéleménynek szóltak. Ettől függetlenül az amerikai diplomácia úgy emlegette az 1921-es eseményeket, mint ami a haditengerészeti kérdésekkel kapcsolatban „a Csendes-óceán és a Távol-Kelet ügyeit” is megvizsgálja.⁷⁴⁸ Mint minden nagyhatalmi tárgyalás, a washingtoni is tele volt jelképekkel, és mivel ezt amerikai földön rendezték, ezek most velejéig amerikaiak voltak. Az eseményt egy baptista lelkész imája nyitotta meg, az asztalokat U alakzatban helyezték el, utóbbi egyértelműen Németország korlátlan tengeralattjáró-háborúja elleni utólagos tiltakozás volt.⁷⁴⁹

A konferenciára az eredeti tervek szerint csak Nagy-Britannia és Japán lett volna hivatalos, de a megbeszélések tervezete kiszivárgott, ami a térség kihagyott hatalmainak diplomá-

⁷⁴⁵ u. o. 122–123.

⁷⁴⁶ Id. Fischer, i. m. 23–148. 223–526.

⁷⁴⁷ Harding elnök a harlingtoni temetőben, az ismeretlen katona sírjánál elmondott beszéde. 1921. november 11. Forrás: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-burial-unknown-american-soldier-arlington-cemetery> (Letöltés ideje: 2022. április 12.)

⁷⁴⁸ Idézi: Zoellick, i. m. 168.

⁷⁴⁹ vö. Merlo Pusey: *Charles Evans Hughes*. II. Macmillan, New York, NY, 1951. 467. Goldstein, i. m. 27.

ciai ellenkezését váltotta ki. Végül Szovjet-Oroszországon kívül minden érintett nemzet meghívást kapott, mellettük a Népszövetség állandó tanácsának tagja, Olaszország is részt vehetett. Érdekesség, hogy az európai nagyhatalmak képviselői még a régi elit tagjai voltak, így Franciaországot Aristide Briand vezette, Nagy-Britanniát pedig Arthur Balfour.⁷⁵⁰ Az Egyesült Államok új vezetése országának egységét a konferencia képviselőjében is meg akarta mutatni. Harding szerette volna elkerülni azt a blamát, amit Wilson követett el Párizsban.

Az amerikai delegációt természetesen Hughes külügyminiszter vezette, mellette Lodgeot, valamint demokrata oldalon Oscar Underwood alabamai szenátort kérte fel, hogy az amerikai delegációhoz csatlakozzon. Lodge továbbra is a Szenátus külügyi bizottságának vezetője volt és a republikánusok internacionalista szárnyának segítségével jelentős törvényhozási többséget tartott a kezében. Hughes Lodge-felé gesztust is tett, hiszen utóbbi 1920-ban a külügyminiszteri poszt fő várományosa volt, amit Harding Hughesnak adott. Underwood demokrata oldalon a szenátusi kisebbség vezetője volt, így az ő csatlakozásra bírása is bölcs döntés volt. Harding elnök eleinte fenntartásokkal fogadta Lodge és Underwood bevonását, de Hughes tanácsára elfogadta. Az események aztán az új külügyminisztert igazolták, ugyanis az amerikai delegáció Párizssal szemben annak ellenére is egységesen tudott dolgozni, hogy olyan tagok alkották, akiknek külpolitikai felfogása más-más elképzelésekből táplálkozott. Az új adminisztráció kezébe ez olyan egységet adott, ami a hazai közvéleményt és a törvényhozást a konferencia „eredményeinek” elfogadtatásában meggyőzte.⁷⁵¹

Mellettük Hughes az amerikai diplomácia veteránját, az ekkor már hetvenhat éves Elihu Rootot is „magával vitte”, aki a 19. századi amerikai távol-keleti politika fontos szakértője volt. Root ezenkívül a nemzetközi jogban is a kor szaktekintélyei közé tartozott, így reaktiválása többszörösen is kifizetődött. Annak idején együtt dolgozott John Hay-jel és Roosevelttel, illetve Kelet-Ázsia és a Csendes-óceán térségének történeti és kulturális problematikáiról is átfogó tudással rendelkezett. A nemzetközi jogban szerzett ismeretei azt is lehetővé tették, hogy az Egyesült Államok tisztán nagyhatalmi érdekérvényesítését a haditengerészeti konferencia lezserelési narratívájába illessze.⁷⁵²

A konferencián való részvétel alól Nagy-Britannia megpróbált kibúvót keresni, hiszen Londonban pontosan tudták, hogy eljött annak az ideje, amit még 1919-ben Párizsban Wilson

⁷⁵⁰ Nagy-Britannia eleinte nem akart részt venni a konferencián, ugyanis Londonban pontosan tudták, hogy az amerikai fővárosban tartott megbeszélésen az amerikaiak a japánnal való barátságuk és a világtengerek feletti uralom átadását kérik. Éppen ezért a washingtoni részvételt a brit politikusok és diplomaták közül senki sem kívánta vállalni. A választás végül azért esett Balfourra, mert amikor a delegáció összetételéről a kabinet döntött, ő pont külföldön tartózkodott. Dingman, 173–177.

⁷⁵¹ Hughes: *Autobiographical Notes*, i. m. 240. 247.

⁷⁵² Elihu Root hosszú és változatos politikai és diplomáciai pályafutásáról ld. Zoellick, i. m. 199–218.

elnök mondott Lloyd George-nak: „*Kit akartok szövetségesül a csendes-óceáni régióban, minket vagy a japánokat?*”⁷⁵³ A britek a leszerelési kérdésekben az amerikaiak flottafölényének biztosítását látták, aminek szintén Wilson ágyazott meg, amikor Párizsban kijelentette: „*Ha Anglia ragaszkodik ahhoz, hogy fenntartsa haditengerészeti dominanciáját a háború után, az Egyesült Államok meg fogja mutatni neki, hogyan kell flottát építeni*”.⁷⁵⁴ A britek bojkottjának elkerülése érdekében Hughes külügyminiszter diplomáciai cselhez folyamodott, és egyszerre táviratozott Tokióba és Londonba, hogy a megbeszéléseken vegyenek részt. Hughes nemcsak az érintett nagyhatalmak fővárosaiba küldte el Harding elnök felkérését, hanem a brit domíniumok számára is. Az amerikai külügyminiszter a közelmúlt eseményeinek tükrében tudta: a Brit Birodalom többé már nem Anglia-központú, így Londonnak gyarmati érdekeit is figyelembe kell vennie. Kanada, Ausztrália és Új-Zéland személyében (ANZAC) a Csendes-óceánon három brit domínium is húzódott. Amíg Nagy-Britannia a korábbi együttműködései alapján kellő távolságban a Japán hatalom regionális megerősödésével szemben biztonságban érezhette magát, addig az ANZAC nemzetei utóbbtól joggal tartottak. Nagy-Britannia, hogy az új gyarmatosítás gyanúját elkerülje, a volt német gyarmatok ügyében nemcsak Japánnal, hanem népszövetségi mandátumok ürügyén Ausztráliával és Új-Zélanddal is megosztottak. Utóbbi két ország Japán megerősödése miatt attól tartott, hogy Tokió következő terjeszkedési hulláma az általuk megszerzett csendes-óceáni szigetek felé irányulhat.⁷⁵⁵

Hughes amellet, hogy Nagy-Britanniával szemben domíniumainak félelmét használta fel, Wilsonnal ellentétben azt is megmutatta, hogy Washington kész az észszerű vitára és kompromisszumokra. Harding elnök kijelentése, miszerint Amerikának kell az elsőnek lennie a nagyhatalmi világban, azt jelentette, hogy érdekeinek érvényesítése után az USA nyitott az együttműködésre. Nagy-Britannia számára ez még mindig azt jelentette, hogy a Távolság-Keleten és a Csendes-óceánon az Egyesült Államok továbbra is saját akaratát kívánja érvényesíteni, de Wilsonnal szemben az új kormányzat kevésbé makacs és az együttműködésre bárkivel nyitott. Nagy-Britannia már nem volt abban a helyzetben, hogy a világ minden táján fenntartsa vezető szerepét. Ennek első világháborús okairól már ejtettünk szót, ahogy arról is, hogy Washington az amerikai diplomácia szűk három év alatt Afganisztán, Egyiptom és Írország esetében is bizonyította Londonnak: többé már nem érdekelt a Brit Birodalom fenntartásában. Ha Nagy-Britannia el kívánta kerülni, hogy Ausztrália, Új-Zéland vagy Kanada amerikai befolyás alá kerül-

⁷⁵³ Idézi: Johnson, i. m. 766.

⁷⁵⁴ Idézi: MacMillan, i. m. 49.

⁷⁵⁵ Dingman, i. m. 152.

jön, lépnie kellett. Az európai béketeremtés nem ment zökkenőmentesen, az orosz polgárháborúban a bolsevikok talpon maradtak, Törökország az antanttal nyíltan szembeszállt, Olaszország és Franciaország Közép-Európa felé tekintett, a weimari Németország viselkedését pedig szinte lehetetlen volt kiszámítani.⁷⁵⁶

A világpolitikában gyengülő brit uralom ahhoz vezetett, hogy Nagy-Britannia elkezdte feladni „kevésbé” fontos érdekeltségeit. A Közel-Kelet és Európa pacifikálása, valamint a forrongó India mellett egy távol-keleti verseny, vagy az ANZAC elszakadása már nem fért bele. Összességében azt kell mondani, hogy Londont a helyzet is arra sarkallta, hogy távol-keleti és csendes-óceáni politikáját átértékelje, de ahhoz, hogy ez az Egyesült Államok javát szolgálja, Hughes diplomáciai manővere is kellett. Az amerikai külügyminiszter a fennálló helyzetben ügyesen játszotta ki lapjait. Elérte, hogy nagyhatalmi konferenciát rendezzenek, ahol eredményeket érhetnek el, de Wilsonnal szemben a brit–amerikai viszonyt nem kívánta ellenségesen tartani. Hughes finomhangolással érte el, hogy az új világban az Egyesült Államok partnerségének fontosságára Nagy-Britannia maga ébredjen rá, ezzel pedig megalapozott a későbbi brit–amerikai együttműködésből kinövő „különleges kapcsolatoknak”.⁷⁵⁷

A történetírás ezek mellett a washingtoni konferenciáról szeret úgy elmélkedni, hogy az végső soron megmérgezte a japán–brit kapcsolatokat, ami a távol-keleti szigetországot arra ösztönözte, hogy európai és amerikai ellenfeivel egyedül szálljon szembe. A tárgyalások során valóban Washington érdekei érvényesültek, így London és Tokió kétoldalú együttműködésének is vége szakadt, de az 1920-as évek elején az Egyesült Államok és Japán között még szó sem volt olyan szintű szembenállásról, mint a 40-es években. A második világháború és hidegháború központú történetírás problematikája, hogy korábbi korokra olyan eseményeket vetít vissza, amik akkoriban még nem voltak jelen. Tokió és Washington kapcsolatának elmérgesedése nem a washingtoni konferencián kezdődött, ahogy haditengerészeti versenyük sem. Előbbi a 30-as évek, utóbbi a 19. század végének eredménye volt.⁷⁵⁸

A washingtoni konferencia idején Hughes külügyminiszter nemcsak arra ügyelt, hogy az Egyesült Államok partnerségéről Nagy-Britanniát meggyőzze, ugyanezt kívánta elérni Japánnal is. 1918–1919 folyamán Párizsban Wilson elnök, ahogy sok más esetben is, valóban rontott a két nemzet kapcsolatán, de az új amerikai adminisztráció ezt is pozitív irányba kívánta mozdítani. Hughes Nagy-Britannia mellett Japánt is meg kívánta arról győzni, hogy az új nemzetközi világban az Egyesült Államok vezette regionális partnerség mindenki előnyére válhat.

⁷⁵⁶ Nagy-Britannia első világháború utáni hatalmi hanyatlását ld. Schmidt: *Száz év távlatából*, i. m. 9–12.

⁷⁵⁷ Zoellick, i. m. 181.

⁷⁵⁸ Kevin M. Doack: *The Christian Habitus of Japan Interwar Diplomacy*. In: Best – Frattolillo, i. m. 71–92.

Harding elnök és az amerikai külügy Wilsonnal szemben nem Amerika egyeduralmát, hanem annak elsőségét kívánta elérni. Ebben a szerepben azonban fontos volt a kölcsönös együttműködés is. Ahogy Európában és Latin-Amerikában is az önálló nemzetek politikai és gazdasági együttműködésére törekedtek, úgy ez a Távols-Keleten sem volt máshogy. Hardingék felfogásában Japán a nemzetközi világ fontos eleme volt, valamint az új távol-keleti rendet Nagy-Britannia és a területi integritásában megtartott független Kína mellett Japánnal közösen képzelték el. A korabeli amerikai külpolitikai gondolkodás pontosan tudta, hogy a távol-keleti szigetország számtalan kihívással állítja szembe, de a vele való együttműködéssel többet nyerhetnek, míg az ellenségeskedéssel csak veszíthetnek. Wilson idején a japán hadiflotta programra az amerikai haditengerészet első számú ellenségeként, Hardingék azonban Tokióra a „nagy hármas” egyik tagjaként tekintettek.⁷⁵⁹

A japán diplomácia természetesen tudatában volt annak, hogy Washingtonban a pálya nem nekik fog lejtetni, és ha nem csatlakoznak, az „angolszászokhoz csatlakozó kínaiak” izolálhatják őket.⁷⁶⁰ Az Egyesült Államokba delegált japán nagykövet, Shidehara Kijuro amerikai kollegáinak hangot is adott Tokió ez irányú félelméről. Hughes azonban biztosította Kijurót, hogy a washingtoni konferencia nem egymás kizárásáról szól, hanem arról „*hogy a csendes-óceáni térségben és a Távols-Keleten az általános elvekben [...] közös megegyezésre jusunk*”.⁷⁶¹ Hughes odáig ment, hogy a konferencia tematikájához annyira nem kapcsolódó bevándorlás és az ópiumkereskedelem ügyében is tárgyalásokba bocsátkozhatnak. Az amerikai külügyminiszter azt remélte, hogy a megbeszéléseken Japánt sikerül meggyőzni arról, hogy a közösen kidolgozott regionális rend az ő érdekeit is szolgálja. Japánnak azonban az Egyesült Államokkal szemben katonai szövetségre is szüksége volt. Oroszország és Kína átmenetileg meggyengült, de Tokióban tartottak attól, hogy az említett két ország egyikének vagy másikának újbóli megerősödése a távol-keleti szigetország biztonságát is kihívhatja. Japán ezt a biztonságérzetét szövetségesekkel támogatta meg, hiszen egy kontinentális erőcentrummal szigetországgként nem vetekedhetett. Emellett Kato Tomosaburo admirális a térség nagyhatalmainak flottaprogramját Hara Takashi miniszterelnöknek prezentálta. Az első világháború hozta haditechnikai változások nemcsak az Egyesült Államok, hanem Japán földrajzi védőpajzsát is kikezdték. A két angolszász nemzet újfajta flottaversenyének fő színtere a Csendes-

⁷⁵⁹ Zoellick, i. m. 177.

⁷⁶⁰ u. o. 183.

⁷⁶¹ Idézi: u. o.

óceán volt, így a távol-keleti szigetországban is úgy értékelték, hogy biztonságuk garantálásának érdekében erős flottára és szövetségesekre van szüksége.⁷⁶²

A „nagy három” egymás elé állított kihívásai mellett a konferencia lefolyását a többi résztvevő is nehezítette. Franciaország a tárgyalásokba mindenképpen be kívánta vonni a Népszövetséget, Kína központi kormánya tárgyalóképtelen volt, hiszen a pekingi kormányzatot a „déli nacionalisták” éppen januárban döntötték meg, míg áprilisban a hadurak közti fegyveres harcok is kiújultak. Ettől függetlenül a megbeszélések 1922 februárjára véget értek és több szerződés is aláírásra került. Ezek a történetírás számára ismertek, de mi is végigvesszük. Az öthatalmi megállapodás hivatalosan a haditengerészetek lefegyverzését szolgálta, azonban a világtengerek újfajta felosztását takarta. A hadihajók vízkiszorítását tonnatartalmakban határozták meg, amely alapján az Egyesült Államok és Nagy-Britannia 500, Japán 300, Franciaország és Olaszország pedig 175 ezer tonna vízkiszorítású flottát tarthatott. A „nagy hármas” haditengerészetére nézve ez 10:10:6-os arányt jelentett, ami szembetűnően Japán kisebbségét jelzi. Ha azonban a számok mögé nézünk, Tokió nem lehetett teljesen elégedetlen. Először is flottáját az Egyesült Államok és Nagy-Britannia több óceánon tartotta fent, míg Japán ezt egy térségre koncentrálhatta. Az említett rendelkezés tehát egyáltalán nem volt annyira aránytalan: papíron a távol-keleti szigetország a nagyhatalmak tengeri rangsorában valóban csak „harmadik volt”, de a csendes-óceáni régióban és a Távol-Keleten hivatalosan is a három nagyhatalom egyike lett. Fontos megjegyezni, hogy ezek a számok nem voltak kőbe vésve és a szerződés újratárgyalására is lehetőséget hagytak, olyannyira, hogy azt tíz év múlva az aktuális eredmények és következmények mérlegelése után újra tárgyalásra kellett bocsátani. A történetírás által emlegetett „tíz évre kötött” szerződés időtartama így értendő.⁷⁶³

A konferencia utáni eufórikus hangulatot is fenntartásokkal kell kezelni. Az öthatalmi szerződést a Népszövetség és a közvélemény felé leszerelési határozatként közvetítették, aminek hatására sorra jelentek meg olyan cikkek, hogy Amerika szavakkal több csatahajót súlyosított el, mint az első világháború során a német tengeralattjárók összesen.⁷⁶⁴ A valóságban azonban szó sem volt lefegyverzésről. A „nagy csatahajók” jelenléte, amelyek a 19. század és az első világháború korának „pompás fegyverei” voltak, valóban súlyos vitákat generáltak. Attól függetlenül, hogy a nagy háború során igazán nagy tengeri ütközetre alig került sor, a világ közvéleményének szemében a csatahajók fizikális megjelenése olyan halálosztó fegyverekkel

⁷⁶² u. o. 183–184.

⁷⁶³ Franciaország a konferencián betöltött szerepéről ld. Goldstein, i. m. 192–219. Kínáéről: u. o. 249–266. Az öthatalmi szerződésről: Zoellick, i. m. 187–189. Az öthatalmi szerződéssel kapcsolatos diplomáciai iratok: FRUS, 1922. I. (1938) 53–266. (a szerződés szövege: u. o. 247–266.)

⁷⁶⁴ *The New York Times*, 1921. november 12. 4.

párosult, amelyek milliók életét ontották ki. A konferencia ezt figyelembe véve valóban szabályozta és megtiltotta a nagy méretű hajók építését, de ennek betartása egyrészt mindenkinek saját belátására volt bízva, másrészt a már folyamatban lévő programokat nem érintette. Ez a valóságban annyit jelentett, hogy az 1916-os amerikai, vagy a hasonló japán és brit haditengerészeti fejlesztéseket be lehetett fejezni.⁷⁶⁵ Ezek mellett fontos volt, hogy az új fegyvernemek – mint a repülés vagy a tengeralattjárók – alkalmazására semmilyen korlátozást nem foglaltak szerződésbe. A tengeralattjárókkal kapcsolatban ráadásul a brit javaslattal szemben az amerikaiak a japánok oldalára álltak és végül kitarítottak amellett, hogy ezeket a harci eszközöket nem lehet a „kémiai hadviseléshez” mérni, így azok betiltása vagy törvényen kívül helyezése is felesleges. Nagy-Britannia, Japán és az Egyesült Államok haditengerészeti versenye tovább folyt és a nagy csatahajók kora után felkészültek az új időkre: a repüléssel és a tengeralattjárókkal megtámogatott hadviselésre.⁷⁶⁶

Ezek mellett egy négyhatalmi szerződés aláírása is megtörtént, amiben Japán, az Egyesült Államok, Franciaország és Nagy-Britannia garantálták a csendes-óceáni birtokok sérthetlenségét. Balfour eredetileg Ausztrália és Új-Zéland Japánnal szembeni biztonságának garantálását szerette volna tető alá hozni, de Hughes ezt a tervezetet nem támogatta. Az amerikai külügyminiszter a mögötte álló törvényhozás miatt sem egyezhetett bele semmilyen szövetségbe, de Japánnal szemben sem kívánt ellenséges lenni, így Ausztrália és Új-Zéland biztonságának garantálása érdekében négyhatalmi megállapodást kötöttek, annak finomabb hangzása miatt.⁷⁶⁷ Ezek mellett a Távols-Kelettel kapcsolatban is fontos döntések születtek. Az európai nagyhatalmak és Japán megtarthatta Kínán kívül szerzett területeit, így Tokió a volt német csendes-óceáni szigetek feletti uralmát is elismerték, cserébe Kína területi integritását sérthetetlennek minősítették, valamint a nyitott kapuk elve alapján a kereskedelmi és üzleti célú befektetések mindenki előtt nyitva álltak. A japánok mandzsúriai vasút és nyersanyagok iránti érdeklődését szintén nem akadályozták. Tokiónak a többi európai nagyhatalommal együtt azt kellett garantálnia, hogy a tartományok a központi kínai kormányzat kezén maradnak, valamint a kereskedelemről a megfelelő arányban a helyi adminisztráció is kiveszi a részét. Ezek mellett Japán befejezte csapatainak kivonását a Santung-félszigetről és az Orosz Távols-Keletről.⁷⁶⁸

⁷⁶⁵ Zoellick, i. m. 189–190.

⁷⁶⁶ A washingtoni konferencia lefegyverzési mítoszáról ld. Goldstein, i. m. 127–146. A tengeralattjárókra és harci gázokra vonatkozó iratok: FRUS, 1922. I. (1938) 267–270.

⁷⁶⁷ Pusey, i. m. 491–500. A négyhatalmi szerződéssel kapcsolatos iratok: FRUS, 1922. I. (1938) 1–53. (a szerződés szövege: u. o. 46–47. 36–37.)

⁷⁶⁸ Ez volt a kilenchatalmi szerződés. FRUS, 1922. I. (1938) 271–284. (a szerződés szövege: u. o. 276–281.)

7.3.3. A washingtoni konferencia értékelése

A washingtoni megbeszélések eredményét illetően elmondhatjuk, hogy az Egyesült Államok minden tekintetben el tudta érni céljait. Megakadályozta az angol–japán szövetséget, a kínai kereskedelem kapuit nyitva tartotta és megalapozott egy új nagyhatalmi együttműködésnek, amelyet a térség „három nagyja” Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és Japán biztosított. Bár utólag a Népszövetség ratifikálta a szerződéseket, de ez inkább a végeredmény tudomásul vétele volt. A genfi székhelyű „nemzetközi” szervezetet az amerikai adminisztráció a korban nemcsak Latin-Amerikából, hanem a Távól-Keletről is módszeresen kizárta. Japán látszólag diplomácia vereséget szenvedett, de ezt a történetírás inkább a későbbi események visszavetítéseként értékeli így.

A megbeszélések során az Egyesült Államok ügyelt arra, hogy a brit–japán együttműködés mellett olyan alternatívát nyújtson, amibe Tokió is szervesen csatlakozhat. A csendes-óceáni német szigetek megszerzését Washington nyugtázta, ahogy a távol-keleti ország haditengerészetének programját is. Az elnöki beszédekben megjelenő későbbi geopolitikai aggályok és a távol-keleti helyzet miatt szükségesnek tartott hadiflotta fejlesztése inkább retorikai fogás volt, mint Tokióval való nyílt szembehelyezkedés.⁷⁶⁹ Coolidge elnök mindig ügyelt arra, hogy ezzel kapcsolatban egyetlen nagyhatalom neve se „hangozzon el”, nehogy azt egy esetleges hatalmi versenyként értelmezhesék. Coolidge adminisztrációjának ugyanis határozott célja volt, hogy nyugati partját biztonságban tudja, egy stabil és biztos lábakon álló kelet-ázsiai rend megteremtése. Harding és Coolidge elnök Hughes külügyminiszter segítségével Japánra partnerként tekintett, akit a Santung-félszigetről és az Orosz Távól-Keletről sem kellett kiharcolnia, hiszen csapatait Tokió saját maga vonta ki. Ezt a kivonulást a washingtoni konferencia nem megparancsolta, hanem nyugtázta. A tárgyalásokon az Egyesült Államok amellest, hogy a régió politikáját számára kedvező irányba terelte, Nagy-Britanniával megalapozta történelmi együttműködését és Japánnal sem hidegítette el viszonyát.⁷⁷⁰

Felvetődhet a kérdés, ha a konferencia az Egyesült Államok és Japán kapcsolatában nem okozott törést, akkor mi volt a problematika. Ennek megválaszolása összetett, de a továbbiakban erre vállalkozunk. Az amerikai fővárosban látszólag orvosolták a Távól-Kelet és a Csendes-óceán konfliktusait, de a valóságban ez megkésett lépés volt. Kína stabilitása a 19. század végére megbomlott, ahogy Japán befolyása a 20. század elejére megnövekedett. Ezek mellett az

⁷⁶⁹ Az elnökök csendes-óceáni geopolitikai aggályairól ld. 7.4. fejezet. A washingtoni konferenciáról szóló diplomáciai iratok: FRUS, 1922. I. (1938) 1–384.

⁷⁷⁰ A washingtoni konferencia és a kínai helyzet kapcsolatáról vö. Zoellick, i. m. 192–194. FRUS, 1922. I. (1938) 271–287.

első világháború az európai nagyhatalmakra is súlyos csapást mért, ami tovább súlyosbította a térség amúgy is kényes helyzetét. A Távol-Kelet évszázados problémái mellett a régióban jelen lévő európai nagyhatalmak ereje is tetőződött. Az első világháború után egyszerre kellett szembenézni ezzel a kettősséggel.⁷⁷¹

A washingtoni konferencia a haditengerészeti vetélkedés újfajta technikai versenyének felismerésében megelőzte korát, de a Távol-Kelet ügyeiben attól jelentősen lemaradt. Hughes Root segítségével hiába próbálta követni Hay és Roosevel politikáját, ezek egyrészt idejétműltak voltak, másrészt annak idején ők is aktuális helyzetekre reagáltak. Az 1920-as évtizedre Washington valóban a térség egyik legerősebb hatalma volt, de geopolitikai előnyei ellenére politikáját továbbra is helyi történésekre reagálva alakította. Hay és Roosevel maguk is rövid távú megoldásokat alkalmaztak, miközben tudatában voltak annak, hogy még hosszú időre lesz szükség ahhoz, hogy a térség életét az Egyesült Államok saját képére formálja, ha egyáltalán ez egyszer lehetséges lesz. Ezzel szemben 1921 és 1922 között továbbra is a rövid távú és aktuális megoldásokban gondolkodtak. Az egységes és stabil Kína hiányában és az orosz polgárháború árnyékában nem is nagyon lehetett hosszú távon gondolkodni. Az amerikai diplomácia a nagy háború utáni évtizedre ért el oda, hogy a politikát a Távol-Keleten saját érdekei alapján kezdje alakítani, miközben Európából és Latin-Amerikából is kihívásokkal nézett szembe. Az amerikai diplomácia 1922 után Európára és Latin-Amerikára fókuszált, míg a Távol-Keleten megfigyelésre és kivárára helyezkedett.⁷⁷²

A kor amerikai külügye azt a hibát követte el, hogy Hay és Roosevel figyelmeztetése ellenére a Tokió támasztotta csendes-óceáni kihívásokat a távol-keletivel összefüggésben kezelte. Tették ezt azért, mert a nyugati partoktól a Dél-kínai-tengerig húzódó amerikai külterületek kapcsolódtak egymáshoz, illetve Kína területén is amerikai csapatok jelentek meg. A két térség azonban különálló régió volt, amely más-más politikát követelt meg. A washingtoni konferencia után ezért alakulhatott ki az a kettőség, hogy Japán tekintetében az amerikai külpolitikai gondolkodás megosztott volt. Az amerikai diplomácia kelet-ázsiai partnerként kezelte, míg a Japán Birodalmi Haditengerészetre a legjelentősebb ellenlábasaként tekintett, és a japánok csendes-óceáni előretörését az amerikai nyugati partok biztonságának kihívójaként értékelte. Ez a kettőség Japánban is megvolt: egyrészt Washingtonnal a távol-keleti rendben szívesen együttműködtek, másrészt a Csendes-óceánon a szigetország admirálisága védelmi okokból az Egyesült Államok flottaprogramját tartotta legnagyobb kihívásának.⁷⁷³

⁷⁷¹ Iriye: *After Imperialism*, i. m. 3. 9. 26.

⁷⁷² Zoellick, i. m. 194–197.

⁷⁷³ Goldstein, i. m. 149.

7.3.4. Az amerikai–japán viszony további alakulása

Az amerikai diplomácia szakított azzal a korábbi nemzetközi hagyománnyal, hogy Japán másodrendű hatalomként kezelje, ahogy a partnerségi együttműködésre az 1920-as évek japán kormányzatai is hajlandónak mutatkoztak. Az amerikai admirálisok lobbijának nyomására azonban a Csendes-óceán kérdését Coolidge továbbra is összekötötte a Távols-Kelettel. A washingtoni konferencia hiába értékelt Kínát különállóan, a távol-keleti óriás stabilitási és hatalmi gondjai nem oldódtak meg, míg az Orosz Távols-Kelet és a Mongólia feletti uralmat a Szovjetunió sikeresen visszanyerte. A Mandzsúriáért újra induló orosz és japán, valamint a Kínától délre fekvő területekért induló európai és japán verseny továbbra sem került le a napirendről, ahogy a csendes-óceáni flottaverseny sem.⁷⁷⁴

A térség nagyhatalmi problémáit a washingtoni konferencia ettől függetlenül egy időre orvosolta, és mind amerikai, mind nemzetközi vonalon megfelelő, gyors és hatásos választ adott egy olyan helyzetre, amit három évvel korábban a győztes nagyhatalmak Párizsban nem tudtak megoldani. Az 1921 és 1922 között rendezett konferencia az újfajta amerikai diplomáciai győzelem mellett előrevetítette a nagyhatalmi világ új szabályait. Az évtized további részében az amerikai diplomácia Kínához hasonlóan a térség többi területével is kevésbé foglalkozott. Az elnöki beszédekben főleg a Csendes-óceánnal kapcsolatos geopolitikai és biztonsági értekezéseket olvashatjuk. Coolidge elnök a japánokkal folytatott amerikai kapcsolatot 1927-ben pozitívnak értékelt: „[...] a közelmúltban mindent megtettünk annak érdekében, hogy háromhatalmi szerződést kössünk. Japán együttműködéséről biztosított bennünket, de Nagy-Britanniával nem tudtunk megegyezni”.⁷⁷⁵ A korabeli brit–amerikai együttműködés ismeretének tekintetében a fenti sorokat nehezen lehetne értelmezni, de az elnök szavait a diplomáciai iratok is alátámasztják. A Japánnal kapcsolatos iratok 1921-ben még vlagyivosztocki fegyveres összecsapásokról,⁷⁷⁶ a volt csendes-óceáni német gyarmatokról, valamint a brit–japán-szövetség okozta kihívásokról tanúskodnak, 1922-ben már a német gyarmatok ügyében történt megállapodásról számolnak be.⁷⁷⁷

A washingtoni konferencia után a haditengerészeti kérdések és a „három nagy” közti együttműködés sem került le a napirendről, de a számtalan egymás közti kényes ügy miatt nem tudott megvalósulni. A haditengerészet esetében ez meglepő módon inkább az amerikaiak és

⁷⁷⁴ Green, 141–143.

⁷⁷⁵ FRUS, 1927. I. (1942) viii.

⁷⁷⁶ Vlagyivosztockban egy japán őrségben lévő katona lelőtt egy amerikai hadnagyot: FRUS, 1921. II. (1936) 354–362.

⁷⁷⁷ Német csendes-óceáni gyarmatok: u. o. 287–307. Angol–japán szövetség: u. o. 313–319. 1922-es megállapodások: FRUS, 1922. II. (1938) 599–604.

britek között volt jelen, mint a japánok és a többiek között. Az 1923-as iratok arról tanúskodnak, hogy a britek a lőszerkereskedelem mellett a hadihajók lövésmagasságának korlátozásával is próbálkoztak, amit az amerikaiak természetesen elutasítottak, míg Japánnal szemben nem találunk vitás ügyeket érintő iratokat.⁷⁷⁸ Egy évvel később London újra tiltakozott az amerikai haditengerészetben hozott döntés ellen, míg Japán a távol-keleti szigetországról Amerikába érkező bevándorlók kitelepítése és a bevándorlás szabályozása ellen emelte fel hangját, addig az amerikai „megfigyelők” a dél-mandzsúriai vasút okán bekövetkező esetleges japán annexiótól tartottak. Emellett az amerikai diplomácia azt is fontosnak tartotta nyomatékosítani, hogy a Fülöp-szigetek függetlenségének kérdése kizárólagosan amerikai belügy.⁷⁷⁹ A mandzsúriai annexió azonban 1924-ben nem következett be, és amíg 1926-ban az amerikai és brit haditengerészeti vita tovább folyt, addig Japánnal szemben a főkakereskedelem és az amerikaiak számára kedvezőtlen japán bírósági eljárásokkal kapcsolatos, kevésbé fajsúlyos vitákról olvashatunk.⁷⁸⁰

Az évtized végéhez érve, 1927-ben a mandzsúriai vasút veszélye ismét felvetődik, miközben a britekkel a leszerelési viták továbbra is napirenden vannak. Az 1928-as iratok tanúsága szerint az amerikaiak továbbra is elzárkóztak a leszerelésektől, míg Japánnal szemben változatlanul a főkakereskedelem volt a „legnagyobb probléma”.⁷⁸¹ Nem kívánjuk azt állítani, hogy az amerikai külpolitikát Japán kevesebb kihívás elé állította, mint Nagy-Britannia. Mi arra kívánunk rámutatni, hogy a távol-keleti „nagy hármas” kapcsolata bonyolult viszonyrendszerben létezett. Nagy-Britannia a washingtoni konferencia után már nem akart és nem is tudott a távol-keleti térségre hatást gyakorolni, mindössze domíniumai és India védelmét kívánta ellátni, így az amerikai és japán fél hiába volt nyitott egy együttműködésre, ez a harmadik fél érdektelenségén megbukott. Ezzel szemben a csendes-óceáni flottaverseny is több párhuzamos konfliktuscentrumot hozott létre. Amíg a britek a hazai gazdasági és politikai válságok miatt a haditengerészeti leszerelésben, addig az amerikaiak és a japánok ennek fenntartásában voltak érdekeltek.⁷⁸²

Japán és az Egyesült Államok azonban hallani sem akart a leszerelésről. A diplomáciai iratok is arról tanúskodnak, hogy Washingtonnak és Tokiónak olyan kisebb konfliktusai voltak,

⁷⁷⁸ Lőszerkereskedelem: FRUS, 1923. I. (1938) 34–46. Lövésmagasság: u. o. 24–34.

⁷⁷⁹ London tiltakozása: FRUS, 1924. I. (1939) 6–17. Bevándorlás szabályozása elleni tiltakozás: FRUS, 1924. II. (1939) 333–411. Dél-mandzsúriai vasút: u. o. 414–417. Fülöp-szigetek: FRUS, 1924. I. (1939) 264–266.

⁷⁸⁰ Főkakereskedelem: FRUS, 1926. II. (1941) 462–478. Bírósági ítéletek: u. o. 478–487.

⁷⁸¹ Mandzsúriai vasút: FRUS, 1927. II. (1942) 482–492. Leszerelések: FRUS, 1928. I. (1942) 235–264. Főkakereskedelem: FRUS, 1928. III. (1943) 147–156.

⁷⁸² Londonban a politikusok és az admirálisok között megoszlott a vélemény a flotta leszerelésének kérdéséről. Előbbi természetesen a lefegyverzést, utóbbi viszont a Royal Navy megerősítését támogatta. Ezenkívül az admirális véleménye is megoszlott, hogy a haditengerészet megerősítéséhez a régi nagy csatahajók megtartására, vagy az új fegyvernemek bevezetésére van-e szükségük. Erről vö. Taylor: *A második világháború okai* i. m. 130–131. Kennedy: *Rise and Fall of British Naval Mastery*, i. m. 267–298.

mint a bevándorlás, a kereskedelem és a mandzsúriai vasút kérdése. A diplomácia azonban természetéből adódóan lassú, eredményességéhez hosszú időre és a párbeszéd fenntartására van szükség. Ezzel szemben a modern hadseregek sokkal gyorsabban cselekszenek. Amíg Hughes a konferenciát készítette elő, az amerikai haditengerészet már sikeresen elérte, hogy Harding elnök az amerikai törvényhozás előtt „*kísérleti tanulmányozások céljából*” támogassa a repülés, a tengeralattjárók, a motorizáció és az újfajta kommunikációs eszközök a hadsereg és haditengerészet számára történő felhasználását.⁷⁸³ A korban az amerikai külpolitikai gondolkodás hiába folyhatott több irányba – Washington szempontjából három, a valóságban inkább négy térséget jelentett –, ez a fiatal amerikai diplomácia teljesítőképeségén túlmutatott.

Ezért történhetett meg, hogy a Japánnal való partnerség a külpolitikai gondolkodás része volt, de az európai és latin-amerikai kihívások miatt ez egy időre háttérbe szorult. Az együttműködés fontosságának ellenére figyelmét mind Tokió, mind Washington más területekre összpontosította és a baráti viszonyra való törekvés ellenére az egymás közti párbeszéd is minimális maradt. Az idő azonban telt: az amerikai és a japán admirálisok folytatta a versengést, a gazdasági világválság után ráadásul Japán belpolitikai fordulatot vett. A távol-keleti szigetországot az 1920-as évtizedben még döntő többségében civil miniszterelnökök vezették, 1932-től az ország kormányzását a haditengerészet vette át, így az újabb mandzsúriai válságra Tokió már másfajta választ adott. A japán–amerikai együttműködés az említett okokon kívül az amerikai diplomácia 1922 utáni tértelenségén is megbukott. Az 1931-es események ettől függetlenül még nem feltétlenül tekinthetők az amerikai–japán ellenségeskedés kezdetének, de ennek kiemelése már túlmutat dolgozatunk keretén.⁷⁸⁴

7.4. A „nyugati beltenger”, a Csendes-óceán

Washington számára 1919 és 1922 között a Csendes-óceán is hasonló, ha nem nagyobb problémát jelentett, mint az atlanti térség. Nem véletlen, hogy az elnöki üzenetek külpolitikai vonatkozású részeinek többsége az amerikai önvédelem haditengerészeti vonatkozásairól szól, amelyek a csendes-óceáni kihívásokkal összefüggésben álltak. Amennyiben ezeket összevetjük a diplomáciai iratok súlypontjaival, amelyek Latin-Amerikát és Európát helyezik előtérbe, a kor amerikai külpolitikai gondolkodása „Janus-arcúnak” tűnhet. A valóságban azonban az amerikai külpolitika párhuzamos felfogású volt. Amíg a világot a diplomáciai szervek földrajzi szempontok alapján értékelték, és a kihívásokat időrendben kezelték, addig az elnöki hivatal

⁷⁸³ Harding elnök törvényhozás előtti bejelentése: FRUS, 1921. I. (1936) xiv. A diplomácia és a hadvezetések viszonyáról ld. Kissinger: *Diplomácia*, i. m. 197.

⁷⁸⁴ Japán belpolitikai fordulatáról ld. Zoellick, i. m. 194. Az 1931-es mandzsúriai válságról és körülményeiről ld. Taylor: *A második világháború okai*, i. m. 93–97.

természetéből fakadóan érzelmi szempontok alapján rendszerez, és évszázados időrendben gondolkodik.

Ennek köszönhető, hogy amíg az elnöki írásokban Európa és Latin-Amerika ügyei csak később, egy-egy konkrét történeti esemény kapcsán kapnak nagyobb szerepet, addig a Csendes-óceánnal összekötött biztonsági kérdés 1921 és 1928 között folyamatosan jelen van, és nem köthető egy kimondott történéshez, hanem az egy hosszabb folyamat része. Az amerikai kontinens biztonsági kérdései az Egyesült Államok lakosságának politikai gondolkodását a kezdetek óta megosztotta. A megoldás kulcsát az izolacionalisták a földrajz erejében és a kulturális homogenitás megőrzésében, az internacionalisták a Köztársaság intézményeinek elterjesztésében, míg a konzervatív nacionalisták Washington érdekeinek teljes körű érvényesítésében látták. Az erős honvédelem és hadiflotta működtetését a pacifista mozgalmak ellenére mindhárom irányzat támogatását élvezte.⁷⁸⁵ Az első világháború utáni izolacionalista hangulat azonban a flottaépítésre szánt pénzüsszegek megszavazását bojkottálni próbálta. Az amerikai gondolkodásba a világháború után beépült az a mítosz, hogy a nagy háború fő oka az európai nagyhatalmak egymás közti politikai és fegyverkezési versenye volt. A 20. század hajnalán a haditechnika nagy fejlődésen ment keresztül, amelynek leglátványosabb színtere a haditengerészet volt.⁷⁸⁶

Ebben a hangulatban a washingtoni döntéshozók helyzete nem volt egyszerű, hiszen a Csendes-óceán térségében egy újfajta flottaverseny vette kezdetét. Az amerikai haditengerészeti lobbitermészetesen a flotta megerősítését és a két óceánra kiterjedő haditengerészet megvalósítását kívánta folytatni, míg a kongresszus ezzel szemben a lefegyverzés mellett volt. Az amerikai történelemben több példát láthattunk, hogy az észak-amerikai nemzet a szükséges konfliktusok idején rekordgyorsasággal tudott olyan fizikai erőt felsorakoztatni, amelynek a világon kevés kihívója akadt, majd a kihívások megszűnte után ezeket újra a minimálisra redukálták. Ez a gyakorlat egyszerre táplálkozott az észak-amerikai nemzet földrajzi kivételességéből és a telepések önvédelmi hagyományából. Az első világháború után azonban az amerikai partok védelméhez már nem volt elegendő a helyi milíciák vagy a geopolitikai sajátosságok nyújtotta védőernyő. Az nagy háború a Távols-Kelet hatalmi vákuumait is elmélyítette, ami a helyi nagyhatalmak politikai versenyfutását is erősítette.⁷⁸⁷

7.4.1. Az újfajta flottaverseny

Az 1920-as évtizedben egy újfajta flottaverseny vette kezdetét. A nagyhatalmak a régi robusztus csatahajók helyett az új technikai vívmányok felé fordultak. Az európai és atlanti

⁷⁸⁵ Dueck, i. m. 2–3.

⁷⁸⁶ Zoellick, i. m. 176–178.

⁷⁸⁷ Id. 7.2. fejezet.

vizeken Nagy-Britannia továbbra is tartotta egyeduralmát, de hatalmi pozícióit a Csendes-óceánon Japán és az Egyesült Államok is kihívta. Tokió és Washington Londonnal szemben azonban rájött arra, hogy a csatahajók kora lejárt és az új forradalmi találmányok miatt idővel egy másfajta versengés veszi kezdetét.⁷⁸⁸

Az egyik ilyen fontos változás a repülés forradalma volt. Az első világháború harcterein bevetett repülőek még nem keltettek túlzott feltűnést, de jeleztek, hogy a tankok mellett a modern háborúk másik fontos eszközei lesznek. Harding elnök az amerikai flottaprogramot folytatni kívánta, de ő volt az elnökök közül az első, aki felhívta a figyelmet arra, hogy a jövőben a repülés mind a civil lakosság, mind a haditengerészet számára fontos lesz. Az 1921 áprilisában küldött üzenetében erről így vélekedett: „*A légi közlekedés sem a hadseregtől, sem a haditengerészettől nem választható el, és kormányunknak a honvédelem érdekében ösztönözni kell annak polgári és hadi célú fejlesztését*”.⁷⁸⁹ Az elnök ennél tovább is ment, és kérte, hogy a haditengerészet légi fejlesztéseit az amerikai törvényhozás támogassa: „*Javaslom a Haditengerészeti Osztály Repüléstechnikai Irodáját létrehozó jogszabály megalkotását, valamint a haditengerészet állományának repüléssel kapcsolatos korlátozásainak megszüntetését*”.⁷⁹⁰ Hughes külügyminiszternek 1921 júniusára sikerült elérnie, hogy az amerikai törvényhozás az 1916-os flottaprogramot életben tartsa, miközben a régi fegyverzetet leszerelték. Ez a Harding-adminisztráció elképzeléseiben inkább újra fegyverzés volt és elérték, hogy az amerikai haditengerészet a repülés nyújtotta új forradalmi technikák felé forduljon. Az Egyesült Államok Japánnal együtt egy új flottaversenybe kezdett, amelyben a csendes-óceáni nagyhatalmi versengést új alapokra helyezték. Ahogy az elnök erről 1922 decemberében küldött üzenetében fogalmazott: „*A világ vasúti sineinek 40 százalékát mi fektettük le, de ez mégsem felel meg a jelen követelményeinek. [...] Ostobaság lenne figyelmen kívül hagyni, hogy a motorizált korban élünk*”.⁷⁹¹ Az amerikai politikai gondolkodók, ahogy történetükben oly sokszor, a nagyhatalmi versengésben a technikai fejlődést kívánták előnyükre fordítani.

Az atlanti térségben a kommunikációs versenyt viszonylag gyorsan sikerült megnyerni, a Csendes-óceánon azonban Nagy-Britannia, Japán és az Egyesült Államok hatalmi kötérlhúzását a washingtoni konferencia csak elnapolta. Minden érdekelt nagyhatalom a legjobb tudása szerinti pozícióit próbálta megszerezni, amivel aztán vetélytársaival szemben előnybe kerülhetett. Éppen ezért a haditengerészeti leszereléssel az új elnök, Coolidge is szembehelyezkedett:

⁷⁸⁸ Az első világháború hatására kialakuló flottaversenyről vö. Dingman, i. m. Arthur P. Dudden: *American Empire in the Pacific. From trade to Strategic Balance, 1700–1922*. Routledge, New York, NY, 2004. 297–366.

⁷⁸⁹ FRUS, 1921. I. (1936) xiv.

⁷⁹⁰ u. o.

⁷⁹¹ FRUS, 1922. I. (1938) ix–x.

„Nem szabad további leszereléseket végrehajtani. A hadsereg polgárainak itthoni, a haditengerészet külföldi biztonságát garantálja. Mindkét szolgálatot inkább erősíteni kell, mint gyengíteni. A hadseregnek további repülőgépekre, a haditengerészetnek további tengeralattjárókra van szüksége. Panama védelmét tökéletesíteni kell”.⁷⁹² Ezekben a mondatokban az elnök összegezte az Egyesült Államok újfajta kihívásait. A lefegyverzéssel szemben a hadsereg és a haditengerészet további erősítését ajánlotta, és a katonai repülés mellett a tengeralattjáró-flotta növelését irányozta elő. Előbbi szükségességéről már beszültünk, utóbbi azonban szintén olyan fegyvernem volt, amely a technika fejlődésével kihívhatta a 19. századi haditengerészeti gondolkodást.⁷⁹³

Az első világháború bebizonyította, hogy a tengeralattjáró nemcsak a kereskedelmi vagy utánpótlási útvonalakat tudja elvágni, hanem tengeri blokádnak ellenére sikeres harcászati eszköz is lehet, ami akár nagy csatahajókat is hullámsírba küldhet.⁷⁹⁴ Nagy-Britannia és Franciaország inkább a csatahajók megtartását és a tengeralattjárók számának csökkentését kívánta elérni, míg a két csendes-óceáni fekvésű nagyhatalom – az Egyesült Államok és Japán – ezzel szemben tengeralattjáró-flottájuk növeléséről nem kívánt lemondani. A tengeralattjárók által szedett áldozatok emléke az amerikai köztudatban hiába élt élénken, Washington a csendes-óceáni térség stratégiai kihívásai miatt ezekről nem mondhatott le. A hatalmi kihívásokra adott „védelmi” válasz természetesen az amerikai gondolkodás önvédelmi hagyományából táplálkozott, míg a Panama-csatornára tett megjegyzés Washington Achilles-ínának megerősítését célozta.⁷⁹⁵

Az elnök egy évvel később már arról értekezett, hogy „a hadsereg pilótái sikeres világ körüli utakat tettek meg”,⁷⁹⁶ ami újabb bizonyítéka volt annak, hogy Coolidge adminisztrációja a repülés technikai forradalmának eszközeit már nemcsak kívánatosnak gondolja, hanem azt kísérleti fázisban teszteli is. A kor amerikai külpolitikai elgondolása a repülés forradalma és a tengeralattjárók szerepének megnövekedése mellett az ezekhez szükséges új nyersanyagforrásoknak is jelentős figyelmet szentelt: „Ezen az osztályon [a Haditengerészeti Osztályon] a légi-, a felszíni és a tengeralatti erők fontosságát vizsgálják, hogy nemzetünk védelmének egyetlen modern fejlesztését se mulasszuk el. Egy speciális bizottság a haditengerészet kőolajproblémá-

⁷⁹² FRUS, 1923. I. (1938) xvi.

⁷⁹³ u. o.

⁷⁹⁴ A sok eset közül az egyik leghíresebb volt, amikor 1915. április 27-én egy osztrák SM U 5-ös tengeralattjáró elsüllyesztette a 12 550 bruttóregisztertonna vízkiszorítású Léon Gambetta francia cirkálót. Ld. Georg von Trapp: *Az utolsó tisztelgésig. Egy osztrák tengeralattjáró-parancsnok története.* Garamond Hungária, Budapest 2017. 25–39.

⁷⁹⁵ A közhangulat és a lefegyverzések kapcsolatáról ld. 4.2. fejezet.

⁷⁹⁶ FRUS, 1924. I. (1939) xviii.

ját vizsgálja, hogy mérlegelje a jövőbeli fűtőolaj-ellátás biztosításának problémáját és a haditengerészet olajtartalékainak kimerülését megakadályozza”.⁷⁹⁷ Az elnök szemében az újfajta erős haditengerészet önvédelmi célokat szolgált: „Minden nemzet, amely agresszív és birodalmi intézmények fenntartására vállalkozik, a világ gazdasági fejlődésében súlyos fogyatékossgokat szenved el. A hadseregben és haditengerészetben a megfelelő védekezés és felkészülés alapos okából hiszek”.⁷⁹⁸

Az 1920-as években tehát hiába tombolt az Egyesült Államokban a közhangulat generálta lefegyverzések politikája, Washingtonban arról az észak-amerikai nemzet önvédelmi képességei miatt nem mondott le. A Coolidge vezette amerikai adminisztráció ettől függetlenül más nemzetek esetében nem volt ilyen megértő. A csendes-óceáni térségben az Egyesült Államok külpolitikai gondolkodása bárminemű brit, japán vagy más fegyverkezési szándéokra birodalmi vagy agresszív jelzőt akasztott. Az amerikaiak továbbra is azt kérték a világ nemzetektől, hogy haditengerészeti programjaikat ne tekintsék ellenségesnek: „Miközben a szárazföldi és tengeri védelmi erők fenntartását javasoljuk [...] szeretném, ha minden más nemzet megértené, hogy ez [...] nem közvetít ellenséges szándékot. Azt szeretném, hogy Amerika fegyveres erőit minden nép ne ellenségnek, hanem barátoknak tekintse, mint nemzetünk hozzájárulását a világ biztonságának és békéjének fenntartásához”.⁷⁹⁹ Az amerikai fegyveres erők világbékében játszott szerepe nem 1945 után született, ezt a washingtoni külügy először az első világháborús szerepvállalásuk után emlegette.

7.4.2. A leszerelések és az önvédelmi képesség szembenállása

Az amerikai külügy ettől függetlenül nem hagyta figyelmen kívül a kor leszerelési hangulatát, sőt több esetben ezt maga is támogatta. Az amerikai konzervatív gondolkodásban azonban az is benne volt, hogy saját magát minden nemzetnek meg kell tudnia védenie. A Csendes-óceánt biztosító erős haditengerészet és annak Achilles-ínja, a Panama-csatorna militarizált övezetének fenntartása Washington szemében önvédelmi célként jelent meg, ami a világbéke hosszú folyamatát semmiben sem hátráltatja. Az amerikaiak más nemzetek önvédelmi képességének fontosságáról is beszéltek, de a más nagyhatalmak hasonló programjainak megbélyegzése az amerikaiak idegenek iránti bizalmatlanságából adódott. 1925-ös év végi üzenetében Coolidge is elismerte, hogy bár szükséges a világ fegyverzeteinek leszerelése, ez nem érintheti a haditengerészeteket: „[...] a világ számára jelenleg a hadseregek csökkentése a legfontosabb,

⁷⁹⁷ u. o.

⁷⁹⁸ u. o.

⁷⁹⁹ u. o. xix.

nem pedig a haditengerészeté”. Az elnök azt is hozzátette, hogy „*Nemzetünk általános politikája a leszerelés*”,⁸⁰⁰ ezeket a gondolatokat az észak-amerikai kontinens földrajzi kivételessége is táplálta.

Az első világháború azonban az Egyesült Államokon is érezte hatását, hiszen teljes katonai erejét a szövetségi állam nem szerelte le. Ezt maga az elnök is elismerte: „*Béke idején nemzetünk még sosem tartott fent ekkora hatékony katonai erőt, mint most. A hadsereg, a haditengerészet, a tengerészgyalogság, a nemzeti gárda és a szervezett tartalékok mintegy 558.400 főt képviselnek. Ezek az erők jól felszereltek és magas a moráljuk*”.⁸⁰¹ Az elnök adataihoz képest az aktív személyzet természetesen fele akkora volt, de a 250 ezer főt számláló hadsereg békeidőben, amerikai viszonylatban szokatlan volt. Összehasonlításképpen ez a szám 1914-ben 160 ezer volt, így az amerikai katonai erő tíz év alatt közel a kétszeresére nőtt. Ez 115 millió lakoshoz viszonyítva még mindig kicsi volt, de az amerikai hagyományokhoz képest nagy.⁸⁰² A párizsi békekonferencia utáni világban, amikor mindenhol instabilitás uralkodott, egy olyan nagyhatalom, amely nemcsak a világtengerek ura, hanem a nemzetközi politikai élet vezető alakja kívánt lenni, többé már nem engedhette meg magának, hogy csekély katonai erő álljon rendelkezésére. A haditengerészeti programok tehát hiába irányultak védelmi célokra és táplálkoztak önvédelmi gondolatokból, azok az észak-amerikai nemzet nagyhatalmi érdekeit is szolgálták.⁸⁰³

Az amerikai politikai gondolkodás 1925 után is kitartott a haditengerészeti programok mellett, így az elnöki üzenetekben is végig jelen van, szinte ugyanazokkal az érvekkel és elgondolásokkal alátámasztva, amelyeket fent is bemutatunk, csak más-más megfogalmazással. Az Egyesült Államok csendes-óceáni szerepvállalásában ez azért fontos, mert a klasszikus nagyhatalmi politizálást az atlanti térséggel szemben a nyugati félteke jobban megkövetelte. Az Atlanti-óceánon főleg a kommunikációs eszközök, a nyersanyagok, a kereskedelem és az üzleti befektetések terén folyt a verseny. Kalifornia partjaitól nyugatra azonban Japán, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között a Csendes-óceánon újfajta nagyhatalmi kötélhúzás indult. London gyarmatbirodalma felbomlóban volt, de a távol-keleti zűrzavar, az ANZAC nemzetekkel kiépített domíniumi kapcsolatai és a Japánnal való együttműködése miatt a régióban még

⁸⁰⁰ FRUS, 1925. I. (1940) xiii.

⁸⁰¹ u. o. xix.

⁸⁰² A két harcoló fél a polgárháborúban 2,5 millió katonát mozgósított, de a harcok végeztével számuk jelentősen csökkent. A geopolitikai előnyök mellett a fegyverviselési jog és az államok önrendelkezése alapján szerveződő fegyveres milíciák jelenléte miatt a szövetségi kormánzatnak nem volt szüksége nagy hadsereg fenntartására. Az amerikai hadsereg méreteiről ld. Kennedy: *A nagyhatalmak tündöklése*, i. m. 95–96. 149. 195.

⁸⁰³ Zbigniew Brzezinski: *A nagy sakktabla. Amerika világelsősége és geopolitikai feladatai*. Antall József Tudásközpont, Budapest 2017. 19.

képviseltette magát. Kereskedelmi verseny természetesen itt is volt, hiszen az évtized elején az Orosz Távol-Kelet üresen állt, míg a hatalmas kínai piac is „nyitott volt”.⁸⁰⁴

Ebben a helyzetben az Egyesült Államoknak nyugati partjától a Fülöp-szigetekig klaszszikus nagyhatalmi versenyt kellett folytatnia. Amíg a washingtoni külügy Európa vagy Latin-Amerika politikáját helyezhette új alapokra, addig a távol-keletit és csendes-óceánit továbbra is a 19. századi elgondolások határozták meg. Az amerikai kontinenstől távolodva a világot Washington módszerei már kevésbé határozták meg, így azok érvényesüléséhez a helyi körülményeket is figyelembe kellett venni. Európa mellett a Távol-Kelet is évszázados történelmi és kulturális gyökerekkel rendelkező régió volt, ahol az amerikai elképzelésekkel szemben nemcsak a 19. századi gyarmatosító politikát kellett figyelembe venni, hanem helyi problémákat is. Az észak-amerikai nemzet az 1920-as évekre Kínával és a Távol-Kelettel kapcsolatban Jefferson céljainak megvalósításának kapujában állt. Ezt két módszerrel kívánta megerősíteni. A Csendes-óceánon szerzett geopolitikai pozíciók megerősítésével, illetve a nyitott kapuk elvének alkalmazásával. Előbbit egy erős haditengerészet segítségével képzelték el, hiszen nyugati partjuk védelmének zálogát is ebben látták. Washington a két óceánt védő hadiflottában gondolkodott, de ez elsősorban a Csendes-óceán biztosítására szolgált és csak másodsorban az atlantiéra. Ez az amerikai gondolkodás az első világháború okozta új kihívások alapján terjedt el, ami a második világháborús külpolitikai gondolkodását is meghatározta, és mind a mai napig meghatározza.

⁸⁰⁴ Az 1925 utáni elnöki üzenetek geopolitikai vonatkozású részei: FRUS, 1926. I. (1941) xxiii–xxiv. xxvi. FRUS, 1927. I. (1942) vii–viii. FRUS, 1928. I. (1942) xi.

Konklúzió

Európa

Az első világháború után az Egyesült Államok külpolitikájának egyik fontos stratégiai eleme az európai kontinens ügyeinek alakulása lett. Az amerikai diplomáciának az 1812-es háború hatására meghirdetett Monroe-doktrínát nemcsak újra kellett értelmeznie, hanem azt bizonyos tekintetben fel is kellett adnia. Az észak-amerikai nemzetet az 1898-as spanyol–amerikai konfliktus a gyarmatosító nagyhatalmak sorába emelte, de ekkor még elég volt a Távoll-Keletre összpontosítani. Az újfajta kihívásokat a nagy háború azonban a nyugati mellett a keleti partokhoz is meghozta, amelyekkel Washingtonnak is foglalkoznia kellett. Az atlanti partok mentén Nagy-Britannia évszázados hatalma megrendült, így partjainak védelméről saját magának kellett gondoskodnia. A valóságban azonban láthattuk, az észak-amerikai nemzet már régóta készült arra a pillanatra, amikor az Atlanti-óceán feletti ellenőrzést a britektől átveheti, csak a másik angolszász hatalom jelenlétét a megfelelő pillanatig kompromisszumosan elfogadta. Ahhoz azonban, hogy a számára sokkal jelentősebb Távoll-Keletre tudjon összpontosítani, a keleti partvidékével geopolitikai összeköttetésben lévő atlanti térséget és a kontinentális Európát sem hagyhatta figyelmen kívül.

A korban az öreg kontinenssel szembeni amerikai külpolitikai gondolkodást nem az izolacionalizmus, hanem a partnerség és a stabilitás kérdése határozta meg. Európában Harding és Coolidge adminisztrációja a diplomáciai és kereskedelmi terjeszkedés időszakát élte. A Népszövetségben való részvételt elutasították, de saját kapcsolataikat az öreg kontinens régi és új nemzetivel folyamatosan alakították. A washingtoni konferencia hatására az atlanti és európai térségben Nagy-Britannia a legfontosabb partnerük lett, Németország a jóvátételek és kölcsönök, Olaszország az amerikai befektetések legnagyobb nyertese lett, míg az amerikai diplomáciai kapcsolatok a közép- és kelet-európai régióban is megjelentek. Európában az első világháború utáni években az amerikai diplomáciai tevékenység valóban alacsony volt, de ez nem az elzárkózás miatt volt, hanem mert az Egyesült Államoknak a Csendes-óceán és a Távoll-Kelet kihívásai mellett saját belpolitikai válságával is foglalkoznia kellett. 1924-től azonban az öreg kontinens került előtérbe, Európa gazdasági és politikai stabilitását a jóvátételek, valamint a kölcsönök ügyén keresztül próbálta visszaállítani. Az évtized végére a legtöbb európai nemzettel kapcsolatot tartott fent, az amerikai befektetések és kereskedelem pedig sosem látott mértéket öltött, miközben a Briand–Kellogg-paktummal nemcsak párizsi kapcsolataik súlya nőtt, hanem az amerikaiak a Népszövetség elutasítása óta először vettek részt egy nemzetközi együttműködésben, így ennek diplomáciai értékét nem becsülhetjük le.

Az Egyesült Államok diplomáciai gépezete azonban még mindig csak szárnyait bontogatta, és jelentős lemaradásban volt, így Washingtonban még nem gondolhattak arra, hogy a stratégiai fontos érdekeiken kívül másban is részt vegyenek. A konzervatív nacionalisták vezette adminisztrációk így kötelezettséget továbbra sem vállaltak, azokat az amerikai törvényhozás amúgy is megvétózta volna. A három irányba lekötött amerikai külpolitikának 1924-ig nem volt ereje az európai szerződéseken vagy konferenciákon részt venni és természetesen utána is volt olyan, amelyet elutasított, de ezek már azért történtek, mert nem egyeztek az amerikaiak érdekeivel. A távol-keleti ügyekhez hasonlóan az európai kölcsönökről szóló tárgyalásokat is az amerikai fővárosban folytatták le, míg Londonban a német jóvátételek ügyében is amerikai szakemberek mutattak irányt.

Ezek alapján nem mondható, hogy az amerikai diplomácia ignorálta volna az öreg kontinenst a nagy háború után, sőt annak ügye stratégiai fontossága miatt a Monroe-doktrína ellenére is foglalkoztatta és a washingtoni külpolitika egyik fontos iránya volt. Az Egyesült Államok szemében Európa a három pillér egyike volt, amelyek stabilitása nélkül az amerikaiak által elképzelt és irányítani kívánt új nemzetközi világ megvalósulása lehetetlennek hatott. Az amerikaiaknak az első világháború hozta új kihívások miatt történetük során először az öreg kontinens ügyeire is figyelni kellett, hogy a születése pillanatában meghatározott civilizációs küldetését sikerrel véghezvihesse. A kor washingtoni döntéshozói az európai problematikát a jóvátételek és kölcsönök ügye, valamint Új-Anglia klasszikus kereskedelmi hagyományai miatt elsősorban gazdasági és üzleti, és csak másodsorban politikai szempontok alapján vizsgálták. 1928-ra ezeket látszólag megoldották, de az ígéreteken kívül semmi biztosítékuk nem volt arra, hogy ezek akadálytalanul végbe is fognak menni. A felszín alatt meghúzódó politikai problémákról – mint a versailles-i rendszer ellentmondásai, a Közép- és Kelet-Európában keletkezett hatalmi vákuum, Németország és Szovjetunió problematikája – tudomásuk volt, de kevés figyelmet tudtak erre fordítani, ami később súlyos válságokhoz vezetett.

Nem kívánjuk azt állítani, hogy az Egyesült Államok az 1920-as években Európával szemben diplomáciai vakvágányon haladt, sőt a Szovjetunió kivételével története során először működött együtt ennyi európai nemzettel. Rövid távon a gazdasági világválság után megváltozó európai viszonyokat Franklin Roosevelttel az addigra elterjedő diplomáciai gépezet segítségével tudta értékelni. Hosszú távon a Harding és Coolidge elnöksége alatti amerikai külpolitika a második világháború utáni észak-atlanti együttműködésnek alapozott meg, ami a rendszerváltoztatások után Közép- és Kelet-Európára is azért volt kiterjeszhető, mert az első világháború után az amerikai külpolitikai gondolkodásban Európa már nemcsak a Rajnáig vagy az Északi-tengerig terjedt, hanem Kelet-Európáig.

Az amerikaiak Európában elkövetett „figyelmetlenségei” a körülmények következményei voltak, de ezzel mi ezeket nem kívánjuk kisebb súlyúnak feltüntetni. Véleményünk történelemszempontból az, hogy miközben kiemeljük a pozitívumokat, a problémák közvetlen és közvetett okai mellett arra is rá kell mutatni, milyen hiányosságok voltak és ezek mit idézhettek elő. Az európai kontinens instabilitásának kérdéseit az első világháború utáni amerikai külpolitika minden sikere ellenére gazdasági szempontból vizsgálta. Washingtonban saját tapasztalatokból indultak ki, ugyanis Latin-Amerikában hasonló felismerésre jutottak és az itt bejáratott módszereket alkalmazták a kulturálisan és történelmileg is más hagyományokra építő európai kontinenssel szemben. A versailles-i rendszer okozta politikai, kulturális vagy társadalmi nehézségek már elkerülték figyelmüket. Ez viszont közvetetten a gazdasági világválsághoz is hozzájárult, ami az amúgy is ellentmondásos versailles-i rendszert kritikusan meggingatta, de dolgozatunk keretein ennek bemutatása már túlmutat.

Latin-Amerika

A latin-amerikai nemzetek a Népszövetség nyújtotta történelmi lehetőséggel nem tudtak élni, a mexikói frontiertől délre húzódó nemzetekkel való viszonyát Washington kénytelen volt ártértékelni. Az évtized végére az együttműködés a Genfben létrehozni kívánt latin-amerikai liga helyett a pánamerikai mozgalom keretei között alakult ki. A befagyott megbeszéléseket 1923-ban sikerült újraéleszteni, miközben egy évvel korábban a régió nemzeteinek képviselői Közép-Amerika és Tacna–Arica ügyében Washingtonban, míg nőjogi kérdésben Baltimoreban tartottak megbeszéléseket.⁸⁰⁵ Az évtized végére az 1928-as havannai hatodik pánamerikai konferencia nemcsak egymagában volt eredményes, hanem egy olyan folyamat csúcsa volt, amely az Egyesült Államokat és Latin-Amerika nemzeteit a regionális együttműködés felé mozdította. Az öt évvel később, Montevideóban tartott „hetedik” pánamerikai konferenciát már a gazdasági világválság után tartották meg, és amíg utóbbi esemény az Egyesült Államok korábban felépített külpolitikai elképzeléseit és eredményeit szinte mindenhol összetörte, addig az újjáéledő pánamerikai mozgalom lendületét nem akasztotta meg.

1933-ban Franklin Rooseveltnél az 1920-as évek új alapokra helyezett külpolitikájának eredményeként hirdethette meg a jó szomszédság elvét. A latin-amerikai nemzetek többsége a Népszövetségből kivonult, így a genfi szervezet végképp a franciák és britek irányította európai liga lett. A térséget az Egyesült Államok már nemcsak kiviteli, hanem gazdasági szempontok alapján is vizsgálta. A helyi nyersanyagok kitermelése, valamint a közlekedési és kommunikációs csatornák szinte kizárólagos befolyásának felügyelete mellett a mexikói frontiertől

⁸⁰⁵ A baltimore-i nőjogi pánamerikai konferenciát 1922. április 20–22. között tartották ld. *Bulletin of the Pan American Union*. LIV. January – June 1922. Pan American Union, Washington, DC, 1922. 35. 109. 637–638.

délre fekvő nemzetek felé megindultak az amerikai gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi befektetések. Az amerikai flotta és tengerészgyalogosok jelenlétének csökkenése mellett az Egyesült Államok így is teljes felügyeletet gyakorolt számos helyi nemzet gazdasági, kereskedelmi vagy pénzügyi élete felett és továbbra sem riadt vissza a Washington számára barátságosnak ítélt rendszerek nyílt támogatásától. A katonai jelenlét csökkenése és a gazdasági felügyelet megnövekedése viszont a latin-amerikaiak számára előnyökkel is járt. A helyi gazdaságok és a pénzügyi élet stabilizálódhatott, amivel közvetetten a térség politikai stabilitása is növekedett. Ezek mellett az amerikai diplomácia – természetesen Washington vezetésével – a nyugati féltekének nemzetei számára egy Népszövetséggel szemben hatékonyabban működő regionális együttműködést épített ki, amelyben a helyi nemzetek az Egyesült Államok bíraskodása mellett partneri elbánásban részesültek.

A sikeres regionális együttműködéshez azonban szükség volt az Egyesült Államok külpolitikai gondolkodásában egy irányváltásra, hogy a régióval fenntartott kapcsolataikat új alapokra helyezhessék. Az első világháború utáni korban a Monroe-doktrína nyújtotta elsőség biztosításához a nyers erő többé már nem volt elegendő, és Washington számára több kihívást jelentett, mint amennyi előny származott belőle. Az 1920-as évek amerikai külpolitikájának legjelentősebb eredményeit Latin-Amerikában sikerült elérni, így a helyi kihívásokkal szemben az Egyesült Államok stratégiai érdekeit is sikerült érvényesíteni. Az évtized végére a latin-amerikaiak népszövetségi részvétele kudarcra zárult, a felélesztett pánamerikai együttműködés ígéretes eredményeket hozott, míg a térség politikai és hatalmi konfliktusait, amibe az amerikai–mexikói viszony is beletartozott, sikerült mérsékelni. Ezek mellett a régió gazdasági és kereskedelmi életét is stabilabb és kifizetődőbb irányba vitték.

A fent említett folyamatok mindegyike azt erősítette, hogy az Egyesült Államoknak sikerült a rendezett és stabil határvidék megoldásához közelebb jutnia. Ez azonban nem azt jelentette, hogy a térség minden történeti problematikája megoldódott volna. Ettől még határviták, belpolitikai válságok, forradalmak és helyi háborúk előfordultak. Az Egyesült Államok védőpajzsán az első világháború rést ütött és hiába sikerült megfékezni a Népszövetség vagy a külföldi hatalmak befolyását, azt teljes mértékben nem lehetett felszámolni. A korban Nagy-Britannia világhatalmi pozíciója gyengült, de gyarmati hatalmát a karib-tengeri szigetek nagy része felett még hosszú évtizedeken keresztül fent tudta tartani. Kanadával a Nagy-Tavak és a közös folyók ügyében továbbra sem sikerült megállapodni, míg a sarkvidéken Norvégia és Dánia mellett a Szovjetunió jelenléte is aggasztóan hatott. Az észak-atlanti szövetségnek még nem mutatkoztak jelei, miközben Dél-Amerikában a weimari Németország által kiépített katonai

kapcsolatok az abban rejlő kihívásokat a második világháború éveire tartogatta. Az évtized második felére Közép- és Dél-Amerikában a kommunista ideológiai terjeszkedésének csirái mutatkoztak, ami a helyi hidegháborús kihívások gyökerei voltak. Az 1920-as években megalapozott külpolitika azonban kisebb konfliktusoktól eltekintve az Egyesült Államok számára egészen az 1960-as évekig egy „biztonságos” háterszínig biztosított.

Távol-Kelet és a Csendes-óceán

Az első világháború utáni évtizedben az Egyesült Államok a Távol-Keleten is aktív diplomáciai tevékenységet folytatott. Az észak-amerikai nemzet a csendes-óceáni szigetvilág pacifikálása és a Fülöp-szigetek megszerzése után elérte Kelet-Ázsia partjait. Itt azonban olyan évszázados kulturális és történelmi törésvonalakkal találkoztak, amelyre John Haynek, Elihu Rootnak vagy Theodore Rooseveltnek reagálnia kellett. A kereskedelmi érdekeltségek mellett az amerikai misszionáriusok tevékenysége bizonyította: az Egyesült Államok következő évszázadainak külpolitikai gondolkodását a Távol-Kelet fogja jelenteni.

Az észak-amerikai nemzet története során szinte mindenhol az európai nagyhatalmakkal vetekedett, de most fordult először elő, hogy az öreg kontinens országain kívül olyan civilizációkkal is szembekerült, mint Kína, Japán vagy Korea. Ebben a helyzetben került kidolgozásra a John Hay-i nyitott kapuk elve, amelyet aztán a második nyitott kapukkal egészített ki. Hay elképzelése Ázsiában hasonló volt, mint Monroeé Latin-Amerikában. A Távol-Keletnek, így Kínának is a nagyhatalmaktól függetlenül kell léteznie, hogy a térséget az Egyesült Államok saját érdekei alapján tudja irányítani. Hay azonban felhívta a figyelmet arra, hogy Kína és a Távol-Kelet nem kezelhető egyben, az ugyanis nemzete számára veszélyes kihívásokat tartogathat. Hay figyelmeztetése ellenére az amerikai külpolitikai gondolkodásba a Távol-Kelet és a Csendes-óceán térsége összeköttetésre került. Az amerikai admirális úgy értékelte, hogy a Távol-Kelet partjainál jelen lévő nagyhatalmi flottaverseny a nyugati partok biztonságát veszélyezteti, így az atlanti partok védelme mellett az amerikai haditengerészet védőpajzsát a nyugati óceánra⁸⁰⁶ is ki kell terjeszteni. Az első világháború és a párizsi béketárgyalások eseményei erre az elképzelésre ráerősítettek, így a Csendes-óceánon egy új típusú haditengerészeti verseny vette kezdetét.

Ebben a kötélfűzésben Németország kiesése után Nagy-Britannia és Japán mellett az Egyesült Államok maradt, így a párhuzamos flottaprogramok megvalósítása háromszereplősre redukálódott. A washingtoni konferenciával egy időre sikerült orvosolni a távol-keleti feszült-

⁸⁰⁶ A nyugati óceán kifejezést az amerikai történetírás a Csendes-óceán szinonimájaként használja. Ezt a kifejezést dolgozatunkban mi is így használjuk.

ségeket és visszatérni a hayi és roosevelti politika útjára, de a hadiflották leszerelése csak papíron történt meg. A nagy csatahajókkal szemben valóban születtek intézkedések, de a korábban elindított flottaprogramokra ez nem volt érvényes és az új technológiák, mint a repülés, a motorizáció vagy a tengeralattjárók alkalmazásáról nem esett szó. A washingtoni konferencia az amerikai típusú diplomácia győzelme volt, de számtalan olyan problémára – mint Kína régóta húzódo megosztottsága, a Szovjetunió térségbeli hatalmának megszilárdulása vagy Mandzsúria hovatarozása – nem tudott hatást gyakorolni.

Az amerikai diplomácia a konferencia után az évtized végéig Európa és Latin-Amerika mellett kevésbé foglalkozott a régióval. Ennek egyik oka az volt, hogy az Egyesült Államok Washingtonban fő céljait meg tudta valósítani. Megakadályozta a brit–japán szövetséget és helyette a „nagy hármak” együttműködésének alternatíváját javasolta. A kínai kereskedelem kapuit nyitva hagyta és Kína területi integritását – papíron – biztosította. Emellett Japán a Santung-félszigetről és az Orosz Távol-Keletről kivonult, valamint Tokió Mandzsúria elszakításáról is letett (egyelőre). Nagy-Britanniával, Ausztráliával, Új-Zélanddal és Japánnal megalapoztak a kétoldalú baráti vagy akár a többhatalmi kapcsolatoknak.

Az 1920-as években a japán–amerikai viszony egyáltalán nem volt ellenséges, bár az Egyesült Államok belpolitikájában tapasztalható japánellenesség csatlakozott a korabeli amerikai bevándorlásellenességhez. A számtalan eredmény tükrében az amerikai diplomácia 1922-ben úgy érezhette, egyelőre megtette, ami tőle telt, így a Távol-Keleten kivárá álláspontra helyezkedett, míg a Csendes-óceán területét az admirálisnak teljesen átengedte. Előbbire Kína belső válsága sarkallta, hiszen nem lehetett tudni, hogy a központi kormányzat meddig marad hatalmon, miközben a hadurak, tartományok vagy politikai csoportok közti véres harcokban nem kívánt állást foglalni. Ez tökéletesen illeszkedett Harding és Coolidge konzervatív nacionalista felfogásába, amely a Köztársaság kapcsolatait úgy határozta meg, hogy a nemzetekkel baráti viszonyra törekszik, de kereskedelmi, gazdasági vagy diplomáciai kapcsolatokat akkor lehet építeni, ha erős és stabil kormányzattal lehet tárgyalni. Kínában azonban ilyen nem volt, és Washington ekkoriban nem kívánt más nemzetek belügyeibe beavatkozni. Amíg tehát Kína stabilitási problémái nem oldódtak meg, az amerikai diplomácia úgy vélte, felesleges tovább építeni a kapcsolatokat, hiszen a központi kormányzatok stabilitását semmi sem garantálta. A kor amerikai diplomáciája már tartott attól, hogy Kína a Szovjetunióval vagy Japánnal kiegyezik, de ekkor még egy „sino–japán” vagy egy szovjet–kínai szövetség nem sok realitással bírt. Egy Amerikát is kihívó erős és független Kínára végképp nem gondoltak.

Az aktuális helyzet az amerikai diplomácia kivárá álláspontját erősítette, ez viszont ahhoz vezetett, hogy az együttműködés alapjait Japánnal hiába teremtették meg, ezek elmélyítése

érdekében egyik fél sem tett lépéseket, miközben az admirálisok az egymás közti flottaversenyt folytatták. A császári és a fehér haditengerészet vezetői védelmi célokra hivatkozva a másikat látták legfőbb vetélytársnak, ami az amerikai geopolitikai gondolkodásba is beépült. A diplomáciai kapcsolatok fejlesztésének hiánya azért is volt súlyos, mert időközben Nagy-Britannia a Csendes-óceán térségét és a Távols-Keletet India rovására feladta, mivel úgy vélte, hogy utóbbit Szingapúr erődjén és a burmai erdőségeken keresztül meg tudja védeni egy külső támadástól. A németek után a britek visszaszorulása a csendes-óceáni versenyt végleg kétszereplőssé tette, ami Washington és Tokió távols-keleti együttműködését tovább nehezítette. Kelet-Ázsiában az amerikaiak megelégedtek azzal, hogy Japán Koreán kívül Kína és az Orosz Távols-Kelet rovására nem terjeszkedik, cserébe a mandzsúriai vasút és nyersanyagok felé irányuló japán érdekeltségeket nem vonták kétségbe. Regionális hatalmának biztosításához Tokió azonban a Távols-Kelet mellett a Csendes-óceánt tartotta célpontnak és Kína, Mandzsúria vagy Mongólia irányába történő terjeszkedés mellett az évtized végére a nyugati óceán felé irányuló előretörés újra erőre kapott.

Az amerikai diplomácia a Távols-Keletre az évtized végén kezdett újra összpontosítani. A washingtoni külpolitikai gondolkodás ekkor már arra törekedett, hogy John Hay és Theodore Roosevelt 19. századi politikáját a 20. század körülményeire szabják, így Kína helyzetének rendezésében egy újabb konferencia egybehívását is szükségesnek tartották. A Távols-Keleten azonban nem volt pánamerikai mozgalom, amihez vissza lehetett volna nyúlni, így ezt a nulláról kellett volna kezdeni, miközben a helyi hatalmak belső válságaik mellett egymással is szemben álltak. Az Egyesült Államok 1925 és 1927 között megpróbálta újratekinteni a párbeszédet, de a kínai belpolitikai helyzet és Nagy-Britannia ellenállása miatt ez mindig megbukott.

Az amerikai diplomácia kiváráó állásontról 1928-ban mozdult el és minden fenntartása ellenére a Csang Kaj-sek vezette Kuomintangot tárgyalóképes partnernek fogadta el, így a központi hatalom birtokosának ezt a politikai erőt tekintette. A gazdasági világválság azonban törest hozott, ami az újabb konferencia megtartásának lehetőségét elsöpörte. 1932-ben, amikor Franklin Rooseveltet megválasztották, pont tíz év telt el a washingtoni konferencia lezárása óta. A Távols-Kelet és a Csendes-óceán azonban 1933-ra fordulva már teljesen más képet mutatott, mint 1922-ben. Japán belpolitikai képe megváltozott, a kínai válság tovább mélyült. Japán mandzsúriai akciója jelezte, hogy a japán-kínai háború új fejezete közeledik, míg a kínai polgárháború eseményei közel sem értek véget. Emellett Nagy-Britannia jelenléte tovább gyengült, ami az Ausztráliával és Új-Zélanddal kötött szerződés miatt az Egyesült Államokat újabb kihívások elé állította.

Összességében azonban elmondható, hogy a történelmi események ellenére az 1920-as évtizedben az Egyesült Államok a térségben olyan külpolitikát folytatott, amivel végül azt új alapokra helyezte. Az amerikai diplomácia felsorolt hiányosságai ellenére Párizssal szemben Washingtonban bizonyította be először, hogy saját maga is képes a nagyhatalmi világ válságaira megfelelő választ adni, amivel a „rég diplomáciával” szemben alternatívát tud nyújtani. A rövid távú érdekérvényesítés mellett hosszabb távra is tekintettek, hiszen a Nagy-Britanniával való európai együttműködés mellett Japánnal a Távols-Keleten, míg Ausztráliával és Új-Zélanddal a Csendes-óceánon érték el a hasonlót. Utóbbi kettő az előbbivel szemben a kor történelmi eseményei miatt még nem valósult meg, de ezek a folyamatok a hidegháború után újra napirendre kerültek és napjainkban is alakulnak. Kína és a Szovjetunió régióban betöltött szerepét azonban kevésbé érzékelték, de az 1920-as évek amerikai diplomáciai megfigyelései már rögzítették a Szovjetunió kínai befolyásának növekedését, ami nemcsak a második világháború éveire nyújtott alapot, hanem a hidegháborús szovjet–kínai viszony amerikai–kínaira történő megfordításához is. Az önálló és független Kína okozta kihívások szintén az első világháború utáni évtizedben tűntek fel, ez azonban már napjaink problematikája.

Összefoglaló

Dolgozatunk témája az első világháború utáni nemzetközi politika átalakulása, azon belül a nagy háború végétől a gazdasági világválságig az Amerikai Egyesült Államok külpolitikájának bemutatása. A vizsgált időszak forrásainak fő bázisát a külpolitikai iratok adják, amelyeket korabeli visszaemlékezésekkel, művekkel és vonatkozó szakirodalommal egészítettünk ki. A kutatás módszere forrás- és szövegkritikán alapul, amelyet a történelmi folyamatok tükrében történelmi elemzéssel egészítettünk ki. Ezzel a két világháború közti időszak egyik fontos évtizedét helyezük fókuszba, amely a „rég” és a „modern” világot kapcsolja össze. Ezeket az eseményeket a korábbi és későbbi történésekkel együtt kontextusba helyezzük.

A disszertáció két fő részre osztható, amely összesen hét fő egységre oszlik. A bevezető rész témánk szempontjából releváns történelmi és eszmetörténelmi előzményeket szemlélteti. Az első fejezet az Egyesült Államokat születésének körülményeit és az új államalakulat fejlődéstörténetét mutatja be. A fejezet kitér témánk szempontjából releváns politikatörténelmi, külpolitikai és személyi döntéshozókra, amelyek segítik megérteni, hogy az észak-amerikai nemzet hogyan jutott el az 1920-as évtized külpolitikai szerepvállalásához. A második fejezet bemutatja azokat a vallás- és eszmetörténelmi vonulatokat, amelyek az első világháború és azt követő évtized amerikai külpolitikai gondolkodására fontos hatást gyakoroltak, így a protestantizmusból táplálkozó messianisztikus küldetés tudatot, ami az 1920-as évtizedben az izolacionalizmus és az internacionalizmus amerikai vallásos felfogással való különös összefonódását segít megérteni. A dolgozat második része az első világháborús világot, a Woodrow Wilson elnök indította újfajta nemzetközi szerepvállalást és Warren G. Harding valamint Calvin Coolidge arra adott válaszát mutatja be. Itt kerül kifejtésre a disszertáció fő problémafelvetése, amely során megvizsgáljuk, hogy az Egyesült Államok az első világháború után hogyan kapcsolódott be a nemzetközi életbe, és azt milyen elgondolások alapján kívánta „saját képére” formálni. Ezek közül három terület – Európa, Latin-Amerika és a Távol-Kelet – kiemelésre kerül. A kutatás határai közel egy évtizedet ölelnek fel: Wilson elnöki ciklusának végétől (1921) Calvin Coolidge hivatali idejének végéig terjed (1929).

A dolgozat vége tartalmazza a konklúziókat, amelyekre a kutatás során jutottunk. Számot vetünk, hogy az Egyesült Államok külhoni szerepvállalásai milyen sikereket és kudarcokat könyvelhetett el, valamint azoknak a nemzetközi politikai életben milyen rövid- és hosszú távú következményei voltak. Ezenkívül itt világítunk rá olyan, a világpolitikát napjainkban is meghatározó folyamatokra, amelyek gyökerei a „*Roaring Twenties*” (Üvöltő húszas évek) koráig nyúlnak vissza.

Summary

The topic of our study is the transformation of international politics after the First World War, including the presentation of the foreign policy of the United States of America from the end of the Great War until the Great Depression. The main base of the sources of the examined period are the foreign policy documents, which were supplemented with contemporary reminiscences, works and relevant literature. The research method is based on source and text criticism, which is complemented by historical analysis in the light of historical processes. With this, we focus on an important decade of the period between the two world wars, which connects the "old" and the "modern" world. We place these events in context with earlier and later events.

The dissertation can be divided into two main parts, which are divided into a total of seven main chapter. The introductory part illustrates historical and ideological antecedents relevant to our topic. The first chapter presents the circumstances of the birth of the United States and the development history of the new state. The chapter deals with political history, foreign policy and personal decision-makers relevant to our topic, which help to understand how the North American nation reached its foreign policy role in the 1920s. The second chapter presents the trends in the history of religion and ideas that had an important impact on American foreign policy thinking during the First World War and the decade that followed, such as the messianic mission consciousness fed by Protestantism, which in the decade of the 1920s was associated with the American religious understanding of isolationism and internationalism helps to understand its special intertwining. The second part of the thesis presents the World War I world, the new kind of international involvement initiated by President Woodrow Wilson, and the response of Warren G. Harding and Calvin Coolidge to it. Here, the main problem of the dissertation is explained, during which we examine how the United States became involved in international life after the First World War, and based on what ideas it wanted to shape it "in its own image". Of these, three areas – Europe, Latin America and the Far East – are highlighted. The boundaries of the research span almost a decade: from the end of Wilson's presidential term (1921) to the end of Calvin Coolidge's term in office (1929).

The end of the study contains the conclusions reached during the research. We count the successes and failures of the United States' foreign engagements, as well as the short- and long-term consequences of these in international political life. In addition, we shed light here on processes that still determine world politics today, the roots of which go back to the "Roaring Twenties".

Felhasznált irodalom

Elsődleges források

Az Egyesült Államok külpolitikai iratanyaga

- *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference, 1919.* I–XII. United States Government Printing Office, Washington, DC, 1947.
- *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1921.* I–II. United States Government Printing Office, Washington, DC, 1936.
- *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1922.* I–II. United States Government Printing Office, Washington, DC, 1938.
- *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1923.* I–II. United States Government Printing Office, Washington, DC, 1938.
- *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1924.* I–II. United States Government Printing Office, Washington, DC, 1939.
- *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1925.* I–II. United States Government Printing Office, Washington, DC, 1940.
- *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1926.* I–II. United States Government Printing Office, Washington, DC, 1941.
- *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1927.* I–III. United States Government Printing Office, Washington, DC, 1942.
- *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1928.* I–III. United States Government Printing Office, Washington, DC, 1942–1943.

Az Egyesült Államok törvényhozási szerveinek forrásai

- *55. Congressional Record.* I. United States Congress, Washington, DC, 1917.
- *58. Congressional Record.* II. United States Congress, Washington, DC, 1919.
- *Letters of Delegates to Congress, 1774–89.* IX. *February 1 – May 31, 1778.* Library of Congress, Washington, DC, 1982.
- *US. 63th Congress, 2nd Session.* Senate Documents, No. 566. Washington, DC, 1914.
- *US 65th Congress, 1st Session.* Senate Documents, No. 5. Washington, DC, 1917.

Nemzetközi szervezetek kiadványai

- *Bulletin of the Pan American Union*. LIV. January – June 1922. Pan American Union, Washington, DC, 1922.
- *League of Nations Treaty Series*. XXXVII. United Nations Treaty Collection. Genf–Washington, DC, 1924.

Egyéb források

Sajtó

- *Advocate of Peace*, vol. 82. (1920. augusztus) no. 8.
- *Budapesti Hírlap*, 1921. március 5.
- *Christian Science Monitor*, 1922. szeptember 27.
- *Christian Science Monitor*, 1922. október 31.
- *Current Opinion*, vol. 70. 1921. április
- *Current Opinion*, vol. 84. 1923. február
- *Literary Digest*, 1921. március 5.
- *Nation*, 1918. november 2.
- *New Republic*, 1919. május 24.
- *Pesti Napló*, 1920. december 18.
- *The Boston Evening Transcript*, 1922. október 22.
- *The Boston Evening Transcript*, 1922. október 30.
- *The New York Times*, 1920. június 11.
- *The New York Times*, 1921. november 12.
- *The New York Times*, 1922. szeptember 10.
- *The New York Times*, 1922. október 28.
- *The New York Times*, 1923. január 1.
- *The New York Times*, 1923. augusztus 1.
- *The Times*, 1921. március 3.

Forrásközlések (napló, visszaemlékezés, levelezés stb.)

- BANDHOLTZ, Harry H.: *A Bandholtz-napló. Román megszállás Magyarországon. Harry Hill Bandholtz dandártábornoknak, a magyarországi Szövetséges Katonai Misszió amerikai tagjának feljegyzései 1919–1920 között*. Fekete Sas Könyvkiadó, Budapest 2020.

- BASLER, Roy P.: *Collected Works of Abraham Lincoln*. II. Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 1953.
- *Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*. Szent István Társulat, Budapest 2021.
- BÓDY Pál – URBÁN Aladár: *Szöveggyűjtemény az Amerikai Egyesült Államok történetéhez. 1620–1980*. Dialóg Campus, Budapest 2001.
- BRANDS, Henry W. (szerk.): *The Selected Letters of Theodore Roosevelt*. Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 2001.
- BYRD, Robert C. – WOLFF, Wendy (szerk.): *The Senate 1789–1989*. III. *Classic Speeches*. GPO, Washington, DC, 1994.
- CARNEGIE, Andrew: *The Gospel of Wealth*. In: KAMMEN, Michael (szerk.): *Contested Values*. St. Martin's Press, New York, NY, 1995.
- CAVE, Katherine (szerk.): *Diary of Joseph Faringdon*. XIII: *January 1813 – June 1814*. Paul Mellon Centre, New Haven, CT, 1984.
- EDWARDS, Jonathan: *A Treatise Concerning Religious Affections*. Christian Classic Ethereal Library, Grand Rapids, MI, 2000.
- EDWARDS, Jonathan: *Freedom of the Will*. Christian Classic Ethereal Library, Grand Rapids, MI, 2000.
- EMERSON, Ralph W.: *The Essential Writings of Ralph Waldo Emerson*. (szerk. ATKINSON, Brooks). The Modern Library, New York, NY, 2000.
- C. FORD, Worthington (szerk.): *Writings of John Quincy Adams*. VII. *1820–1827*. Macmillan, New York, NY, 1917.
- FRANK Tibor: *Roosevelt követe Budapesten. John F. Montgomery bizalmas politikai beszélgetései 1931–1941*. Corvina Kiadó, Budapest 2002.
- TRAPP, Georg von: *Az utolsó tisztelgésig. Egy osztrák tengeralattjáró-parancsnok történetei*. Garamond Hungária, Budapest 2017.
- GLANT Tibor (szerk.): *Az Egyesült Államok útja Trianonhoz. Az Inquiry és Magyarország jövője, 1917–1918. Források*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2020.
- Alexander HAMILTON: *Constitutional Interpretations: Works and Speeches in Favor of the American Constitution Including the Federalist Papers and the Continentalist*. (szerk. SPEER, Emory – C. LODGE, Henry). Madison and Amdas Press, Prága 2018.
- HEWINS, William A. S. (szerk.): *Whitefoord Papers*. I. Oxford University Press, Oxford 1898.

- HOBBS, Thomas: *Leviathan: reprinted from the edition of 1651*. Oxford University Press, Oxford 1909.
- HUGHES, Charles E.: *The Autobiographical Notes of Charles Evans Hughes*. (szerk. DANELSKI, David J. – TULCHIN, Joseph S.) Harvard University Press, Cambridge, MA, 1973.
- KANT, Immanuel: *Történefilozófiai írások*. (szerk. MESTERHÁZI Miklós, HÉVIZI Ottó, KARDOS András). Ictus Kiadó, Szeged 1997.
- LINCOLN, Abraham: *Speeches and Writings*. Library of America, New York, NY, 2009.
- LOCKE, John: *Értekezés a polgári kormányzatról*. In: KONTLER László (szerk.): *Politikai gondolkodók*. Gondolat Kiadó, Budapest 1986.
- LINK, Arthur S. (szerk.): *Papers of Woodrow Wilson*. XXXVII. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1981.
- LINK, Arthur S. (szerk.): *Papers of Woodrow Wilson*. LIV. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1986.
- LINK, Arthur S. (szerk.): *Papers of Woodrow Wilson*. LVII. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1987.
- LODGE Henry C.; WARREN, Winslow; C. FORD, Worthington (szerk.): *Warren–Adams Letters. Being chiefly a correspondences among John Adams, Samuel Adams and James Warren*. I. 1743–1777. Massachusetts Historical Society, Boston, MA, 1917.
- MACHIAVELLI, Niccoló: *Firenze története*. In: Niccoló Machiavelli: *Niccoló Machiavelli művei*. II. Európa Kiadó, Budapest 1978.
- MATTEOTTI, Giacomo: *The fascisti exposed: A year of Fascist domination*. H Fertig, New York, NY, 1969.
- MONTGOMERY, John F.: *Magyarország a vonakodó csatlós*. Zrínyi Kiadó, Budapest 2004.
- NICOLAY, John G. – HAY, John (szerk.): *Complete Works of Abraham Lincoln*. I. Francis D. Tandy, New York, NY, 1894.
- PAINE, Thomas: *Common Sense*. Penguin, New York, NY, 2012.
- PALMER, Frederick: *Bliss, Peacemaker. The Life and Letters of General Tasker Howard Bliss*. Dodd, Mead & Company, New York, NY, 1934.

- ROOSEVELT, Nicholas: *Forradalmi időkben Budapesten és Bécsben. Egy amerikai katona-hírszerző-diplomata feljegyzései 1919 első feléből*. EKE Líceum Kiadó, Eger 2019.
- TAYLOR, Eva G. R. (szerk.): *Writings and Correspondence of the Two Richard Hakluyts*. I. Hakluty Society, London 1935.
- THAYER, William R. (szerk.): *Life and Letters of John Hay*. II. Houghton Mifflin Company, Boston, MA, 1916.
- WASHINGTON, George: *Farewell Address*. Applewood Books, Carlisle, MA, 1999.
- WINTHROP, John: *A Model of Christian Charity*. In: STEDMAN, Edmund C. – HUTCHINSON, Ellen M. (szerk.): *A Library of American Literature: Early Colonial Literature, 1607–1675*. C. L. Webster, New York, NY, 1892.

Kortárs irodalom

- ADAMS, Brooks: *America's Economic Supremacy*. Macmillan Company, New York, NY, 1900.
- BACON, Woolsey: *A History of American Christianity*. Christian Literature Company. New York, NY, 1897.
- BAIRD, Robert: *Religion of America, Or, An Account of the Origin, Progress, Relation to the State, and Present Condition of the Evangelical Churches in the United States*. Harper, New York, NY, 1844.
- BANCROFT, George: *History of the United States from the Discovery of the American Continent*. Little Brown, Boston, MA, 1848.
- CECIL, Robert: *A Great Experiment. An Autobiography*. Oxford University Press, London 1941.
- CARNEGIE, Andrew: *Triumphant Democracy or Fifty Year's March of the Republic*. Charles Scribner's Sons, New York, NY, 1890.
- EDWARDS, Jonathan: *Sinners in the Hands of an Angry God*. S. Kneeland-T. Green, Boston, MA, 1741.
- EDWARDS, Jonathan: *The Works of Jonathan Edwards*. (szerk. ROGERS, Henry) Westley and Davis, New York, NY, 1835.
- FIALLO, Fabio: *The Crime of Wilson in Santo Domingo*. Arellano, Havanna 1940.
- KENNAN, George F.: *Russia and the West under Lenin and Stalin*. Little Brown, Boston, MA, 1961.

- KEYNES, John M.: *A béke gazdasági következményei*. Révai, Budapest 1920.
- MENGELE Ferenc: *A Népszövetség jogi és politikai rendszere*. Franklin-Társulat, Budapest 1927.
- MOTT, John R.: *The Evangelization of the World in This Generation*. Student volunteer movement for foreign missions, New York, NY, 1900.
- NICOLSON, Harold: *Peacemaking 1919*. Constable, London 1945.
- STRONG, Josiah: *Our Country: Its Possible Future and Its Present Crisis*. American Home Missionary Society, New York, NY, 1885.
- TOCQUEVILLE, Alexis de: *Az amerikai demokrácia*. Európa, Budapest 1993.
- WINTHROP, John: *The History of New England from 1630 to 1649*. (szerk. SAVAGE, James) II. Little Brown, Boston, MA, 1853.

Internetes források

- Az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya. In: *PPKE BTK*. (https://btk.ppke.hu/uploads/articles/17353/file/USA%20alkotm%C3%A1ny_magyar_PKjav.pdf Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- John Adams levele Hezekiah Nilesnak, 1818. február 13. In: *National Humanities Center*. (<https://nationalhumanitiescenter.org/ows/seminars/revolution/Adams-Niles.pdf> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- John Adams naplója. In: *Founders Online*. (<https://founders.archives.gov/documents/Adams/01-03-02-0013-0003-0014> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- John Adams üzenete Elias Boudinot-nak, a Kontinentális Kongresszus elnökének, 1783. február 5. In: *Founders Online* (<https://founders.archives.gov/documents/Adams/06-14-02-0152> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- John Aylmer: *An Harborow for Faithful and True Subjects*. London, 1559. (<https://sourcebooks.fordham.edu/mod/An%20harborovve%20for%20faithfull%20and%20-%20John%20Aylmer.pdf> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Briand–Kellogg-paktum. In: *The Avalon Project. Documents in Law, History and Diplomacy*. (https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Benjamin Franklin: *Observation Concerning the Increase in Mankind, People of Countries*. In: Leonard W. Labaree (szerk.): *Papers of Benjamin Franklin*. IV. July 1,

1750 through June 30, 1753. Yale University Press, New Haven, CT, 1961. (<https://franklinpapers.org/framedVolumes.jsp> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

- Warren G. Harding: *Address at the Burial of an Unknown American Soldier at Arlington Cemetery*. 1921. november 11. In: *The American Presidency Project*. (<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-burial-unknown-american-soldier-arlington-cemetery> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Warren G. Harding: *Inaugural Address*. 1921. március 4. In: *The American Presidency Project*. (<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/inaugural-address-49> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- John Hay üzenete Andrew D. White-nak, 1899. szeptember 6. In: *American History. From Revolution to Reconstruction and beyond*. (<http://www.let.rug.nl/usa/documents/1876-1900/john-hay-to-andrew-d-white-first-open-door-note-september-6-1899.php> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- John Hay második nyitott kapuk üzenete. 1900. július 3. In: Ronald Shaffer (szerk.): *Toward Pearl Harbor*. Markus Weiner Publishing Inc., Princeton, NJ, 1991. 3–7. (<https://courses.knox.edu/hist245/opendoortext.html> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Thomas Jefferson: *A Summary View of British America. 1774*. In: *Encyclopedia Virginia*. (<https://encyclopediavirginia.org/entries/a-summary-view-of-the-rights-of-british-america-by-thomas-jefferson-1774/> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Thomas Jefferson levele Thomas Lomaxnak. 1799. március 12. In: *Founders Online*. (<https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/01-31-02-0056> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Thomas Jefferson levele William Shortnak, 1788. november 21. In: *Founders Online* (<https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/01-14-02-0074> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Hiram Johnson: *Hiram Johnson Papers*. In: *Online Archive of California*. 4. (<https://oac.cdlib.org/ark:/28722/bk0016t6x6v/?brand=oac4> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Franklin D. Roosevelt beiktatási beszéde. 1933. március 4. In: *The Avalon Project: Documents in Law, History and Diplomacy*. (A teljes beszéd: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/froos1.asp Letöltés ideje: 2022. április 12.)

- Theodore Roosevelt beiktatási beszéde. 1905. március 4. In: *The Avalon Project: Documents in Law, History and Diplomacy*. (https://avalon.law.yale.edu/20th_century/troos.asp Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Tacitus: *Korunk Története*. I. Könyv. In: *Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár*. (<https://mek.oszk.hu/04300/04353/html/01.htm#5> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Versailles-i békeszerződés. In: *Grotius Dokumentumok*. (http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- George Washington: *Búcsúbeszéd*. In: *United States Senate*. (https://www.senate.gov/artandhistory/history/mi-nute/Washingtons_Farewell_Address.htm Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Woodrow Wilson üzenete a Szenátusnak a versailles-i békeszerződés ügyében. 1919. július 10. In: *The American Presidency Project*. (<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-senate-the-versailles-peace-treaty> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

Szakirodalom

Kartográfiai kiadványok

- GILBERT, Martin: *The Routledge Atlas of the First World War. The Complete History*. Routledge, London 1994.
- HAYES, Derek: *Historical Atlas of the American West. With Original Maps*. University of California Press, Los Angeles, CA, 2009.
- HAYES, Derek: *Historical Atlas of the United States: With Original Maps*. University of California Press, Oakland, CA, 2007.

Lexikonok, kronológiák, adatgyűjtemények

- FONER, Eric: *Reader's Companion to American History*. Houghton–Mifflin Harcourt, Boston, MA, 1991.
- SZIJJ Jolán – RAVASZ István: *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-ZS*. Petit Real, Budapest 2000.
- KUTLER, Stanley I. (szerk.): *Dictionary of American History*. I–X. Charles Scribner's Sons, New York, NY, 2003.

- NOHLEN, Dieter – STÖVER, Philip: *Elections in Europe. A Data Handbook*. Nomos, Baden-Baden 2010.
- SCHLESINGER, Arthur M. – ISRAEL, Fred L. (szerk.): *History of American Presidential Elections: 1789–1968*. Chelsea House Publishers, New York, NY, 1971.
- TROY, Gil; SCHLESINGER Jr., Arthur M.; ISRAEL, Fred R. (szerk.): *American Presidential Elections. 1789–2008*. Facts on File Inc., New York, NY, 2011.

Biográfiák

- BERG, Andrew S.: *Wilson*. G.P. Putnam's Son, New York, NY, 2013.
- BLUM, John M.: *The Republican Roosevelt*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1967.
- BREEN, Timothy H.: *George Washington's Journey: The President Forges a New Nation*. Simon and Schuster, New York, NY, 2016.
- CALHOUN, Charles W.: *The Presidency of Ulysses S. Grant*. University Press of Kansas, Lawrence, KS, 2017.
- COLETTA, Paolo E.: *The Presidency of William Howard Taft*. University Press of Kansas, Lawrence, KS, 1973.
- COOPER, John M.: *The Warrior and the Priest: Woodrow Wilson and Theodore Roosevelt. A Dual Biography*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1983.
- COOPER, John M.: *Woodrow Wilson. A Biography*. Alfred A. Knopf, New York, NY, 2009.
- COOPER, William J.: *The Lost Founding Father: John Quincy Adams and the Transformation of American Politics*. Liveright Publisher, New York, NY, 2017.
- CORWIN, Edward S.: *John Marshall and the Constitution: A Chronicle of the Supreme Court*. Firework Press, New York, NY, 2015.
- DEAN, John W.: *Warren Harding. The 29th President, 1921–1923*. Henry Holt and Co., New York, NY, 2004.
- FRANZ, Herre: *Ferenc József élete és kora*. Magyar Könyvklub, Budapest 2000.
- GRAFF, Henry F.: *Grover Cleveland*. Times Books, New York, NY, 2002.
- KENNEDY, Rick: *The First American Evangelical. A Short Life of Cotton Mather*. Eerdmans, Cambridge, MA, 2015.
- MCCOY, Drew R.: *Last of the Fathers: James Madison and the Republican Legacy*. Cambridge University Press, New York, NY, 1989.

- MCGRATH, Tim: *James Monroe: A Life*. Dutton, New York, NY, 2020.
- MERRY, Robert W.: *President McKinley: Architect of the American Century*. Simon & Schuster, New York, NY, 2017.
- PUSEY, Merlo: *Charles Evans Hughes*. I–II. Macmillan, New York, NY, 1951.
- RAKOVE, Jack N.: *James Madison and the Creation of the American Republic*. Brown Higher Education, Glenview, IL, 1990.
- RANDALL, James G. – CURRENT, Richard N.: *Lincoln the President: Last Full Measure*. University of Illinois Press, Chicago, IL, 2000.
- REGO, Paul M.: *American Ideal. Theodore Roosevelt's Search for American Individualism*. Lexington Books, New York, NY, 2008.
- TYLER, Moses C.: *Patrick Henry*. Cornell University Press, Ithaca, NY, 1962.
- WAGENKNECHT, Edward: *Ralph Waldo Emerson: Portrait of a Balanced Soul*. Oxford University Press, New York, NY, 1974.

Szakkönyvek

- AMBROSIUS, Lloyd E.: *Wilsonianism: Woodrow Wilson and His Legacy in American Foreign Relations*. Palgrave Macmillan, New York, NY, 2002.
- AMES, Azel – BRADFORD, William: *History of the Mayflower Voyage and the Destiny of Its Passengers. Including Mayflower Ships's Log, History of Plymouth Plantation, Mayflower Descendants and Their Marriages for Two Generation After the Landing*. Madison and Adams Press, Prága 2018.
- ASCHER, Abraham: *The Revolution of 1905*. I–II. Stanford University Press, Stanford, CA, 1988–1994.
- BAILYN, John B. – HENCH, Bernard (szerk.): *The Press and the American Revolution*. American Antiquarian Society, Worcester, MA, 1980.
- BAGBY, Wesley M.: *Road to Normalcy: The Campaign of 1920*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD, 1962.
- BARREYRE, Nicolas; HEALE, Michael; TUCK, Stephen; VIDAL, Cecile (szerk.): *Historians across Borders: Writing American History in a Global Age*. University of California Press, Berkeley, CA, 2014.
- BARROS, James: *The Corfu Incident of 1923*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 2016.

- BARTLETT, Thomas – JEFFERY, Keith (szerk.): *A Military History of Ireland*. Cambridge University Press, Cambridge, Egyesült Királyság, 1997.
- BEALE, Howard K.: *Theodore Roosevelt and the Rise of America to World Power*. Collier Books, New York, NY, 1962.
- BÉKÉS Márton (szerk.): *Az új világtrend. 1918–1923*. KKETTKK, Budapest 2020.
- BEST, Antony – FRATTOLILLO, Oliviero (szerk.): *Japan and the Great War*. Palgrave Macmillan, New York, NY, 2015.
- BILLINGTON, Ray A.: *Westward Expansion: a History of the American Frontier*. Macmillan, New York, NY, 1960.
- BISKUPSKI, Mieczysław B.: *The United States and the Rebirth of Poland. 1914–1918*. Republic of Letters, London 2012.
- BLACK, George: *The Good Neighbor: How the United States Wrote the History of Central America and the Caribbean*. Pantheon Books, New York, NY, 1988.
- BORZĘCKI, Jerzy: *The Soviet–Polish Peace of 1921 and the Creation of the Interwar Europe*. Yale University Press, New Haven, CT, 2008.
- BOSCO, Peter I.: *Amerika háborúban. Az első világháború*. Gold Book, Debrecen 2007.
- BOXER, Charles R.: *The Portuguese Seaborne Empire, 1415–1825*. Alfred A. Knopf, London 1969.
- BRADFORD, James C.: *Crucible of Empire: The Spanish–American War and Its Aftermath*. Naval Institute Press, Annapolis, MD, 1993.
- BROOKS, Philip C.: *Diplomacy and Borderlands: the Adams–Onís Treaty of 1819*. University of California Press, Berkeley, CA, 1939.
- BRZEZINSKI, Zbigniew: *A nagy sakktábla. Amerika világelsősége és geopolitikai feladatai*. Antall József Tudásközpont, Budapest 2017.
- BURGDORFF, Stephan – WIEGREFFE, Klaus: *Az első világháború – A XX. század őskatasztrófiája*. Napvilág Kiadó, Budapest 2010.
- BUSHNELL, David: *The Making of Modern Colombia. A Nation in Spite of Itself*. University of California Press, Berkeley, CA, 1993.
- CISCO, Walter B.: *War Crimes Against Southern Civilians*. Shotwell Publishing, Columbia, CA, 2021.
- CLARK, Christopher: *Alvajárók. Hogyan menetelt Európa 1914-ben a háború felé*. Park Könyvkiadó, Budapest 2015.

- CLARK, Jonathan C. D.: *The Language of Liberty? Political Discussion and Social Dynamics in the Anglo-American World, 1660–1832*. Cambridge University Press, Cambridge, Egyesült Királyság, 1994.
- CONYNE, G. R.: *Woodrow Wilson: British Perspectives, 1912–1921*. Palgrave MacMillan, London 1992.
- CRAPOL, Edward P.: *James G. Blaine: Architect of Empire*. Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 2000.
- DINGMAN, Roger: *Power of the Pacific: The Origins of Naval Arms Limitation, 1914–1922*. University of Chicago Press, Chicago, IL, 1976.
- DINKIN, Robert J.: *Voting in Provincial America: a Study of Elections in the Thirteen Colonies, 1689–1776*. Praeger, Wesport, CT, 1977.
- DIÓSZEGI István: *A hatalmi politika másfél évszázada. 1789–1939*. MTA TTI, Budapest 1994.
- DUDDEN, Arthur P.: *American Empire in the Pacific. From trade to Strategic Balance, 1700–1922*. Routledge, New York, NY, 2004.
- DUECK, Colin: *Age of Iron. On Conservative Nationalism*. Oxford University Press, New York, NY, 2019.
- DULLES, Rhea F.: *The United States Since 1865*. Michigan University Press, Ann Arbor, MI, 1959.
- EPSTEIN, Klaus: *Matthias Erzberger and the Dilemma of German Democracy*. H. Fertig, New York, NY, 1971.
- FISCHER Ferenc: *A „háború utáni háború” 1919–1933. A versailles-i szerződés kiját-szása. A weimari Németország haditengerészeti, légi és katonai aktivitása Ibero-Ame-rika országaiban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2014.
- FORCEY, Charles: *The Crossroads of Liberalism: Croly, Weyl, Lippmann, and the Progressive Era 1900–1925*. Oxford University Press, New York, NY, 1961.
- FOSS, Michael: *Undreamed Shores: England’s Wasted Empire in America*. Harrap, London 1974.
- FOX, Richard W. – KLOPPENBERG, James T. (szerk.): *Companion on American Thought*. Wiley-Blackwell, Malden, MA, 1995.
- FROMKIN, David: *In the Time of Americans. FDR, Truman, Eisenhower, Marshall, MacArthur – The Generation that Changed America’s Role in the World*. Vintage Books, New York, NY, 1996.

- GAUDI, Robert: *The War of Jenkins' Ear: The Forgotten Struggle of North and South America, 1739–1742*. Pegasus Books, New York, NY, 2021.
- GEIGER, Roger L.: *To Advance Knowledge: the Growth of American Research Universities, 1900–1940*. Routledge, New York, NY, 2004.
- GELLMAN, Irwin: *Good Neighbor Diplomacy. United States Policies in Latin America, 1933–1945*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD, 2019.
- GEORGE, Timothy: *John Robinson and the English Separatist Tradition*. Mercer University Press, Macon, GA, 2005.
- GOLDBERG, Jonah: *Liberálfasizmus. Az amerikai baloldal titkos története Mussolinitól napjainkig. XX. Század Intézet, Budapest 2012*.
- GOLDSTEIN, Erik (szerk.): *The Washington Conference 1921–1922: Naval Rivalry, East Asian Stability and the Road to Pearl Harbor*. Frank Cass, London 1994.
- GREEN, Michael J.: *By More Than Providence. Grand Strategy and American Power in the Asia Pacific Since 1783*. Columbia University Press, New York, NY, 2019.
- GRENVILLE, John A. S. – YOUNG, George B.: *Politics, Strategy and American Diplomacy: Studies in Foreign Policy, 1873–1917*. Yale University Press, New Haven, CT, 1966.
- GRIFFITHS, Franklyn: *Politics of the Northwest Passage*. McGill-Queen's University Press, Montreal, QC, 1987.
- GRISWOLD, A. Whitney: *The Far Eastern Policy of the United States*. Harcourt, Brace and Company, New York, NY, 1938.
- GUINNANE, Timothy W.: *Financial Vergangenheitsbewältigung: The 1953 London Debt Agreement*. Economic Growth Center Yale University, New Haven, CT, 2004.
- GULYÁS László: *A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek. 1919–1924*. Attraktor, Máriabesnyő 2012.
- HERMAN, Arthur: *1917: Lenin, Wilson, and a Birth of a New World Disorder*. HarperCollins, New York, NY, 2018.
- HICKEY, Donald: *The War of 1812: A Forgotten Conflict*. University of Illinois Press, Urbana, Chicago, Springfield, IL, 2012.
- HOLBRAAD, Carsten: *Internationalism and Nationalism in European Political Thought*. Palgrave, London 2003.
- HORSMAN, Reginald: *Expansion and American Indian Policy, 1783–1812*. Michigan State University Press, East Lansing, MI, 1967.

- IRINYI Károly: *Mitteleuropa-tervek és az osztrák–magyar politikai gondolkodás*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.
- IRIYE, Akira: *After Imperialism. The Search of the New Order in the Far East, 1921–1931*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1965.
- IRIYE, Akira: *The Cambridge History of American Foreign Relations. III: The Globalizing of America, 1913–1945*. Cambridge University Press, Cambridge, Egyesült Királyság, 1993.
- HUGHES, Jonathan: *The Vital Few: American Economic Progress and Its Protagonists*. Houghton Mifflin, New York, NY, 1965.
- JEFFERY, Keith: *The British Army and the Crisis of Empire, 1918–1922*. Manchester University Press, Manchester 1984.
- JOHNSON, Paul: *Az amerikai nép története*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2016.
- KAPLAN, Lawrence: *Entangling Alliance with None: American Foreign Policy in the Age of Jefferson*. Kent State University Press, Kent, OH, 1987.
- KATZ, Friedrich: *The Secret War of Mexico: Europe, the United States, and the Mexican Revolution*. University of Chicago Press, Chicago, IL, 1981.
- KEEHN, David: *Knights of the Golden Circle: Secret Empire, Southern Secession, Civil War*. Louisiana State University Press, Baton Rouge, LA, 2013.
- KENNEDY, David: *Over Here. The First World War and American Society*. Oxford University Press, New York, NY, 1980.
- KENNEDY, Paul: *A nagyhatalmak tündöklése és bukása. Gazdasági változások és katonai konfliktusok 1500–2000*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1992.
- KENNEDY, Paul: *The Rise and Fall of British Naval Mastery*. Macmillan, London 1983.
- KILMEADE, Brian: *The President and the Freedom Fighter: Abraham Lincoln, Frederick Douglass, and Their Battle to Save America's Soul*. Sentinel, New York, NY, 2021.
- KISSINGER, Henry: *Diplomácia*. Panem Könyvkiadó, Budapest 2008.
- KISSINGER, Henry: *Világrend*. Antall József Tudásközpont, Budapest 2015.
- KUPCHAN, Charles A.: *Isolationism. A History of America's Efforts to Shield Itself from the World*. Oxford University Press, New York, NY, 2020.
- LEEKE, Jim: *The New Steel Navy in the Spanish–American War*. Naval Institute Press, Annapolis, MD, 2009.

- LEVINE, Robert S.: *The Failed Promise: Reconstruction, Frederick Douglass, and the Impeachment of Andrew Johnson*. W. W. Norton & Company, New York, NY, 2021.
- LOURIA, Margot: *Triumph and Downfall: America's Pursuit of Peace and Prosperity, 1921–1933*. Greenwood Press, Westport, CT, 2001.
- MACMILLAN, Margaret: *Béketeremtők. Az 1919-es párizsi békekonferencia*. Gabo Kiadó, Budapest 2005.
- MAGIDOVÍČ, Iosip P.: *A földrajzi felfedezések története*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1961.
- Magyarics Tamás (szerk.): *Amerikai konzervatív gondolkodók*. Antall József Tudásközpont, Budapest 2017.
- MAGYARICS Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Mítosz és valóság: Érdekek és értékek*. Antall József Tudásközpont, Budapest 2014.
- MALONE, Henry T.: *Cherokees of the Old South: a People in Transition*. University of Georgia Press, Athens, GA, 1956.
- MARCU, Eva D.: *Sixteenth Century Nationalism*. Abaris Books, London 1976.
- MARDER, Arthur J.: *From the Dreadnought to Scapa Flow: The Royal Navy in the Fisher Era, 1904–1919*. Oxford University Press, London 1970.
- MARKÓ György – SCHMIDT Mária (szerk.): *Európai testvérháború 1914–1918*. KKETTKK, Budapest 2014.
- MARSHALL, Tim: *A földrajz fogságában. Tíz térkép, amely mindent elmond arról, amit tudni érdemes a globális politikai folyamatokról*. Park Könyvkiadó, Budapest 2021.
- MASTERSON, Daniel M. – FUNADA-CLASSEN, Sayaka: *The Japanese in Latin-America*. University of Illinois Press, Chicago, IL, 2004.
- MAWDSLEY, Evan: *The Russian Civil War*. Pegasus Books, New York, NY, 2007.
- MAY, Robert E.: *The Southern Dream of a Caribbean Empire, 1854–1861*. Louisiana State University Press, Baton Rouge, LA, 1973.
- MCPHERSON, Alan – WEHRLI, Yannick (szerk.): *Beyond Geopolitics. New Histories of Latin America at the League of Nations*. University of New Mexico Press, Albuquerque, NM, 2015.
- MIGONE, Gian G.: *The United States and Fascist Italy. The Rise of American Finance in Europe*. Cambridge University Press, New York, NY, 2015.

- MITCHELL, A. Wess: *A Habsburg Birodalom nagystratégiája*. Antall József Tudás-központ, Budapest 2020.
- MOYNIHAN, Daniel P.: *On the Law of Nation*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1990.
- NELSON, Megan K.: *The Three-Cornered War: The Union, the Confederacy and Native Peoples in the Fight for the West*. Scribner, New York, NY, 2020.
- NOLAN, Cathal J.: *The Allure of Battle. A History of how Wars Have Been Won and Lost*. Oxford University Press, New York, NY, 2017.
- NOWAK, Andrzej: *History and Geopolitics: A Contest for Eastern Europe*. Polish Institute of International Affairs, Varsó 2008.
- OATLEY, Thomas: *International Political Economy*. Routledge, New York, NY, 2019.
- PAINE, Sarah C.: *The Sino–Japanese War of 1894–1895: Perceptions, Power, and Primacy*. Cambridge University Press, Cambridge, Egyesült Királyság, 2002.
- PATERSON, Thomas G.; CLIFFORD, J. Gary; HAGAN, Kenneth J.: *American Foreign Policy: A History*. D.C. Heath, Lexington, MA, 1977.
- PEASE, Neal: *Poland, the United States, and the Stabilization of Europe, 1919–1933*. Oxford University Press, New York, NY, 1986.
- PERKINS, Edwin J.: *The Economy of Colonial America*. Columbia University Press, New York, NY, 1988.
- PETERECZ Zoltán: *Jeremiah Smith és a magyar népszövetségi kölcsön, 1924–1926. Egy jenki pénzügyi ellenőr története a Magyar Királyságban*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2018.
- PETKOV, Petko M.: *The United States and Bulgaria in World War I*. East European Monographs, New York, NY, 1991.
- PLATT, Stephen R.: *Imperial Twilight: The Opium War and the End of China's Last Golden Age*. Knopf, New York, NY, 2018.
- PLETCHER, David M.: *The Diplomacy of Annexation: Texas, Oregon and the Mexican War*. University of Missouri Press, Columbia, MO, 1973.
- POMFRET, John: *The Beautiful Country and the Middle Kingdom. America and China, 1776 to Present*. Henry Holt and Company, New York, NY, 2016.
- POWASKI, Ronald E.: *American Presidential Statecraft. From Isolationism to Internationalism*. Palgrave Macmillan, London 2017.

- POWASKI, Ronald E.: *Toward an Entangling Alliance: American Isolationism, Internationalism and Europe. 1901–1950*. Greenwood Press, New York, NY, 1991.
- RAKESTRAW, Donald A.: *For Honor or Destiny: The Anglo–American Crisis over the Oregon Territory*. Peter Lang Publishing, New York, NY, 1995.
- REMINI, Robert V.: *Andrew Jackson: The Course of American Democracy 1833–1845*. HarperCollins, New York, NY, 1984.
- RHODES, Benjamin D.: *United States Foreign Policy in the Interwar Period, 1918–1941. The Golden Age of American Diplomatic and Military Complacency*. Praeger, Westport, CT, 2001.
- RULAND, Richard – BRADBURY, Malcolm: *From Puritanism to Postmodernism: a History of American Literature*. Penguin Books, New York, NY, 1991.
- RUSS, William A.: *The Hawaiian Republic: And Its Struggle to Win Annexation*. Susquehanna University Press, Selinsgrove, PA, 1992.
- SCHMIDT Mária: *Új világ született 1918–1923*. KKETTKK, Budapest 2019.
- SCHUKER, Stefan A.: *American Reparation to Germany. 1919–1933: Implication for the Third-World Debt Crisis*. Princeton Studies in International Finance, Princeton, NJ, 1988.
- SILBEY, David J.: *A War of Frontier and Empire. The Philippine–American War, 1899–1902*. Hill and Wang, New York, NY, 2008.
- SILBEY, Joel H. (szerk.): *A Companion to the Antebellum Presidents 1837–1861*. Wiley-Blackwell, Malden, MA, 2014.
- SKOUSEN, Mark: *The Big Three in Economics: Adam Smith, Karl Marx and John Maynard Keynes*. Routledge, New York, NY, 2015.
- SMITH, Elbert B.: *The Presidencies of Zachary Taylor and Millard Fillmore*. University Press of Kansas, Lawrence, KS, 1988.
- STEINER, Zara: *The Lights that Failed. European International History. 1919–1933*. Oxford University Press, New York, NY, 2005.
- STONE, Norman: *World War One: A Short History*. Basic Books, New York, NY, 2009.
- TAYLOR, Alan J. P.: *A második világháború okai*. Scolar, Budapest 2011.
- VARGA Lujza: *Magyar képviselet a Népszövetségben az 1920-as években*. (Doktori értekezés) PPKE BTK, Budapest 2021.

- VASILE, Rus F.: *The cultural and diplomatic relations between Romania and the United States of America. 1880–1920*. Mega Publishing, Kolozsvár 2018.
- WEISSMAN, Benjamin M.: *Herbert Hoover and the Famine in Soviet Russia. 1921–1923*. Hoover Institution Press, Stanford, CA, 1974.
- WOLF, William J.: *The Almost Chosen People: a Study of the Religion of Abraham Lincoln*. Doubleday, New York, NY, 1959.
- WOOD, Gordon S.: *The Radicalism of the American Revolution*. Vintage Books, New York, NY, 1992.
- WOODWARD, David R.: *Trial by Friendship: Anglo–American Relations 1917–1918*. University Press of Kentucky, Lexington, KY, 2014.
- ZAKARIA, Fareed: *From Wealth to Power. The Unusual Origins of America’s World Role*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1999.
- ZIMMERMANN, Warren: *First Great Triumph: How Five American Made Their Country a World Power*. Farrar, Straus and Giroux, New York, NY, 2002.
- ZINN, Howard: *A People’s History of the United States. 1492–present*. HarperCollins, New York, NY, 2003.
- ZOELLICK, Robert B.: *America in the World. A History of U.S. Diplomacy and Foreign Policy*. Twelve, New York, NY, 2021.

Tanulmányok

- AMBROSIUS, Lloyd E.: *Woodrow Wilson and a Birth a Nation: American Democracy and International Relations*. In: *Diplomacy and Statecraft*. vol. 18. (2007) no. 4. 689–718.
- AMERICAN CATHOLIC HISTORICAL SOCIETY: *Catholics and the American Revolution*. In: *The American Catholic Historical Researches*. vol. 2. (1906) no. 1. 1–40.
- BAGBY, Wesley M.: *Woodrow Wilson, a Third Term and the Solemn Referendum*. In: *The American Historical Review*. vol. 60. (1955) no. 3. 567–575.
- BELL, Christopher M.: *Thinking the Unthinkable: British and American Naval Strategies for an Anglo–American War, 1918–1931*. In: *International History Review*. vol. 19. (1997. november) no. 4. 789–808.

- BISKUPSKI, Mieczysław B.: *Poland in American Foreign Policy, 1918–1945: „Sentimental” or „Strategic” Friendship?* In: *Polish American Studies*. vol. 38. (1981) no. 2. 5–15.
- BRAUMOELLER, Bear: *The Myth of American Isolationism*. In: *Foreign Policy Analysis*. vol. 6. (2010. október) no. 4. 349–371.
- BRYNE, Alex: *The Potential of Flight: U. S. Aviation and Panamericanism During the Early Twentieth Century*. In: *The Journal of the Gilded Age and Progressive Era*. vol. 19. (2020) no. 1. 48–76.
- BUNCK, Julie M. – FOWLER, Michael R.: *The Kellogg–Briand pact: A Reappraisal*. In: *Tuland Journal of International and Comparative Law*. vol. 27. (2019) no. 2. 229–276.
- BURGOON, Brian; FINE, Janice; JACOBY, Wade; TICHENOR, Daniel: *Immigration and the Transformation of American Unionism*. In: *The International Migration Review*. vol. 44. (2010) no. 4. 933–973.
- CANNISTRARO, Philip V.: *Mussolini, Sacco–Vanzetti, and the Anarchist: The Transatlantic Context*. In: *Journal of Modern History*. vol. 68. (1996. március) no. 1. 31–62.
- CIVIL WAR RELIGION. In: *Civil War History*. vol. 6. (1960. december) no. 4. 351–450.
- DULIO, David A. – THURBER, James A.: *America’s Two Party System: Friend of Foe?* In: *Administrative Law Review*. vol. 52. (2000) no. 2. 769–792.
- GIBBS, Norman: *The Naval Conferences of the Interwar Years. A Study in Anglo–American Relations*. In: *Naval War College Review*. vol. 30. (1977) no. 1. 50–63.
- GILMAN, Stuart C.: *Presidential Ethics and the Ethics of Presidency*. In: *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. vol. 537. (1995. január) 58–75.
- GLANT Tibor: *14 pont története és mítosza*. In: *Külügyi Szemle*. vol. 8. (2009) no. 4. 84–99.
- HANDY, Robert T.: *American Church History*. In: *Church History*. vol. 27. (1958) no. 2. 161–165.
- JANSEN, Marius B.: *The Opening of Japan*. In: *Japan Review*. (1991). no. 2. 191–202.
- JOHNSTONE, Andrew: *Isolationism and Internationalism in American Foreign Relations*. In: *Journal of Transatlantic Studies*. vol. 9. (2011) no. 1. 7–20.

- KAPLAN, Lawrence S.: *Jefferson, the Napoleonic Wars, and the Balance of Power*. In: *William & Mary Quarterly*. vol. 14. (1957) no. 2. 196–217.
- KAPLAN, Lawrence S.: *The Diplomacy of American Revolution: the Perspective from France*. In: *Reviews in American History*. vol. 4. (1976) no. 3. 385–390.
- KETCHAM, Ralph: *James Madison and Religion: a New Hypothesis*. In: *Journal of the Presbyterian Historical Society*. vol. 38 (1960. június) no. 2. 65–90.
- LEARY, William M.: *Woodrow Wilson, Irish-Americans and the Election of 1916*. In: *Journal of American History*. vol. 54. (1967) no. 1. 57–72.
- LIVERMORE, Seward W.: *The Sectional Issue in the 1918 Congressional Elections*. In: *The Mississippi Valley Historical Review*. vol. 35. (1948) no. 1. 29–60.
- MADDUX, Robert J.: *Woodrow Wilson, the Russian Embassy and Siberian Intervention*. In: *Pacific Historical Review*. vol. 36. (1967) no. 4. 435–448.
- MARKS, Sally: *The Myths of Reparations*. In: *Central European History*. vol. 11. (1978) no. 3. 231–255.
- MATHEY Éva: *Az amerikai kormányzati körök és a revízió kérdése a két világháború között*. In: *Aetas*. vol. 29. (2014) no. 3. 109–126.
- MATTINGLY, Garrett: *No Peace Beyond What Line?* In: *Transactions of the Royal Historical Society*. vol. 13. (1963) 145–162.
- MEHNERT, Klaus: *Soviet–Chinese Relations*. In: *International Affairs*. vol. 35 (1959) no. 4. 417–426.
- MORAVCSIK, Andrew: *Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics*. In: *International Organization*. vol. 51. (1997) no. 4. 513–553.
- MORRIS, Edmund: *A Matter of Extreme Urgency. Theodore Roosevelt, Wilhelm II, and the Venezuelan Crisis of 1902*. In: *Naval War College Review*. vol. 55. (2002) no. 2. 73–85.
- NAGY Gergely: *A latin-amerikai országok népszövetségi tagságának hatása az Egyesült Államok Latin-Amerika politikájára*. In: *Külügyi Műhely*. vol. 2. (2021) no. 1. 232–250.
- NAGY Gergely: *A wilsoni korszak alkonya*. In: *Kommentár*. vol. 15. (2020) no. 4. 98–109.
- NAVARI, Cornelia: *Origins of the Briand Plan*. In: *Diplomacy & Statecraft*. vol. 3. (1992) no. 1. 74–104.

- NGAI, Mae M.: *The Architecture of Race in American Immigration Law: A Reexamination of the Immigration Act of 1924*. In: *The Journal of American History*. vol. 86. (1999. június) no. 1. 67–92.
- NOUAILHAT, Yves-Henri: *Franco–American Relations: French Perspectives*. In: *Reviews in American History*. vol. 14 (1986. december) no. 4. 653–668.
- O’RIORDAN, Elspeth Y.: *British Policy and the Ruhr Crisis 1922–1924*. In: *Diplomacy & Statecraft*. vol. 15 (2004) no. 2. 221–251.
- PESSEN, Edward: *How Different from Each Other Were the Antebellum North and South?* In: *The American Historical Review*. vol. 85. (1980) no. 5. 1119–1149.
- PETERECZ Zoltán: *Különös háromszög. Az Egyesült Államok, a Népszövetség és Latin-Amerika gazdasági és politikai kapcsolata az 1920-as években*. In: *Aetas*. vol. 23. (2008) no. 2. 129–137.
- PETERSON, Merrill D.: *Thomas Jefferson and Commercial Policy, 1783–1793*. In: *The William and Mary Quarterly*. vol. 22. (1965) no. 4. 584–610.
- ROSKE, Ralph J.: *World Impact of California Gold Rush, 1849–1857*. In: *Arizona and West*. vol. 5. (1963) no. 3. 187–232.
- SIMON, Matthew – NOVACK, David E.: *Some Dimensions of the American Commercial Invasion of Europe, 1871–1914: An Introductory Essay*. In: *The Journal of Economic History*. vol. 24. (1964. december) no. 4. 591–605.
- SMOLINSKI, Reiner: *Israel Redivivus: The Eschatological Limits of Puritan Typology in New England*. In: *The New England Quarterly*. vol. 63. (1990) no. 3. 357–395.
- SPREEUWENBERG, Peter; KRONEMAN, Madelon; PAGET, John: *Reassessing the Global Mortality Burden of the 1918 Influenza Pandemic*. In: *American Journal of Epidemiology*. vol. 187. (2018) no. 12. 2561–2567.
- SWEET, William W.: *The Role of the Anglicans in the American Revolution*. In: *Huntington Library*. vol. 11. (1947) no. 1. 51–70.
- THAROOR, Shashi: *India Looks Back on the First World War*. In: *The Fletcher Forum of World Affairs*. vol. 39. (2015) no. 1. 77–82.
- WHITE, Donald W.: *History and American Internationalism: The Formulation from the Past after World War II*. In: *Pacific Historical Review*. vol. 58. (1989) no. 2. 145–172.
- WILLIAMS, Joyce G.: *The Resignation of Secretary of State Robert Lansing*. In: *Diplomatic History*. vol. 3. (1979. július) no. 3. 337–343.

- WILLIAMS, William A.: *The Legend of Isolationism in the 1920s*. In: *Science and Society*. vol. 18. (1954) no. 1. 1–20.

Honlapok, szócikkek

- Berkes Rudolf: *A Panama-csatorna és a tervezett Nicaraguai-csatorna geostratégiai jelentősége*. In: *Biztonságpolitika.hu* (<https://biztonsagpolitika.hu/egyeb/a-panama-csatorna-es-a-tervezett-nicaraguai-csatorna-geostrategiai-jelentosege> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- History.com Editors: *The Roaring Twenties*. In: *History.com* (<https://www.history.com/topics/roaring-twenties/roaring-twenties-history> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Claire Suddath: *Why Did World War I Just End?* In: *Time*, 2014. július 29. (<http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2023140,00.html> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Office of the Historian: *A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Austria*. In: *History.state.gov* (<https://history.state.gov/countries/austria> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Office of the Historian: *United States Maritime Expansion across the Pacific during the 19th Century*. In: *History.state.gov* (<https://history.state.gov/milestones/1830-1860/pacific-expansion> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- The Editors of Encyclopaedia Britannica: *Colonization and early self-government*. In: *American Colonies. British and United States History*. In: *Britannica*. (<https://www.britannica.com/topic/American-colonies#ref342976> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- The Editors of Encyclopaedia Britannica: *Imperial organization*. In: *American Colonies. British and United States History*. In: *Britannica*. (<https://www.britannica.com/topic/American-colonies/Imperial-organization> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- The Editors of Encyclopaedia Britannica: *Rights in the Colonies*. In: *American Colonies. British and United States History*. In: *Britannica*. (<https://www.britannica.com/topic/American-colonies/Imperial-organization> Letöltés ideje: 2022. április 12.)

- Tóth Norbert: *A népek önrendelkezési joga*. In: Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): *Internetes jogtudományi enciklopédia*. 1–6. (<https://ijoten.hu/szocikk/a-nepek-onrendelkezesi-joga> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Bob Zeller: *How Many Died in the American Civil War?* In: *History.com* (<https://www.history.com/news/american-civil-war-deaths> Letöltés ideje: 2022. április 12.)
- Artem Zorin: *American Policy towards Czechoslovakia, 1918–1945*. In: *E-International Relations*. (<https://www.e-ir.info/2019/03/13/american-policy-towards-czechoslovakia-1918-1945/> Letöltés ideje: 2022. április 12.)